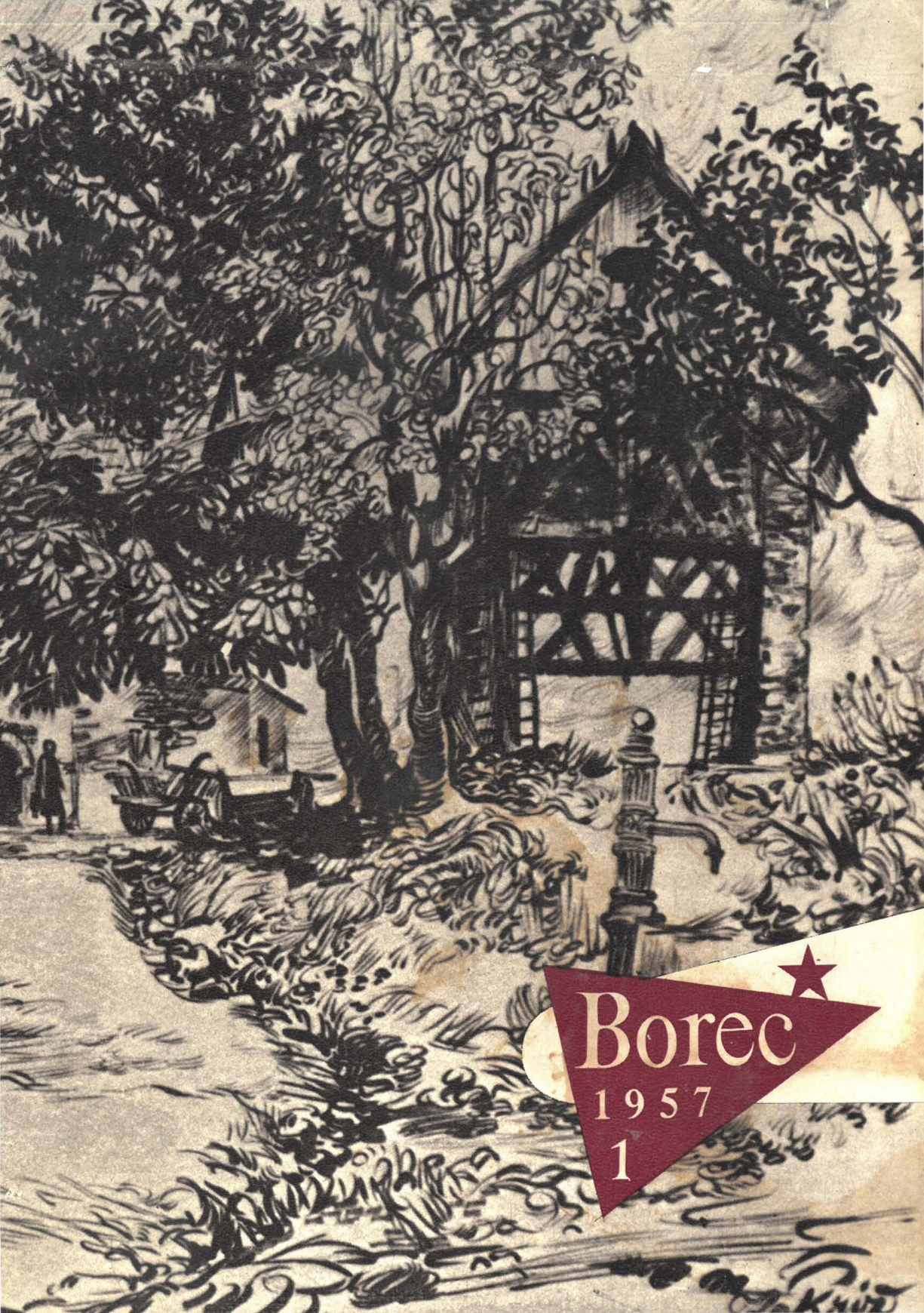

Borec

1957

1

Treba je najti ustrežnejšo zaščito otrok padlih borcev . . .	1
»Borčeva« fotoreportaža: V Sinajski puščavi . . .	2
Otroške oči (Ciril Zlobec) . . .	4
Neznani zločin . . .	5
Rastislav Delpin-Zmago, Mavricij Borec . . .	6
Oči (Aco Sopov) . . .	7
Naš razgled po svetu (J. J.) . . .	8

NAŠI AKTUALNI RAZGOVORI:

O delu Zavoda za spomeniško varstvo . . .	11
Jaz in moji tovariši . . .	13
Prvi izbor partizanske likovne umetnosti . . .	16
Svobodaši — jedro Molniške čete (Miha Berčič) . . .	17
Vsebina pod fotografijo . . .	20
Smrt na pogorišču (Jože Bohinc) . . .	21
Zimska (Nada Carevska) . . .	22
Padlim v slavo (Oto Vrhunc) . . .	22
Tatvina (Fedor Bevc) . . .	26
Še ne veste? . . .	27
Brat in sestra (Alojz Ravbar) . . .	28
Zrtveni spev (Miha Klinar) . . .	30
Pesem Simna Sirotnika (Cene Vipotnik) . . .	30
Kako sem sestavljal partizanski abecednik (Hinko Vilfan) . . .	31
Karadjordjeva livarna topov v Beogradu . . .	33
Nove knjige . . .	33
Alarm pri čevljarju (J. Sk.) . . .	33

NAŠA MNENJA IN STALIŠČA:

K odprtemu pismu (France Vrečar) . . .	34
Izrečeno in zapisano . . .	34

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Kaj hranijo muzeji narodne osvoboditve? . . .	36
Prvenstvena dolžnost — urejevanje grobišč . . .	40
Lipa v Loparih — spomenik . . .	40
Kratke novice . . .	43
Napisi na spomenikih NOB . . .	44

TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA:

Mar je pehoti odklenkalo? (Milorad Janković) . . .	45
Kako so osvajali srednjeveške gradove? . . .	47
Ogrevanje zgradb z reaktivnimi letali . . .	48
Fregata, ki usmerja letala . . .	48
Helikopter za 40 potnikov . . .	48

Slika na ovitku — Dore Klemenčič-Maj: Motiv iz vasi Zakriž nad Cerknim. V tej hiši se je v času NOB zadrževala komanda mesta Cerknjo.

Letošnje naslovnne strani revije »Borec« bodo, oziroma so nekoliko drugačne, kakor so bile v preteklih letih. Objavljali bomo namreč motive iz partizanskih krajev, ki so jih naši umetniki v zadnjih letih upodobili. Ker pa je doslej najpeč takih motivov narisal naš znani slikar Dore Klemenčič-Maj, bomo objavili tudi najpeč njegovih slik.

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan in Jože Bertonec-Marjan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštini predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštini predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/2 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Klišaji, tisk in vezava: Tiskarna ČZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 1 — Letnik IX. — Januar 1957

Treba je najti ustrežnejšo zaščito otrok padlih borcev

Uredništvo »Crvene zvezde«, glasilu Centralnega odbora ZB NOV Jugoslavije je objavilo razgovor svojega sodelavca s predsednikom Centralnega odbora ZB NOV Jugoslavije, Aleksandrom Rankovičem, o nekaterih vprašanjih v zvezi s šolanjem otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Ker ta razgovor obravnava problematiko teh otrok v okviru vse države, objavljamo razgovor v celoti.

Uredništvo

Vprašanje: Kakšne uspehe smo že dosegli v usposabljanju otrok padlih borcev in žrtev fašističnega terorja za samostojno preživljanje?

Zadnja leta, zlasti od leta 1953, smo storili zelo pomembne ukrepe za ureditev vprašanja otrok padlih borcev in žrtev fašističnega terorja, oziroma problema njihovega šolanja in usposabljanja za samostojno pridobivanje.

Ko govorimo zdaj o tem problemu, bi rad poudaril zelo važno dejstvo, namreč, da smo od konca vojne usposobili za samostojno življenje ob pomoči naše družbene skupnosti v raznih oblikah materialne in druge zaščite nad 200.000 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega terorja. O teh otrocih nam seveda ni treba več posebej govoriti. To pa je samo ena stran vprašanja, kadar govorimo o otrocih padlih borcev in žrtev fašističnega terorja v celoti. Druga stran tega vprašanja je v tem, da imamo še vedno precej otrok padlih borcev in žrtev

fašističnega terorja, ki niso končali šolanja ali se izučili obrti in ki se tudi kako drugače niso usposobili za samostojno preživljanje. Takšnih otrok v starosti pod 18 let imamo kakih 106.000. Za večje število teh otrok je vprašanje njihovega nadaljnjega preživljanja še zmerom odvisno od skrbi in skrbstva naše družbene skupnosti. O tem pričajo tudi podatki, iz katerih je videti, da smo kakih 68.000 teh otrok zajeli z raznimi oblikami družbene zaščite prek invalidnin, pokojnin ter otroških in invalidskih doklad ali pa so te otroke prevzeli v delno ali popolno vzdrževanje ljudski odbori.

Lani smo izplačali iz zveznega proračuna in skladov socialnega zavarovanja, kakor tudi iz sredstev CO ZB in CO ZVVI za invalidnine, pokojnine, otroške in invalidske doklade ter štipendije za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega terorja približno 1.500.000.000 din iz proračuna ljudskih odborov pa za štipendije, podpore in vzdrževanje otrok približno 1.300.000.000 dinarjev. Čeprav so ta sredstva v celoti omogočila znatnemu številu otrok padlih borcev in žrtev fašističnega terorja, ki nimajo nobenih drugih sredstev za vzdrževanje ali pa so ta sredstva povsem nezadostna, da bi se

dajatve na enega (upoštevane so vse oblike dajatev) kakih 3400 dinarjev mesečno. Tu moramo upoštevati, da ima nekaj otrok, zlasti na vasi, posestva ali pa da gre za otroke z enim roditeljem, ki ima dohodek tudi od zaposlitve. Podpore in štipendije ljudskih odborov se gibljejo od 1000 do 6000 dinarjev mesečno, kar je odvisno od drugih dohodkov otroka oziroma družine, v kateri otrok živi. Izjemoma prevzamejo ljudski odbori v popolno oskrbo tiste otroke padlih borcev, ki niso uveljavili svojih zakonitih pravic, pa nimajo drugih sredstev za preživljanje, in otroke žrtev fašističnega terorja, ki teh pravic po veljavnih zakonskih predpisih ne uživajo. Takšnih otrok, ki jih v celoti vzdržujejo ljudski odbori,

»BORČEVA« FOTOREPORTAŽA:

V Sinajski puščavi...

JUGOSLOVANSKI oddelki mehanizirane pehote JLA so prevzeli na Srednjem vzhodu pomembno nalogo. Bili so prve enote v okviru OZN, ki so prešle Sueški prekop in prevzemale ozemlje za umikajočo se izraelsko vojsko. To je bila težavna naloga, zakaj agresorji so za seboj uničili večino cest in zapustili neoznačena minska polja. Pričujoča fotoreportaža prikazuje posnetke iz peščenega »morja« Sinajske puščave, ki se razprostira 200 km daleč onstran prekopa proti izraelski meji in meri nekaj nad 60.000 kvadratnih kilometrov (skoraj četrtino površine naše države!). Egiptovsko prebivalstvo je naše vojake sprejelo izredno prisrčno, ker so prišli kot prijatelji v imenu miru, ki je zaostali deželi ob Nilu in vsemu človeštvu tako potreben.

Fotografije je posnel Milan Filipčič, novinar, odgovorni urednik mariborskega »Večera«, ki je lani decembra obiskal naše enote JLA na Sinaju.

Komentar k slikam na desni strani:

1. V ospredju asfaltne grude razorane ceste, ki jo je popolnoma uničila izraelska vojska. V ozadju: naša tanketa na straži.
2. Patulja, ki odhaja v puščavo, pregleduje lahko strojnico.
3. Ob porušeni cesti v puščavi delujejo lahko le patrolje, ki kot izvidnice prodirajo v puščavo. Patrolja se je pravkar odpravila v akcijo.
4. Zastava OZN na visokem jamboru priča, da so do tu prodrlle naše enote. To je prvi položaj naših čet na Sinaju. V ospredju žične ovire, ki omejujejo minsko polje.

šolali ali učili raznih obrti v tem obdobju povečane skrbi ljudskih odborov, ZB, ZVVI in vse družbene skupnosti za te otroke, je bilo čedalje očitnejše, da to ne zadostuje za zagotovitev sistematičnega šolanja in za usposabljanje za samostojno življenje.

Vprašanje: Kakšna vprašanja nastajajo zdaj v zvezi s šolanjem otrok padlih borcev?

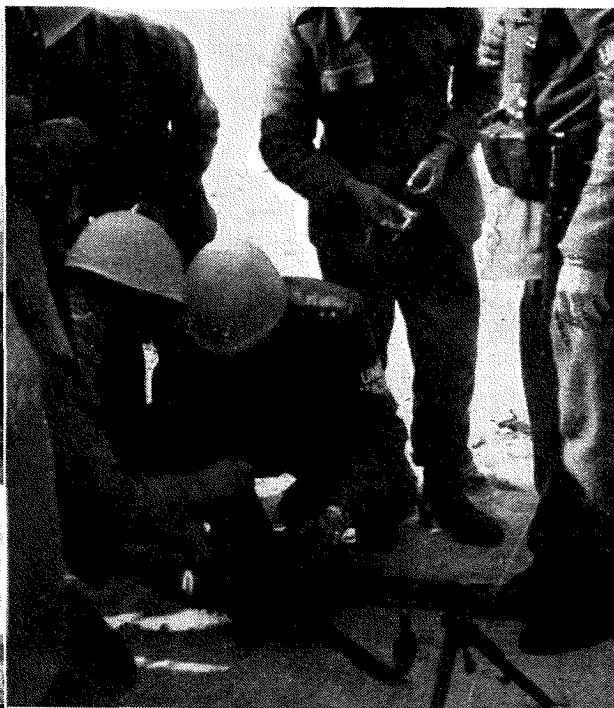
Lani smo ponovno zbrali podatke o otrocih padlih borcev in žrtev fašističnega terorja. V osemletnih šolah in nižjih razredih gimnazije imamo kakih 65.000 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega terorja, v višjih razredih gimnazij in srednjih strokovnih šolah kakih 14.000, obrti se jih uči kakih 10.000, na fakultetah in višjih šolah pa jih študira nekaj nad 1000. Ne šola se jih ali pa je šolanje prekinilo kakih 18.000 otrok. Osnovno šolo jih je končalo in ostalo na posestvih ali se kako drugače samostojno preživlja kakih 18.000 otrok.

Kar se tiče teh 68.000 do 70.000 otrok, je treba omeniti, da so znašale povprečne

imamo kakih 10.000, sredstva, ki jih dajemo za popolno vzdrževanje, pa znašajo za otroka 6000 do 12.000 dinarjev mesečno.

Pri proučevanju vseh teh vprašanj je treba upoštevati, da so otroci zelo neenakomerno razdeljeni po okrajih. Število teh otrok po okrajih se giblje od 200 do 6000

otrok, v delni ali popolni oskrbi ljudskih odborov pa od 20 do 2000. Ta neenakomernost v razdelitvi otrok vpliva tudi na to, da sredstva, ki jih dajejo ljudski odbori v svojih proračunih za štipendije, podpore in vzdrževanje, različno bremene njihove proračune. Pri določanju ravni proračunov

Otroške oči

Ne, nisem jih mogel imeti.
Zdaj pa otroci
imajo že spet vsi otroške oči,
v njih se vse leto zrcali pomlad;
— tedaj
se je v mojih zrcalila kri.

Ne, nisem jih mogel ljubiti.
Zdaj pa otroci
spet ljubijo trate,
spet trgajo rože, pletó jih v svoj smeh;
— tedaj
so se rože razcvetale v svinec,
z njimi skrivaj smo prekrivali mrtve
v odprtih grobovih.

Ne, nisem jim mogel verjeti.
Zdaj pa otroci
že spet vsi verjamejo v dobre ljudi;
— tedaj
sem v njih videl zveri
in hodil samotne poti,
sam,
tako sam,
tako strašno sam.

Najbrž, da bil sem otrok,
in sem mislil, da moram živeti.

(Iz zbirke »Pobeglo otroštvo«, ki bo izšla
pri založbi »Lipa« v Kopru)

ljudskih odborov upoštevajo to neenakomernost, vendar pa so vzlic temu sredstva, predvidena za štipendije, podpore in vzdrževanja otrok padlih borcev in žrtev fašističnega terorja v posameznih okrajih glede na druge proračunske izdatke zelo velika in vendar dostikrat nezadostna glede na število zaščite potrebnih otrok.

Iz urejenih podatkov je videti, da bo to vprašanje zlasti pereče v letih 1957 in 1958. V teh dveh letih bo namreč največ otrok končalo obvezno šolanje in nadaljevalo šolsko izobrazbo ali pa se bo učilo obrti. Razen tega moramo tudi upoštevati, da predvideva večina ljudskih odborov v svojih proračunih za leto 1957 enako raven proračunskih izdatkov v te namene, kakor je bila lanska, ali pa nekaj več, kar pomeni, da ljudski odbori ne bodo mogli sprejeti in podpirati vseh otrok, ki so v letu 1955/56 končali obvezno šolanje ali pa ga bodo končali v

letu 1956/57, čeprav bi bila takšna pomoč v večini primerov nujno potrebna.

Stroški za vzdrževanje otrok v posameznih domovih so lani narasli in zato je zagotovitev sredstev za vzdrževanje otrok v domovih za posamezne okraje poseben problem, zlasti če gre za otroke, ki jih ljudski odbori v celoti vzdržujejo in če je število takšnih otrok v okraju večje.

Letos bomo morali precej otrok padlih borcev in žrtev fašističnega terorja, ki so že prestari za redno šolanje, pa nimajo premoženja, neposredno vključiti v gospodarstvo. V krajših tečajih in drugih oblikah šolanja bi morali tem otrokom omogočiti, da si pridobijo ustrezne kvalifikacije, potrebne za samostojno preživljanje. Takšnim otrokom, ki so sicer praviloma izgubili pravico do zakonite zaščite, je treba zagotoviti ustrezno pomoč. Toda po podatkih, ki jih ima na razpolago Centralni odbor ZB, je le neznatno število ljudskih odborov v svojih proračunih zagotovilo to vrsto pomoči.

Vprašanje: Kakšne ukrepe bomo uveljavili letos za ureditev teh vprašanj?

Ko je Zvezni izvršni svet proučeval vsa ta vprašanja, še posebej pa probleme posameznih uporniških okrajev z zelo velikim številom teh otrok, stanje v domovih, v katerih bivajo predvsem otroci padlih borcev, probleme otrok, katerih poreklo ni znano, otrok, prestarih za šolanje, ki jih je treba neposredno vključiti v gospodarstvo, zlasti pa preskrbo otrok v letošnjem in prihodnjem šolskem letu itd., je sklenil dati letos iz proračunskih rezerv eno milijardo kot dodatna sredstva federacije za ureditev teh zadev. Pri določanju vsote teh sredstev je upošteval, da so v proračunih ljudskih odborov za leto 1957 zagotovljena sredstva najmanj na lanski ravni, tako da bodo lahko ta nova sredstva izključno dodatna sredstva za ureditev teh vprašanj.

To pomeni, da bomo lahko po ugotovljenih podatkih iz teh sredstev zagotovili preskrbo še drugih otrok v tistih okrajih, ki spričo velikega števila pomoči potrebnih otrok letos niso mogli zagotoviti potrebnih sredstev za pomoč otrokom, ki so v letih 1955/56 in 1956/57 končali ali bodo končali obvezno šolanje. Zagotovili bomo lahko tudi dodatno pomoč posameznim okrajem spričo povečanja stroškov za vzdrževanje otrok v

domovih, pomoč za otroke, zaostale v šolanju, ki se neposredno vključijo v gospodarstvo, in morda tudi manjšo pomoč tistim okrajem, ki so spričo velikega števila na vzdrževanje sprejetih otrok v posebno težavnem položaju.

Glavna skrb za pomoč pri šolanju otrok padlih borcev in žrtev fašističnega terorja ostane torej na ljudskih odborih. Sredstva, ki jih zagotavlja federacija, lahko veljajo samo za dodatno in za izredno pomoč v letu 1957, in sicer samo tistim okrajem (čeprav so v letu 1957 v svojih proračunih za študentske in podpore otrokom zagotovili enaka sredstva), ki zaradi velikega števila otrok ne morejo zadovoljivo urediti teh vprašanj v zvezi s šolanjem otrok padlih borcev. Če bi razumeli to pomoč drugače in če bi nastala pri ljudskih odborih težnja po zmanjšanju v te namene predvidenih sredstev, bi se kaj hitro znašli pred novimi težavami, tako da ne bi mogli zadovoljivo urediti vprašanja šolanja teh otrok.

Zvezni izvršni svet je ta sredstva dodelil skladu za šolanje otrok padlih borcev in

žrtev fašističnega terorja, ki je bil ustanovljen že prej pri Centralnem odboru ZB NOV Jugoslavije. Znano je namreč, da Zveza borcev NOV Jugoslavije sistematično spremlja in najbolj neposredno sodeluje pri obravnavanju problemov otrok padlih borcev in žrtev fašističnega terorja, da je navezala v tem vprašanju zelo tesno sodelovanje z organi ljudske oblasti, tako da jamči, da bodo v neposrednem sodelovanju z glavnimi odbori ZB, republiškimimi organi in ljudskimi odbori ta sredstva pravično razdeljena in pravilno uporabljena.

Ob tej priložnosti bi rad poudaril, da bo skrb za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega terorja dolžnost naše skupnosti tudi v prihodnje, najmanj 5 do 6 let. Zvezni izvršni svet meni, da ima lahko takšna ureditev samo značaj začasne ureditve za l. 1957. Trajnejšo ureditev je treba najti med letom v spremembah veljavnih zakonskih predpisov ali pa v uveljavljanju novih, s katerimi bi bolje uredili zaščito otrok padlih borcev in žrtev fašističnega terorja, ki se še šolajo.

N
E
Z
N
A
N
I
Z
L
O
Č
I
N

Tudi pričujoča fotografija ni dokumentirana. Zato jo objavljamo, da bi zvedeli za zločin, kakor tudi za tiste, ki so ga zagrešili. Iz slike je videti, da sta pri zločinu drugovala okupatorski, po vsem videzu italijanski vojak ali belogardist, ki drži konja za uzdo. Kje in kdaj je bila fotografija posneta, pa ne vemo. Zato se obračamo na naše bralce, da prispevajo k dokumentaciji objavljene slike.

Rastislav Delpin - Zmago

Konec lanskega leta je v Novi Gorici po kratkem trpljenju umrl narodni heroj Rastislav Delpin-Zmago. Vest o njegovi smrti je boleče odjeknila na Primorskem, saj so Zmaga poznali kot neustrašenega borca iz narodnoosvobodilne borbe. Rastislav Delpin se je rodil 2. septembra leta 1920 v Podgori pri Gorici in se je izučil za trgovskega pomočnika. Že kot mladenič se je priključil protifašističnemu gibanju in je bil zato že leta 1939 v Rimu obsojen na eno leto zapor. Za NOB je začel delati leta 1942, ko je oskrboval partizane z orožjem, strelivom in živili. Po kapitulaciji Italije je vstopil v Gregorčičevo brigado, kjer je bil obveščevalec bataljona in brigade. Kaj kmalu pa se je proslavil s številnimi drznimi sabotažnimi akcijami, ko se je priključil briški VOS. Prvo akcijo je izvršil oktobra 1943 v Vipolžah, ko je napadel nemško kolono 30 ljudi. Napadel in likvidiral je tudi več fašističnih postojank ter tako zaplenil mnogo orožja. Miniral je tudi električne centrale in sovražna vojaška skladišča. Preoblečen v italijanskega oficirja je prišel nekoč v glavno skladišče v Gorici ter odpeljal tovorni avto s prikolico, naložen z živili, orožjem

in strelivom. Na podoben način je vdrl tudi v nemški glavni štab v Vidmu, kjer je odnesel važne nemške dokumente. V začetku leta 1944 je s svojim junaštvom pomagal, da se je rešil iz obroča štab VOS. Tik pred koncem vojne pa je Delpin vodil ogorčene boje s četniki v Medani in Vipolžah, ki so se skušali prebiti v Italijo. Italijanska vojaška sodišča so ga v odsotnosti večkrat obsodila, skupaj na 120 let zapor. Pokojni narodni heroj Delpin je zadnja leta živel kot invalid v Novi Gorici. Pogreb pa je pokazal, kako je bil Zmago priljubljen med primorskimi ljudstvom.

Mavricij Borec

Tridesetega decembra lani je umrl, zadet od srčne kapi, Mavricij Borec, tajnik Republiškega sindikalnega sveta in predsednik Republiškega zbora proizvajalcev. Njegov pogreb, katerega so se udeležili številni ljudje širom iz Slovenije, je dokazal, kako je bil Mavricij Borec priljubljen. Pokojni Borec se je rodil 22. oktobra leta 1910 v Šmarci pri Kamniku. Že kot mlad fant, ko se je šel učiti čevljarstva, je Mavricij spoznal vse težave pred vojno zapostavljenega meznega delavca. In ta trnova pot se je nadaljevala tudi potem, ko je prišel od vojakov in se je zaposlil v tedanji Remčevi tovarni na Duplici. Prav tu pa je Mavricij tudi začel svojo aktivno pot strokovnega in javnega delavca. Tako je bil med organizatorji stavke v Remčevi tovarni, delo v strokovnih organizacijah pa je močno vplivalo na njegovo dozorevanje v odločnega, nepopustljivega in zvestega pobornika za delavske pravice. Leta 1937 ga srečamo med po-

borniki za enotnost strokovnega gibanja in tedaj se je prvič srečal v skupnem delu s komunisti. Ko je istega leta sodeloval pri organiziranju ilegalnih zborovanj, ga je tedanja oblast začela preganjati. Ob izbruhu zadnje vojne in ob okupaciji je začel Borec aktivno delati v organizacijah Delavske enotnosti in je bil od vsega začetka eden izmed netilcev upora proti okupatorju v Kamniškem kotu. Ves čas narodnoosvobodilne vojne je bil Mavricij neumorni aktivist, ki je delal tam, kamor sta ga poklicala Partija in vodstvo osvobodilnega boja. Zaradi svoje iskrene pripadnosti in privrženosti stvarnim interesom delavskega razreda in osvobodilne borbe je postal leta 1943 član Partije. Takoj po osvoboditvi je bil pokojni Borec med najbolj požrtvovalnimi aktivisti in organizatorji v delavskih sindikatih in v številnih drugih organizacijah. Vso skrb je posvečal tudi razvoju organov delavskega samoupravljanja. Ljudska skupščina Slovenije ga je izvolila za predsednika Republiškega zbora proizvajalcev in na tem mestu je ostal do svoje smrti.

Oči

Tri dni na rokah čez gore in tokave,
tri dni smo te žalostni, grenki nosili,
a mene so pekle te rane krvave,
ko da bi žerjavko v srce mi trosili.

Tovariši trudni bili so in lačni,
razpokala grla, se rame upognile;
obupani zrlí v obraz so tvoj mračni,
v oči tvoje blodne, ki bodo ugasnile.

Jaz pa sem vedel, spet bodo vzplamtele,
borcem svetile in jih bodrile,
v jutrih premrlih jih grele ko sonce,
ne bodo umrle in nas zapustile.

Večer, tvoj poslednji, v planinski vasici.
Tovariši zbrani. Bosti, razcapani,
namrščenih čel, malodušni v nadlogi,
kot njihove puške prazni, ubogi.
Neslišno ko reka, ki leno pretaka
se šlo od človeka je do človeka:
»Boj krvav, tovariši, nas jutri čaka,
a nas je le malo, le drobna peščica!...«
Tedaj so uporno zardela ti lica.
Moči si nam vlila, obup razpršila
z očmi kakor mesec, ki svetle in mile
so temno, pošastno noč v hipu zjasnile.

Kot takrat, kot takrat, se spomniš, o draga,
večera prezeblega zgodnje pomladi,
ko najino srečo, nesluteno, spečo,
zbudili so ostri, svinčeni rafali?
Nagubala čelo, ko tigra planila
razjarjena v noč si krvavo, grozečo,
z očmi, ki sijale so srd in sovraštvo,
sejala pravico v sovragov si gnečo.

Nato pa... nato pa večer tvoj poslednji.
Z bolestjo sem slutil, zdaj zdaj boš ugasnila...
Se pomnim: v krvavem si krču se zvila,
utihnile ustne so v trudnem šepetu,
oči zasijale v predsmrtnem lesketu.
Z očmi temi v duši, s prisego sveto,
ponoči v zasedo sem šel s svojo četo.

Ob zori, ko smrt je krožila nad nami,
pogrešil sem tvojo ob svoji rami...
A borci hlepeli so po maščevanju. —
O, videl sem, videl v neusmiljenem klanju,
kako so se vere tvoje navzeli
jeleni ti brzi in lahni ko ptica.
A tvoje oči so s srditim iskrenjem
ožarjale njihova prašna lica.

Tri dni na rokah čez gore in tokave,
tri dni smo te žalostni, grenki nosili,
a mene so pekle te rane krvave,
ko da bi žerjavko v srce mi trosili.

(Iz zbirke pesmi, ki bo izšla pri DZS.)
Prevedel Ivan Minatti

Ilustriral Ivan Seljak-Čopić

Nehru se je v ZDA sestal z Eisenhowerjem ...

Predsednik indijske vlade Nehru, ki si je tudi v minulemu letu pridobil neprecenljive zasluge za ohranitev mednarodnega miru, je v eni izmed svojih izjav po vrnitvi iz ZDA, ko je grajal negativne težnje v sodobnih mednarodnih odnosih, med drugim poudaril, da so nekatere sile (natančneje: velesile) preglasne pri uveljavljanju svojih stališč, da tak »povišan ton« ne prispeva k pomiritvi duhov, ki so jih izzvali nedavni kritični pretresi (napad na Egipt in tragični dogodki na Madžarskem). Ta obzirna kritika je nedvomno veljala tistim, ki menijo, da zavoljo nedavnega razpleta ni v mednarodnih odnosih mogoč drugačen način kot »jezik sile«, obujanja strahu, negotovosti in groženj. Gre za tiste, ki so ob nedavni zaostritvi hoteli pokopavati zamisel koeksistence in dokazovati, da so bile pač edino pravilne metode »hladne vojne«, da je zamisel miroljubnega, ustvarjalnega sožitja med narodi utopija zanesenjakov, pacifistov in nestvarnih idealistov, vendar, da v konkretni mednarodni praksi ni izvedljiva.

Seveda je bilo to povedano v najbolj raznoterih oblikah in zvezah, v glavnem pa kot nekakšno »opravičilo« za obujanje starega, podiranje tistih mostov, ki so bili že zgrajeni po »ženevski odjugi« (sestaneke predsednikov vlad štirih velesil spomladi leta 1955 v Ženevi), za obnavljanje politike (to velja tako za Zahod kakor za Vzhod), ki je v povojnih letih že pripeljala do hudih zaostritev, za utrjevanje političnega, ideološkega in vojaškega blokovanja, za obnovitev že znane črno bele in neprepričljive formule, ki skuša z grožnjo »mednarodnega komunizma« in »imperialističnih zarot« razložiti vse, kar se je v zadnjem času nakopičilo. Seveda ima ta osnovna konceptcija razne odenke: od doktrin pa do poizkusov restavracije okostenelega dogmatizma, kar naj bi vse prispevalo k vrnitvi na stare tirnice, ki so po mnenju zagovornikov te negativne politike udobnejše, enostavnejše in seveda po njihovem mnenju učinkovitejše. Mnogi ocenjujejo sedanji mednarodni položaj kot stanje, v katerem je sicer neposredna nevarnost odstranjena, drugače pa kot vrnitev na metode, ki so veljale, denimo, leta 1953. Ta ocena pa ni točna, ker ne upošteva novih činiteljev,

NAŠ RAZGLED

ki sicer še niso sposobni spremeniti sedanjega »ravnotežja«, vendar so iz dneva v dan močnejši, vplivnejši. Gre za prerod nekdanj odvisnih, kolonialnih narodov, za nove ideje (Poljska, socialistična preobrazba v Indiji) in slednjic za uveljavitev koeksistenčne politike, ki nikakor ni »zastarela in nepraktična«, kar med drugim dokazuje njena učinkovitost v Aziji, saj je pet načel, ki sta jih njega dni razglasila Nehru in Cu En Laj pripomoglo, da se razvijejo med azijskimi državami prijateljski odnosi plodnega medsebojnega sodelovanja, ki so pokopali papirnati SEATO pakt. Nedavna »mala turneja« kitajskega predsednika vlade po nekaterih azijskih državah pa je pokazala, da niso izčrpane še vse možnosti, da je mogoče sodelovanje, na primer, med Pakistanom, ki je član omenjene vojaške zveze (SEATO) in Kitajsko; da je na načelih medsebojnega spoštovanja in strpnosti moč urediti tudi najbolj zapletena vprašanja (razmejitev med Burmo in Kitajsko) itd. Čemu, recimo, zato ne bi bila mogoča taka politika v Evropi in v svetu sploh? Zavoljo vsega tega ni moč govoriti o vrnitvi na staro, govoriti je sicer mogoče o trenutnem nazadovanju, vendar se medtem krepijo tiste sile in činitelji, ki bodo v bodočnosti lahko prestregli pustolovščine in zaletavščine, ki bi utegnile ogroziti mednarodni mir in varnost. Obrisi nove, pozitivne mednarodne vzajemnosti, ki je prek OZN zaustavila napadalce ob Suezu, upravičujejo pričakovanje, da postanejo zametek nove mednarodne morale, ki ji bo surova sila tuja in ki bo skrbno bedela nad vrednotami, ki jih je moč izraziti v geslih: pravica do samoodločbe in svobodnega razvoja sploh, medsebojno spoštovanje, nevmešavanje in dolžnost reševati sleherni spor samo z miroljubnimi sredstvi, brez groženj, ustvarjanja strahu in negotovosti.

Seveda je pot do take »mednarodne morale«, če jo tako imenujemo, strma, to je nenehna borba s starimi pojmovanji in metodami, vendar druge izbire ni, ker pač še ni nehalo veljati grozeče razpotje: ali miroljuben obstoj drug poleg drugega, ali pa skupni atomski samomor. Kam utegne pripeljati propagiranje »blokouske politike« določenih krogov, ni težavno predvidevati. Prav zato pa je edini izhod politika, ki brez »zadnjih ciljev« išče stične točke, poizkuša najti tisto, kar narode združuje in ne tisto, kar jih razdvaja (Nehru), ki skuša s strpnostjo in vztrajnostjo najprej rešiti tista vprašanja, kjer so nesoglasja najmanjša, in tako postopoma pripeljati do »širših soglasij«. To pa je politika koeksistence, iskrenega, aktivnega sožitja, kar še posebej poudarjamo, ker le mirno koeksistiranje drug poleg drugega ne zadostuje, nujna je ustvarjalna kooperacija, sodelovanje na vseh področjih, ker taki dinamični medsebojni stiki vsakodnevno krhajo nasprotja, zboljšujejo ozračje in prispevajo h kopnenju nezaupanja. Vse tiste, ki se zavzemajo za uveljavitev in zmago te politike (in teh ni malo), pa seveda čaka v tem letu trdo delo: najprej odstraniti tisto negativno, kar se je nabralo v zadnjih mesecih minulega leta, nato pa še krepkeje in globlje zaorati ledino, ki jo je popuščanje mednarodne napeitosti leta 1955, pa tudi v začetku minulega leta, že močno načelo. Nikakor namreč nista na mestu črnogledost ali apatičnost. Borba za ohranitev miru v današnjih mednarodnih razmerah ni namreč netvorno in zapečarkarsko pacifistično filozofiranje, marveč ak-

PO SVETU

tični, vsakodnevni boj, pri katerem je treba včasih biti pripravljen tudi na umike.

»Mednarodna panorama« se od našega zadnjega »razgledovanja po svetu« v splošnem ni bistveno spremenila. Britanske in francoske čete so evakuirale Port Said, medtem ko Izraelci zavračajo svoj umik in bi se skušali z različnimi pretvezami obdržati vsaj v Gazi, ki je bilo prej glavno egiptovsko oporišče na tem področju. Ta politika pa ni ravno razsodna, ker le neti sovražstvo, ki je doseglo svoj vrhunec ob izraelskem napadu na Egipt in tako oddaljuje možnost, da bi lahko v bližnji bodočnosti našli nekakšen »modus vivendi« med mlado izraelsko državo in arabskim svetom. Namenoma smo zapisali v bližnji bodočnosti, ker sporazum bo treba najti, »oboroženo premirje« ne more večno trajati, nasprotno: tak položaj omogoča stalne praske in spopade, ki slednjič prerastejo v nov spopad, kakor so žalostno potrdili nedavni dogodki. Sporazum pa je lahko le kompromis. Izraela ni moč izbrisati iz zemljepisne karte, kakor to želijo nekateri fanatični arabski nacionalisti, prav tako pa je nujno najti pravično rešitev za milijone arabskih beguncev, ki so izgubili svoje domove in druga odprta vprašanja (razmejitev), ki dnevno prilivajo olje na ogenj. Dejstvo, da je Izrael privolil prevzeti vlogo provokatorja, da bi »utemeljil« anglo-francosko agresivno intervencijo, ni moč kar tako izbrisati in zato bi utegnili biti politika, ki bi nadaljevala po teh tirnicah, za Izrael usodna. Včasih se zdi, da v Tel Avivu ne upoštevajo

Napad na Egipt je bil za agresorje brez uspeha — vojaki pa se vračajo in njihove družine se vesele...

dovolj resno tega dejstva in spoznanja, da nima smisla hoditi za druge po kostanj v ogenj...

Začetek del pri očiščevanju prekopa (za promet bo sposoben čez 3 mesece) pomeni novo fazo pri reševanju tako imenovanega sueškega vprašanja. Odločni poseg OZN je sicer odstranil nevarnost vojne, ne pa nesoglasij, ki so privedla do tega kritičnega izbruha. Treba bo najti kompromis med dvema stvarima, da ju tako imenujemo: med nesporno egiptovsko vrhovnostjo (suverenostjo) nad prekopom in »mednarodnim značajem« te pomembne pomorske poti. Egiptovska vlada je že v več izjavah poudarila, da je pripravljena zajamčiti svobodno plovbo skozi prekop, da je pripravljena privoliti v jamstva, ki ne bi bila nič manjša, kakor so bila tista v konvenciji iz leta 1888, vendar pa se nikakor ne more odreči pravici, da sama upravlja prekop. V tem okviru je pripravljena na pogajanja, pri čemer je zlasti poudarila, da bi bili ti razgovori najprimernejši s posredovanjem, oziroma v okviru OZN. V Parizu in Londonu si to drugače predstavljajo in kljub klavrnemu porazu, ki so ga doživeli, še vedno niso zavrgli načrtov o nekakšni družbi »koristnikov Sueškega prekopa«, kar pa je seveda za Egipt neprejemljivo.

Sicer pa je sueško vprašanje le del »bližnjevzhodne problematike«. Napad na Suez je bil le zadnji, obupni poizkus Velike Britanije in Francije, da ohranita vpliv na področju, ki doživlja danes nacionalni prered in je zato že »à priori« proti kakršnemukoli tujemu tutorstvu. Polom »prekopne pustolovščine« pa pomeni poleg drugega tudi poraz kolonializma in poizkusa vsiljevanja nadoblasti narodom, ki bolj kot vse drugo želijo samostojnost, neodvisnost, pravico do svobodnega odločanja v lastni hiši. Prav zavoljo tega je ameriški načrt za Bližnji vzhod, ali Eisenhowerjeva doktrina, kakor jo imenujejo, doživel tako ostre kritike v večini arabskih prestolnic. Če obstaja kaka »praznina« in jo je treba izpolniti, kakor omenjajo ameriški uradni krogi, potem to lahko storijo le neodvisne arabske države, ne pa nov tutor, čeprav ima polne žepe dolarjev, pripominjajo arabski politiki in državniki.

VIII. kongres KPI je vzbudil precej pozornosti, zlasti zavoljo podrobnejše obdelave tako imenovane »italijanske poti v socializem«. Na sliki: generalni sekretar CK KPI, Palmiro Togliatti, pozorno spremlja potek razprave, ki je bila dokaj živahna in včasih tudi polemična, zlasti pri obravnavanju nekaterih zadnjih mednarodnih dogodkov

Partizanska kolona na Štajerskem

Čemu govoriti o možnosti agresije s strani Vzhoda, če smo bili pravkar žrtve napada s strani Izraela in dveh zahodnih velesil, to so pomisleki, ki jih je bilo v zadnjem času čuti v arabskih prestolnicah. Res je sicer, da je za zahodne države bližnjevzhodni petrolej življenjsko важен, vendar je prav tako res, da sovjetska meja teče prek vsega Bližnjega vzhoda (Nehru) in da je na tem področju prav tako »prizadeta«, kakor so ZDA in zahodne države. Že ta primer nazorno kaže, kako nevarno je raztegovanje »blokofske računice« na to področje. ZDA s proglasitvijo »bližnjevzhodne doktrine«, sodeč po doslejšnjih odmevih v arabskih državah, politično niso pridobile, marveč nasprotno: kopneti je začel ugled, ki so si ga ustvarile s svojo obsodbo sueške vojne. Sicer je za sedaj (ko to pišemo) Eisenhowerjev načrt samo še predlog, o katerem bo imel zadnjo besedo Kongres in ni verjetno, da ne bi upošteval dokaj kategorične pomisleke arabskih držav, saj so danes v Ameriki skoraj vsi soglasni, da je bila prejšnja politika ignoriranja nacionalnih teženj teh držav, kakor tudi »tiho podpiranje« kolonialističnih manevrov britanske in francoske zaveznice, zgrešena in skrajno škodljiva.

Sueški poraz je razen gospodarskih nevedčnosti (ne gre le za pomanjkanje petroleja) imel tudi nič manj hude politične posledice. »Najvišjo ceno« je moral nedvomno plačati 59-letni britanski predsednik vlade Eden, ki se je zavoljo klavnega zloma svoje »bližnjevzhodne politike« moral za vselej posloviti iz državniskega in političnega življenja (vrnil je tudi svoj poslanski mandat), čeravno je imel za seboj bleščečo

diplomatsko kariero, med katero je bil nedvomno najsvetlejši trenutek, ko je za tako imenovane »münchenske krize« v znamenje protesta proti Chamberlainovi kapitulantski politiki odstopil kot zunanji minister.

Umik dolgoletnega Churchillovega sodelavca, s katerim je tudi rodbinsko povezan, pomeni zaključek določenega obdobja v britanski politiki. Čeprav Eden ni odrekati prožnosti in duha, ki ga je v obilni meri dokazal v zapletenih političnih in diplomatskih položajih med drugo svetovno vojno, vendar ni doumel, njegovo ravnanje to potrjuje, globine nacionalnega preporeka nekdanjih odvisnih in tako imenovanih vazalnih držav in je še naprej vztrajal pri stališču, da je moč z viktorijskimi metodami reševati »imperijske interese«. Ta zmota, ki bi bila sicer razumljiva pri vojaku, nikakor pa ne pri diplomatu in politiku, je tudi povzročila njegov politični padec.

Na mestu ministrskega predsednika ga bo nadomestil nekdanji zunanji in finančni minister v njegovi vladi Harold Mac Millan, ki naj bi »popravljal tisto, kar se še popraviti da«, se pravi čim manj boleče odstranil posledice sueškega poraza in vseh področjih, utrdil konservativne vrste, ki jih je »Edenova vojna« temeljito zrahljala in povrnil zaupanje v vlado doma. Seveda ostaja odprto vprašanje, ali bo personalna sprememba v Downing Streetu št. 10 (sedež britanskega predsednika vlade) dovolj, da bi vlada premostila prej omenjene težave in ali le ne bo treba razpisati predčasnih parlamentarnih volitev, kar že dalj časa terjata laburistična opozicija, ki poudarja, da vlada več ne uživa zaupanja večine britanskega ljudstva.

Drugi protagonist »sueške afere«, predsednik francoske vlade, je še vedno, sodeč po dosedanjem razpletu, trdno v sedlu. Sicer pa se je njegov položaj že od vsega začetka razlikoval od Edenovega, saj na primer v parlamentu, razen skupine poslancev KPF, ni bilo resnejše opozicije proti egiptovski vojni. Edenov odstop je sicer sprožil nekaj žolčnih opazk na ameriški račun, vendar uradni Pariz bolj zanima alžirsko vprašanje, ki bo konec januarja vnovič na dnevnem redu Generalne skupščine OZN. V samem Alžiru se je položaj zadnje dni še poslabšal, čeravno se je Mollet v posebnih poslanici zavzel za prekinitev sovražnosti brez »političnih pogojev«, za razpis »svobodnih volitev« in nato za razgovore med Francijo in temi novoizvoljenimi predstavniki. Alžirska fronta neodvisnosti je to ponudbo odklonila in pri tem poudarila svoje staro, že znano stališče: najprej samostojnost in šele potem razgovori. Sicer pa tudi ni verjetno, da bi sama francoska vlada svojo ponudbo resno jemala, ker je Molletov poziv bolj kot Alžircem namenjen članicam OZN, da bi zavzele »zmerno stališče« med alžirsko razpravo.

Ob tej »statičnosti« alžirskega vprašanja se vsiljuje vprašanje, čemu Pariz v Alžiru ne uporabi metod, ki so se izkazale za uspešne v Maroku in Tuniziji? Francoski uradni krogi navajajo kot glavni razlog milijon Francozov, ki žive v Alžiru, vendar, ali ne bi bilo moč doseči učinkovitih jamstev za to »francosko manjšino« in ustvariti pogoje za medsebojno strpno sožitje. Seveda tega ni moč doseči na način, ko se z izgovorom zaščite »manjšine« (Francozi) odrekajo osnovne svoboščine »večini« (domačini). Toda nenehno obsedno stanje, »mala vojna«, kakor jo imenujejo, ne bo mogla večno trajati in zato bo pač slej ko prej nujen »kirurški poseg«, ki bo tem bolj boleč, čim dlje se bo odlašalo.

J. J.

O delu Zavoda za spomeniško varstvo

ZAVOD za spomeniško varstvo LRS ima prostore v zgradbi Narodne galerije v Ljubljani, v Prežihovi ulici. V eni izmed starinskih soban, opremljenih s slikami naših mojstrov, najdeš pri delu Eda Turnherja, direktorja Zavoda in predsednika spomeniške komisije pri Glavnem odboru ZB. Zmerom delaven si je utrgal toliko časa, da je ustregel naši redakciji z odgovori na nekatera vprašanja, ki bodo nedvomno zanimala ne le tovariše, ki se ukvarjajo s spomeniško dejavnostjo, marveč vse naše bralce.

Področje dela Zavoda je zelo obširno. Predvsem skrbi za obnavljanje in vzdrževanje zgodovinskih in umetniških nepremičnih spomenikov od predmetov oziroma objektov, ki sodijo v našo klasiko, pa tja do spomenikov naše najnovejše zgodovine, NOB. V okviru Zavoda obstaja od leta 1949 tudi referat narodnoosvobodilne borbe, ki pa ga je pred nekaj leti, z ustanovitvijo, prevzel Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani. Na ta referat oziroma na spominsko področje NOB se nanaša prvo vprašanje, ki smo ga zastavili tovarišu Edu Turnherju:

— Ali nam lahko v kratkem očrtate delo, ki ga je opravil referat NOB, odkar je bil ustanovljen? Kateri večji oziroma pomembnejši spomeniki NOB sodijo sem?

— Pri Zavodu za spomeniško varstvo je bil, kot rečeno, osnovan leta 1949 referat NOB, ki pa je kasneje prešel v pristojnost Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani. Seveda s tem ni rečeno, da se Zavod ne ukvarja s spomeniško dejavnostjo NOB. Nasprotno: spomeniškim problemom NOB posvečamo še posebno pozornost. Referat NOB pri našem Zavodu oziroma pri Muzeju NO v Ljubljani vodi oziroma ureja evidenco vseh spomenikov NOB v Sloveniji. Ta evidenca načeloma zajema vse nepremične spomenike NOB, medtem ko premične spomenike te vrste evidentirajo muzeji NOB. Že od vsega začetka smo se trudili, da obvarujemo najpomembnejše spomenike in smo takoj v prvih letih obstoja referata NOB popravili ali povsem restavrirali izmed spomenikov na Rogu tako imenovano Bazo 20, bolnišnici Jelendol in Zgornji Hrastnik ter bunkerja 42 in 44; v Ljubljani smo restavrirali tiskarno Toneta Tomšiča, na Primorskem

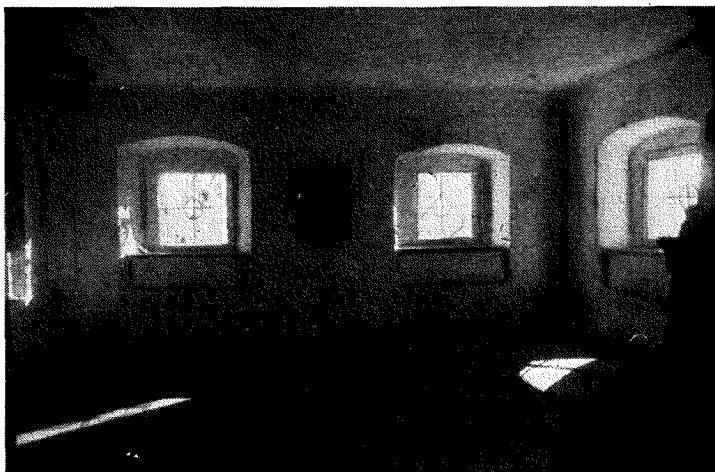
bolnišnico Franjo, tiskarno Slovenijo, bunker Pokrajinskega odbora za Primorsko na Utrih ter tehniko Krn; na Gorenjskem smo nadalje obnovili bolnišnico Mežakljo nad Jesenicami ter tehniko na Žagi pri Škofji Loki; v Dolomitih bunker Centralnega komiteja KPS v Žirovnikovem grabnu ter bunkerja IOOF na Osredku in Babni gori; na Štajerskem pa je bila obnovljena Lackova domačija pri Ptujju, medtem ko so Celjani lani restavrirali bolnišnico v Robanovem kotu.

— Glede naštetih in drugih spomenikov nas zanima, v kakšnem stanju so in ali kaže ohraniti vse pomembnejše objekte iz NOB?

— Pripomnim naj, da so spomeniki NOB večinoma iz lesa in da jih nahajamo v vlažnih gozdovih in grapah. Zato sorazmerno naglo propadajo in vsako leto terjajo obilo popravil. Tako je, na primer, na Rogu Zavod lani premazal našete objekte s karbolinejem, s čimer bo njihova trajnost vsekakor podaljšana. Je pa še mnogo drugih objektov, ki jih zaradi slabih zvez in že omenjenih težav pri vzdrževanju ni moč ohraniti in vzdrževati in so v delu makete (nekaj jih je že narejenih), s katerimi bomo ohranili spomin na njihovo podobo.

— Tovariš direktor, dovolite vprašanje: kolikšna sredstva v proračunu vašega Zavoda so bila porabljena za obnovo oziroma vzdrževanje spomenikov narodnoosvobodilne borbe v letu 1956 in koliko denarja ste predvideli v ta namen za letošnje leto?

— Lani smo za varstvo spomenikov NOB porabili okrog trideset milijona dinarjev, in sicer za ponovna popravila bunkerja IOOF na Babni gori

Soba v hiši na Babni gori nad Polhovim Gradcem; na levi strani v kotu je bil vhod v bunker IOOF v letu 1941/42

Skupina barak, v katerih je delovala »Partizanska tiskarna«

okrog dve sto tisoč dinarjev in za popravila objektov na Rogu pol milijona din. Prav tako smo popravili partizansko bolnišnico Krvavice nad Iškim Vintgarjem in porabili nadaljnjih 25.000 dinarjev. Tukaj, sevé, niso všteti izdatki za manjša popravila na spomenikih NOB muzejskih ustanov, ki jih po navadi financirajo okrajni ljudski odbori. Lani so znašali izdatki za spomeniško varstvo NOB našega Zavoda najmanj eno desetino vseh proračunskih sredstev Zavoda, ki niso kdo ve kaj obilna. Za leto 1957 pa smo predvideli nekaj več denarja, ker bo treba, kot kaže, popraviti bolnišnico Franjo in izvršiti manjša popravila v že obnovljeni tiskarni Sloveniji. V bolnišnici »Franja« bo treba popraviti oziroma prekriti strehe barak in mostišča. Predračun je pol milijona din. Če upoštevamo, da bo samo za popravilo te bolnišnice treba nameniti tolikšna sredstva, razen tega pa še zamenjati preperele tramove v barakah na Rogu in izvršiti druga popravila, je nujno, da bodo izdatki letos večji kot lani.

— Na katere družbene organe oziroma organe oblasti se Zavod oslanja?

— Pri spomeniškem varstvu se Zavod naslanja na Okrajne odbore Zveze borcev, okrajne Svete za kulturo in prosveto

ter na Muzeje NOB. Oslanjamo pa se tudi na zgodovinske in spomeniške komisije pri Okrajnih odborih Zveze borcev ter tesno sodelujemo z Glavnim odborom ZB, ki vsklaja spomeniško dejavnost NOB na sploh.

— Kdo skrbi za vzdrževanje oziroma čuvanje spomenikov NOB?

— Sprva so spadali pomembnejši spomeniki NOB, kot na primer bolnišnica Franja ter spomeniki na Rogu, neposredno v pristojnost Zavoda, saj

je le-ta celo plačeval čuvaje teh objektov. Sedaj pa plačujejo čuvaje in tudi neposredno skrb za varovanje teh objektov Okrajni odbori. Zavod pa seveda vodi popravila s svojimi strokovnjaki in svojimi sredstvi.

— Še zadnje vprašanje, tovariš direktor: kaj bo s Turjaškim gradom? Ali ga nameravate obnoviti kot zgodovinski spomenik in spomeniški objekt iz NOB?

— Kulturno in zgodovinsko pomembnega Turjaškega gradu ne kaže obnavljati, ker bi popravila stala mnogo denarja. Razen tega ni izgledov, da bi za restavracijo tega spomenika dobili dovolj sredstev. Skušali pa ga bomo ohraniti vsaj tako, da bomo »zaplombirali« zidove.

Na koncu naj omenim še eno dejavnost referata NOB, ki se mi zdi izredno važna: gre namreč za topografijo spomenikov NOB, s katero se ukvarja referat NOB. Doslej so topografi med drugim že obdelali zgodovinsko važna področja Bele krajine. Pripomniti je treba, da je tudi to delo za ohranjenje podobe nekega zgodovinsko pomembnega področja zelo važno in nujno, saj bomo tako lahko obvarovali z dokumenti tisto, kar bo zlasti za mlajši rod in za zgodovino izrednega pomena.

Partizanska bolnišnica Spodnji Hrastnik — eden izmed objektov iz NOB, ki jih ne kaže obnavljati

Akademski kipar Stane Keržič je star znanec, lahko bi rekli prijatelj naše revije in uredništva. Zato smo se nanj obrnili s prošnjo za razgovor brez zadrege. K temu nas je spodbujala tudi tista njegova posebnost, ki se še zlasti odraža v stikih z njim: Stane Keržič je kipar, toda ostal je hkrati partizan, človek z bogatim besednim zakladom in izrednim darom za pripovedovanje. Zato tudi nismo bili v zadregi zastran tega, kaj in kako se bomo pogovarjali, v zadregi, ki jo po navadi čuti vsakdo, ki hoče »službeno« zvedeti kaj iz preteklosti in vsakdanjosti. Pomagal pa nam je tudi sam s svojo preprostostjo, jasnostjo in šegavostjo. Takoj v začetku smo se dogovorili, da naš pogovor ne bo »zasliševanje«, kakor temu pravijo zgodovinarji, ampak svobodna, čimbolj sproščena izmenjava misli. Uspeh tega dogovora je, upamo, viden. V Keržičevih odgovorih ni togega pojasnjevanja, temveč pripoved o preprostih partizanih, kakršen je bil Keržič sam, o ljudeh, ki so doživljali mnogo lepih trenutkov, ki so bili junaki in plašni, resni in šegavi, kakršne so bile pač tedaj okoliščine. Zato bi bilo najprimerneje, ko bi naš razgovor s kiparjem Keržičem imenovali

Jaz in moji tovariši...

KO SMO partizana Keržiča nagovorili za tokratno sodelovanje, se je sprva branil, češ da je med številnimi borci mnogo takih, ki so ogromno žrtvovali in veliko doživeli, da pa se sami k pisanju ne morejo ali nečesto pripraviti. Dalje je kipar Keržič pripomnil, »da je premalo takih, ki bi se obračali nanje in jih vprašali, kako in kaj je bilo«.

»Marsikak dogodek,« je dejal tovariš Stane, »tako ne bi šel v pozabo in bi spopolnil zaklad naše narodnoosvobodilne borbe. S tem želim reči, da bi se morali na marsikoga prej obrniti kot name, ker pa ste že tu, ne nameravam molčati.«

Ko nam je tako uslišal željo, da bi spregovoril o svojem partizanstvu, o sebi in svojih bojnih tovariših, smo takole začeli:

Omenil si, da si bil za časa NOB propagandist. Zatorej nas zanima, kaj si kot propagandist počel?

— Res sem bil propagandist in to na Primorskem, sprva v Prešernovi brigadi, a nato na štabu XXXI. divizije. Ko sem dobil v roke nalog za premostitev, so mi tovariši kar zavidali. Utešeni pa so bili, ko so videli, kako sem čez dva dni na strmeh Prtovškem klancu vlekel močno otovorjeno propagandno mulo za rep, da je ni tovor postavil na gla-

vo. »Na diviziji je, napredoval je,« so vzklikali in se smejali Prešernovci, ko je štab divizije korakal mimo brigade. Propagandistično delo je bilo zelo pestro. Imeli smo godbo, igralsko skupino, foto-sekcijo, premično tehniko in organizacijo splošne propagandne službe. Propagandist je moral znati vse: igrati na odru, recitirati, igrati harmoniko, pisati pesmi in igre, spoznati se je moral na ciklostile in rotorje in risanje. —

Ko si že omenil godbo, ali bi povedal kaj o njej? Morda, kako je nastala, saj vemo, da v partizanih ni bilo niti instrumentov niti not?

— Glavno in edino partizansko glasbilo je bila spočetka harmonika. Harmonikar je dvignil moralo, kadar je bilo hudo, in še pospešil veselje, kadar je bilo veselo. Kmalu pa je prispel k nam klarinetist-amater, čigar klarinet je imel slab »platlc« (jeziček), kakor je dejal sam; muzika pa je le postala sočnejša. Ko pa je prišel še fant s trobento, smo imeli že pravi orkester. Komandant se je na nekem mitingu zamislil. Poklical me je in rekel: »Sestaviti moramo muziko, pravo vojaško muziko. Pridi jutri v štab in pomenili se bomo.« Tri partizanske patrolje so odšle na neosvojenе terene Gorenjske in Pri-

Stane Keržič v Čeplez spomladi 1944, ko je bil propagandni referent XXXI. divizije

morske. Povezale so se s terenskimi aktivisti. Dve sta se vrnili srečno, prinesli sta trobento, da je bilo veselje, pa tudi kitare, citre in tamburice so bile vmes. V svoji veliki gorečnosti so pobrali vse, kar je dajalo glas od sebe. Tretja skupina pa je padla v sovražno zasedo in izgubila vse, razen trobente, ki jo je imel tovariš Jelen privezано na zadnji plati. Žrtev ni bilo, le eden je bil rahlo obstreljen. Instrumenti so bili tu! Treba je bilo torej še muzikantov in kapelnika. Šel sem s trobento po bataljonih in nabiral muzikante. Marsikdo se je javil, pa ni spravil iz trobente glasu. Bili pa so tudi taki, ki so znali igrati, pa se niso javili. Nabral sem jih dvanajst. Komandanti so se zoperstavljali, ker so bili med njimi hrabri borci, tudi mitraljezci. Začeli so vaditi. Vodstvo muzike je prevzel Jelen. Sprva so muzikanti igrali »iz glave«, pozneje po notah. Vežbali so na kmečkih podih. Vse dni je bilo slišati urejeno in neurejeno trobentanje. Kako smo bili navdušeni in ponosni, ko so v nekaj tednih pod štabnim oknom zaigrali »Hej brigade«! Zaigrali so

ubrano in solidno. Dobivali smo note, spopolnjevali instrumente in godbenike. Nekega dne je prišel v divizijo komandant korpusa. Divizijski komandant ga je presenetil s tako dovršeno muziko. Bil je navdušen. Čez dva dni je godba spet zaigrala pod štabnim oknom in odkorakala v korpus. Tedaj pa »jovo na novo«, in v nekaj tednih smo jo imeli, reči moram, nič slabšo od prve. Tako sta nastali muziki IX. korpusa in XXXI. divizije, ki sta ob osvoboditvi Trsta igrali po svobodnih ulicah naših mest in vasi. —

Kako pa je bilo s tehniko?

— Omenil sem, da je bila premična. Ob premikih smo naložili vreče papirja, tiskarskega gradiva in lesen zaboj, v katerem je bil »roto« stroj, na mulo. To je bila sloka, črna žival. Stregel ji je mulovodec Jože, ki jo je na stenskem časopisu takole opisal: »Moja mula je velika, ima velike črne oči, je lepa in črna. Vsako jutro jo očistim. Ima kratko dlako in se sveti kot krt. Jé skoraj nič. Zadovoljna pa je z vsako slamo. Nikoli ne izgleda utrujena. Nosi toliko, kolikor gre nanjo, ustavi se takrat, kadar jaz hočem, zariga, kadar je tišina. Praviijo, da je italijanskega rodu. Jaz ji pravim gospodična; kadar

stoji pred propagando, pomeni to 'pokret'.« Ob borbi pri Trnovem smo jo poscdili. Nosila je metalec min in je padla. Mulovodec je bil ranjen. Dobili smo ponija. Kadar je bil visok sneg, smo mu morali pomagati. V zadnji ofenzivi na Primorskem smo ga morali nositi z Malih Lazen na Velike in nazaj.

Ko smo prišli na določeno mesto, smo začeli delati: tiskali smo letake, dnevno radijska poročila, štirinajstdnevnik »Naš glas« in razne politične ter vojaške brošure. Tiskali smo tudi zbirko pesmi. Ukvarjal sem se z risanjem na matrico, kar je zelo težavna tehnika. Upodobil sem več figuralnih letakov, narisal padlega komisarja Črta, heroja iz idrijskega rudnika, angleške pilote, ki so padli v borbi med angleškim in nemškim bombnikom nad Cerknem itd. Večidel tega materiala smo izgubili. Izdelal sem več oprem za »Gorenjšče fante« (glasilo Prešernove brigade) in opremo pesniške zbirke, v kateri so tudi pesmi komandanta škofjeloškega odreda Otona Vrhunca-Blaža, ki je kot komandant v šali dajal povelja tudi v verzih in deklamiral svoje pesmi na prireditvah. Bil je ljudski pesnik. —

Katera Blaževa pesem se ti je najbolj vtisnila v spomin?

— Njegovo najznačilnejše delo je epska pesnitev »Obisk padlih tovarišev na Cerkljanskem pokopališču«. V tem delu zelo nazorno opiše, kako se pesnik sam pojavi na pokopališču in se pogovarja s padlimi borci. Pripoveduje jim o uspehih, ki jih padli niso doživeli, in se razgovarja z njimi, kot bi bili živi. Blaž ni čakal svobode, padel je tik pred osvoboditvijo. Doma je bil iz Selc, družino pa je imel blizu Medvod. —

Kateri dogodek med vojno je nate napravil najmočnejši vtis?

— Mnogo je bilo dogodkov, ki so mi ostali v spominu, bodisi veselih, bodisi bridkih in žalostnih. Nikoli ne bi mogel opisati, kako turobno in pretresljivo je zvenela pesem »Kot žrtve ste padli« ob odprtih grobovih padlih tovarišev, ki so ležali pred nami brez krst in ki smo jih izročali, polne upov in nad, tolikanj željne svobode, zemlji v nedrje. Nepopisno lepa pa sta bila pogled na Jadransko morje in Trst ter občutek spričo tega, ko smo vse to ugledali 3. maja 1945 z Optin. Prvič sem tedaj v resnici videl morje. Utrnila se mi je solza. Tiplal sem se za roke in glavo in se vpraševal, če je to resnica ali le privid. Trdna vera v

Partizanska godba XXXI. divizije na Stari Oslici 7. novembra 1944. Od leve proti desni deveti je dirigent godbe Lado Jelen, na koncu Stane Keržič.

Fotografirano pred odhodom godbe v štab IX. korpusa

tako pričakovano svobodo se je uresničila. —

Če se strinjaš, bi zdaj posegli v tvoj študij na akademiji in tvoje delovanje kasneje. Zanima nas med drugim tudi tvoj nazor o umetnosti, predvsem upodabljajoči umetnosti.

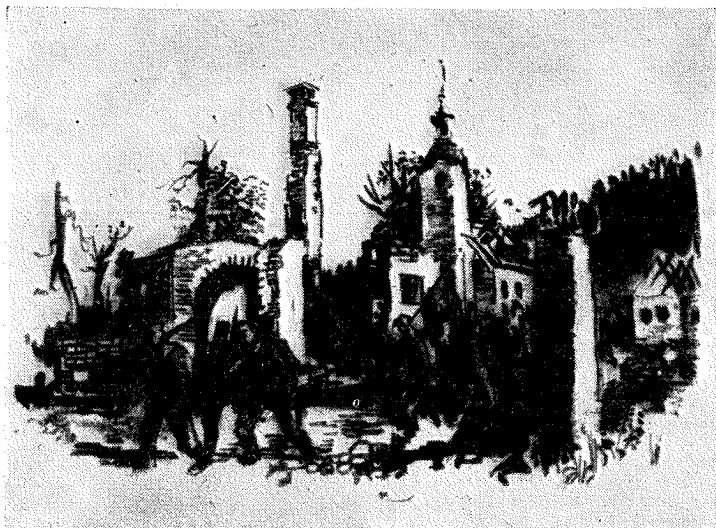
— Študiral sem pri prof. Borisu Kalinu in Frančišku Smerduju. Pri zadnjem sem dovršil specialno šolo. Doslej sem izdelal sedem partizanskih spomenikov. Izmed teh dva predstavljata borke. Navdih za tak prikaz sem dobil v stikih s hrabrimi borkami, n. pr. s komisarko Dušico, ki je ob napadu na Črni vrh leta 1944 z lastnim zgledom in hrabrostjo vplivala na svoje borce in jih v hrabrosti celo prekašala. To je lik svobodne partizanke, ki se z vso impulzivnostjo človeške nravi odloči za borbo. Take ženske so zmagovale. Bistvo take ženske je marsikje dajalo prednost v hrabrosti celo pred moškimi. Bolničarka Zmaga iz XXXI. divizije je večkrat v najhujšem ognju reševala ranjence. Bila je to lepo, mlado, preprosto dekle. Njena hrabrost je bila dvojna: zatreti je morala v sebi plahost in nežnost mladega dekleta in ju nadomestiti z junaškimi dejanji. Partizanska mati v Cerknem je lik primorske matere, ki še živi na Cerkljanskem vrhu v Čeplezu. Je portret konkretne žene, ki ponazarja vse tiste matere, ki so izkazale dobroto in nežnost vsem partizanom, kot bi bili vsi njihovi sinovi. »Zmagovalec« v Slovenjem Gradcu: zmaga je tu, prišla je svoboda, čakajo nas novi napor; gradimo v bratskem sožitju z vsemi narodi. »Mladinec« v Zibertovi ulici: mladenič prihaja iz ilegale. Svez, hraber, toda oprezen. Prikazen je v aktu, da bi zadržal več svežine in ohranil čimbolj dinamično jasnost. Prikazal sem še: na partizanskem grobišču v Dobropolju borca, talca, internacijo in osvoboditev, v Stražišču pri Kranju s figuro na reliefu fizikulturnika-partizana, borca. Z delom v tej smeri sedaj nadaljujem.

*Akademski
kipar Stane
Keržič
v ateljeju
pri delu
spomenika
za Cerkno*

In moj umetniški nazor?
Narodnoosvobodilna borba je obogatila naše življenje z neizčrpno motiviko. Prav ta nova in vsebinsko bogata snov terja novo zunanjo podobo, novo likovno formo. Zakaj vsako zgodovinsko obdobje likovnega ustvarjanja osvetljuje drug način izražanja, druga likovna forma. Če hočemo danes kiparji izpovedati v svojih delih kaj specifičnega, našega, moramo najti temu ustrezni likovni jezik. Res je, da terjajo teme iz sociološke problematike do neke mere nazorno, ljudem blizko likovno oblikovanje, ker sicer ne bi bila naša dela razumljiva tistim, ki zanje ustvarjamo. Vendar v tem ne smemo popuščati likovno neizobraženi publiki, marveč moramo iskati in še enkrat iskati svojim motivom najboljši zunanji izraz. Mnenja sem tudi, da umetnik posreduje v svojih delih de-

javnost in čustvo naroda, črpa iz okolja, v katerem živi in vrača presnovljeno nazaj narodu in skupnosti. Koliko smo kiparji naše dobe v tem uspešni, bi bilo prezgodaj ugotavljati. Tudi zanamci bodo upodabljali našo osvobodilno borbo in bogatili naše izkušnje — zato smo jim dolžni prav mi, ki smo v borbi sodelovali in jo doživljali, posredovati svoja izkustva. Zato, da bi nekoč v svojem delu uspešni, moramo krepko študirati, trdo delati in biti samozavestni. Poudarim naj še, da pri ustvarjalcih prestižna politika ni na mestu, kakor tudi ne prestižna kritika. Pričakujem tudi, da se bomo kiparji po temeljitem študiju, trdem delu, končno prebili do homogenega likovnega nazora, ki bo izražal našo likovno umetnost kot organsko celoto, izpričujejočo naš čas v najboljši možnih oblik. —

Prvi izbor partizanske likovne umetnosti

ZAMISEL, zbrati likovno gradivo, zlasti partizanske grafike, ni nova. Bilo je že več poskusov, sestaviti almanah partizanske likovne tvornosti, vendar niso bili uspešni. Tudi izbor takšnih umetniških in dokumentarnih del je bil že v pripravi, toda ni zadovoljil. Zdaj pa vse kaže, da se bliža uresničenju prvi slovenski, pa tudi jugoslovanski izbor partizanske dokumentarne tvornosti, ki bo v desetih knjigah zajel vse, kar so partizanski umetniki-likovniki ustvarili med NOB. Prva knjiga bo na vrsti z Miheličevimi stvaritvami, 300 do 350 strani obsegajoče delo, ki bo iz vseh vidikov, bodisi umetniških, bodisi dokumentarnih v neprekinjeni zvezi prikazalo dejavnost našega plodnega likovnika. Pri tem torej ne gre samo za Miheličevo ustvarjalnost med narodnoosvobodilno vojno, temveč tudi za njegov začetek, za umetnikovo tako imenovano ptujsko obdobje pred minulo vojno, na osnovi katere je rasel partizan-umetnik in dozorel Mihelič kot povojni likovni ustvarjalec. Pripomniti je treba, da izbor ne bo težil toliko h kvaliteti kot k dokumentarnosti, čeprav bo umetniško pomembnim grafikam z večjim formatom reprodukcij odmerjeno ustrezno mesto.

Odveč je pripomniti, da je priprava Miheličevih grafik terjala ogromno naporov. Zlasti zahtevno delo je bilo zbrati originale in dokumentacijo. Prav tako težavno je bilo prirediti tekst, ki naj bi prikazal Miheliča kot umetnika-partizana, ki v njem še zmerom ni izzvenel. Dovolj skrbnega proučevanja pa je zahtevalo tudi že omenjeno umetnikovo »ptujsko obdobje«, polno pereče socialne problematike.

Izbor Miheličeve likovne tvornosti in ustvarjalnosti drugih partizanskih slikarjev in grafikov bo izšel v redakciji zgodovinskega oddelka Centralnega komiteja ZKS. V grafičnem pogledu bo to čudovito delo, tiskano na umetniškem papirju in dokaj razkošno opremljeno. Nanj se bo moč naročiti v subskripciji po sorazmerno nizki ceni, tako da bo izbor prav vsakomur dostopen.

Kot zadnjo knjigo v kolekciji partizanske likovne umetnosti napoveduje zgodovinski oddelk CK ZKS (redakcijo teh knjig vodi Lojze Gostiša) nekakšno analizo likovne umetnosti v NOB, ki bo obdelala ne le slovensko, temveč tudi jugoslovansko likovno umetnost med NOB. Pri tem pa bo analiza komparativno prikazala tudi likovno tvornost revolucionarnih obdobj izven naših meja. S tem je knjigi zajamčena znanstvena in umetniška vrednost, s katero se bodo lahko obogatili ne le ljudje, ki jim je likovna umetnost blizu, temveč vsi ljubitelji lepe knjige in umetnosti.

Svobodaši — jedro Molniške čete

BILO JE v nedeljo, 13. julija 1941. V zadvorških gozdovih, med Zadvorom in Podmolnikom, blizu Urha, so ustanovili partizansko četo, ki je pozneje dobila naziv Molniška četa, po hribu Molniku, kjer je imela svoja prva taborišča.

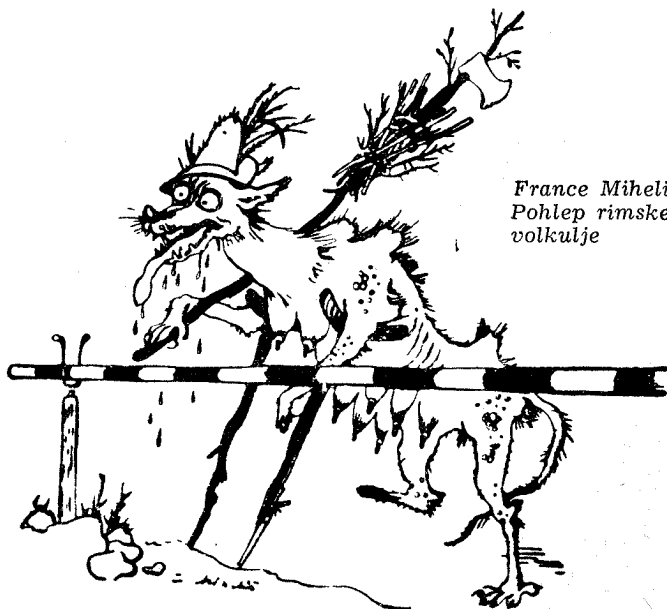
Kakšni so bili razlogi, da je prišlo tega dne do ustanovitve četice, ki je štela vsega 13 moških, komunistov in simpatizerjev KP iz vasi Zadvor in Sostro, delno Sadinje vasi in Dobrunj? Če hočemo to ugotoviti, moramo seči precej nazaj, pravzaprav v leto 1927, ko so se začele priprave za ustanovitev Delavskega prosvetnega društva »Svoboda« v Dobrunjah. Od takrat dalje je delovalo na področju takratne občine Dobrunje močno kulturno in politično gibanje, ki se je iz dneva v dan krepilo. Vse do okupacije ta izrazito politična dejavnost kljub vsem oviram ni bila prekinjena, niti ne prisiljena, da bi menjala svoje ime. Po razpustu »Svobode« leta 1935 je bilo takoj ustanovljeno glasbeno društvo »Zarja«, pravzaprav odsek društva s tem imenom v Ljubljani. Nekoliko pozneje je bilo osnovano še Delavsko prosvetno društvo »Vzajemnost«. Tako sta do okupacije obstajali dve društvi, toda eno samo enotno gibanje, ki so ga uspešno vodili komunisti s pokojnima narodnima herojema Jožetom Moškričem in Tonetom Trtnikom na čelu.

To gibanje je bilo trn v peti krajevnih klerikalnih reakcij. Grmeli so nanj s prižnice, poizvedovali po spovednicah, vpregli so občinsko oblast in uporabljali žandarmerijo, da je bila članom tega gibanja

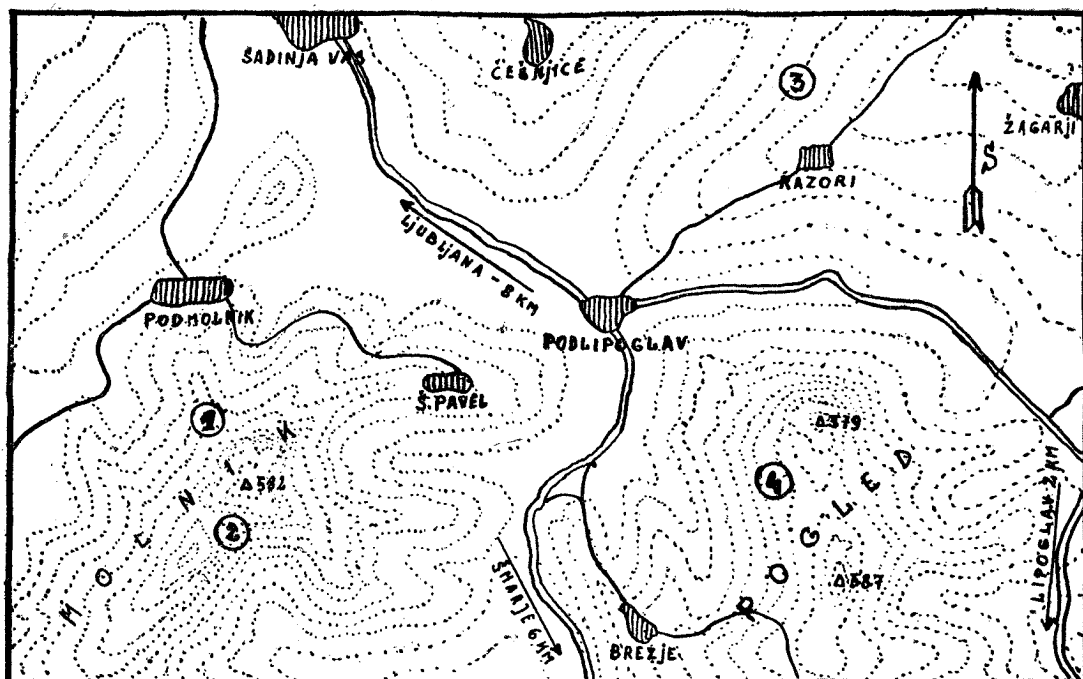
stalno za petami. Okupacija je vnanjo delavnost društva prekinila, toda ostali so tako rekoč ilegalni stiki. Osvobodilna fronta je s svojimi navodili še okrepila to dejavnost in ji nakazala obliko revolucionarne borbe, katere temelji so bili pripravljeni že več kot desetletje prej.

Treba je tudi pripomniti, da je imelo jedro članstva »Svobode« oziroma pozneje nastalih društev jasno pred očmi, da nastop fašizma in širjenje svetovnega požara neizogibno vodi v usodni spopad, v katerem bo treba vzeti nase svoj delež. Takšno stanje pa je hkrati povzročilo, da sta se izluščila dva močna ideološko nasprotna pola, kar je pozneje, v narodnoosvobodilni borbi privedlo do ostre in napete

ideološko-politične diferenciacije, pri čemer pa je imelo osvobodilno gibanje, zlasti v letih 1941 in 1942 skoraj izključen vpliv na prebivalstvo. Drugeče kot tako si ne moremo razlagati dogodkov, ki so odločilno pospešili razplet položaja. Namreč, da je bilo organizirano izdajstvo, ovajanje in sestavljanje seznamov z osumljenimi delo sovražnikov osvobodilne borbe, ki se je tod uveljavila v glavnem leta 1942, ko je bilo organizirano tudi vodstvo slovenskega izdajstva. Toda julija 1941 lahko pripišemo sestavo spiska 38 aktivnih svobodašev, ki so ga dobili Italijani, in pobudo za racijo, ki je temu sledila, izključno krajevni reakciji, ki se je z okupatorjevo roko skušala rešiti svojih političnih nasprotnikov. Ta trditev ni zmotna, ker so nekateri kazali simpatije do okupatorja oziro-

France Mihelič:
Pohlep rimske
volkulje

Legenda (merilo 1:35.000): 1 — taborišče Molniške čete od 13. julija 1941 do 17. sept. 1941; 2 — taborišče Molniške čete in Kamniškega bataljona od 18. septembra 1941 do 4. oktobra 1941; 3 — taborišče Molniške čete od 5. oktobra 1941 do 15. novembra 1941; 4 — taborišče Molniške čete od 11. decembra 1941 (kasneje, to je od 9. januarja do 23. marca 1942, je bilo na tem mestu taborišče II. Štajerskega bataljona)

ma do fašizma že pred okupacijo. Že pred dogodki, ki so bili za Jugoslavijo usodni, je namreč v teh vrstah nastalo geslo: »Pod enega bomo tako ali tako padli, če pa je že tako, je bolje, da pod Italijane.« Če pa je seveda šlo vse tako rekoč »po načrtu«, zakaj ne bi izkoristili priložnosti, na katero je bilo treba dolgo čakati?

In res, nekaj dni pred 13. julijem nam je prišlo na uho šušljanje o nekem spisku, toda kaj določnega ni nihče vedel. Navsezadnje pa smo se bali verjeti v takšno podlost. Zategadelj lahko rečemo, da so vražnika med domačini nismo prav ocenili. Gadjje gnezdo je že v teh dnevih pokazalo tisti obraz, ki se je kasneje docela razgalil na Sv. Urhu.

Obveščevalna služba OF v Ljubljani je v soboto, 12. julija, popoldan po Nusdorferju sporočila, da je treba ponoči med 12. in 13. julijem pričakovati racije. Precej tovarišev je bilo o tem obveščenih, bili pa so

tudi nekateri, ki v kaj takega niso hoteli verjeti, češ saj kaj takega doslej še ni bilo slišati. Te naivnosti pa je bilo kmalu konec. Nekaj minut pred enajsto zvečer so začeli vdirati v stanovanja. Ves Zadvor, del Dobrunj in Sostro so bili obdani s patruljami in zasledami. Ob šestih zjutraj je bila racija končana. Italijani so odpeljali 18 tovarišev. V vaseh Zadvor, Dobrunje, Sostro in Podlipoglav so ostale italijanske posadke.

Tovariši, ki so se izognili aretaciji, so prek mladincev in žena poiskali stik in se dogovorili: kakor ve in zna, naj se vsak prebije ob dveh popoldan na zbornom mestu v zadvorških hribihi. Treba pa je pripomniti, da so italijanske posadke budno pazile, kaj se dogaja po nočni akciji, in stikale za novicami. Toda videti ni bilo nič sumljivega. Okupatorju in izdajalcem se še sanjalo ni, da so s svojim nasiljem sprožili kamen plaz,

ki se je utrgal in razvil v oborožen upor na oboroženo nasilje in izdajstvo. Pobudo za omenjeni sestanek je dal pokojni narodni heroj Jože Moškrič, ki je sestanek tudi vodil. Sklep tega posveta je bil: ustanoviti partizansko četo, čimprej se oborožiti in vzpostaviti zveze z Ljubljano. Na sestanku je bilo kakih 20 tovarišev, toda v enoti je po sklepu sestanka ostalo le 13 tovarišev. Ostalim še namreč niso gorela tla pod nogami in so bili potrebni na terenu, kjer bi po aretaciji enih in odhodu k partizanom drugih nastala občutna praznina. Tako so 13. julija 1941 v to četo vstopili: Jože Moškrič, grafični delavec iz Zadvora, ki so ga kasneje blizu Pugleda pri Podlipoglavu ujeli in na Polici nad Grosupljem leta 1943 ubili begardisti; Lojze Moškrič, papirniški delavec iz Zadvora, ki je kasneje, leta 1942 kot namestnik politkomisarja bataljona padel pri prehodu II. gru-

pe odredov na Gorenjskem; Jernej Gašperšič, pleskar iz Zadvora, ki so ga Italijani leta 1942 ujeli v Ljubljani in kot talca ustrelili v Gramozni jami, potem ko je sodeloval v partizanski enoti, ki je jeseni 1941 napadla Bučko na Dolenjskem, ter nato po nalogu Glavnega štaba partizanskih čet Slovenije deloval na zvezah; Franc Miklavc, knjigovez iz Zadvora, ki je padel leta 1942 v Roški ofenzivi; Rudolf Muzga, delavec iz Sadinje vasi, ki so ga kot aktivista ubili belogardisti v družbi Italijanov leta 1943 pod Pugledom pri Podlipoglavu; Pavel Berčič, inštalater iz Sostrega, ki je padel leta 1942 na Crnem vrhu pri Blegašu kot mitraljezec pri prehodu II. grupe odredov na Štajersko; Franc Gorše, mizar iz Dobrunj, ki je padel leta 1942 pri Muljavi, in Franc Kocjančič, papirniški delavec iz Zadvora, ki je umrl za posledicami vojne leta 1946. Živi pa so iz te skupine ostali: Stane Keber, gradbeniški delavec iz Zadvora, Miha Berčič, mizar iz Sostrega, Jože Kocjančič, zidar iz Zadvora, Rudolf Šimic, pleskar iz Zadvora in Feliks Vidergar, papirniški delavec, prav tako iz Zadvora.

Na predlog Jožeta Moškriča in ob sodelovanju ostalih je bilo določeno vodstvo četice: politkomisar Franc Kocjančič (Stari) in komandant Feliks Vidergar (Brko).

Prva naloga je bila: oborožiti se in opremiti, kajti na sestanek je prišel vsak tako, kot ga je zajela racija. Z orožjem in strelivom smo bili dobro založeni, saj je šlo v skrivališča vse orožje, ki ga je v Zadvoru odložila neka četa stare jugoslovanske vojske, kljub temu da je odbornik Občinskega odbora v Dobrunjah zabil in zapečatil dvorano gostilničarja Mihe Jerina v Zadvoru, kjer je bilo to orožje shranjeno. Med orožjem sta bila dva puškomitraljeza-zbrojevki in en težki mitraljez »Schwarzlose«, ki se je kasneje v borbi na Jančah in Muljavi odlično izkazal. Vrh tega smo iz Ljubljani dvignili precej zabojev nepokvarjenega streliva, ki ga je odvrгла po-

ražena vojska. Koliko je bilo tega orožja, je težavno reči, saj so ga ljudje na svojo roko skrivali in se je zgodilo, da je kdo odkril orožje, ki ga je že nekdo drug shranil.

Četca se je takoj lotila iskanja orožja in opreme. Še za isti večer je bilo določeno zborni mesto na severnem pobočju Molnika, kakih 20 minut nad vasjo Molnik. Bil je to manjši kopasti izrastek, mimo katerega je vodila ozka steza na strmi vrh Molnika. Kraj ni bil izbran za vojaško taborišče, ker za to ni ustrezal, temveč za prehodno zbirališče, za opremljanje in oborožitev. Tu tudi ni bilo pogojev za kuhanje; zato je enota nekaj več kot dva tedna, kolikor je bila na tem mestu, dobivala kuhano hrano iz Podmolnika, iz hiše Antona Marolta, delavca v papirnici Vevče. Prvi večer se je na tem mestu zbralo kakih 5 do 6 tovarišev, ki so že prišli do orožja, pušk, streliva in bomb. Ostali so preko noči postavljali zveze za dobavo orožja in opreme. Pri tem delu so marljivo pomagali mladinci iz Zadvora. Na skrivaj so prevažali orožje na kolesih, triciklih in vozovih. Tako se je primerilo, da je mladinec ob belem dnevu, pred očmi itali-

janske patrolje, po poljski poti med njivami, na vrvi za seboj po tleh vlekel puško v gozd.

Več dni je trajalo, preden je bila četica za silo opremljena. Vtem jo je že zadela prva neugodna novica: Rudija Muzgo so pri tem delu ujeli Italijani v Podlipoglavu. Prepoznali so ga s spiska. Četa je nemudoma šla na poizvedovanje in v zasedo, da bi ga osvobodila. Medtem je patrolja gnala Muzgo skozi Sadinjo vas, kjer je stanoval. Na njegovo prošnjo, da bi od doma vzel nekaj s seboj, so mu dovolili oditi v kakih 50 m oddaljeno hišo, Italijani pa so ostali na cesti. Muzga je nato pod kritjem hiše utekel v nekoliko oddaljeni gozd in prej prišel v taborišče kot tisti, ki so mu hiteli na pomoč. Značilno za Italijane je bilo, da Muzge sploh niso vprašali, kje so ostali, ki so jih iskali pred nekaj dnevi.

Razpoloženje v četi je bilo zelo optimistično. Razprav o tem, kdo bo zmagal, sploh ni bilo. Borci so le ugibali, ali bo Sovjetska zveza zmagala v nekaj mesecih, ali bo vojna trajala več kot pol leta. Takšno razpoloženje je bilo pač pogojeno z globoko vero v moč

Na pohodu...

Sovjetske zveze in Rdeče armade in le deloma s tiho željo po hitrem koncu vojne.

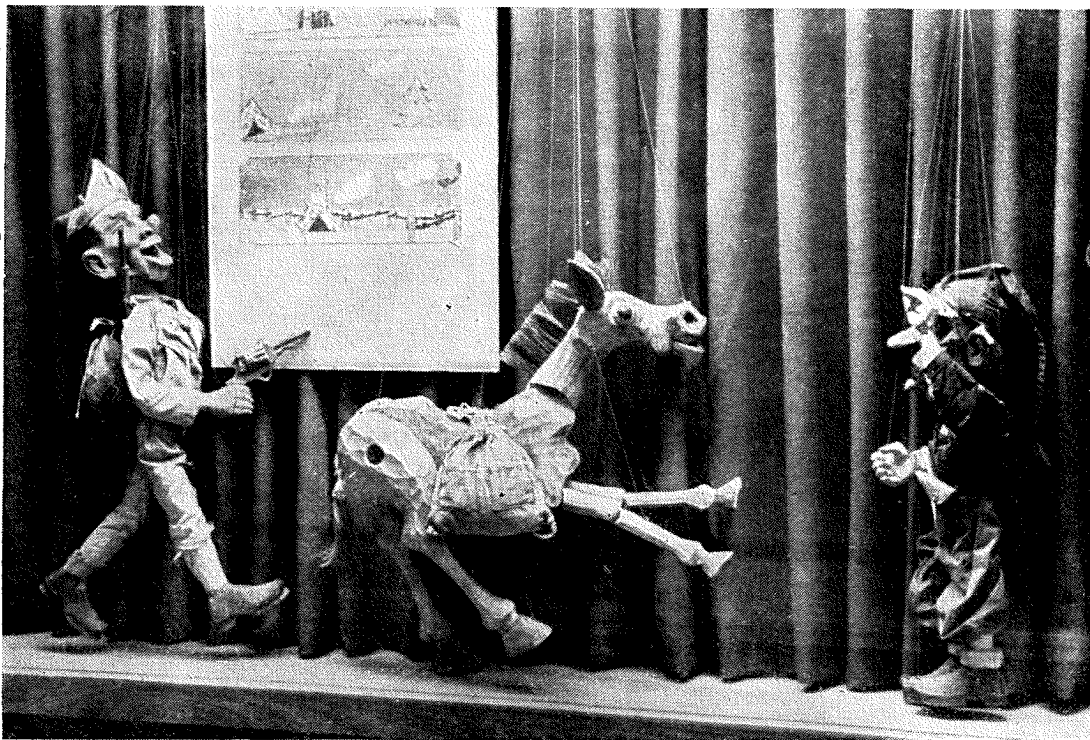
Borci so avtomatsko orožje le slabo poznali. Samo en borec je znal že prej streljati z zbrojevko. Zato je četa namenila več časa vajam v orožju, vrh tega pa tudi učenju o razporejanju po položajih, v pa-

truljah in na straži. O partizanskem načinu vojevanja nam tiste dni ni imel nihče kaj povedati, ter so bile predstave o tem precej meglene. Zastran tega in zaradi zvez je proti koncu prvega tedna odšel v Ljubljano Jože Moškrič, ki je razen tega tudi nekaj bolehal. Hkrati pa je četa do-

bila tudi prvi prirastek. To je bil Ivan Ferlež iz Zaloga, ki ga je italijanska patrolja lovila nekje pod kašeljškimi hribi. Na tem »umiku«, ki je bil kar se da nagel, je izgubil pokrivalo, v nekem močvirju pa še čevljev in je kar tak prišel v naše taborišče.

Miha Berčič

Vsebina pod fotografijo

Pavliha, ta že od davna znani slovenski veseljak, šaljivec in zabavnež, je, razumljivo, navdušil prav zaradi svoje šegavosti tudi tiste slovenske partizane, ki so v času NOB nudili duševno hrano ne samo borecem, temveč tudi tistim zavednim slovenskim ljudem, ki so podpirali partizane. In tako je postal Pavliha ne samo šaljivec in veseljak, temveč tudi »oseba«, ki je v svojem satiričnem jeziku znala povedati in pripovedovati slabosti, a tudi navduševati. Tako nam tale fotografija prikazuje Pavliho z znano mulo, ko je naletel na fašiste. Toda ta Pavliha je tedaj že igral v I. partizanskem lutkovnem gledališču, ustanovljenem proti koncu leta 1944 v Črmošnjicah. Lutke za gledališče je izdelal zdaj že pokojni Lojze Lavrič, scene pa so pripravljali: Vito Globočnik, France Slana, Ive Šubic, Ivan Seljak-Čopić, Alenka Gerlovič in Milena Dovgan. Prvo predstavo je imelo lutkovno gledališče pred člani SNOS in CK v Črnomlju, potem pa je ob pustu leta 1945 igralo prav tako v Črnomlju na veselje tamkajšnjih pionirjev nepretrgoma nekoliko dni. Igrali so umetniki sami, kasneje pa je bilo ustanovljeno poklicno lutkovno gledališče. Le-to je aprila 1945 gostovalo v Semiču, Črešnjevcu, Metliki in nato odšlo v Vrbovsko, Delnice in Škrad, kjer jih je zatekla vest, da je Trst osvobojen. Po isti poti so se vračali in nastopili še v Vinici, se odpeljali v Ljubljano, od koder so odšli gostovat s svojimi lutkami na Primorsko in Štajersko.

Smrt na pogorišču

Dne 21. januarja 1942 je pred Muhom v Vinharjah nad Poljanami padlo šest partizanov: Rudolf Robnik, Alojz Dolinar, Ciril Petrič (vsi iz Zabje vasi pri Poljanah), Jože Novak iz Dolenjih Brd, Donat Demšar iz Hotovlje in Pavle Košir iz Poljan. Muhovo domačijo so Nemci požgali, gospodarja z družino pa preselili. Na čast padlim borcem so 8. julija lani odkrili spominsko ploščo, o čemer smo na kratko poročali.

BILO JE v dneh po sloviti dražgoški bitki januarja meseca 1942. leta... Pečnikov vod, ki se je bojeval v sestavu Poljanske čete, se je pomikal z gorskega prelaza Kala in se preko Blegoša med grbastimi vzpetinami spuščal v dolino. Hribovska pot, ki se je vijugala skozi gozdove in planote pobočij, je vodila zasople in utrjene partizane na Črno ravan mimo Čabrač skozi Gorenje in Dolenje Brdo proti Srednji vasi, ki tiči nekako na sredi poti med Poljanami in Gorenjo vasjo.

Naglo so stopali po neizhojjeni poti in globoko v sneg so se jim udirala zmrzla obušala. Ni se še dobro zdanilo, ko so se bližali Srednji vasi. Hladen val zraka, prežet z jutranjo meglo, jim je vedno ostreje rezal v lica. Naporna pot in hitra hoja sta jim razgrela kri, nepogrešljiv spremljevalec, glad, pa se je družil s skrbjo, kje najti miren kot za počitek, ki bi bil dragocenejši od vsega.

Gosta jutranja megla se je začela počasi dvigati. Nebo se je jasnilo. Sem pa tja so z medlo svetlobo zasijale zadnje zvezde. Že je bilo razločno videti obrise vasi med drevjem, ki se je dvigalo iz doline. Svet se je odpiral in se širil v podolgovato in ozko ravnino, pokrito z belo preprogo. Onkraj doline se je pod vznožjem nasprotnega hriba vlekla vijugasta bela proga, jutranja megla, ki je pokrivala strugo Poljanščice in visela visoko nad njo. Od onod je v presledkih prihajalo rahlo pojemajoče šumenje, ki ga je povzročal padec vode pod jezom Čudetove žage.

Koraki so potihnili, ko so prispeli pred prag prve hiše. Upehani in zasopli so nekateri posedli po kamnitem stopnišču, drugi pa so samo naslonili ob zid na pol prazne na-

hrbtnike in orožje. Šele sedaj je bilo videti njihove bele, poledenele obraze. Lasje, ki so jim moleli izpod čepic in obrvi, so bili sivi; pokrivalo jih je ivje.

»Most pred Čudetom je bržkone zastražen. Treba bo prekoračiti Soro!« je preudaril Rudi, komandir voda.

Fantje so zmajevali z glavami. Kar pretreslo jih je ob misli na ledenomrzlo vodo, ki jo bo treba prebrestiti.

»Da, da, fantje, ampak, kako priti čez v tem strupenem mrazu?« je nejevoljno pristavil Jože. Vsi pa so si bili edini, da življenja tvegati ne kaže, ker pred mostom kot pribito čepi zaseda.

Zares, некоč se niso bali ne pesjana ne vraga, danes pa bi se jih lotevalo malodušje?

Rudi in Jože nista dolgo pomisljala. Oddaljila sta se od skupine ter pogledala okrog Globočkarjeve hiše do kozolca. Tam sta iztaknila dve dolgi smrekovi debli. Zadovoljni z njima so odrinili k Sori in jo premostili za dober streljaj zahodno od žage.

Pred njimi je vstala Zabja vas, ki leži na desnem bregu

Poljanske Sore vžtric Srednje vasi, tik pod vznožjem hriba. Vas je enotno in složno delala za partizane in jim razen redkih izjem zmeraj nudila zavetje. Sovančarjev Ciril, ki je bil tod doma, bi jih z veseljem povabil, da se ogrejejo in okrepčajo, da ni pretiila nevarnost nemških zased v vasi. Vsem partizanom daleč naokoli je bilo znano, da so vrata pri Sovančarju zmeraj odprta in tudi tokrat ne bi bilo treba klicati zgornje Petričeve mame. Z veseljem in nasmejanim obrazom jih je sprejela, kakor hitro so se pojavili v prostorni in zakajeni veži.

Tokrat pa niso upali tvegati. Vasi so se izognili v širokem ovinku in prihuljeno plaže se izginili za Čikovo in Fokcovo hišo v goščavi. Le bistro izdajalčevo oko je skozi Čikovo okno zrlo v smer, kamor so jo ubrali...

Zimska

Pes laja v turobni zimski večer.
Med burjo sneg naletava.
Kot da bi tulila sestradena zver
pes laja, laja, laja...

Čez puste vrtove se veter podi,
smeji se in se krohoče.
Kot da bi vohal prelito kri
pes joče, joče, joče...

Vojna in mraz... Vse gosteje sneži.
S snežinkami burja raja.
V zraku vonj ožganih kosti...
Pes laja, laja, laja...

»Fantje, k Muhu v Vinharje gremo!« je po kratkem posvetovanju odločil komandir Rudi. »Dobro uro hoda od tod. Tako ne zdržimo več!«

*

Muhova domačija je stala na samem. V obliki podkve zgrajena poslopje so bila na levi, vzhodni strani, obdana z gozdovi, na zahodni strani pa so se od hiše spuščali goli in strmi bregovi, med katerimi je vodila pot v Vinharje. Skrbno urejen dom in lična gospodarska poslopja so razodevali, da je Muhov Pavle dober in vzoren gospodar. Nedaleč za velikim hlevom je postavil mogočna kozolca, združena z jeklenima vezema. Na drugi strani prostornega in snažnega dvorišča, nekoliko v bregu, je čepela drvarnica, dobrih trideset metrov pod hišo, zraven poti, pa sadna sušilnica.

V hiši je še vse spokojno in mirno počivalo, ko se je skupina štirinajstih partizanov Pečnikovega voda bližala Muhovi domačiji. Nekaj močnih sunkov na glavne dveri je privedlo gospodarja na prag, saj je že skozi hišno okno spoznal, komu gre odpirati. Hitro je odvedel skupino v hlev ter znosil na kup v kotu pred svinjak nekaj stelje za ležišče.

Fantje so polegli tesno drug zraven drugega in sladko zasпали na mehkem ležišču v toplem hlevu. Že dolgo ni bilo

tako prijazno in prijetno. Ni jih motilo mukanje živine, ki je klicala gospodarja, ne kruljenje prašičev nad glavami. Utrujenost od neprespanih noči in omamna toplota, pomešana z zatohlim hlevskim vonjem, sta jih močno prevzeli.

Bedel je le Rafael; Rudi in Jože pa sta v kuhinji pripravljala zajtrk. Kljub utrujenosti Rafli ni bilo do spanja. Navdajala sta ga rahel dvom in skrb. Sicer pa nekdo mora bedeti zaradi varnosti vsega voda! Neprevidnost se včasih kruto maščuje!

Pred očmi so mu vstajali dogodki preteklih dni. Vsiljevala se mu je misel, zakaj se mora na stara leta preganjati po hribih kot sestradan pes, ki nikjer ne najde mirnega zavetja in spokojnega miru? Rafael je bil edini starejši partizan med njimi, srednjevisok, suh mož z gubami na obrazu. Doma je imel številno družino z nedoraslimi otroki.

Zazrl se je v speče izmučene obraze svojih tovarišev. Vse je doletela ista usoda! Občutek krivice jih je navdajal vse od tistih dni dalje, ko je grozeča pošast legla na naš rod in dom, se zagrizla vanj in sesala iz njega kri...

Zrasli so v kmečkih domovih, polni hrepenenja po sreči in mirnem življenju. Naenkrat pa je vzvalovilo v deželi. Zgodilo se je marsikaj, kar je grenilo misli in srca. Fantje pa so se hitro znašli na pra-

vem mestu s puško v roki, ki je niso odložili, odkar je počil prvi sovražnikov strel v dolini...

*

Zunaj je mraz pritiskal čedalje bolj. Vse, kar je bilo živega, je iskalo zavetja. Muhova domačija je ždela v jutranji tihoti. Z Gabrške gore, Poljan in z Bukovega vrha so se oglašali zategli glasovi zvonov, ki so naznanjali sedmo uro. Kmalu pa je spet vse utihnilo.

»Pavle, prinesi mi s senika tiste čevlje in škornje, ki smo jih zadnjič pustili pri tebi!« je prosil komandir Rudi gospodarja. »Peter in Tine imata

Objavljamo pesem Ota Vrhunca-Blaža Ostrovharja, ki smo jo vzeli iz njegove zbirke »Pesmi padlim borcem«, katero je 15. novembra 1944. leta natisnila partizanska tiskarna »Grog« na Gorenjskem.

Oto Vrhunc — Blaž Ostrovhar:

Padlim v slavo

Po grapah, jasah in gozdovih preštet ne moreš vseh grobov, pojočih slavo o sinovih, ki padli so za bran domov.

Med skalami stoje gomile, brez križa in brez nageljna, z bršljanom, mahom so ovile planine borca padlega.

Narava sama se odziva in čuva bele nam kosti, da rodu bo lahko odkrila, kako se narod naš bori.

Za dom ste padli, za trpine, tovariši, a ne zamen, ko tekla kri je iz pečine, je vsakdo bil že maščevan.

Junaku umreti ni mogoče, v narodu je večno živ, naj žena, sestra, sin mu joče, kot mož je padel neumrljiv.

Junaku čast je večna slava, z njo narod čuva naj spomin: povej vsem bratom šumna Sava, kako živi svobode sin!

že tako strgane podplate, da ne moreta več dalje.»

Medtem pa je vlivlaval zavrelo mleko v veliko posodo, ki jo je pripravila v ta namen gospodinja.

Rudi je bil eden izmed prvih, ki so zapustili domove in se uprli sovražniku. Ker je bil neustrašen, drzen in pogumen fant, se je vest o njegovih junaških podvigih hitro raznesla med ljudi. Z veliko vnetjem se je lotil vsake naloge, ki so mu jo zaupali, in jo tudi zmeraj dobro ter dosledno izpeljal. Nobena stvar ga ni mogla prestrašiti, ker mu ni manjkalo poguma. Tudi Nemci so zvedeli zanj in razpisali na njegovo glavo visoko nagrado.

Tačas je gospodar Pavle pobrskal za leščerbo, ki jo je našel v shrambi in hitro odšel proti hlevu. Že je lezel po lestvi na senik, ko zagleda od kozolca sem prihajati skupine zelenцев, ki so lezli od vseh strani. Kar zameglilo se mu je pred očmi... Zelenе postave so mahoma zaplesale pred njim. Zastal mu je dih. Prisebnosti ni smel izgubiti. Predramil ga je oster in odsekan glas:

»Halt! Hände hoch! Licht weg!«

Pavle je razumel ukaz. Svetilko je spustil na tla, da je ugasnila in rahlo privzdignil roki.

»Komm her!« je ponovno začul ukaz in zagledal gestapovskega oficirja, ki se mu je približeval. Drugi so bili za njim, z naperjenim orožjem v rokah.

Za oficirjem je stopil iz vrste še en policist, ki je prevajal poveljnikove besede, s katerimi je hotel zvedeti, koliko banditov ima skritih in kako so oboroženi.

Gospodar je zravnal svojo visoko in suhljato postavo ter odločno zavračal vse obtožbe o skritih banditih. Na ukaz je moral voditi hauptmana in še dva oborožena vojaka v hišo.

Tedaj je obšel Pavleta nov val strahu in zaskrbljenosti, toda premagoval se je. Začel je pripovedovati o hudi zimi..., da v tem času ni nobene žive duše k hiši in... kako so osamljeni. Pri tem pa

so se mu podile vse drugačne misli po glavi... Hitro je pletel načrte in jih sproti uresničeval.

Peljal je najprej Nemce v kašče z žitom, nato v vrhnje prostore, potem v izbo. Šele nazadnje jih je previdno privedel v prazno kuhinjo.

Med tem časom sta seveda Rudi in Jože zagledala Nemce skozi okno in se skrila v shrambi, ki je stala nasproti kuhinje kakih pet korakov čez prostorno vežo.

Prvi se je zaril globoko med vreče moke, ki so stale med policami, Jože pa je v naglici zlezal kar pod mizo in porinil predse dva stola. Rudi se ni mogel znebiti misli, kako neusmiljeno bodo obračunali z njim, če ga dobe. Nikoli še ni bil v taki zadregi. Tokrat

se je počutil popolnoma nemogočnega. Od vseh strani ga je obdajalo zidovje, edina pot za beg pa je bila zaprta... Začutil je strašno tesnobo pri srcu, ki mu je samo še razbijalo v valujočih prsih.

Tedaj šele se je spomnil samokresa, ki ga je začutil v zadnjem hlačnem žepu. Hlastno je segel po njem in prsti desne roke so se krčevito oklenili ročaja, kazalec pa je zdrknil v brnik na petelina...

Kam naj naperi orožje? V Nemce?

Ubil bi samo enega ali dva, toda gorje Muhovim!

Nesrečneže bi pobili Nemci! — Tega se je dobro zavedal.

Kaj mu potem koristi samokres? Samo sebe še lahko reši trpljenja in poniževanja!

Mrzel pot ga je oblil ob tej misli, ki navsezadnje tudi ni bila tako strahotna. Koliko ljudi je že videl tako umirati!

Trdi koraki so se bližali shrambi. Roka se mu je podzavestno premaknila in na sencih je začutil mrzlo cev samokresa. Videl ni ničesar, čul pa surove glasove pobesnelih policistov, ki so zmago-slavno izvlekli Jožeta izpod mize.

Kmalu zatem je hrup ponehal in vrata v shrambo so se zaprla.

»Aha, Banditen, Banditen!« je vreščal nemški poveljnik v veži, ko so privlekli predenj ujetnika.

Gospodinja je hitela tolmaču razlagati, da je to njihov sorodnik, domačin, ki je pribežal iz Ljubljane in da se je hotel oblastem prijaviti. Dogodek pod stolom pa je hotela nekako tako izgovoriti, da v trenutku splošne zmede in iznenadenja pač ni vedel, pred kom naj se skrije in kaj naj stori. Zvijača, ki jo je spretno

spletla gospodinja, je sprva izzvenela kot bajka o izgubljenem možu, nazadnje pa je skoraj prepričala neverne Tomaže, saj pri njem niso našli nikakih sledov o partizanu. Vse je namreč gospodinja previdno spravila na varen kraj. Za Rudija pa je upala, da ga ne bodo dobili, ker je bil bolje skrit.

V tistem hipu pa je v shrambi, kjer so nekateri še vedno brskali in stikali za »banditi«, počil strel. — Domači so takoj vedeli, kaj se je zgodilo.

Na mah je pritekla nova skupina policistov, ki so stali pred hišo. Gospodarja Pavleta in Jožeta so trdo zvezali in namerili puške vanju. Iz kuhinje se je začul jok deklic, ki sta se tiščali k materinemu krilu. Medtem pa so policisti že privlekli Rudijevo truplo iz shrambe. — Raje si je sam pretrgal nit življenja, kakor da bi obračunali z njim krvniki.

Policisti so postali neizprosni. Takoj so vso družino, staro

mater, gospodinjo z dvema otrokoma in služkinjo, odvlekli k sušilnici v breg. Niso jim dali časa, obleči se. — Z Bukovega vrha je pritiskal hladen veter, ki je nesrečneže premrazil do kosti... — Staro mater je nekdo sunil v hrbet s kopitom, da je z obrazom udarila v sneg... Gospodarja in Jožeta pa so postavili pred hišni zid za talca. Vsaka najmanjša zmeda bi ju pogubila.

V hlev pa niso čuli hrupa, ki je prihajal iz hiše, prav tako tudi ne strela iz shrambe. Le Rafel, ki je bedel, je od časa do časa prisluhnil proti vratom. Prepričan je bil, da le domači šarijo okoli hiše in po dvorišču. Zato se je umiril. Preobuval je otajane čevlje in božal prezeble noge ter jih zavijal v nove krpe.

Zdajci pa se hlevna vrata na stečaj odpro!

Rafla je nagonsko vrglo pokonci... Nič!

Šele čez nekaj hipov se je pojavila med vrati vzravnan

postava nemškega policista s samokresom v roki...

Roke z orožjem so Raflu omahnile, spreletelo ga je po vsem telesu in potne kapljice so mu oblile čelo.

Skozi odprta vrata je slišal tujo govorico in gosto hojo sem ter tja po dvorišču. Čedalje bolj so se mu noge tresle in upogibale v kolenih, kajti vedel je, da je rešitev nemogoča, ker so jih vkovali v jeklen obroč.

Policist je s hladnim in ostrim pogledom preletel ležeče partizane. Toda vse je trajalo le nekaj trenutkov.

Tedaj se je gestapovec z viteškim križcem za vratom in srebrno obrobljenim ovratnikom sunkoma obrnil, zaprl vrata in izginil.

Zunaj so se začula rezka in hitra povelja...

Rafel je zgrabil bližnjega Pavleta, ga stresel in zarohnel, tako da so se vsi prebudili.

»K orožju, fantje, obkoljeni smo! Nemci!«

»Lažeš!« je ves zmeden kriknil Pavle. V odgovor pa je zaregljal mitraljez, ki je stal v drvarnici.

Nastala je zmešnjava, ki jo je težavno popisati...

Na mah je bilo vse na nogah. Jeli so brezumno begati po hlevu. Živina je poskakovala ob jaslilih in se hotela osvoboditi.

Komaj so se obkoljenci dobro zavedeli, kaj se godi, so že prifrčale prve krogle od zgoraj

skozi odprtino, od koder so domači navadno metalil steljo in seno za živino.

Nemci so se utaborili že nad njihovimi glavami. — Na mestu se je zrušil Sovančarjev Ciril iz Žabje vasi s prestreljeno glavo.

Tedaj se je Rupar spretno splazil k srednjemu betonskemu stebri in začel s tako silo in naglico nabijati skozi odprtino navzgor, da je streljanje od tam takoj prenehalo. S tem je zavaroval hrbet ostalim tovarišem, ki so junaško odgovarjali Nemcem skozi zaprta hlevska vrata.

Izenada pa je nad njihovimi glavami nekajkrat močno tresknilo. Zidovje se je zamajalo in s stropa je padel omet. Nekaj živine se je potrgalo in pobesnelo divjalo po hlevu. Zasmrdelo je po dimu, ki je hipoma napolnil hlev. Ožgano seno in iskre so padale skozi

odprtino, od koder je puhtel dim in pritiskala vročina.

»Fantje, gori nam nad glavami! Vse, kar moremo storiti, je izpad iz hleva in po bregu v gmajno!« so se naihroma posvetovali.

Na to so bili vsi pripravljeni. Nemške krogle so nepretrgoma prebijale debela hlevska vrata in prasketale po hlevskem zidu.

Nastopil je odločilen trenutek...

V hlevu ni bilo več mogoče zdržati. Živina je podivjala. Oster dim je tiščal junake v prsih; dušilo jih je... Streliva je primanjkovalo.

Zbrali so še zadnje moči. Tesno so stopili drug poleg drugega za debel zid zraven vrat. Pogledi so govorili vse... Spomin na dom, na mater, na svojce jim je grenil težke trenutke — marsikoga je stisnilo pri srcu...

Tedaj je Pavle s puškinim kopitom udaril na kljuko in vrata so se na široko odprla. Dim je hušknil skozi v mraz... Za trenutek je bilo laže dihati...

Zdaj je šele nastala zmeda!

Mukanje podivjane živine, ki je uhajala skozi vrata, se je mešalo z regljanjem strojnic. Goreči tramovi so z velikim truščem padali na tla. Vse je bilo v ognju smrtonosnega orožja... Regljanje strojnic, pokanje pušk, treskanje granat med ognjenim dimom, se je združevalo v strašno oglušujoče grmenje.

Na dvorišču je zagospodarila smrt... Na mah je pokosila štiri fante, ki so v begu pred njo skušali rešiti svoje življenje.

Drugi pa so se prebijali skozi hlevska vrata. Skozi gosto zaveso ognjenega dima se jim je posrečilo zbežati, čeprav je vse dvorišče besnelo pod križnim ognjem svinčene toče.

Pobesnili Švabi so samo užigali in udarjali brez cilja.

Ko so začutili, da v hlevu nikogar več ni in da je tudi dvorišče prazno, so preusmerili ogenj za bežečimi.

Prvi val strašne nevihte se je nekoliko poлегel, streljanje in bučanje je pojenjalo, ogenj nad Muhovo domačijo pa je divjal vedno bolj. Gospodarsko poslopje s hlevom je postalo ena sama ogromna žareča gmota. Bleščeča svetloba je trepetala nad golimi vejami sadovnjaka...

Med prasketanjem pobesnega ognja in lomljenjem strešnih tramov se je čulo strašno tuljenje živali in zateglo zavijanje psov.

Ogenj se je silovito naglacio širil in napredoval proti stanovanjski hiši, ki jo je hitro zajel dim. Ogromni ognjeni jeziki so že sikali skozi stranska gornja okna in objemali tramovje ostrešja, ki je gorelo kot plamenice. Tedaj pa se je v hlevu porušil strop in se s tako silo pogreznil, da je na tisoče svetlečih isker puhalo visoko v hlad in završalo v debelih snopih.

Vso okolico je zajel gost dim.

Gospodar je nemo zrl v strašansko pogorišče. To, kar je najbolj ljubil, se je pred njegovimi očmi uničevalo in se pogrezalo v pepel. — Žena in otroci so prezebli in objokani trepetali od groze in v strahu sklepali roke. Z obupom so strmeli v dogorevajočo hišo...

*

Drugi dan so ljudje preplašeni od daleč pogledovali na počrnelo zidovje, od koder se je dvigal prozoren sivkast dim.

Šele čez tri dni so upali zbrati zoglenele ostanke junakov po črnem pogorišču.

Zmajevali so z glavami...

Slišali pa so pripovedovati, kako so Nemci odvedli Muhove skupaj z Jožetom v Poljane na žandarmerijo in od tod naprej — neznano kam..., da se je sedem preživelih borcev ves dan in vso noč potikalo po gozdovih Ajdovega brda, iskaje varnega zavetja... ter da je Pavle Platišev, zadet v desno roko, izkrmavel in zmrazil v gozdu...

Napisal po pripovedovanju preživelih borcev: Rafaela Buha, Alojza Kokalja in hišnega gospodarja Pavleta Kalana — Jože Bohinc, ilustriral Ive Šubic.

FEDOR BEVC:

Tatvina

(Iz zbirke »Dachauske zgodbe«)

PAKET! Čudovita beseda, ki je prevzela vsakega pripornika: tistega, ki je paket dobil, in tistega, ki ga ni dobil, pa je kljub temu žarel v pričakovanju miloščine; ali pa je koval načrt, kako bi ilegalno prišel do vsebine paketa. Zaradi paketov smo se imeli radi, pa tudi sovražili smo se.

Temna deževna noč je prekrila taborišče. Enakomerno dihanje internirancev v baraki, zgoščen zrak in rdeča lučka nad vzhodnimi vrati so kazali, da je »policijska ura« že za nami. Potrebni smo bili te policijske ure, saj smo ves dan trdo delali.

To nočno tišino barake je kot oster nož prerezala svetloba električnih žarnic. Zbudilo me je tekanje po spalnici in vpitje: »Tat, tat!« Kot prestrašen zajec je planil na moje ležišče sojetnik, ki je komaj dihal. Ves zasopel, z debelimi potnimi kapljami na vsakem lasu in s solzami v očeh me je rotil, naj mu dovolim, da se stisne k meni. Tresel se je, tresel od groze. Za njim je tekel »stubendienst« (pomočnik šefa sobe) in neprestano kričal nad njim. Sojetnik si ni upal dihati. Začuden sem gledal zdaj preganjalca, zdaj preganjanca. Preganjec je zlezal do mojega ležišča in mi začel v hitrih in odsekanih besedah pripovedovati, da je ujel preganjanca, ko se je le-ta motal okrog paketov. Preganjanec pa je samo ječal in me rotil, naj nikar ne verjamem tej obdolžitvi. Zaklinjal se je pri vseh svojih najdražjih in na koncu celo pri svoji akademski časti, da tega ni storil. Komaj komaj sem pomiril preganjalca, da je opustil svoj tek s polenom v roki, ki je udarjala po preganjančevem hrbtu.

Luči so spet ugasnile. Baraka se je pomirila. Preganjanec je potolažen zaspal ob meni, vendar je bil to le mir pred viharjem.

Zvečer naslednjega dne, ko so se vsi vrnili z dela, so se zbrali priporniki iz naše barake. Svečan glas šefa barake nam je povedal, da so ponoči ujeli tatu, ki je okradel sojetnika. Preganjanec je začel zopet s tresočim glasom zanikovati vsako krivdo. Vsi so se oddahnili, ko so ugotovili, da sem jaz žrtev tiste ponočne kraje. Bili so pač ljudje, ki so se tresli za vsako skorjico kruha. Šef sobe je pokazal na moj paket, okoli katerega se je smukal obdolženi sojetnik ponoči.

Zbral sem se. Vedel sem, da bom jaz sedaj odločal. Srečal sem se s prosečimi očmi sojetnika, ki se me je tiščal vso noč, ko je prišel k meni po zaščito. Mirno sem pogledal vsem v obraz in jim dejal: »Meni ničesar ne manjka! Meni ni nihče ničesar ukradel!« Sodba je padla. Sojetniku so zbrisali pečat sramote, meni pa je manjkala le konzerva v paketu.

DA SO SE V BURSKE VOJNE spopadli Buri, holandski kolonisti v Južni Afriki z Angleži, ki so jih hoteli spraviti pod svojo nadoblast. Buri so se namreč umaknili pred angleško ekspanzijo v notranjost afriškega kontinenta, kjer so ustanovili vrsto držav, kot na primer Transval in Oranje. Potem ko so si podredili večino burskih držav, so Angleži zahtevali, naj Buri v svojih državah priznajo iste pravice tujcem, kot jih priznavajo svojim državljanom. Buri so to odbili in se zapletli v vojno z Angleži. Tako so Buri konec 19. stoletja, slabo oboroženi in malotevilni, nudili Angležem veličasten, junaški odpor. Svoje nasprotnike so nekajkrat temeljito porazili, vendar so nazadnje morali podležiti premočnemu sovražniku. Angleži so namreč vrgli v boj proti maloštevilnim Buriom 500.000 vojakov, ki so proti ujetnikom uporabljali tako nečloveške metode, da je angleške napadalce enodušno obsojal ves svet. Burske vojne, ki je Angleže veljala nad 60.000 mrtvih, se je udeležil tudi kasnejši predsednik vlade Winston Churchill, ki je padel v bursko ujetništvo in se mu je iz ujetništva posrečilo zbežati z dramatičnim begom, ki ga je opisal v svojih spominih.

ZE OD DAVNA SO LJUDJE SANJALI O VOZILU, ki bi se premikalo brez živalske vprege, s pomočjo tehnične sile. V drugi polovici XV. stoletja je italijanski znanstvenik Leonardo da Vinci izdelal načrt voza, ki bi se premikal s pomočjo zategnjene dvigalne droge. Preskus tega vozila je pokazal, da se prepočas premika in zamisel je propadla. Tri stoletja kasneje, leta 1769, je francoski artilerijski oficir Nicola Guillard izdelal vozilo, ki ga je pogonjal parni stroj in je dosegal hitrost 4 km na uro. Toda zaradi velike teže in počasnosti voza tudi

ŠE NE VESTE?

ta zamisel ni mogla biti ostvarjena. Šele ko je neki nemški inženir leta 1876 iznašel motor z notranjim izgorovanjem, ki je bil sorazmerno majhen, se je zamisel približala uresničitvi. Nemška inženirja Karl Bene in Got. Daimler sta namreč leta 1885 dopolnila prvotno idejo svojega prednika in vsak zase izdelala vozili z bencinskim motorjem. Tako je nastal avtomobil, voz, ki se premika sam (po grščini). Avtomobil se je nato kmalu uveljavil in mnogi konstruktorji so ga nenehno spopolnjevali. Že leta 1894 so v Franciji priredili prve avtomobilске tekme, ki se jih je udeležilo okrog 60 vozačev. Leta 1900 in kasneje so se zatem pojavili prvi kamioni in avtomobili so kmalu bili sestavni del opreme in oborožitve modernih vojsk. Danes ta dan si uspešnega vojskovanja brez motorizacije sploh ne moremo misliti.

DA UPORABLJAJO NA LADJAH ZVON, katerega velikost se ravna po tonaži ladje. Še pred

dve sto leti so bile ladje opremljene s peščenimi urami, iz katerih je pesek stekel v pol ure. Da stražar ne bi zaspal, ko je moral javljati čas posadki, so mu ukazali, da mora naznačevati vsake pol ure z udarcem na zvon. Za pol ure so udarili na zvon enkrat, dvojni udarec pa je lahko pomenil eno po polnoči, 5. in 9. uro zjutraj ter 13., 17. in 21. uro. Štirje udarci so pomenili, da je ura ali 2, ali 6, 10, 14, 18 oziroma 22. Ko je osemkrat udarilo na zvon, pa so naznačili 4., 8., 12., 16., 20. ali 24. uro. V zadnjih urah, ko zvon največkrat zvonil, se običajno menja straža. Mornarji se izredno spretno spoznajo na te znake. Kadar je ladja zasidrana v luki, tudi danes ta dan naznanjajo čas zvonovi, četudi so brodovi opremljeni z modernimi kronometri in ladijskimi urami. Razen tega dajejo signale z zvoncei z vseh ladij v megli, ker tako predpisuje mednarodno pravilo.

DA IMAJO TUDI NA LADJAH nekatere hišne predpise, ki n. pr. branijo, da bi človek lahko šel po stopnicah, tako imenovanih »sizah«, z obale na palubo, s cigareto v roki, kakor, denimo, tudi ne bi bilo olikano s cigareto v roki vstopiti v neko hišo. Ko se vkr-

cajo na ladjo, morajo mornarji pozdraviti zastavo, če je izobešana, civilisti pa naj si nikakor ne usodi iti čez mostovž na palubo, ne da bi se odkril. Osebe v uniformi pa so dolžne po vojaško pozdraviti, kakor hitro se njihova noga dotakne palube. Vsaka vojna ladja ima na mostovžu stalno stražo, ki nadzira gibanje mostva in pozdravlja vse osebe ob prihodu na ladjo, ki jim je dolžna izkazati to čast. Pozdrav na »sizi« se daje s piščalko. Ta običaj izvira še iz časov, ko so ladje imele jadra. Takrat so namreč kapitane sosednih ladij sredi razburkanega morja dvigali v košarah na ladjo, pri čemer so uravnavali delo mornarjev s piščalko. V britanski mornarici je še zmerom v veljavi običaj, da komandant dežurnemu, ki je najvil njegov prihod na ladjo, pove-ljuje: »Dvigni gaj«.

ATILA, BIC BOŽJI imenovan, je bil vojskovodja in kralj Hunov, nomadskega plemena, ki je za preseljevanja narodov v 5. stoletju našega štetja ropal in zažgal pokrajine propadajočega rimskega cesarstva. Znan je bil po brezmejni okrutnosti in se ga je zato prijel vzdevek »bič božji«. V pohodu na Galijo (današnji Francijo), je bil Atila dokončno poražen v bitki na Katalonskih poljih in je umrl leta 453. Po njegovi smrti je hunska država razpadla.

DA JE BILO ODLIKOVANIH za izkazano hrabrost, spretnost v po-veljevanju in vdanost v NOB od 1941. do konca 1954. leta z različnimi vojaškimi odlikovanji 744.824 pripadnikov JLA in narodnoosvobodilnega gibanja? Najvišje vojaške odlikovanje — Red svobode — so dobili maršal Tito, Ivan Gošnjak in Koča Popović. Z redom narodnega heroja so bili odlikovani 1303 ljudje, s Partizansko zvezdo I., II. in III. reda pa je bilo odlikovanih 25.901 pripadnikov Armade. Z Redom narodne osvoboditve je bilo odlikovanih 248 ljudi, z Redom zaslug za narod I., II. in III. stopnje 211.040, z Redom bratstva in enotnosti I. in II. reda 35.427, z Redom za hrabrost 91.570, z Medaljo za hrabrost 135.001 in z Medaljo zaslug za narod 244.331 pripadnikov JLA in narodnoosvobodilnega gibanja.

DA SO ARABCI razen krive sablje (handžara) in velikega krivega noža (jatagana) razširili po Evropi tudi neke vrste krivo sabljo, ki so se jo naučili izdelovati pri Kitajcih. Toda najboljše sablje so tiste čase izdelovali v Damasku. Narodna pesem jih omenja kot damaščanke. Kasneje so se iz teh sabelj razvile težje, konjeniške, in lažje, pehotne sablje. Tako je popolnoma šel iz rabe stari dvorezni meč. Tiste čase se je v oborožitvi nekaterih vojsk pojavil tudi lahek meč, nazvan rapir. Hkrati pa so uporabljali tudi »handžare« in »jatagane«, ki sta bila posebno pripravna za borbe ob blizu.

DA SE JE PRVI PARNIK na Jadranu pojavil novembra 1. 1818, in sicer v Trstu, preden je prevzel prevoz potnikov med Trstom in Benetkami. To je bil za prebivalce Trsta nedvomno velik dogodek, saj so ljudje kar drli v pristanišče, da bi videli ladjo brez jader in vesel. Ladja na paro je vzbujala v ljudeh strah, tako da se je sploščka le redko kdo drznil stopiti na palubo te čudne »pošast«.

1894

1905

1925

1955

ALOJZ RAVBAR:

BRAT IN SESTRA

ILUSTRIRAL:
MARJAN AMALIETTI.

HODILA STA po obronku hoste in molčala. Kdaj pa kdaj je zavel hladen oktobrski veter — jatoma je poletovalo mrtvo listje na tla. Od nekod so se pripodili kopasti oblaki, se cefrali in spet gmotili.

Bolte se je ozrl nekam na levo: cunjaste megle so se vlačile nad slemenastimi strehami bajt, razmetanih po samotnih grapah.

»Dež bo,« je menil. Vasja, ki je stopal pred njim, je molče strmel v tla.

Vračala sta se k svojemu odredu, pri katerem sta bila kurirja. Ko sta bila pred nekaj tedni poslana v štab divizije, sta padla v nemško zasedo. Zdaj sta se vračala iz bolnišnice, kjer sta si zdravila rane. Preden pa se vrne v svojo edinico, bo Vasja mimogrede pogledal domov, kjer ni bil že več kot eno leto.

Medpotoma je prejle pripovedoval Boltetu o svojem domu in svojcih... Očeta, s katerim sta delala v tovarni, so pred poldrugim letom ustrelili Nemci kot talca. Mater je to tako zadelo, da je dva meseca zatem umrla. Ostal je sam z edino sestro. Toda ona je hodila svoja pota. Medtem ko je odšel k partizanom, se je ona naskrivaj spečavala z Nemci ter naposled postala njihova obveščevalka. Kot takšno so še nekompromitirano poslali vohunit v partizane, in to prav v odred, v katerem je bil on. Rekla je, da hoče ostati v njegovi bližini

in se boriti proti Nemcem, ki so ubili njunega očeta in povzročili smrt njune matere.

Neke noči je neopazno izginila. Preden se je dodobra zdanilo, so Nemci nenadno napadli odred. Pri tem je bilo ubitih šestnajst borcev. Od takrat — kmalu bo leto dni — ni več videl svoje sestre; zvedel pa je, da živi v bližnjem trgu in še vedno sodeluje z Nemci.

Ko je vse to povedal Boltetu, se je zamislil v polpreteklost in molče koračil pred njim.

»Ali je to tvoja rojstna vas?« je čez dolgo vprašal Bolte, ki mu niso bili znani kraji, po katerih sta hodila.

Vasja je zadržal korak, si mehanično popravil jermen brzostrelke, ki mu je zdrknil z ramena, ter pogledal v dolino, ki se je pravkar odprla pred njima. »Da,« je rekel, »to je Dob.« Nato je s pogledom poiskal hišo, ki je stala na drugem koncu vasi. To je bil njegov dom. Dolgo ga je motril.

Vtem je spet potegnil močan piš: plohe velega listja so se usule na gozdno pot. Vasjo je zamrazilo, zavihnil je ovratnik suknjiča in krenil dalje.

Ko sta prisvela v bližino vasi, je Vasja velel tovarišu, naj ga počaka, dokler se ne vrne. Nato je šel dalje proti vasi, stopajoč po kolovozni poti, ki se je vila med opuste-

limi njivami. Na koncu neke njive je zagledal svojega strica, ki je paberkovaje rval korenje.

»Zdravo, stric Simon!« je zaklical, ko se mu je približal.

Stric se je vzravnal in ga začudeno pogledal. »Na, saj si res ti!« je nazadnje vzkliznil, potegnil z dlanjo po hlačnici in mu ponudil od vlažne prsti umazano desnico. »Pa so pravili, da si padel...« je še dostavil, ko da še vedno ni povsem prepričan, da stoji pred njim resnični Vasja.

»Eh, stric, kolikokrat sem že padel, pa sem se vselej spet pobral!« se je pošalil Vasja. Potem pa je vprašal: »Kaj je novega na vasi?«

»Marsikaj!«

»Pa pri nas, kako je pri nas?«

»Pri vas doma?« Stric je namrščil obrvi, zmignil z rameni in povzel: »Pri vas je vsega konec. Malka živi v trgu in je skoraj ni na spregled. Ko je zvedela, da si padel, je sklenila prodati nekemu nemškemu priseljencu hišo in ostalo...«

Vasja je osupnil. Spoznal je, da podlost njegove sestre res nima meja. Srdito je stisnil pesti in rekel: »Prekleta! Zdaj, ko misli, da me ni več, hoče prodati še svoj in moj dom švabskemu pritepencu. Toda to ji ne bo uspelo! Grem, stric. Na svidenje!« In že je ves iz sebe hitel dalje.

Končno se je ustavil pred hišo, ki jo je obdajalo nekaj zaledinjenih in zapleveljenih njivic. To je bil njegov dom; to je bila vsa zemlja, ki sta si jo nekoč s trudom pridobila njegova roditlja.

Stopil je k vhodnim vratom in pokljudkal. Bila so zaklenjena. Potipal je v špranjo ob pragu, kjer so nekoč puščali ključ, kadar so vsi odhajali z doma. Nič. Zavil je za hišo in obstal pred zadnjimi vrati. Tudi ta so bila zaklenjena. Tedaj se je zaletel vanje in jih vrgel s tečajev. Ko se je znašel v mračni veži, ga je objela neka nedoumljiva hladnost in duhomorna samotnost. Skoraj opoketel se je v sobo in se ozrl po njej. V kotu je stala kmečka peč, ki ni bila že dolgo dolgo topla; v drugem kotu je stala javorjeva miza, prevlečena s plastjo prahu; šipe v oknih so bile motne od zapuščenosti, ki je vela iz slehernega kotička. Ob pogledu na vse to ga je obšlo tesnobno občutje. Najrajši bi se razjokal nad temi razvalinami srečnosti, ki je bila nekoč v tej hiši.

Počasi se je prestopil v sosedno sobo in pogledal v veliko skrinjo in omaro. Videl je, da sta prazni, da ni v njih ne obleke ne perila, in da na posteljah ni več ne odej ne rjuh. Bilo mu je jasno, da je vse to odnesla in razprodala sestra.

S težkim korakom se je vrnil v vežo ter spet nataknil vrata na tečaje. Potem je sklenil, da pojde k stricu in ga poprosi, da prevzame varstvo nad hišo ter da v njegovem imenu zagrozi sestri, če bi hotela prodati hišo in tistih nekaj krp zemlje. Zaprl je vrata in odšel. Toda komaj je zavil okrog ogla, že se je ustavil in se zagledal proti gostilni, ki je stala nekaj sto metrov spodaj ob cesti. Prav tedaj se je tamkaj ustavil nemški žandar, ki se je pripeljal z motornim kolesom. Izza njegovega hrbtna pa je stopila na tla neka ženska. Nekaj hipov se je zadrževala z njim, nato pa je odšla v to smer, medtem ko je žandar stopil v gostilno.

Vasja je slednjič spoznal v oni ženski svojo sestro. Neopazno se je umaknil za ogel hiše in napeto čakal.

Sestra se je ustavila pred hišnimi vrati, vzela je iz nove ročne torbice ključ, odklenila in vstopila. Vtem se je Vasja vrnil v hišo skozi zadnja vrata. Tedaj je zagledal sestro, ki se je pravkar vrnila iz sobe, držeč v roki majhen kovček, ki ga Vasja prejele ni bil opazil v sobi. Ko je zagledala brata, je obstala sredi veže, izpustila kovček ter zamolklo kriknila in zabolščala vanj kakor v prikazen.

Vasja jo je z mrzlim pogledom premeril od nog do glave. Bila je mestno obuta in

Jrtveni spev

Vi ste prebili obroč,
mi ostali smo tu.

Vi boste kmalu šli
k zmagi pojoč.

Mi smo ostali tu
in vendar smo z vami šli,
čeprav prelili smo kri
na pragu miru.

Mi smo svobode prag.
Vsakdo bo čezenj šel.

O, da bi vsak korak
bil naše krvi odmev!

oblečena; od njenih las je puhtel vonj po hijacintah.

»Si mislila, da me ni več, kaj?« je končno spregovoril in se ji počasi bližal z nepopisnim porogom okrog usten. Obstal je pred njo in jo trdo vprašal: »Kod se potepaš, a?«

»To je moja stvar,« je drzno odgovorila, ko si je opomogla od iznenadenja. Potem je sunkovito vrgla glavo nazaj ter izzivalno rekla: »Če si prišel zato, da me ubiješ, stori svoje in pojdi!«

Vasja je zasrepil vanjo in jedko dejal: »Švabska vlačuga in špijonka ne sme pričakovati drugega! Toda — ne jaz, drugi ti bodo sodili. In zato pojdeš z mano! Da daš odgovor za svoja zločinska početja!«

»Nikamor ne pojdem s tabo!« je divje stresla z glavo. »Nikdar ne bom dajala odgovorov ne tebi ne tvojim. Sovražim vas.« To rekši je hotela naglo mimo njega. Toda on ji je prestregel pot, rekoč: »Nikamor brez mene!«

Tedaj je stopila korak nazaj ter ga nekaj hipov motrila z nedopovedljivo mržnjo v očeh. Iznenada je skočila še korak nazaj, z bliskovito kretnjo vzela iz torbice majhen samokres ter ga naperila vanj.

Vasja je prvi hip okamenel, a že naslednji hip je s prežirom dejal:

»Ha, tudi oborožili so te!«

Preden se je ovedla, je z enim samim skokom planil k nji in jo zgrabil za desnico, da bi ji iztrgal orožje. Toda v desetinki sekunde se je znašla ter ga kot razjarjena

panterica pričela praskati in gristi, da bi se mu izvila. Med tem rvanjem ji je ušel strel in šinil mimo Vasjeve glave v strop. Nekaj trenutkov zatem je opazila, da teče proti hiši žandar. Tedaj je pričela divje vpiti: »Hilfe, Oskar, Hilfe!«

Mlad žandarski podoficir je pritekel do hišnih vrat in obstal na pragu. Ko je videl, da se njegova ljubica bori z neznanim partizanom, je mahoma potegnil iz toka samokres in ustrelil proti Vasji, ki se je še vedno ruval s sestro in ni opazil Nemca. Krogla je namesto njega zadela sestro. Šla ji je skozi pazduho v srce.

Žandar je osupnil nad lastnim dejanjem in za bežen trenutek obstal kot vkopan. Ta trenutek je Vasja izkoristil za to, da je spustil vanj pol rafala iz brzostrelke. Žandar je zadet v vrat klecnil na kolena. Kleče na pragu je hotel vnovič ustreliti proti Vasji, toda ostala polovica rafala ga je podrla na tla.

Zdaj se je Vasja ozrl na mrtvo sestro, ki je ležala v mlaki krvi, in jo nekaj hipov motril z zmedenimi čustvi. Potem je pobral njen in žandarjev samokres ter naglo odšel...

Kraj hoste je našel Bolteta, ki ga je zaskrbljeno vprašal: »So te napadli?«

»Vse ti povem,« je razburjeno odvrnil Vasja, »pojdiva!«

CENE VIPOTNIK:

Pesem Šimna Sirotnika

(Padova 1942)

Spoznaj me brat! Jaz sem. Sirotnik.
V laseh spi sapa pohorskih gozdov,
noge so utrudili kamni Krasa,
prebredel sem, če bredem vse do pasa
trpljenje osivelo — tisoč let!
Čez Triglav preko Sotle sem razpet,
doma sem, a le iščem pot domov.

Skozmé poglej in se načudi:
ogromna kaplja, skrepeneli slap
kvi in solz in slutenj vseh vekov
v težaške prsi mi visi — srce.
In kot sinice po zorani grudi
nemirno hrepenenje čezenj gre.

Brat, me poznaš? Jaz sem! Sirotnik.
Ded vsemu, kar je temnega bilo,
otrok vsega, kar svetlega prepno
čez zemljo našo veličastni časi.

Kako sem sestavljal partizanski abecednik

Avtor tega sestavka uvodoma navaja abecednike, ki so bili v rabi v naših šolah pred minulo vojno in med njo, ter omenja, da je bil med učiteljstvom najbolj razširjen in cenjen Fleretov abecednik. Ta je bil mimo dveh novejših — Erjavčevega in Bobičevega — v veljavi že celo desetletje, z iztrganimi in preplepljenimi listi, koder je prej stala slika bivšega kralja, pa je služil tudi fašističnemu režimu. Kako leto ali dve kasneje je oskubljen, iztrganih ter preplepljenih listov postal zvečine spet osnova za opismenjevanje našega najmlajšega rodu. Ker pa so šole konec šolskega leta 1942 pa najmanj do italijanske kapitulacije ostale malone brez učiteljev, ker so le-te odgnali v koncentracijska taborišča, so posamezni abecednikovi listi zadovoljili le še bolj ali manj nešolske potrebe. V tistih časih so se v partizanski šoli znašli z bore ostanki svinčnikov in narobe obrnjenimi občinskimi dopisi, s katerih so utegnili nekateri otroci zlogovati še: »Vse za ve-ro, dom, ce-sar-ja!«, in resnično brez kakršnihkoli drugih pripomočkov, iz oči v oči z ukaželjno mladino.

MISEL na abecednik sem pestoval povsod, koder sem imel opravka z nepismeno mladino od šestih do osmih let in čez, v vaseh, ko smo kje vedrili in sem s tiskanjem v blato, ob počitku v ilovnata tla ali v hišah zvečer z oslinitenim prstom po mizi skromno preganjal otroško neznanje. Na pohodih, v zasedah ali celo na straži sem si ustvarjal zaporednost znakov za glasove, ki se jih potlej tiskane in urejene prenašal na papir. Za znake vseh glasov sem sestavil dogodke v medsebojni

povezanosti. Ni treba posebej poudarjati, da so bili vsi ti dogodki iz vaškega in partizanskega življenja. Ker pa je bilo to v Beli krajini, so po običajih in dogodkih tam doli nastajale zgodbe o pastircih, gobarjih, kostanjarjih, zgodbe o lovljenju in skrivanju, o srečanjih s partizani, nesrečah z naboji, pionirski drobni pomoči, vrnitvah iz internacije, odhodih k partizanom, o udeležbi v borbah z Nemci, skrivanju in beganju pred njimi, sušenju sadja za ranjence, prevozu hrane partizanom, skrivanju

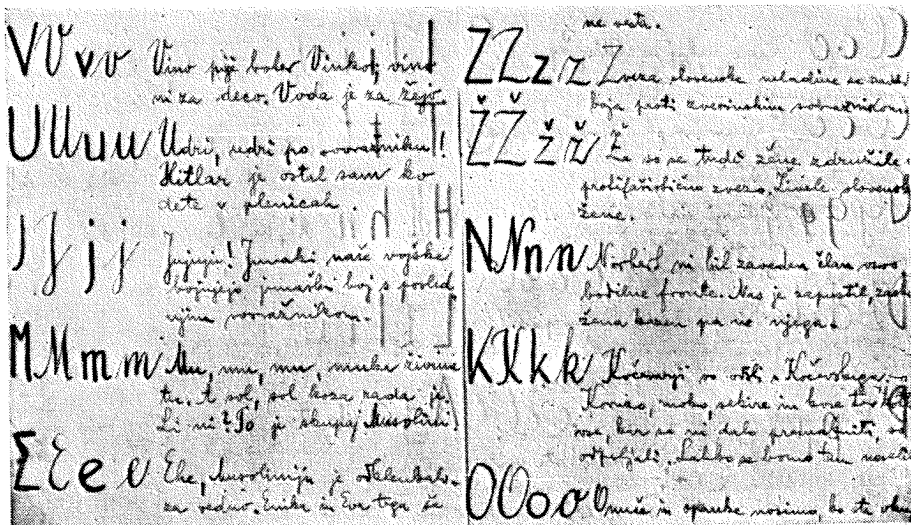

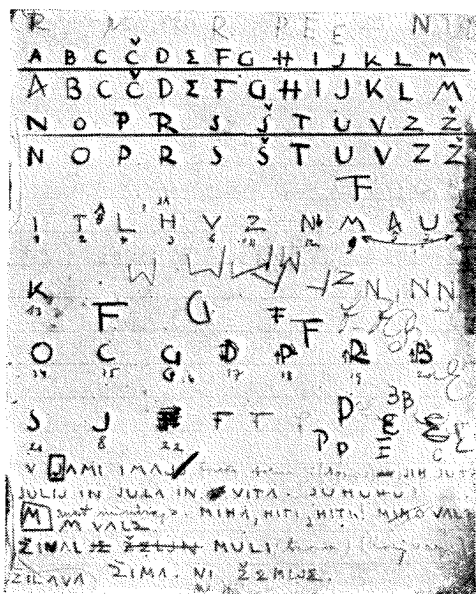
ranjencev doma, raznašanju partizanske literature, obstrepljevanju, bombardiranju in podobnem.

Zgodba se je začela s partizanom na straži. To je »I«. Za novo črko — nova zgodba: partizan mora čez reko. Brede jo s puško na glavi. Tako je nastal »T«. Teh znakov ni bilo več za celo stran, kot je bilo »I«-jev, ampak jih je bilo že moč združevati z »I« in pisati ter brati: TI — IT — ITI — TIT — TITI itd. Poteza za črke se je začela zgoraj, dol, nazaj, na levo, potem pa z leve na desno.

Najprej sem obdelal glasove z znaki, ki imajo ravne črte, a nato šele z oblimi črtami, zaradi česar je prišel »O« kasneje k »TIT«, da je nastala beseda »TITO«.

Faksimile osnutka
partizanskega
abecednika; izvir-
nik hrani Muzej
NO v Ljubljani

Faksimile osnutka
partizanskega
abecednika; izvir-
nik hrani Muzej
NO v Ljubljani

Snov in sistem sta me prevzela, najbolj pa črka »F«, ker je pomenila fašiste in sem se bo tem delu mogel najbolj znesti nad njimi in prek tega vzgajati otroke. Močna zavest, da sem spodnesel tla stari tradiciji »fižola«, »fig« in »fantov«, me je navdajala z zaupanjem.

Tak je bil abecednikov prvi videz. Imel pa je še dve posebnosti. Prva posebnost so bile pisalne vaje: pokončnim črkam, začeni s svinčnikom zgoraj, so sledile pokončne, začeni od spodaj navzgor; potem vodoravne zgoraj, vodoravne spodaj, začeni na desno in levo, nato zavite poteze.

Iz teh vaj pa je sledila druga posebnost: enopoteznost, ki je za doajmanje celote pisanih malih in velikih črk nujna in je učenje brez enopoteznosti drugi Kapusov »ajnmalajns« v Tavčarjevem »Izza kongresa«. Domneval sem, da se bo po zaključeni narodnoosvobodilni vojni začelo še psihološko utemeljevanje enopoteznosti.

O svojem abecedniku naj povem še to, da sem v težavno pribarantani zvezek s koncepta na listih prepisoval sestavljeno snov. Prvi del je bil, kot pri vsakem abecedniku, abecednik v ožjem smislu, drugi del pa je obsegal

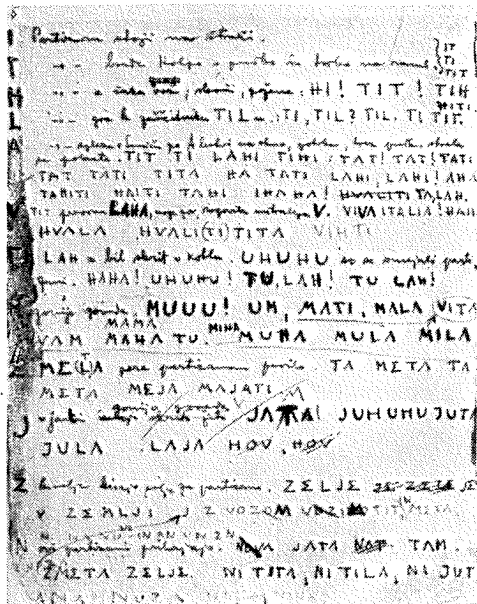
berila, ki sem jih kar moč sočno sestavljal, da bi dal svojemu »umotvoru« čim bolj pripovedni videz. Vedel sem, da abecednika ne bo mogoče tiskati, a zlasti ne opremiti s slikami. Zato sem se ko pijanec plota držal edine možnosti, namreč razmnoževanja s ciklostilom, za kar pa je treba vsako črko pogosto prebadati, da bi mogla skozi

tiskarska barva. Ker nisem vedel, če se morda le še kdo drug ne ukvarja s podobnim abecednikom, sem abecednik, da ne bi komu v zelje hodil, priredil le za »državo« Belo krajino. V ta namen sem vpletal splošno znane belokranjske besede kot: vēle (takoj), hodi lēs! (pridi sēm), gā (da), nabāre (menda, mogoče, morebiti), ki so razumljive Belim Kranjcem. Pred razmišljanjem, kje in kdo bi ga razmnoževal, ter na čem, nisem klonil. V tistih časih je bilo zame vse enostavno ter čudežno izvedljivo.

Po vojni sem slišal za svoj abecednik, da je »prekrvav«. Debel sem pogledal in posumil, če ga je ta kritik sploh bral. Kakršen je, edino takšen je bil tedaj mogoč, kajti pisati in govoriti o ptičicah, zvezdicah in medvedkih, ko je vseokrog divjala vojna, se mi je upiralo.

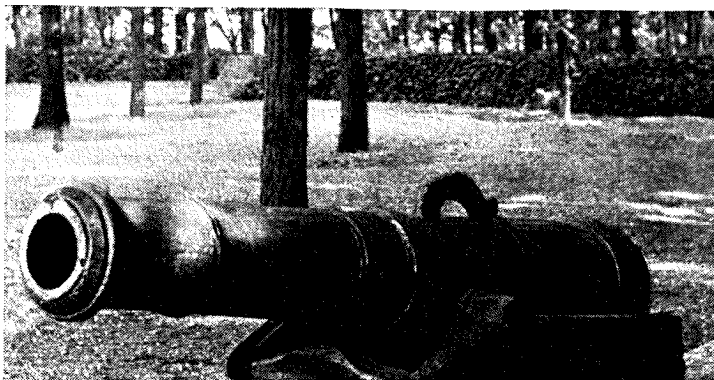
Nadaljnja usoda belokranjskega partizanskega abecednika pa je bila takšna: iz črnomeljskega bunkerja se je preselil v šolski muzej, koncept sam pa scefran, kot častitljiv partizanski šolski dokument, smelo zre v obiskovalce Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani.

Hinko Vilfan

Faksimile osnutka
partizanskega
abecednika; izvir-
nik hrani Muzej
NO v Ljubljani

Karadjordjeva livarna topov v Beogradu

Prvi top, ki so ga imeli Karadjordjevi uporniki v svoji obožitvi, je bil majhen top — darilo novosadskega vladike Jovanovića. Pozneje so prek zemunskega trgovca Stevana Živkovića kupili še en tak topič. Razen njih so uporabljali uporniki topove iz češnjevega lesa, okovane z železnim obročem. — Po zavzetju Beograda leta 1806 je Karadjordje v Dolnjem mestu zgradil »livarno« za vlivanje topov. Prvi top je v njej vлил puškolivar Milislav Petrović ter izdelal tudi lafeto in kolesa. Ta top je osebno izročil Karadjordjevim četam na svečan način. Pozneje je »livarno topov« vodil Toma Milinović, topdžiski vojvoda. Milinović je vлил več topov, razen tega pa je sam izdelal osnutek gorskega topa, po katerem so leta 1813 vлили dva topa. Gorski top je bil sestavljen iz petih delov, tako da so ga lahko prinesli na najvišji gorski vrh. V »Karadjordjevem protokolu« sta dva dokumenta. V enem naročajo puškolivarjo Tomi, »naj napravi kubus (top), kakor je tisti gospodarja Jakova, samo da bo za spoznanje daljši«, v drugem pa je spet rečeno, naj vlije top, kakršen je bil zadnji, »samo da bo tri prste daljši, dobil pa bo zanj deset dukatov napitnine«. V Vojnem muzeju JLA v Beogradu hranijo top, vлит v Beogradu leta 1812 z napisom: »Za vladjenja Georgija Petrovića I. Vrhovnega Vožda Srpskog naroda.« Koliko topov so vлили v livarno v Beogradu od leta 1806 do 1813, ni znano. Znano pa je, da je imela Karadjordjeva vojska pred zlomom Srbije 1813. leta 49.000 vojakov in 188 topov.

Nove knjige

Knjiga povesti »Na mesečini« Mihajla Lalića je prav gotovo obogatila našo pripovedno prozo za novo, sveže delo, po katerem bodo radi segali otroci in odrasli. Gre za zbirko povesti o črnogorskih smelih ljudeh, ki previharijo vse viharje našega stoletja. Njihovo življenje je preprosto in tako tudi upodobljeno, vsi liki, ki jih je Lalić v svoji knjigi pri-

povedk očrtal, so topli in prežeti z ljubeznijo do človeka in rodne grude, Črne gore.

*

Srbska književna zadruga je pred kratkim izdala Peka Dapčevića knjigo »Kako smo se bojevali«, v kateri avtor razčlenjuje vojaške operacije naše vojske v narodnoosvobodilni vojni. Posebej Dapčević razlaga posebnosti gverilskega

vojskovanja, značilnega za našo vojsko zlasti v prvem razdobju borbe proti fašistom. Knjiga je tudi v svojem nadaljevanju vseskozi strokovna, saj se dotika tém kot »reagirane sovražnika na našo aktivnost«, »človek, tehnika in manever« itd. Skratka, Dapčevićeva knjiga je solidna analiza NOB, dragocena zlasti za zgodovinarje in vojake.

*

Klub borcev NOB »Kosmač-Klemenc« v Ljubljani je izdal knjigo »Ljubljanski vodnik«, v kateri so razen kulturnih in gospodarskih znamenitosti omenjene tudi zgodovinske. Med njimi, razumljivo, tudi kratka vsebina narodnoosvobodilnega gibanja v Ljubljani, pod naslovom »Ljubljana v času NOB«.

Alarm pri čevljarju

Matko je bil borec Gubčeve brigade. Imel je zelo slabo obuvajo. Že večkrat se je zglašil pri bogatem čevljarju ter ga nagovarjal za gojzerice, ki so čepale v omarici in čakale kupca. Toda mož je bil preskopski, da bi jih dal zgolj za zahvalo.

Na zimo pa je Matko že tako raztrgal čevlje, da so mu prsti gledali iz njih. Zato se je namenil, da si bo pošteno privoščil skopuha. S patroljo se je napotil v vas. Dva borca sta ostala pred vrati, Matko pa je odšel v hišo k čevljarju. Po običajnih pomenkih je navezal pogovor na gojzerje: »Daj no, da jih pomerim, če so mi sploh prav!«

Ko sta soborca opazila skozi okno, da je Matko že obul čevlje, sta spustila v zrak rafale, Vinko pa je zavpil: »Švabi!«

Matko je v novih čevljih planil skozi vrata v noč — in nikdar več se ni vrnil k čevljarju, kjer je pustil razbite škarpe.

J.-Šk.

K odprtemu pismu

Na odprto pismo tovariša Franca Konobla pod naslovom »O objektivnosti«, ki je izšlo v zadnji številki lanskega »Borca«, prosim njegov uredniški odbor, naj objavi naslednje moje pripombe:

1. S katerim stavkom v oceni Janove knjige »Med gorenjskimi partizani« sem izrazil misel, naj nekdanji partizani opustijo zapisovanje svojih doživetij med narodno-osvobodilnim bojem?

2. Ali je v nasprotju z množičnostjo in silovitostjo našega revolucionarnega boja in upora proti osvajalcem žeteli njima enakovredna literarna dela? Je to dobro ali zlonamerno?

3. Kje sem zapisal, naj ne bi pisali resnice o partizanstvu? Ali je prispodoba o resnosti pisateljskega prizadevanja Mathieza in Tolstoja v opreki z resnostjo prizadevanj naših borcev za svobodo?

4. Ali je za kogarkoli izmed nas, ki smo se po svojih zmogljivostih borili v minuli vojni, naš boj že zadovoljivo opravičilo, da umetniške vrednosti del, ki jih iz njenega obdobja opisujemo, kritično ne gre presojati?

5. Da se ne bi prepirali za oslovo senco: tovariš Konobelj pravi o Janovi knjigi med drugim tudi tole: »...Nam, gorenjskim partizanom, je knjiga prav všeč... Saj ne zahtevamo, da mora taka partizanska knjiga že biti literatura. Toda zameriti zopet ne smemo partizanu, če se ji hoče približati.« — Gorenjskim par-

tizanom je knjiga všeč in zato mora biti všeč vsem? Ne, nihče ne zameri partizanu, če se literaturi želi približati, narobe, zamerimo mu lahko, ker si ni prizadeval še bolj in še več, da bi to dosegel. To je bila pravzaprav osnovna misel mojega zapiska o knjigi tovariša Jana.

6. Kakšni sebični nameni, zavoljo katerih bi bilo treba mojo kritiko ne samo oceniti kot negativno in zgrešeno,

marveč bi jo bilo treba tudi obsoditi, naj bi se skrivali za mojimi prispevkom? Preveč je bilo v odprtem pismu govora o »resnici«, da bi jo bilo treba tu nenadoma prikrivati. Čemu ne z besedo na dan?

7. Kar zadeva aktivnost zbiranja partizanskih dokumentov za oživljanje partizanske tradicije, jih bomo zbirali ne glede na kakršnokoli kritiko ali pa na odprta pisma nanjo. Knjige vseh literarnih zvrsti pa bodo vsevdilj podvržene oceni, ker se s takim medsebojnim umetniškim podajanjem in analizo le-tega grade kulturni temelji slednjega naroda.

France Vrečar

Izrečeno in zapisano...

»Tovarišica« sem. Učiteljica. Tako nas namreč imenujejo učenci v šoli. Pa sem zadnjič iskala po »Borcu« primeren sestavek kot ilustracijo za 22. december — za šolsko proslavo. In sem naletela na članek: »Za gospoda ali tovariša«. Ne morem drugače, kot da povem še svojo zgodbo o tovarišu. Vendar — ne pričakujte zanimive, napete zgodbe. Morda vsem ne bo povedala mnogo? A meni je! — Bilo je tedaj, ko sem se tudi jaz odločila, da stopim v vrste borcev. Dodeljena sem bila v Kamniško-zasavski odred. Tovarišu, ki nas je — novince — sprejel, je bilo ime Ciril. Bila sem še mlada, komaj četrto gimnazijo sem zapustila in »gospod« in »gospa« sta mi tičala v kosteh, čeprav sem se zavedala, da sem zdaj med tovariši. In zareklo se mi je: »Gospod Ciril...« Nasmehnil se je ter pogledal po borcih, ki so čistili orožje, po skupini, ki je imela politično uro, na kuharja, ki je pihal pod kotel, da nam skuha partizanski močnik... in dejal: »Kaj misliš resno, kar si rekla...?« Zardela sem. In od tedaj se nisem nikoli več zmotila. Še do danes ne!... D. Feguš

*

V začetku decembra lani smo naslovlili na slovenske

založbe pisma s prošnjo, da v odgovoru navedejo knjige s tematiko NOB, ki so pri njih izšle preteklo leto in ki jih nameravajo izdati v tekočem letu. Razen Cankarjeve založbe in založbe »Kmečka knjiga« v Ljubljani pa se na naš dopis ni odzvala nobena druga slovenska založba. Razumljivo je, da zaradi tega nismo mogli postreči našim bralcem s podatki o knjigah, ki jih zanimajo. Začudili pa smo se tudi, da založbe kažejo tako malo zanimanja za popularizacijo svojih knjig med našimi bralci, se pravi ljudmi, ki jih največ bero. Upamo, da bodo to našo kritično beležko založbe z razumevanjem vzele na znanje in storile vse, da omogočijo objavo našega pregleda knjig s tematiko NOB, s katero nadaljujemo že dveletno tradicijo v naši reviji.

*

Nisem prvi, ki se spotikam ob jezik neke publikacije, ki je bila izdana v Beogradu, a docela, ali vsaj delno tiskana v slovenskem jeziku. Gre namreč za letni koledar, ki ga je izdala redakcija »Crvene zvezde«, tednika Centralnega odbora Zveze borcev NOB v Beogradu. Pripomnim naj, da je zamisel, sestaviti tak koledar in zbrati gradivo o važnejših dogodkih iz NOB

vsekakor izvirna, tudi oprema koledarja je okusna; pohvaliti je treba tudi marljivost redakcije, ki se je potrudila zbrati, obdelati in v treh naših jezikih (v srbohrvatskem, makedonskem in slovenskem jeziku) tiskati gradivo, ki je koristno tako za šole, za zgodovinarje, kakor tudi za posameznike. Toda povsem nedopustno je, da redakcija koledarja ni spustila slovenskega teksta skozi jezikovno rešeto, kajti napak, kakršnih bomo nekaj našeli, v tem koledarju (v slovenskem besednem delu) kar mrgoli! Oglejmo in kritično ocenimo le nekaj najbolj spolkzkih stavkov in besed! Na primer pod poglavjem »Prva proleterska brigada«: »Minula je prva sovražna ofanziva. Pod močnim pritiskom sovražnika partizanski odredi umikali so se prek Lima... V Rudo prispevajo kolone partizanov... Zvrstani so bataljoni... Den prve akcije I. proleterske brigade... proslavljamo zdaj kot Den JLA.« Nato v poglavju »Prvi dani našeg vazduhoplovstva«: »...prikazal se je avijon s sovražniškimi znaki. Delajoči nekaj krugov spuščal se je vse nižje in nižje, dokler najzad ni ateriral na Urijah... Ob začetku januarja pripravljene letalci poslati so v Italijo... V polt februarju baza je meščena v Keravignu... Pozneje naše ratno letalstvo ojačeno je z še dve letalske divizije od Sovjetske zveze...« In, n. pr. v pojasnilu »Uz kalendarski tekst iz narodnooslobodilačkog rata«: »Imetnikom koledara-rokovnika NOB dolgojemo eno pojasnilo... Sestavljalci koledarskega teksta dogodkov iz naše borbe utrujali so se da bi vsaki den iz te slavne epopeje bil zaznamovan enim značilnim dogodkom iz četiriletne Narodnoosvobodilne borbe...«

Za konec še tole! Vemo, da je »Crvena zvezda« z izdajo tega koledarja iskala del potrebnih finančnih sredstev za svoj časopis. Se pravi, izdajo koledarja je narekovala komercialna plat. Do tu je seveda v redu! Ni pa prav tisti del te komercialnosti, ki po-

zablja na odgovornost. A ne samo na odgovornost do zgodovinskega dela prispevkov, temveč tudi na odgovornost, kako so le-ti prevedeni v druge jezike, oziroma kako so jezikovno in slovnično obdelani. Skratka: vso odgovornost za tako spakedrano slovenščino v slovenskem delu koledarja nosi — uredništvo. Le-to je, bajē, zaupalo slovenski del koledarja nekemu človeku, ki obvlada slovenščino samo toliko, kolikor se je je naučil v

nekaj letih bivanja v Sloveniji. Mar res v Beogradu ni moč dobiti človeka, ki bi popolnoma obvladal slovenščino...? In če je tisti prevajalec zadovoljen s honorarjem, ki ga je nedvomno prejel za spakedrani prevod, pa s tem niso nikakor zadovoljni vsi tisti naročniki tega koledarja v Sloveniji in v državi, ki jim je pravilna slovenščina pri srečju, in vsi tisti, ki se zavedajo, da tudi komerciala zahteva — potrebno odgovornost...!

Tržič, maja 1945 — razbite nemške enote se umikajo in še med potjo plenijo in krađejo

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

»BORČEVA« ZGODOVINSKA ANKETA

Kaj hranijo muzeji narodne osvoboditve?

Na lanskem posvetovanju muzejskih delavcev je bila izrečena misel, da bi bilo prav, če bi se muzeji med seboj in če bi tudi javnost in vse tiste, ki se ukvarjajo s pisanjem zgodovinskih del iz posameznih naših pokrajin, od časa do časa obveščali, katere dokumente, slike in drugo gradivo je moč dobiti v njihovih muzejih. Ta misel (menda jo je izrekel upravnik slovenjegraškega muzeja, tovariš Zolnir!), nas je vzpodbudila, da smo razpisali anketo, s pomočjo katere bomo obveščali naše bralce o muzejskih dogodkih. Prepričani smo, da bodo odgovori na anketo koristili muzejskim delavcem samim, a tudi znanstvenim delavcem in študentom, ki pripravljajo kako delo iz NOB. Če pa ta naša pomoč tem ljudem ne bi bila zadostna, smo pa prepričani, da smo opozorili naše bralce na gradivo, ki ga hranijo muzeji NO. Anketa, ki smo jo naslovili na vse muzeje NO v Sloveniji, sicer še ni popolna, ker nam je nanjo doslej odgovorilo le troje muzejev: belokranjski (Metlika), škofjeloški in slovenjegraški. Upamo pa, da bo objavljanje gradiva iz omenjenih treh muzejev vzpodbudilo tudi ostale, da nam bodo odgovorili na naslednja vprašanja:

1. Koliko fotografij premore vaš muzej? Koliko jih je bilo izročenih muzeju v letu 1956 in ali gre za negativne ali pozitivne oziroma za kakšne motive in iz katerih enot?
2. Koliko literature, dokumentov, spominov itd. je doslej zbral vaš muzej? Kateri časopisi, spomini, knjige ali dokumenti so po vašem mnenju splošno slovenskega in kateri zgolj pokrajinskega pomena za zgodovino NOB?
3. Kakšen je bil lanskeletni obisk muzeja? Če ste pripravili občasne razstave, ali ste jih organizirali v kraju, kjer je sedež muzeja, ali morda tudi drugod?
4. Kateri dokument, knjigo, spomin itd. najbolj cenite in katera literatura s tematiko NOB ima najstarejši datum?
5. Kako zbirate oziroma dobivate novo gradivo iz NOB za muzej? Ali vam ga pošiljajo ljudje sami, ali ga nabirajo uslužbenci oziroma ekipe muzeja na terenu? Ali imate sredstva, da dragocene predmete lahko plačate?
6. Koliko predmetov imate razstavljenih ali ponazorjenih (če so ponazorjeni, navesti, kako: z grafikoni, panoji, zemljevidi itd.)?

BELOKRANJSKI MUZEJ JE NAVEDEL TALE POJASNILA:

1. Oddelek NOB v Belokranjskem muzeju ima 814 fotografij. Lani je bilo novih 380, konec leta je bilo oddanih v reprodukcijo 56 starih slik. Fotografije se nanašajo predvsem na delovanje oficirske šole Glavnega štaba NOV in POS v Beli krajini, na XV. Belokranjsko brigado, Belokranjski odred, prikazujejo pa razne tečaje in šole. Nadalje so tu fotografije organizatorjev-prvoborcev v Beli krajini, slike zgodovinskih krajev itd. Negative fotografij hrani v glavnem muzej NO v Ljubljani. Slike so bile večkrat prefotografirane s starih slik, razen zgodovinskih krajev.

2. Muzej hrani 249 unikatov raznih brošur, 392 duplikatov, nepopolne letnike »Poročevalca«, »Ljudske pravice«,

»Naše vojske«, »Kmečkega glasu«, »Mladinec«, »Naše žene«, »Slovenskega partizana«, »Delavske enotnosti«, »Mlade pesti«, »Radijskih vesti« in »Pregleda dogodkov« od leta 1942 do 1945. Dokumentov je bilo do sedaj zbranih 5020. Časopisi so vsi v glavnem splošno slovenskega pomena, tako tudi lokalna literatura, tiskana v Beli krajini. Iz arhiva je razviden predvsem razvoj ljudske oblasti, oziroma njenega preraščanja iz OF, kar je najznačilneje za naše muzejsko področje.

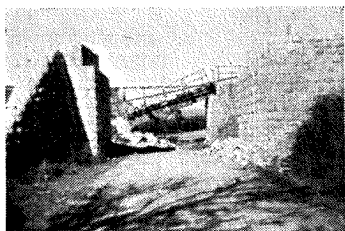
3. Lani je muzej obiskalo 4380 ljudi. Dvakrat lani, in sicer za občinski praznik 26. novembra in na dan republike smo v muzeju organizirali obširnejšo razstavo razvoja NOB v občini Metlika. Za 22. december smo sodelovali pri razstavi, ki jo je priredila ZB Črnomelj. Manjša razstava v treh izložbenih oknih za

22. december je bila tudi v Metliki.

4. Med dokumenti je znana razprava o Kmečkem vprašanju inž. Janeza Marentiča, ki jo je dokončal teden dni pred smrtjo leta 1942. Original hrani inž. Vera Marentič. Važen je tudi originalni dokument o obdavnem letu 1942; to naredbo je izdal Belokranjski odred. Starejšega datuma so posamezne številke »Slovenskega poročevalca«, kot n. pr. številka, v kateri je objavljena smrt Toneta Tomšiča. Starejše so tudi posamezne številke glasila KPS »Delo« (1942), »Ljudske pravice« in »Naše žene« (1943). Važne so tudi prve izdaje brošur o »Kočevskem zboru« (1943), II. zasedanje AVNOJ (1943) in I. zasedanje SNOS.

5. Predmete zbiramo največ sami na terenu s sodelovanjem organizacij ZB. Sredstva za odkup predmetov na terenu so zelo skromna.

6. Razstavljenih imamo 211 predmetov. Izmed teh so zgodovinsko najbolj cenjeni: klobuk E. Kardelja, ko je ilegalno potoval leta 1941 skozi Metliko in se, preoblečen v železničarja, odpeljal naprej, študentski klobuk inž. Marentiča, operacijska miza, na kateri je bil operiran Franc Rozman-Stane, partizanski mlin (žrmlje) iz logarske kočice na Miklerjih, ostanki partizanske tiskarne s Stražnjega vrha, kuhalnica Tomšičeve brigade, kakor tudi predmeti padlega heroja Martina Južne iz Dragomlje vasi. Nadalje so v naši

Leta 1944 porušeni most pri bivši gostilni Mihelič na poti v Staro vas pri Črnomlju

Iz muzeja NO v Škofji Loki: dolga italijanska puška iz dražgoške borbe 1942. leta (foto: S. Pečar)

lasti predmeti, najdeni v prvih taboriščih belokranjskih partizanov, portret maršala Tita, ki ga je spomladi 1945 na padalsko svilo naslikal akademski slikar Božidar Jakac, predmeti belokranjskega bataljona na Vodenicah nad Dragami, kjer je bataljon poleti 1942 taboril, nemška letalska bomba, ki je padla v gozd nad Suhorjem, zastava Cankarjeve in XV. brigade, pionirjev in AFŽ, predmeti iz partizanskih delavnic v Črnomlju in predmeti internirancev, borcev in aktivistov v Beli krajini.

Uspešno muzej sodeluje tudi z ostalimi muzeji, zlasti z muzejem NO v Ljubljani, z Dolenjskim muzejem v Novem mestu, Okrajnim muzejem NO v Slovenjem Gradcu in s pripravljanim odborom za ustanovitev muzeja NO v Dolenjskih Toplicah.

MUZEJ NO V ŠKOFJI LOKI SE JE ODZVAL NA NAŠE POVABILO ZA SODELOVANJE V ANKETI S TEMI ODGOVORI:

1. Skupaj šteje naš muzej 1307 fotografij; lani smo jih zbrali 423. Med temi so pretežno posnetki Škofjeloškega odreda, ki smo jih okoli 200 odkupili pri fotoreporterju odreda Mirku Lakoti iz Rečice pri Bledu. Dalje so tu fotografije vseh organizatorjev vstaje na našem terenu in prvoborcev. Pred lanskim letom zbrane fotografije pa

prikazujejo nasilje in zločine okupatorja in domačih pomagačev, prve diverzantske in sabotažne akcije naših partizanov, 50 loških talcev, padle borce z Lipniške planine, partizanske boje pri Rovtah, na Blegošu, Dražgošah in drugod, enote in akcije Gorenjskega odreda, Škofjeloškega odreda, Gorenjskega vojnega področja, Prešernove brigade, Vojkove, Gradnikove brigade, Dolomitskega odreda, razvoj in delo političnih organizacij itd. Vse fotografije dobimo v originalih, jih preslikamo in nato originale vrne mo lastnikom, če to zahtevajo. V kratkem pa bo muzej pridobil celotno zbirko fotografij za vse žrtve, ki jih je zbrala zgodovinska komisija pri Občinskem odboru ZB Škofja Loka. Skupaj bo teh fotogra-

fij okoli 300. Za vse te žrtve bodo napisali tudi življenjepise.

2. Arhivalij (literature, dokumentov, spominov) hrani naš muzej skupaj 5241 kosov. Od tega je bilo lani zbranih 348 kosov. Med spomini so zlasti važni: spomin na veliko borbo na Bukovem vrhu in Pasji ravni decembra 1941, o bitki na Dražgošah januarja 1942, bitki na Blegošu avgusta 1942 in na Lipniški planini septembra 1942 ter o bitki na Jelovici. Napisani so tudi spomini o prvi pomembnejši borbi na našem področju oktobra 1941, ko so se borci Rašiske čete borili na Ožboltu z večjim številom Nemcev. Večji del zbranih arhivalij je regionalnega pomena za zgodovino NOB. Naš muzej je namreč lokalnega pomena in zato tudi zbiramo gradivo, ki se nanaša izključno na naše področje. V kolikor pa dobimo predmete, ki se nanašajo na drugo področje, jih odstopimo pristojnemu muzeju.

3. Lanskoletni obisk v muzeju je bil nekoliko slabši kot prejšnje leto. Predlani smo namreč zabeležili 2500 obiskovalcev, medtem ko jih je bilo lani le 2000. Muzej obiskujejo predvsem šolske skupine iz Gorenjske in Ljubljane. Med posameznimi obiskovalci pa smo našli tudi več tujih državljanov. Lani, za Dan borca, smo pripravili občasno razstavo v izložbenih oknih v Škofji Loki, s katero smo prikazali vstajo v Škofji

Dom Zveze borcev v Škofji Loki — v I. nadstropju je oddelek muzeja NO

Iz zbirke muzeja NO v Škofji Loki: pištola, ki jo je vzel v partizane Kavčič-Jegorov 18. decembra 1941. Na ročaju je vrezano njegovo ilegalno ime Jegorov in datum 18. decembra 1941 (foto: S. Pečar)

Loki in okolici, razvoj in akcije Škofjeloškega odreda ter partizansko orožje. Za muzejski teden smo prav tako organizirali v mestu razstavo v izložbenem oknu, da prikažemo, kakšne predmete premore naš muzej, in vzbudimo med prebivalstvom pripravljenost, da bi oddajali predmete iz NOB, ki jih še hranijo doma. V prihodnje pa nameravamo organizirati občasne razstave v več krajih Poljanske in Selške doline.

4. Med važnejše muzejske predmete prištevamo: »Slovenski poročevalec« od avgusta 1941, letake, ki jih je mladina trosila po mestu in okolici v noči med 23. in 24. avgustom 1941, da bi preprečila nemško mladinsko manifestacijo, fotografije loškega gestapa, fotografije iz dražgoške bitke, fotografije, ki prikazujejo ubita narodna heroja Staneta Žagerja in Jožeta Gregorčiča, pištolo, ki jo je odnesel k partizanom eden izmed petih bratov Kavčičev, na kateri je vrezano njegovo ilegalno ime z datumom odhoda k partizanom, težki mitraljez »Fiat« iz bojev na Blegošu, puška in čutara iz dražgoške bitke (oprema partizanov), klobuk prvega talca Pavlice (ubit leta 1941), več izvodov »Prešernove zdravljice«, ki jo je tiskala parti-

zanska tiskarna »Trilof« na Davči, itd.

5. Gradivo za muzej zbirajo večidel uslužbenci našega muzeja na terenu. Velike zasluge pri zbiranju gradiva pa imajo tudi komisije za zgodovinsko dejavnost pri Občinskih odborih ZB v Škofji Loki, Železnikih, Gorenji vasi in Zireh. Trenutno stremimo, da bi čimprej rešili gradivo, ki ga hranijo posamezniki, pred uničenjem in razpadanjem. Lani smo začeli tudi evidentirati, skicirati in opisovati partizanske objekte (bolnišnice, tehnike, bunkerje) in smo to delo že končali na področju Davče in Martinj vrha, kjer je teh objektov največ. V zimskem času pa po navadi spopolnujemo muzejsko kartoteko, konserviramo novo pridobljene predmete itd. Predmetov ne plačujemo, ker nam jih ljudje sami poklanjajo. Doslej smo morali odkupiti le fotografije, ki smo jih dobili večje število in nam je bilo precej na tem, da obdržimo izvirnike.

6. Razstavljeno gradivo v našem oddelku: orožja 21 kosov, fotografij 416, lepakov 39, dokumentov 62, literature 30, predmetov 88. Razen tega imamo še 4 oljnate slike, 2 emblema in 3 makete. Skupaj

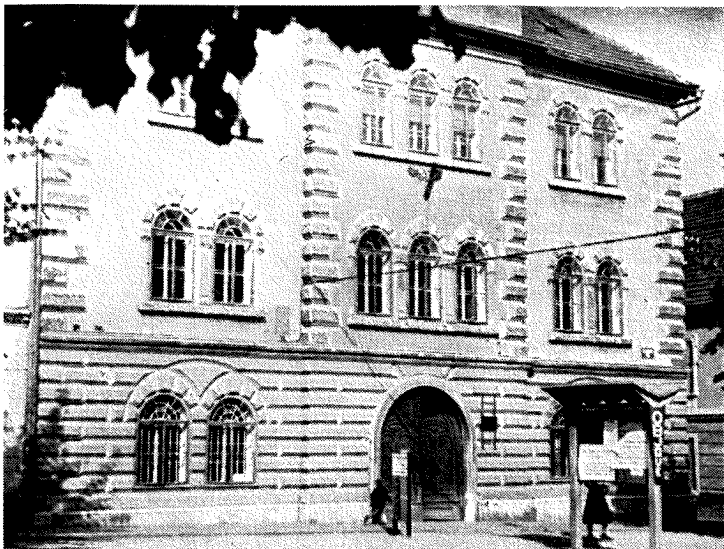
premora naš odderek 354 raznih predmetov, od katerih jih je bilo lani zbranih 130.

Naš odderek NO spada k Pokrajinskemu muzeju v Škofji Loki, ki je nastanjen v Puštalskem gradu. Razstavnici prostori oddelka NOB so v novem domu Zveze borcev Škofja Loka in zavzemajo prvo nadstropje (skupaj 6 sob). Naš odderek zavzema tale področja: občino Škofja Loka, Poljansko dolino, Selško dolino in del Sorškega polja z Žabnico in Medvodami.

MUZEJ NOB V SLOVENJEM GRADCU

NAM JE NAMESTO ODGOVOROV POSLAL OBSIRNO POROČILO, IZ KATEREGA SMO TOKRAT IZLUŠČILI LE NEKAJ DROBCEV, USTREZNIH NAŠI ANKETI

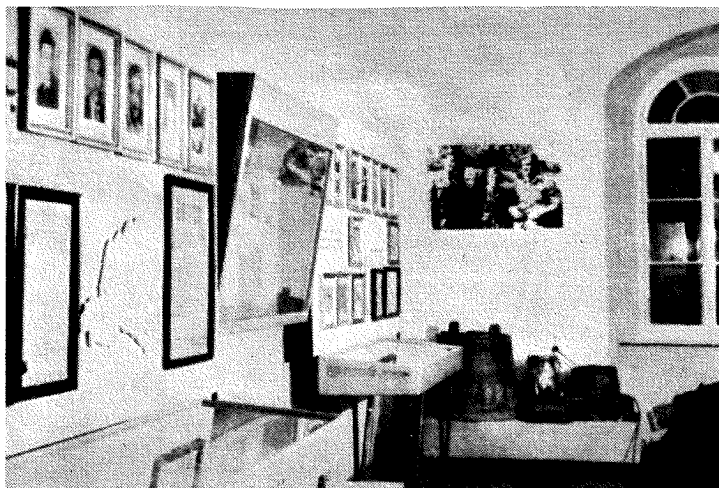
1. Ko smo začeli zbirati dokumentarno gradivo, smo vse slike z motivi iz NOB povečali na 18 × 24 cm. Toda praksa je pozneje pokazala, da so primernejše večje slike v okvirih, zato smo napravili takšnih okrog 500. Prevladuje regionalna tematika, slik splošno slovenskega pomena je malo. Razen tega hranimo v fototeki nad 900 fotografij, ki smo jih mnoge izmed njih,

Stavba, v kateri ima prostore muzej NO v Slovenjem Gradcu

s podrobnimi opisi, odstopili republikemu muzeju v Ljubljani. Lani smo na novo pridobili 40 fotografij.

2. Pred dvema letoma smo našli 4800 listin v našem muzeju. Pridobili pa smo mnogo novega gradiva, zlasti tiskov iz koroške tehnike »Nepotir«, celotni arhiv obveščevalne mreže Pliberk za radijski center Koroškega odreda na Peci (od Resnerja v Šmartnem). Spomladi pa bomo izkopali pod Peco dva arhiva koroških bataljonov. S spomini smo precej na slabem. Delamo tako, da poiščemo tovariše, ki nam napišejo spomine za neko določeno dobo ali enoto. Takšni spomini so mnogo vredni (gradivo za muzej zbira večidel upravnik sam!). Muzej je pridobil tudi več pomembnih dokumentov, tako beležnice iz koroških partizanskih bolnišnic, ki jih je čuvala bolničarka Pepca Tomazinova v Mežici, pri Hlipovcu merilne naprave minometalca neke enote XIV. divizije itd. Splošno slovenskega pomena so v muzeju arhivske listine koroških partizanskih enot, ki so tudi temelji našega muzeja, prav tako listine delavskega naprednega gibanja od leta 1919/20, ki smo jih v glavnem odstopili Inštitutu za narodnostna vprašanja pri univerzi, iz dobe, ko je Mežiška dolina do plebiscita še spadala pod okraj Velikovec. Izločili smo listine o prepovedih proslavljanja 1. maja 1920, ko je Prežihov Voranc kljub temu ustanovil partijsko celico na Ravnah. Iz dobe I. Pohorskega bataljona hranimo koledarček, v katerega je Lakovnikova mama iz Šminklavža vpisovala datume prihodov partizanov Pohorskega bataljona in vse obiske komandanta Staneta, ki se je leta 1942 na Štajerskem najraje zadrževal v tej hiši. Splošnega pomena so tudi povelja XIV. divizije ljudstvu, datirana z marcem 1944, kakor tudi listine Ziljske čete, pismo Prevalččanov, ki so jih ustrelili 28. avgusta 1941 v Begunjah, in morda še dnevne zapovedi Severnega koroškega bataljona na Svinški planini, ki smo jih staknili v zapu-

Razstavni prostor v muzeju NO v Slovenjem gradu

Iz muzeja NO v Slovenjem Gradu: maketa dr. Paučkove partizanske bolnišnice

ščini umrlega koroškega partizana. Med načrti za prihodnje naj navedemo obširnejšo razpravo v enem delu za področje Mežiške doline, zatem drugi del razprave za Mislinjsko in Gornjo Dravsko dolino ter Pohorje in zatem za področje bivšega slovenjegraškega okraja. Dela so v teku.

3. Po otvoritvi muzeja dne 20. maja 1956 smo beležili

naslednji obisk (v šestih nadaljnjih mesecih): skupaj 2355 obiskovalcev, med njimi 56 šolskih skupin, 1034 posameznih obiskovalcev in 18 sindikalnih skupin.

4. Najstarejši datum listine je april 1920, oziroma nemške izselitvene listine koroških ljudi iz Št. Vida v Srbijo (izvirnik) iz julija 1941.

5. Upravnik muzeja zbira gradivo od hiše do hiše.

Prvenstvena dolžnost — urejevanje grobišč

V LETU 1957 bodo osnovne in občinske organizacije Zveze borcev posvečale pozornost v glavnem urejevanju manjših, večjih in posameznih partizanskih grobišč na pokopališčih in izven njih. Seveda je s to dolžnostjo tesno povezan prekop posmrtnih ostankov padlih borcev in talcev iz neprimernih oziroma nedostopnih krajev v bližnja skupna grobišča. Tej nalogi pa, razumljivo, sledi ureditev skupnih grobišč, v kolikor niso bila že prej urejena in oskrbovana. S tem v zvezi spomeniška komisija pri Glavnem odboru Zveze borcev priporoča osnovnim in občinskim organizacijam ZB, naj pripravijo programe spomeniške dejavnosti za to leto, ki naj jih predložijo svojemu članstvu na bližnjih občnih zborih, da bi lahko čimprej, torej že zgodaj spomladi začeli prekopavati posmrtne ostanke padlih borcev in žrtev fašizma in primerno urejati skupna grobišča.

V zvezi s spomeniško dejavnostjo v tem letu je spomeniška komisija izdelala program grobišč, ki imajo glede na število pokopanih oziroma za prekop namenjenih posmrtnih ostankov padlih borcev in žrtev fašizma pri urejanju, zaščititi in oskrbovanju prednost. S tem pa seveda ni rečeno, da ni prav tako nujno urejanje ostalih manjših grobišč in da je moč njihovo ureditev odložiti. Vsekakor najnujnejša pa je po omenjenem programu ureditev grobišč v naslednjih okrajih: v celjskem okraju na Bohorju, kjer je več neurejenih grobov padlih borcev XIV. divizije, v Belih vodah na pokopališču, kjer se prav tako grobovi padlih

iz XIV. divizije, v Dramljah, kjer je grobišče s 14 padlimi borci, v Grižah, kjer je pokopanih 11 padlih borcev, na Kozjem, kjer je pet grobišč s 34 padlimi borci, ki tam počivajo, v Jurklostru, kjer je pet grobišč (v enem samem počiva 20 padlih borcev), v Rečici nad Laškim, kjer je dvojne grobišče s 53 padlimi borci, v Novi Stifiti, kjer je pokopanih 15 borcev, okoli Gornjega Grada v več raztresenih grobovih, v Raskah nad Ljubnim, kjer je grobišče z 18 borci, ki so padli leta 1944, v Lučah, kjer je večje partizansko grobišče s 173 padlimi borci, v Podvolovljeku, kjer je troje partizanskih grobišč (dva sta ob nekdanjih partizanskih bolnišnicah, eno pa pri cerkvi), v Radmirju, kjer je neurejeno skupno grobišče z 18 padlimi borci iz enot IV. operativne cone, v Razborju (Radmirje), kjer v neurejenem grobišču nad vasjo počiva 12 padlih borcev iz enot XIV. divizije, v drugem, oddaljenem in zapuščenem grobišču pa 8 padlih borcev, v Sv. Primožu nad Ljubnim, kjer je v več vsenaokrog raztresenih in neurejenih grobovih pokopanih okrog 15 padlih borcev, v Podplanini (Ljubno), kjer je v gozdu okrog 15 posameznih grobov s padlimi borci, ki jih nihče ne ureja oziroma oskrbuje. Posmrtne ostanke tu pokopanih borcev bi kazalo prenesti v skupno grobišče, le-to pa naj bi primerno uredili.

V goriškem okraju je treba letos nujno urediti 10 partizanskih grobišč, in sicer na Ledinah pri Idriji, kjer je grobišče s 30 padlimi borci, za ureditev katerega so načrti že izdelani, v Vrtniku, kjer je grobišče s 15 padlimi borci z že

izdelanim načrtom za ureditev, v Cerknem, kjer je dvojne grobišče, eno na pokopališču in drugo nad vasjo s 47 padlimi borci (načrti so že izdelani), na Črnem vrhu, kjer je grobišče z 31 padlimi borci, nad Bovecem, kjer je večje partizansko grobišče, v katerem počivajo tudi posmrtni ostanke narodnega heroja Cveta Močnika-Florjana. Grobišče še ni urejeno. Večje grobišče je potem še v Trnovskem gozdu, ki prav tako ni urejeno, dalje na Predmeji, kjer je pokopanih 360 padlih borcev in je načrt za ureditev že izdelan, pod Nanosom, kjer je v neurejenih grobovih pokopanih več partizanov, v Srednjem (Sp. Nekova), kjer je neurejeno grobišče s 15 padlimi borci, in v Sturjah pri Ajdovščini, kjer je neurejeno grobišče s 16 padlimi borci iz raznih enot IX. korpusa.

V koprskem okraju je nadalje za ureditev pripravljenih pet grobišč, in to v Pivki, kjer je pokopanih 84 padlih borcev IV. armade in so načrti za ureditev že izdelani, v Knežaku, kjer je grobišče s 24 talci (tudi za ureditev tega grobišča so načrti že izdelani), v Kilovčah pri Ilirski Bistrici je grobišče z 28 ustreljenimi talci in nekaj padlimi borci, na Planini na pokopališču, kjer je neurejen skupen grob leta 1945 padlih borcev IV. armade in v Bentoki pri Izoli, kjer je v neurejenem grobišču pokopanih 15 padlih borcev.

V okraju Kočevje bo nujno treba letos urediti šest partizanskih grobišč: v Smuki (Stari log), kjer je 5 grobov s 84 padlimi borci, v Fari ob Kolpi, kjer je eno grobišče z 18 padlimi partizani tik ob cesti, dalje na Turjaku, kjer je skupno grobišče s 177 padlimi borci, na Suhem vrhu (Smrekovec), kjer je grobišče s 50 padlimi borci iz partizanskih bolnišnic in jih bodo prekopali v skupno grobišče v Kočevski Reki, na Grčaricah, kjer je na pokopališču pokopanih 15 padlih borcev, in v Novih Lazah, kjer počiva 11 padlih borcev NOV iz raznih enot.

V kranjskem okraju bo prvenstveno treba urediti 10 partizanskih grobišč, in sicer v Begunjah (ustreljeni talci), na Pokljuki (Grevljak), kjer je skupno grobišče z 72 pokopanimi borci Prešernovega bataljona, ki so tamkaj padli leta 1943. Grobišče s spomenikom bo predvidoma urejeno letos za Dan borca. Dalje čakajo ureditve še grobišča v Radovljici s 70 padlimi borci, med katerimi so tudi posmrtni

Lipa v Loparih — spomenik

Nedvomno edinstven spomenik v državi je vaška lipa v Loparih pri Tuzli, ki je pred vojno štela le nekaj hiš, po osvoboditvi pa je bila od temeljev na novo pozidana. Ponos te vasi so lepe stanovanjske hiše in druge zgradbe ter spomeniki iz NOB, med katerimi je nedvomno edinstvena lipa, na kateri je okupator meseca aprila 1944 obesil 77 ljudi. Razen tega je bilo blizu lipe ustreljenih 250 ljudi. Blizu lipe so vaščani postavili majhen spomenik z imeni žrtev, prebivalcev tega kraja, med katerimi je tudi nekaj otrok.

ostanki narodnega heroja Jožeta Gregorčiča, skupno grobišče z 22 borci, ki so padli leta 1942 na Lipanški planini, neurejeno grobišče na Martinčku (Jelovica) z 9 v zimski ofenzivi leta 1944 padlimi borci Prešernove brigade, grobišče z borci, ki so padli leta 1944 (Prešernova brigada) na Selški planini, grobišče s padlimi borci iz Cankarjevega bataljona na Mošenski planini, v Tržiču na pokopališču, kjer je pokopanih 50 padlih borcev v skupnem grobu in nekaj borcev v posameznih grobovih, dalje v Zalogu pri Škofljici, kjer je pokopanih 17 padlih borcev, in v Zalemlogu pri Železnikih, kjer je v skupnem grobišču pokopanih 74 padlih borcev Prešernove brigade. Grobišče bo predvidoma urejeno na Dan borca letos, torej najbrž do 4. julija.

V okraju Ljubljana bo letos za ureditev predvidenih 12 večjih partizanskih grobišč, in sicer v Radomljah, kjer je na pokopališču skupen grob z 80 padlimi borci oziroma talci (tu je pokopan tudi narodni heroj Franc Bukovec-Ježovnik), na Rudniku (Radomlje), kjer je pokopanih 20 padlih vosovcev okrožnega komiteja Kamnik, v Ihanu, kjer je pokopanih 64 padlih borcev Kamniško-zasavskega odreda, na Črnem vrhu nad Polhovim gradcem, v Sv. Vidu-Begunjah, kjer je v skupnem grobu pokopanih nad 100 padlih borcev, v Babnem polju, dalje v Sv. Križu-Senožeti, kjer je pokopanih 24 padlih borcev IV. operativne cone, a največ iz Kamniško-zasavskega odreda, na Javorski Pili nad Litijo, kjer je pokopanih 69 padlih borcev XV. divizije, v Stični, kjer med 37 padlimi borci počiva tudi narodni heroj Kovačič, v St. Vidu pri Stični, kjer je pokopanih 16 borcev in talcev, ki so bili prvi ustreljeni na Dolenjskem, na Muljavi, kjer je pokopanih 49 padlih borcev iz II. grupe odredov iz enot VII. korpusa, in v Zg. Igu, kjer je pokopanih 106 padlih borcev iz raznih enot XV. in XVIII. divizije, ki so imele v tistem času tod borbo.

V mariborskem okraju bodo razen nekaj manjših grobišč uredili tudi naslednja pomembnejša grobišča: na Paškem Kozjaku (Sv. Duh), kjer je pokopanih 22 padlih borcev Lackovega odreda, v Miklavžu pri Mariboru, kjer je pokopanih 25 padlih borcev in talcev, v Ragozi pri Hočah, kjer je pokopanih veliko padlih borcev XIV.

divizije, ki so bili zajeti pozimi leta 1944 na pohodu, in okrog 200 ustreljenih talcev, v Črnečah pri Dravogradu, kjer je pokopanih nad 300 ustreljenih talcev iz dravograjske kaznilnice, v St. Ilju pri Mislinji, kjer je pokopanih 25 padlih borcev, največ iz XIV. divizije, v Podgorju pri Slovenjem Gradcu, kjer je skupen grob 22 padlih borcev XIV. divizije, v Sv. Duhu pod Uršljo goro, kjer je v neurejenem grobišču pokopanih 13 borcev 3. bataljona Sercejeve brigade, ki so padli spomladi 1945, v Zg. Razboru, kjer je pokopanih 24 padlih borcev v neurejenem skupnem grobišču, v St. Vidu pri Mislinji, kjer so pokopani padli borci I. Pohorskega bataljona in raznih drugih enot, dalje v Špiču nad Graško goro, kjer počiva 20 padlih borcev XIV. divizije v Bistri pri Črni.

V murskosoboškem okraju je v Polani pri Dolnji Lendavi skupno grobišče s 26 padlimi borci in talci (med njimi narodni heroj Jakob Molk-Mohor) in v Lendavi, kjer je na pokopališču neurejen skupen grob s 24 padlimi borci in žrtvami fašističnega nasilja.

V novomeškem okraju bodo letos v glavnem uredili naslednja grobišča: v Gaberjah pod Gorjanci, kjer je pokopanih 49 padlih borcev in žrtev fašizma, v Orehovici, kjer je skupno grobišče s 44 padlimi borci in talci, na Ruperčevem vrhu, kjer je grobišče z 11 padlimi borci, v Velikem Gabru pod Radohovo vasjo, kjer v skupnem grobišču leži 40 padlih borcev iz Gubčeve brigade in drugih enot, v Trebnjem na pokopališču, dalje v Sv. Lovrencu nad Vel. Loko, kjer je pokopanih 21 padlih borcev in 31 žrtev fašističnega nasilja, v Vršnih Selih nad Dol. Toplicami, kjer je pokopanih 38 padlih borcev, v Birčni vasi pri Novem mestu, kjer počiva 69 padlih borcev, v Draganjah selih, kjer je pokopanih 15 padlih borcev in žrtev fašizma, v Gorenjem polju, kjer počiva 31 padlih borcev, in na Frati-Ajdovcu, kjer je dvojno grobišče z 19 padlimi borci, ki bi jih kazalo prekopati v skupen grob. Tu sta pokopana tudi dva narodna heroja: Anton Marincelj-Janko, ki je padel februarja 1943, in Dušan Jereb-Stefan (padel 12. marca 1943). Dalje je potrebno

Urejeno grobišče 13 padlih borcev XIV. divizije in 24 padlih borcev VII. in VI. divizije na Paškem Kozjaku, ki ga bodo odkrili letos

urediti še dve grobišči v novomeškem okraju, in sicer na Dvoru, kjer je skupen grob z 22 padlimi borci za pokopališkim zidom, in v Žužemberku, kjer je na pokopališču pokopanih okrog 800 borcev iz enot VII. korpusa. Tudi tu bi kazalo prenesti posmrtno ostanke borcev v skupno grobišče. Dalje bo treba urediti grobišče s 25 padlimi borci XV. divizije v Laščah, na Rogu pri partizanskih bolnišnicah Lesen kamen in nad Reso, kjer je pokopanih 30 umrlih ranjencev, v Vinici (Rog), kjer je pokopanih 31 umrlih borcev iz bližnje partizanske bolnišnice, v Komarni vasi (Rog), kjer je skupno grobišče, v katero bi kazalo prekopati tudi padle borce iz Sp. Hrastnika, Smrečnika, Tolstega vrha in Stal, v Podhosti, kjer je pokopanih 22 talcev in padlih borcev, na Pugledu (Rog), kjer je pokopanih 27 borcev, ki so zgoreli v partizanski bolnišnici 28. oktobra 1943 in kamor bi kazalo prekopati umrle borce iz iste bolnišnice, pokopane nekeje v bližini, na Gorjancih, kjer je grobišče s 23 padlimi borci Gorjanskega odreda, v Kamnici, kjer je grobišče z 38 padlimi borci iz enot XV. divizije, v Sv. Petru pri Novem mestu, kjer je pokopanih 65 padlih borcev in žrtev fašizma, med njimi narodni heroj Vinko Paderšič-Batreja, v Gradencu pri Žužemberku, kjer je grobišče s 13 padlimi borci, v Stari gori, v Suhorju nad Metliko, kjer na pokopališču med več padlimi borci počiva tudi narodni heroj Martin Južna, ki je padel 30. junija 1943, v Rožnem dolu pri Semiču, kjer v skupnem grobišču zraven padlih borcev počiva tudi narodni heroj Milka Šobar-Nataša, v Rosalnicah pri Treh farah, v Dragatušu, kjer je izven pokopališča pokopanih 43 padlih borcev, v Petrovi vasi, kjer zraven padlih borcev, pokopanih na pokopališču, počiva tudi narodni heroj Alojz Kolman-Marok, in v Radovici, kjer je v neurejenem grobišču pokopanih več padlih borcev.

V trboveljskem okraju bodo bržkone uredili naslednja grobišča: v Izlakah, kjer je na pokopališču pokopanih 21 padlih borcev in žrtev fašizma, v Lipovici pri Izlakah, kjer je ob cerkvi pokopanih 15 borcev, v Dolu pri Hrastniku, kjer bodo v skupno grobišče v soglasju s svojci bržkone prenesli 150 padlih borcev, pokopanih na pokopališču, dalje v St. Janžu pri Krmelju, kjer je na pokopališču

pokopanih več padlih borcev, med njimi narodni heroj Milan Majcen, ki je padel 28. oktobra 1941 na Murnici, v Leskovcu pri Krškem, kjer je v skupnem grobu pokopanih 10 padlih borcev, v Vidmu pri Krškem, kjer je pokopanih 20 ustreljenih talcev in nekaj padlih borcev, ter v Polšniku nad Radečami, kjer je ob cerkvenem zidu pokopanih nekaj borcev, katerih število pa ni znano, in v Reštanju

Del partizanskega grobišča v Zg. Hrastniku na Rogu

pri Senovem, kjer je pokopanih 12 padlih borcev.

Razen tega bo Zveza borcev LR Slovenije uredila tudi dvojce grobišč na področju LR Hrvatske, in sicer v Sv. Križu nad Vivodino (Žumberak) ter v Žumberku, kjer je bila slovensko-hrvatska infekcijska partizanska bolnišnica. V žumberaškem Sv. Križu je pokopanih 8 padlih borcev Cankarjeve brigade, med njimi narodni heroj Vanek, v Žumberku pa nad 20 umrlih borcev v zelo zanemarjenem grobišču.

V zvezi s tem programom naj pripomnimo, da bodo osnovne in občinske organizacije Zveze borcev letos morale skrbeti ne le za

prekope posmrtnih ostankov borcev iz odročnih krajev v skupna grobišča v bolj obljudenih oziroma prometnih mestih, temveč tudi za evidentiranje spomenikov, grobišč in spominskih obeležij, na osnovi katerega bo šele moč zagotoviti učinkovito zaščito grobišč z zakonskimi predpisi. Zastran tega je doslej največ storil okrajni odbor Zveze borcev Ljubljana, ki je popisal spominske objekte v svojih občinah malone popolno. Jasno pa je, da tisti občinski odbori ZB, ki še niso napravili temeljite evidence grobov, ne bodo mogli zahtevati od občinskih ljudskih odborov, da bi partizanska grobišča primerno in v skladu z zakoni zaščitili ter postavili osebo, ki bo grobišče ohranjala ter bo za oskrbovanje ObLo tudi odgovorna.

Kar se spomenikov tiče, je komisija pri Glavnem odboru Zveze borcev doslej odobrila 50 načrtov za spomenike, ki jih bodo osnovne oziroma občinske organizacije ZB gradile oziroma postavile večidel v lastni režiji. Opaziti pa je, da občinske oziroma osnovne organizacije še zmerom ne upoštevajo pravilnika, ki jim ga je razposlala spomeniška komisija, niti se ne ravnaajo v skladu s spomeniško politiko ZB, po kateri morajo imeti organizacije, ki nameravajo postaviti spomenik, že v začetku vsaj polovico sredstev. Odbor ZB v Zabnici pa je zahteval načrte, ne da bi jih mogel plačati, ko so bili izdelani, kaj šele, da bi lahko zadostil vsem stroškom, ki so za postavitev spomenika potrebni. Razen tega spomeniška komisija priporoča, da bi posvečali več pozornosti estetski ureditvi in trajnosti spomenikov oziroma ureditvi grobišč, ki jih nameravajo postaviti posamezne organizacije. Izkazalo se je namreč, da vsi nesolidni spomeniki sčasoma začno razpadati, kot n. pr. na Nanosu in v Straži pri Novem mestu. Kar pa se tiče napisov na spomenikih in ploščah, jih velja prej temeljito pregledati, tako da bo tudi glede tega zagotovljena primerna kvaliteta.

Naj za konec omenimo še tole! Ne samo prav, temveč tudi dolžnost je, da v bodoče mnogo bolj kakor doslej posvečajo vso skrb ureditvi partizanskih grobišč ne samo komisije za spomeniško dejavnost pri odbori ZB, temveč celotni odbori ZB, a tudi ostali družbeni organi.

● **PRAGA** — »Hlas revoluce«, osrednji organ Zveze protifašističnih bojovníkov CSR (SPB), je v svoji zadnji številki objavil, da bodo imeli v Pragi meseca marca letos vsedržavni kongres te organizacije. Nadalje objavlja ta časopis tudi kraški članek z naslovom: »Boj lidu Jugoslavije za svobodu« (Boj narodov Jugoslavije za svobodu), v katerem svoje bralce seznanja z narodnoosvobodilno borbo narodov Jugoslavije. Med člankom je tudi ilustracija Franceta Miheliča »Porušeni most«. V rubriki o knjigah pa je med drugim napovedan tudi prevod knjige slovenskega pisca Ivana Bratka: »Teleskop«, ki bo izšla v češkem jeziku.

● **PARIZ** — V začetku novembra je bila v Parizu prva mednarodna konferenca, na kateri so razpravljali o problemih vojnih sirot. Konferenco je pripravila Francoska federacija »Otroci padlih borcev«, udeležili pa so se je predstavniki 9 držav, ki so sklenili osnovati Mednarodno unijo vojnih sirot, ki bo vsklajevala skupne napore nacionalnih organizacij za dajanje uspešne pomoči otrokom padlih.

● **WASHINGTON** — Dr. Henry Kessler, nagrajenec FMAC za rehabilitacijo v letu 1956, je tretjino svoje nagrade prepustil Ottu Hoffnerju, direktorju ortopedske službe na univerzi v Heidelbergu (Nemčija). O. Hoffner je namreč pred kratkim dokončal ročno-pnevmatično protezo, primerno za amputirance nad laktjo. Nagrado, ki mu jo je prepustil Kessler, bo Hoffner porabil za pot v Ameriko, kjer bo na povabilo dr. Kesslerja prikazal prednosti svojega izuma.

● **PAKISTAN** — Vlada province Zahodnega Pakistana je sklenila zgraditi 30 hiš za težke vojne invalide, vdove in otroke padlih borcev. Vrednost teh hiš je 15 milijonov rupij. Težki vojni invalidi bodo razen tega deležni tudi pomoči v hrani in medicinski nege. Ostalim invalidom pa bodo nudili brezplačne proteze in druga pomagala, obiskovali pa bodo tudi tečaje za poklicno rehabilitacijo. Vrh tega vlada proučuje možnosti zaposlitve in nagrajevanja invalidov.

● **LONDON** — Angleška medicinska revija »Praktik« je nedavno objavila zanimiv članek, v katerem

KRATKE NOVICE

dr. Etang navaja primere znanih vojakov, ki bi jih rekrutne komisije dandanes gotovo proglasile za nesposobne. Dr. Etang začneja z Nelsonom, ki je izgubil roko in oko še preden je izvojeval zgodovinsko zmago nad Napoleonom pri Trafalgaru. Sledijo štirje angleški generali, en Čeh in Izraelec, ki so prav tako izgubili oko, dva slovita angleška pilota, ki sta kljub poškodbam nadaljevala borbo proti fašistom in generala Eisenhowerja, ki bi bil prav tako izvržen, ker je ranjen v koleno. Med znanimi strategji, ki so bolehnili, pa revija omenja generala Marshalla, ki je bil pred bitko pri Pearl Harbourju operiran na tiroidni žlezi, in siru Johna Slesora, šefa Generalštaba angleškega letalstva RAF, ki je kot otrok bolehal za paralizo, bil leta 1941 proglašen za popolnoma nesposobnega, a je kljub temu uspel, da so ga sprejeli med letalce.

● **SKOPLJE** — V skopljanskem Domu kulture je v prvi polovici decembra lani zasedal tretji kongres Zveze borcev Makedonije, ki se ga je mimo uglednih gostov iz vse države udeležilo 183 voljenih delegatov. Kongresa se je udeležil tudi predsednik Narodnega sobranja Makedonije, tovariš Lazar Koliševski. Za predsednika ZB Makedonije je bil ponovno izvoljen Vidoje Smilevski.

● **DOLNJI SEGET** — Bližu Trogira, v kraju s tem imenom, so nedavno odkrili spomenik narodnemu heroju Jozi Lozovini-Mosoru. Spomenik so postavili na kraju, kjer je legendarni trogirski junak leta 1943 vodil razgovore z Italijani o predaji njihove vojske.

● **MARIBOR** — Na zadnjem plenumu okrajnega odbora ZB, katerega so se razen predsednikov in tajnikov občinskih organizacij udeležili tudi številni gostje, so razvili zastavo Zveze borcev. Velja poudariti, da so na plenumu dokaj kritično pretresli vsa vprašanja, ki terjajo od ZB ogromno dela. Zlasti so poudarili, da bo treba v bodoče navezati tesnejše stike z borci in aktivisti po hribovitih in bolj oddaljenih krajih. Plenum je končno tudi opozoril, da bo treba nekatere stvari v letošnjem letu mnogo bolj temeljito napraviti. Zani-

mivo in poudarka vredno je še to, da so v razpravi sodelovali tudi gostje, med njimi predsednik OLO Milan Apih, Ivan Janžekovič in Janez Japelj. Zaključek plenuma pa je bila majhna slovesnost — razvitje zastave

Spomenik v Polhovem Gradcu

ZB. Le-to je razvil narodni heroj Tone Vidmar-Luka, ki je ob koncu govora dejal: »Najvažnejša naloga ZB je čuvati tradicije NOB na tistih primerih junastva in požrtvovalnosti, ki so bili lastni partizanom. Vzgajati našo mladino, ki danes še ne pozna veličine te borbe in ko bo šele seznanjena s to borbo, bo znala pravilno ceniti veličino NOB. Naj nam bo ta zastava vedno pred očmi, kadar koli bo nanesla beseda o NOB in o tistih, ki so v tej borbi padli, kakor o tistih, katerih otroci so ostali brez svojih roditeljev.« Zastavo ZB je sprejel narodni heroj Janez Hribar.

● **LONDON** — Kljub temu da večine nosilcev slovitega angleškega reda »Viktorijin križ« ni več med živimi, so preživeli veterani — gre za nekaj sto ljudi — sklenili, da bodo osnovali Združenje nosilcev »Viktorijinega križa«. Doslej je bilo s tem redom odlikovanih skupaj 820 ljudi, od tega 632 v prvi in 188 v drugi svetovni vojni.

● **SKOPLJE** — Tu gre h kraju gradnja novega Invalidskega doma, ki stoji blizu edinstvene železniške postaje. Invalidski dom bo imel sobe za prehodne goste-invalidne, prostore za družbeno življenje in šport. Računajo, da bo novi dom lahko sprejel 60 gostov, s čimer bo znatno omiljeno pomanjkanje hotelskih sob v tem mestu. Invalidski dom bo imel tudi kavarno oziroma restavracijo in vrt.

● **LJUBLJANA** — Konec decembra so v Šentvidu praznovali 90-letnico ustanovitve osnovne šole, ki so jo ob tej priložnosti preimenovali v »Osnovno šolo heroja Franca Rozmana-Staneta«. Predsednik občine Stane Štular je v okviru slovesnosti v šolski avli odkril spominsko ploščo narodnemu heroju Stanetu, po katerem je šola dobila ime, nato pa je sledil kulturni spored, ki so ga izvajali pionirji šentvidske šole.

● **BEOGRAD** — Ob Dnevu Jugoslovanska ljudske armade, lani 22. decembra, so bili z ukazom predsednika republike Josipa Broza Tita, povišani in odlikovani mnogi oficirji in generali. Povišanih je bilo tudi nekaj Slovencev, in sicer generalni podpolkovnik Zdenko Ulepič v generalnega podpolkovnika ter polkovnik Rudolf Hribernik v generalnega ma-

jorja. Odlikovanih pa je bilo z Redom LA I. stopnje 11 generalnih polkovnikov in en generalni podpolkovnik, z Redom za vozaške zasluge I. stopnje 14 generalnih podpolkovnikov, 10 generalnih majorjev in 10 polkovnikov. Z drugimi redi pa je bilo odlikovanih še mnogo oficirjev.

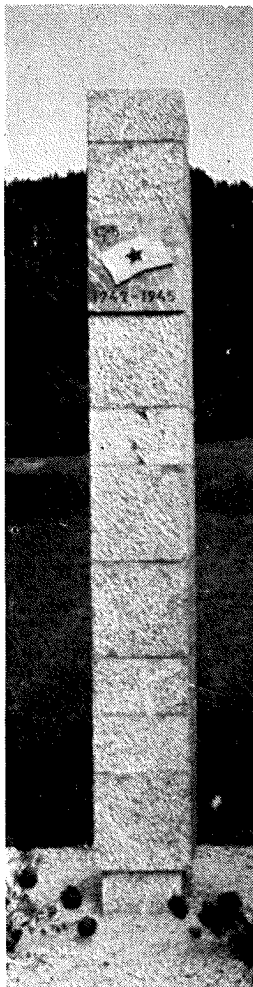
● **BEOGRAD** — S posredovanjem Jugoslovanskega Rdečega križa sta organizaciji ZB in ZVVI prejeli od mednarodne organizacije »CARE« 60.000 paketov z živilskimi predmeti. Te pakete bosta organizaciji razdelili med svoje najbolj potrebne člane. Za obe organizaciji v Sloveniji je dodeljeno 4000 paketov. Računajo, da jih bodo postopoma razdelili, da pa bo razdeljevanje zaključeno do meseca maja letos.

● **TRŽIČ** — Zvedeli smo, da bodo v Tržiču in Kovorju preuredili grobišča padlih borcev. Grobove bodo evidentirali, žrtvam na pokopališčih pa hkrati postavili primeren spomenik. Razen tega bodo najbrž proglasili za splošno ljudsko premoženje vsa zemljišča, na katerih so grobovi žrtev.

● **DOVJE** — Lani je minilo 15 let, odkar so se prebivalci Dovjega in Mojstrane postavili po robu okupatorju. Ta dan so proglasili za krajevni praznik, ki so ga letos obhajali s prižiganjem kresov, baklado, komemoracijo pred spomenikom žrtev fašističnega nasilja in proslavo. SKUD »Jaka Rabič« je ob tej priložnosti uprizoril uspešno predstavo »Skupno stanovanj«.

● **FRANKOLOVO** — Ze nekaj časa pripravlja okrajni odbor ZB v Celju vse potrebno za večji spomenik talcem v Frankolovem. Spomenik bodo postavili na vzpetini med obema skupnima grobovoma. Od grobov od spomenika bo z vsake strani stopnišče. Načrti za spomenik so že izdelani, bližnjo okolico grobov pa so že tudi zaščitili.

● **DELNICE NA GORENJSKEM** — Komanda kurirjev pri PK ZKS za Gorenjsko je postavila I. gorenjsko releejno linijo: Dolomiti—Butajnova—Kolobocija—Poljanska dolina—Gaberška gora—Krivo brdo—Martinj vrh—Podlonk—Jelovica. Vendar so bile prve TV stanice ustanovljene na Gorenjskem že julija 1942, in to G 5 v Gabrški gori nad vasjo

Kamen, postavljen v spomin na ustanovitev releejne postaje G-5 v Delnicah na Gorenjskem

Delnice — Poljanska dolina. V istem času pa so bile ustanovljene še G 7 na hribu Bačni v vasi Todorča, G 3 v Martinj vrhu in G 1 v Podlonku pri Zeleznikih. V spomin na te stanice so preživeli kurirji lani odkrili spomenik v vasi Delnice. Zakaj ves čas vsi ljudje so tu tudi sodelovali s partizani. Te stanice tudi Nemci niso nikoli odkrili, čeprav je bila le nekaj metrov nad vasjo in so zanj vedeli vsi vaščani. To je prvi spomenik, postavljen v spomin na kurirje, v Sloveniji; menda celo tudi v Jugoslaviji.

● **VARŠAVA** — Lanski dogodki v Poljski so, razumljivo, vnesli novega duha tudi v organizacijo bivših borcev Poljske (ZBOVID), ki šteje okrog 300.000 članov. Komaj lani proti koncu decembra pa so v Varšavi sklicali razširjeni plenem te organizacije, ki mu je predsedoval predsednik poljske republike, J. Cyrankiewicz. Plenum je ugotovil, da je bilo v preteklih letih delo te organizacije slabo, predvsem pa so grajali deio Centralnega odbora, ki je skušalo zmanjšati vlogo poljske narodno-osvobodilne borbe, ponarejati zgodovino in jemati ugled mnogim zaslužnim patriotom in udeležencem tamkajšnje osvobodilne borbe in borbe proti okupatorju. Sploh pa je prejšnje vodstvo te organizacije zapostavljalo razširitev organizacije in se je borilo zlasti proti tistim Poljakom, ki so sodelovali v odporu, ki so bili v tujih ilegalnih gibanjih odpora, a niso bili vezani na politično vodstvo, ki je vladalo v zadnjih letih v Poljski. Plenum je končno ugotovil, da bo prenovljena organizacija ZBOVID, ki naj združuje vse bivše borce, ki so sodelovali v kakršnihkoli enotah upora, partizane, ilegalce, zapornike, internirance in deportirance, bivše špan-

ske borce in bivše zapor-nike iz predvojne Poljske, lahko postala sposobna, da bo združila vse tiste, ki so se borili za nacionalno in socialno svobodo nove Poljske. Sprejeta resolucija, v kateri je določeno kdo je lahko član ZBOVID, dalje, da je treba uvesti evidenco članov, okrepiti sodelovanje borcev za obnovo Poljske, nuditi socialno pomoč članstvu, krepiti tradicije poljskega naroda za neodvisnost, svobodo in demokracijo, obelježevati in zaščititi kraje, kjer so bile borbe proti okupatorju in oživljati zveze s sorodnimi organizacijami po svetu, tudi določa, da bo v letošnjem letu II. kongres organizacije ZBOVID.

● **HELSINKI** — Kanadski vojni amputiranci so odstopili 12 posebnih avtomobilov, namenjenih za invalide. Združenju vojnih invalidov Finske, kot pomoč svoje organizacije.

● **KAIRO** — V Egipt je prispel generalni blagajnik Svetovne organizacije bivših borcev (FMAC), da bi proučil možnost, kako bi svetovna organizacija bivših borcev pomagala žrtvam agresije na Srednjem vzhodu. Računajo, da bodo to pomoč nudili skupaj s Svetovno organizacijo Rdečega križa.

Napisi na spomenikih NOB

*Doma in na tujem pod zemljo ležimo,
ker v hudih smo časih poznali dolžnost.
Prisežite vsi vi, ki tod greste mimo,
da boste ljubili, branili prostost.*

*Da uresničili davne bi sanje,
boj so izbrali, sprejeli trpljenje
in žrtvovali najdražje — življenje.
Večen spomin naj bo nanje.
Postojmo tu in počastimo žrtve,
ki njih je kri v prostost odprla pot,
in v mislih nanje, na junake mrtve,
nov svet gradimo za naš novi rod.*

(TRNOVO, LJUBLJANA)

*Odsev krvi prelite ne zatone,
Tvoj plamen v prsih naših plameni.
(ZELEZNIČARJU ZIROVNIKU NA KOZARJAH)*

*Iz vaše krvi skovana svoboda,
večna vam slava od roda do roda.*

(SOSTRO)

TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA

Mar je pehoti odklenkalo?

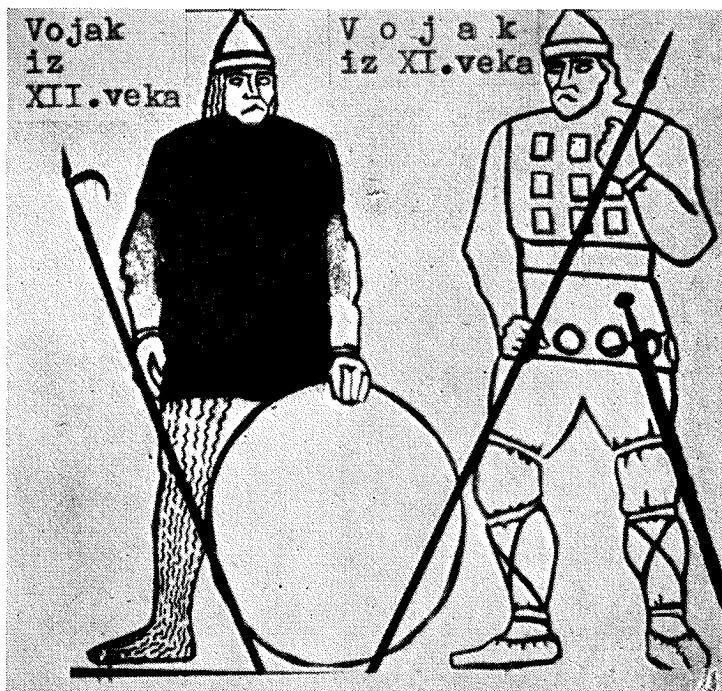
NE SAMO laiki, temveč tudi mnogi vojaški strokovnjaki pogosto trdijo, da bo v morebitni vojni vloga pehote zelo zmanjšana glede na to, da pripisujejo vojni tehniki čedalje večji pomen. Izkušnje, v kolikor so možne brez vojne, pa kažejo, da takšne trditve niso osnovane. Takšen zaključek je možen, čeprav ni znano, kakšno učinkovitost bo pokazala pehota v zvezi z novimi tehničnimi sredstvi, kot je n. pr. atomsko orožje.

Stoletja že prevladuje težnja, kako bi z različnimi sredstvi, s čim manjšimi silami potolkli sovražno pehoto. Toda v tem niso uspeli niti sloni starega veka niti vitezi v šlemih in oklepih. Resda so postali resnejši nasprotniki pehote topovi, vendar le v linijski borbi. Tako se je, na primer, s taktiko raztresenih strelskih vrst, v času ameriške vojne za neodvisnost, pešak že lahko učinkovito, čeprav le začasno zavaroval. V času treh vojn, dansko-pruske leta 1864, avstrijsko-pruske leta 1866 in francosko-pruske leta 1870/71, si je pruska pehota s pomočjo pušk, ki so jih polnili od zadaj, že priborila sijajen uspeh in je postala nedvomni gospodar bojišča. Ko so se nato pojavili mitraljezi in hitro artilerijsko orožje (konec XIX. stoletja), je z ozirom na uspehe, ki so jih dosegala ta orožja v burski vojni leta 1899 in rusko-japonski vojni leta 1905 že kazalo, da je nastopil zaton pehote. Toda ne dolgo! V prvi svetovni vojni se je mitraljezu, puški, bajonetu in bombi, s katerimi je bil oborožen pešak, že pridružila bodeča žica, ki je zavrnila manever, hkrati pa prisilila pehoto na obeh straneh, da se je globoko vkopala. Težko orožje ni moglo pregnati pešcev iz jarkov in premakniti fronto. V tem so uspeli šele angleški tanki septembra 1916 na Somi, toda le tako, da so iznenadili nemško

pehoto in ji nagnali strah v kosti pred novim neznanim orožjem, podobno kot so Nemci leto dni prej presenetili zaveznike z uporabo bojnih strupenih plinov. Vzlic temu ni moč trditi, da so nova orožja pregnala pehoto z bojišča, ker je to lahko storila le pehota proti pehoti.

V začetku minule svetovne vojne sta se potem pojavili dve novi orožji: tank in letalastirmoglavci. Spočetka so uspeh nemških bliskovitih zmag pripisovali temu novemu orožju. »Pehoti je odklenkalo,« so napovedovali razni »strategi«, ne da bi vedeli, da večino nemških oboroženih sil sestavlja pehota. Vzrok za nemške zmage na Poljskem, na Zahodu in Balkanu je v političnem položaju, ki je nastal po pogodbi v Münchnu, in v nesposobnosti zlasti francoskega poveljstva, ki ni znalo učinkovito uporabiti svojih sil.

Obilo primerov v novejši vojni zgodovini dokazuje to trditev, saj je na primer angleški general Koenig leta 1942 pri Bir-Hakeimu z vojaki, ki so streljali iz topov 79 mm, modela 1879, proti modernim nemškim tankom, uspel zadržati Rommelovo mehanizacijo, medtem ko so Rommela podpirali »štuke«. V tej bitki so Angleži streljali na nemška letala z navadnimi mitraljezi 8 mm tipa »Hotchkiss«. Ali denimo, bitka pri Kursku! Mar niso pri Kursku (operacija »Citadela«) ruski pešaki, braneč zelo utrjene položaje na velikih dolžini, ne samo onemogočili nemški proboj, temveč celo popolnoma porazili nemške oklopne sile, ki so štele več divizij? Podobne primere bi lahko našli tudi iz bitk na Pacifiku, kjer sta mornarica in letalstvo le podpirali številne odločilne borbe med ameriško in japonsko pehoto. Na Pacifiku, na primer, japonskih vojakov ni bilo moč pregnati iz utrjenih bunker-

Oklepnik-pešec iz XV. in XVI. stoletja

jev na otokih drugače kot v borbah prsi ob prsi.

Tudi naša osvobodilna borba je potekala v znamenju pehote, proti kateri so morali okupatorji mimo številne vojaške tehnike uporabiti samo konec leta 1942 okrog 630.000 svojih ljudi in nad 170.000 pripadnikov kvislinških formacij.

Vojna na Koreji je znova pokazala, da ima pehota odločilno vlogo v vojni. Mnenje, da je bila kitajska pehota na Koreji številnejša, je izpodbil neki turški vojaški strokovnjak, ki je v časopisu »Zafer« zapisal, da je bilo na Koreji nasproti 150.000 vojakov OZN, sijajno oboroženih in oskrbovanih, 250.000 slabo oboroženih Kitajcev. Da je kitajska pehota na Koreji žela uspehe, je v prvi vrsti pripisati taktiki, ki je dodobra upoštevala nekatere geografske činitelje (hribovito in planinsko zemljišče) in uspešnemu manevriranju. »Lahka« kitajska pehota je tako malodane onemogočila nesorazmerno nadmoč ameriških motoriziranih enot.

Glede na to, da »klasično orožje« na osnovi dosedanjih izkušenj ni moglo izriniti pehote z bojišča, se odpira vpra-

šanje, kakšen vpliv bi imelo v morebitni vojni atomsko orožje? Večina vojaških strokovnjakov se strinja, da bo tudi v atomski vojni pehota obdržala svojo vlogo, s pridržkom, da se bo z novimi oblikami vojskovanja menjala tudi razvrstitev pehotnih enot, ki se bodo morale na bojišču nedvomno izogibati množičnih koncentracij. Le-te bi bile namreč vse preveč primeren cilj za atomske napade.

Milorad Janković

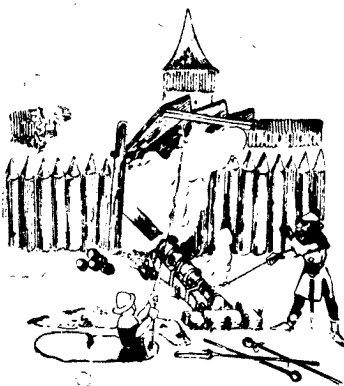
Sodobna strelska vrsta — pešci JLA

Kako so osvajali srednjeveške gradove?

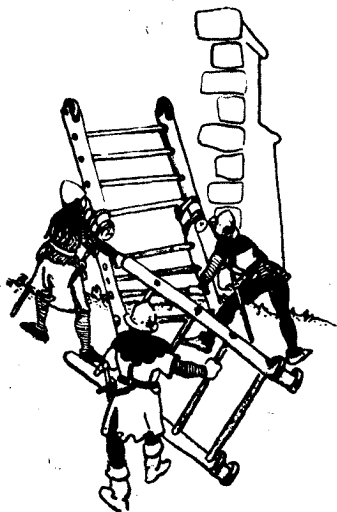
ŠE DANDANES vidimo na strmih gričih, na dobro izbranih mestih, razvaline gradov, ostankov fevdalnega srednjega veka. Stari zidovi in nazobčani stolpi se ponosno pno kvišku in pričajo o nekdanji moči fevdalnih gospodov, ki so odločali o življenju in smrti svojih podložnikov. Ti starodavni spomeniki srednjega veka pa govore še o bojih plemenitašev za zemljo in podložnike, ki so si jih medsebojno trgali kot vojni plen. Vojna moč srednjeveških gospodov je često temeljila na debelini grajskih zidov, njihova varnost je bila odvisna od tega, če zidovi vzdrže še tako hud naval sovražnika. Za temi zidovi so se graščaki vojskovali, tu so opravljali svoje »državniške« posle in se pripravljali na lov, ki so ga često prirejali v razsežnih gozdovih svojega grofovstva. Gradovi pa so ščitili plemenitaše tudi pred

jezo njihovih podložnikov, ki so se pogosto dvignili k upor, da bi začeli boj za staro pravdo, ki nikoli ni povsem ponehal.

Oblegovalni topovi so bili zaščiteni z močnimi plotovi iz brun

Utrjeni srednjeveški grad je bilo zelo težavno osvojiti, zato so si oblegovalci navadno prizadevali prisiliti sovražnika k predaji z gladom. Obleganja so pogosto trajala mesece in mesece. Če se grad kljub temu ni vdal, so začeli zidove ogrožati z oblegovalnimi stroji, z debelimi okovanimi hlori, s pomočjo katerih so sovražni vojaki tudi po več dni prebijali zid. Neredko se jim je posrečilo napraviti v zid luknjo, skozi katero so oblegovalci vdrl v grajske prostore. Zgodilo pa se je tudi, da je sovražniku primanjkovalo oblegovalnih strojev in tedaj so oblegovalci naskočili grajske zidove in stolpe s pomočjo lestev. Vzpenjanje po lestvah so navadno ščitili »pračarji«, oddelki vojakov s pračami, ki so obsuli branilce s kamenjem, suličarji pa so jih ogrožali s strelkami, vtem ko so si pri-

Tako so postavljali lestve za napad na grajske zidove

zadevali odstraniti lestve in strmoglaviti oblegovalce v grajske jarke. Branilci so odstranjevali lestve z zidov tudi

z rogovilami od daleč, tako da njihovo življenje ni bilo v neposredni nevarnosti. Kadar pa je bilo na lestvah posebno veliko napadalcev, so jih grajski vojaki polivali s kropom, vrelo smolo in jih obmetavali s kamenjem. Če pa je sovražnik le uspel povzpeti se na grajske zidove, se je tam razvila krvava borba prsa ob prsa, vojaki obeh strank pa so se obdelovali z meči in kopji. Ko se je vojna sreča nagnila na oblegovalčevo stran, se je šibkejša stranka umaknila v notranje prostore gradu in od tam nadaljevala borbo do konca.

Z iznajdbo topništva pa je bilo osvajanje gradov olajšano, saj so topovi kaj kmalu prebili grajske zidove in rušili stolpe. Nekaj časa se je vodila borba med čedalje debelejšimi zidovi in čedalje močnejšimi topovi, toda končala se je v korist topa. To pa je pomenilo hkrati konec varnosti za zidovi srednjeveških gradov.

Ogrevanje zgradb z reaktivnimi letali

Peter Masefield, angleški letalski strokovnjak, je v svojem nedavnem govoru v Londonu dejal, da bodo v bližnji bodočnosti zgradbe ogrevala reaktivna letala, ki se bodo dvigala navpično s podzemnih letališč v središčih velikih mest. Bodočnost je naklonjena zlasti velikim helikopterjem, reaktivnim zračnim sredstvom, a zlasti letalom, ki se bodo dvigala navpik. Letala z negibnimi krili pa bodo ostala v prometu vse do tlej, da se bo uveljavil helikopter z več motorji, ki bo imel prostora za 50 potnikov in bo letel s hitrostjo 240 km na uro. Ko pa bodo strokovnjaki zgradili velik in ekonomičen helikopter, je dejal Masefield, bo le-ta nedvomno spodrinil letala, zlasti v zračnem prometu med mesti, ki so oddaljena manj kot 320 km. V daljnji bodočnosti pa bo nedvomno prevladalo letalo z navpičnim dvigom, ki bo doseglo tudi 2800 in več kilometrov hitrosti na uro. S tem bo človeštvo ostvarilo svoje davne sanje, da bo namreč

prihranilo na tisoče ton cimenta in tisoče kvadratnih metrov zemljišč, ki so potrebni za odletenje sedanjih, zlasti reaktivnih letal. Tedaj se bodo letala dvigala z majhnih podzemnih letališč v mestnih središčih, vroč zrak, ki ga ustvarja energija, potrebna za dviganje letal, pa bo segreval okoliške mestne hiše. Takšne čudovite reči je napovedal angleški letalski strokovnjak, ki pa v svojem govoru ni namenil niti besedice nekemu drugemu, prav tako važnemu vprašanju, kako bodo namreč letalski konstruktorji ublažili strašni ropot in hrušč, ki nastaja ob dviganju letal bodočnosti, tako imenovanih »letečih postelj«, katerih prototipe z deltastimi krili poznamo iz časopisnih ilustracij. Vsi ti prividi o bodočnosti človeških generacij, postanejo sprčo tega še toliko bolj utopistični in nehoti se nam vsili podoba bodočega človeka z velikimi ušesi, človeka, katerega uho ne zaznava več rahlih šumov vetra in ne zna več prisluhniti zvokom

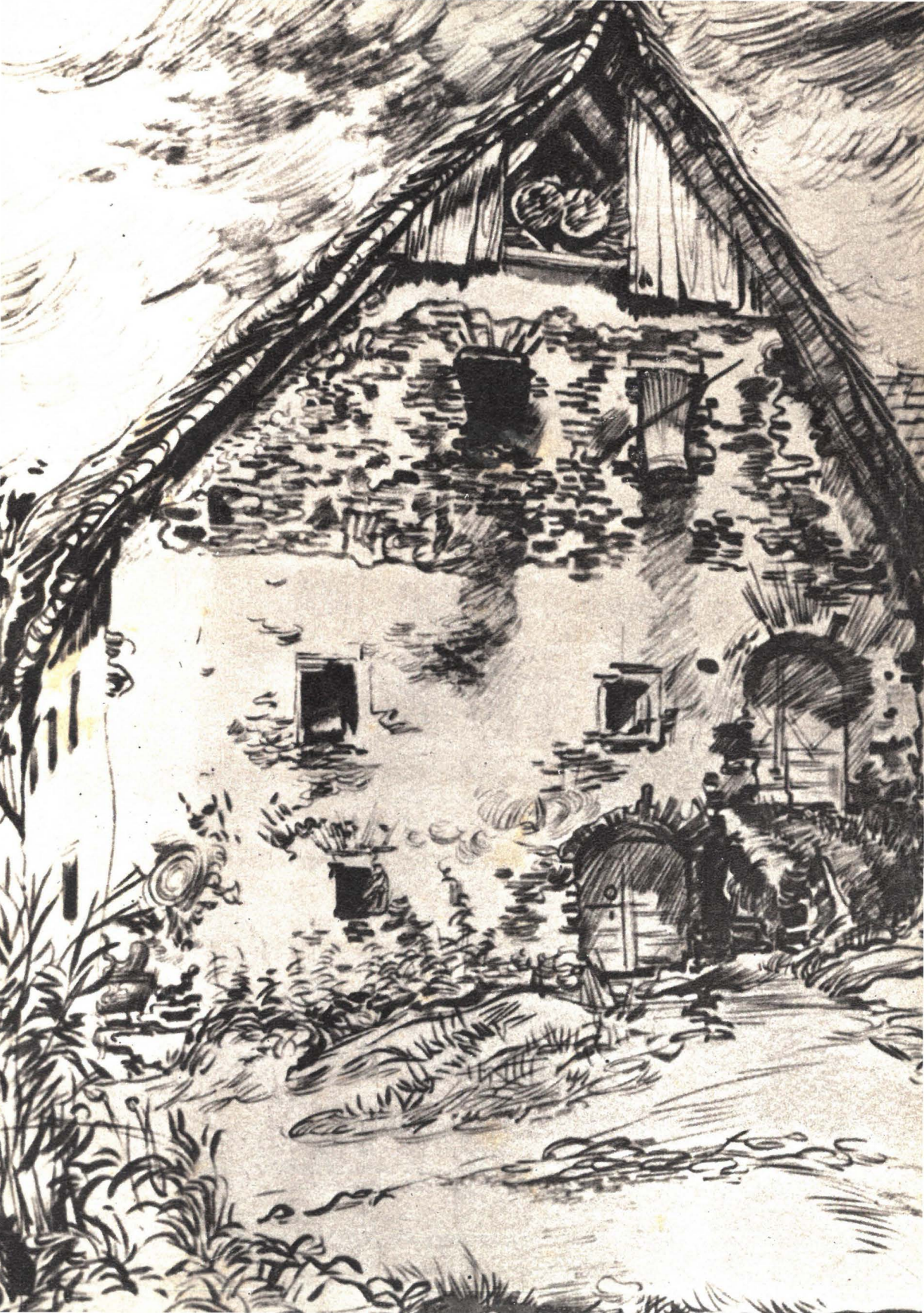
in šumom, ki jih proizvaja narava, ampak je dovzetno le za strašen ropot strojev.

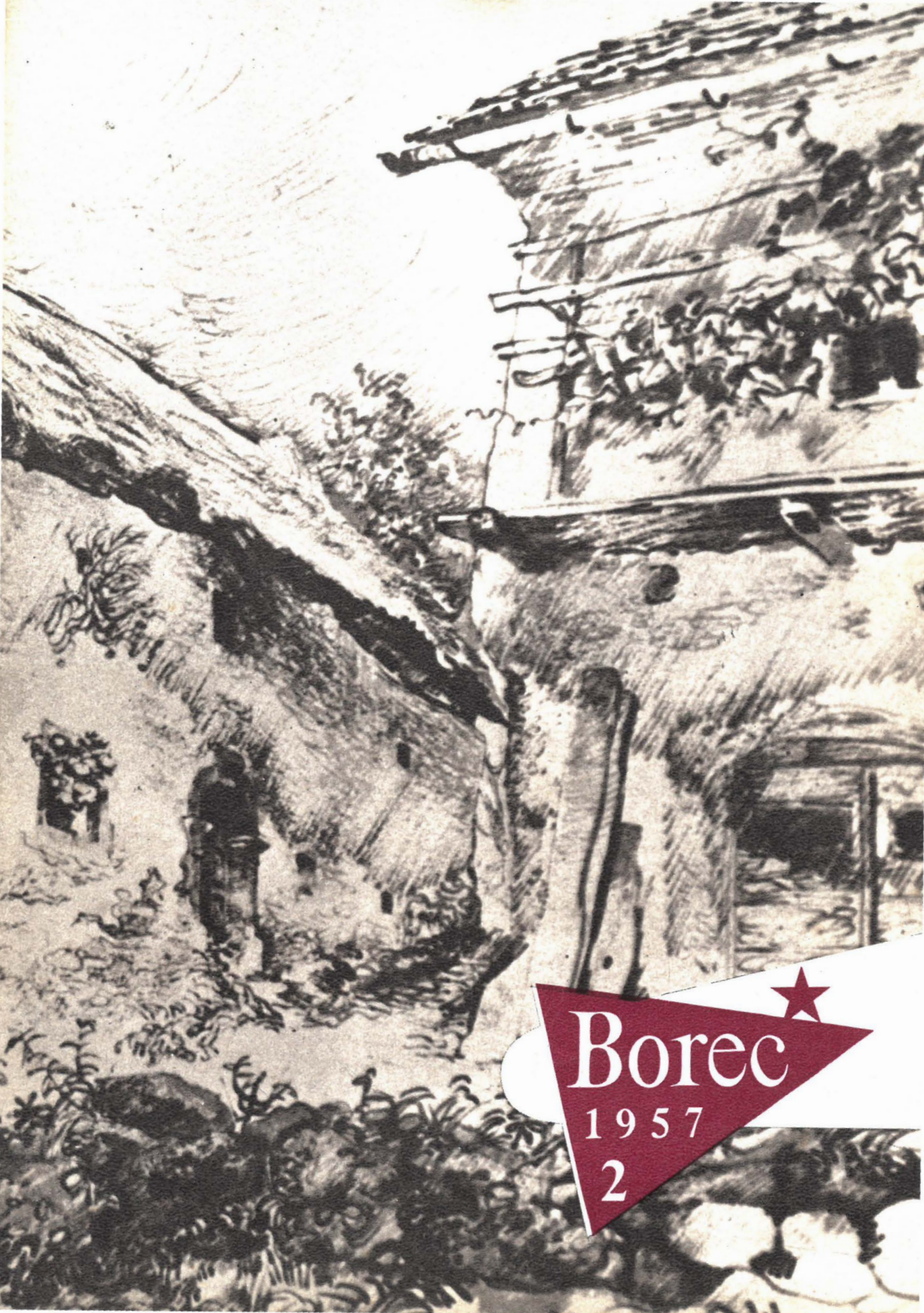
Fregata, ki usmerja letala

Lani so v Angliji vključili v vojno mornarico nov tip specializirane ladje, tako imenovano Salisbury-fregate, ki je prirejena za usmerjanje letal. Opremljena je namreč z zapleteno radarsko opremo, ki jo upravljajo elektronsko in ki je bila doslej nameščena le na letalonosilkah, križarkah in bojnih ladjah. S to napravo lahko ladja zaznava približevanje sovražnih letal, svoja letala pa usmerja k cilju. Nove fregate bodo 2000-tonske, dolge 102 m, oborožene pa v glavnem s topovi 114 mm in drugimi lažjimi orožji. Posebnost ladij tipa Salisbury je, da so jih v celoti varili. Strokovnjaki pripominjajo, da so zelo pripravne za vlogo pomorskih opazovalnic na kočljivih položajih daleč od operativnih ladij in za dajanje navodil domačim letalom ter odkrivanje tujih letal. Vrh tega so Salisbury-fregate primerne za spremljanje konvojev in vodenje operacij proti sovražniku, v katerih sodelujejo letala z letalonosilk in bližnjih zračnih oporišč.

Helikopter za 40 potnikov

Angleži so nedavno objavili podatke o helikopterju Rotodyne, ki je trenutno še v gradnji in ga bodo dali v promet bržkone v prvi polovici leta 1957. Opremljen je z dvema turbinskim motorjema z reaktivno napravo in lahko naloži tovor 4536 kg ali 40 potnikov do daljave 643 km, pri čemer leti v etapah s povprečno hitrostjo. Hitrost tega helikopterskega orjaka je 273 km na uro (rekord helikopterja iz leta 1948 znaša 200 km na uro), akcijski radij 692 km, navpično dviganje pa dosega 509 m v minuti. Zanimivo je, da je tehnična spopolnitev tega helikopterja omogočila tudi znižanje stroškov na potnika do 5 % na vsako miljo. Večjo hitrost velikega helikopterja je pripisati nekaterim tehničnim posebnostim, kot n. pr. kombinaciji kril, v katerih je nameščeno gorivo in ki so zvezana z ležiščem motorja, rotorju za svobodno obrate pri navpičnem dviganju in dvema propelerjema, ki poganjata letalo v vodoravnem letu.

Borec

1957

2

Ob začetku triletno dopisne ekonomske srednje šole (Franc Pokovec-Poki)	49
Neznani dokument	51
Ali imamo res že zadosti partizanskih filmov? (Tone Fajfar)	52
Dopolnitev predpisov za vojaške vojne invalide (Franc Strle-Nino)	54
Otrok in črni vratar (Fedor Bevc)	55
Naš razgled po svetu (Janko Jerl)	56
Kitajska »Sutjeska« (Čjou Čun)	58
Objeli temni gaji so junake (Blaž Ostrovrhar)	60

TAKO SMO ZAČELI — TAKO SMO ŽIVELI:

Od klohukov — do titovk (Franc Konobelj-Slovenko)	61
Postojanka na Vrtoškovini (Jože Stok-Korotan)	64
Kadar obiščem Rupe (Aleš Stanovnik)	67
Grešovci »spomenik« II. svetovne vojne (Milan Filipčič)	68
Prvo srečanje (Jože Jakomin)	70
Moritev na Frankolovem (Anton Jovan)	70
Najmlajši komandant (Mirko Fajdiga)	71
Še ne veste?	73
Uporniki s Karavank (Ivo Porenta)	74
Pogreb (Cene Vipotnik)	75
Drevo na samem (Ciril Zlobec)	76
Vseblina pod fotografijo	77
Družilo nas isti cilji (inž. Sonja Lapajne-Oblak)	78
Ura je odbila polnoč (Ivan Jan)	80
Stankov zadnji boj (Tone Svetina)	83
Prejeli so zaslužen kazni (Dorko)	86

NAŠA MNENJA IN STALIŠČA:

O kritiki in zameri (Franci Strle)	88
Izrečeno in zapisano	89

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Kaj hranijo muzeji NOB?	90
Vzpodbudne nagrade	92
Skromno priznanje za trud	93
Dopolnilo	93
Kratke novice	94

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA:

Rafal	96
Pozabljenost	96
»Paničar« (F. Š.)	96
Komandantova suknja (J. Šk.)	96
Nogavice, ki pijejo vodo	96

Slika na opitku — Dore Klemenčič-Maj: Hiša v vasi Jesenica, v kateri so imeli Nemci zaprtih pet ujetih partizanov, katere so v bližini gozda postrelili tik pred koncem vojne.

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan in Jože Bertonec-Marjan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-756. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/2 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Kličite, tisk in vezava: Tiskarna ČZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 2 — Letnik IX — Februar 1957

Ob začetku triletne dopisne ekonomske srednje šole za bivše borce

1. marca se začne pouk na triletni dopisni ekonomski srednji šoli za bivše borce. Da seznanimo naše bralce in tiste, ki so se vpisali na to šolo, o nekaterih problemih, smo naprosili tovariša Franca Pokovca-Pokija, direktorja te šole, da je napisal nekaj misli. Uredništvo

Z ORGANIZACIJO dopisnega triletnega pripravljalnega tečaja za opravljanje izpitov na ekonomskih srednjih šolah v Sloveniji se je Glavni odbor ZB NOV Slovenije odločil za novo obliko pomoči borcem in aktivistom, ki so po vojni v našem gospodarstvu dobili veliko praktičnih izkušenj, manjka pa jim potrebna strokovna izobrazba. Število prijavljenih kandidatov za tečaj je preseglo pričakovanja in pokazalo, da ta oblika zares ustreza našim potrebam in da rešuje vrsto težav, ki jih z rednim šolanjem ni bilo mogoče rešiti. Komur je bila do sedaj za njegovo delovno mesto potrebna večja strokovna izobrazba, se je le s težavo odločil za redno šolanje, ker je to hkrati zahtevalo največkrat izgubo dotedanjega delovnega mesta in najčesče tudi daljšo ločitev od družine. Bili so seveda tudi takšni, ki so bili pripravljeni iti celo preko vseh teh težav, da bi si pridobili potrebno usposobljenost, vendar pa tega niso mogli storiti, ker smo imeli do sedaj premalo rednih ESS, njihova zmogljivi-

vost pa je bila omejena. Na žalost moramo takoj v začetku ugotoviti, da se tudi z dopisnim tečajem za opravljanje izpitov na ESS ta problem ne rešuje v celoti. Zmogljivost tečaja, ki znaša letno pet sto tečajnikov, pa pomeni že lep korak naprej, saj bomo lahko že čez nekaj let v celoti rešili v našem gospodarstvu vprašanje strokovnega dviga bivših borcev in aktivistov.

Z dopisnim ekonomskim tečajem pa se hkrati načenja tudi nekaj problemov, o katerih je potrebno takoj v začetku spregovoriti.

Dopisna šola je po svojih značilnostih poseben tip šole. Od tečajnikov zahteva več napora kot redna šola. Dopisni pouk je pouk na najvišjem nivoju, prav zato pa mora biti človek, ki se odloči za tak način učenja, dovolj zrel in pripravljen na marsikako žrtev, ki jo bo moral v razmeroma dolgi dobi treh let dati, če hoče, da bodo njegovi naporu uspešni. Že začetnih težav pri dopisnem pouku ne gre podcenjevati! Med zadnjim šolskim letom tečajnikov in to šolo leži cela vrsta dolgih let, ki niso bila izpolnjena z načrtnim učenjem. Veliko je pozabljenega, veliko bo treba ponoviti in dopolniti, da se bo tečajnik lahko vključil v pouk. Ne sme se pa podcenjevati tudi pomanjkanje sistema v učenju, kar bo večini delalo — zlasti v prvih mesecih — precejšnje težave. O tem nekateri tovariši, ki so se za ta tečaj prija-

vili, sploh niso razmišljali. Kot dokaz, da je to tako, nam služi analiza prispelih prijav. Od skupnega števila sprejetih prijav so morale komisije za dopisno šolo pri OO ZB odkloniti tiste kandidate, ki imajo nezadostno predizobrazbo. Nekateri od teh kandidatov so bili zaradi tega užaljeni. Mislili so, da nimamo zaupanja v njihovo sposobnost in zmogljivost. Ne moremo trditi, da nekateri od teh tovarišev res ne bi bili kos težavam, ki bi se pojavile pred njimi. Ob odkritem razmišljanju pa bo moral le skoraj vsakdo priznati, da bodo učni pogoji tako težki, da upravičeno sumimo v njihov uspeh. Tečajniki dopisnega triletnega tečaja bodo v neprimerno težjem položaju kot obiskovalci rednih šol. Dopoldanska zaposlitve in popoldansko ter večerno učenje bo zelo naporno in tega nikomur ne zavidamo. Tečajnik bo moral zaradi tega svoj prosti čas najbolj ekonomično izrabiti za učenje in počitek, vsemu ostalemu pa se bo moral za dobo treh let odpovedati. Redno spremljati pouk in opravljati v določenih rokih izpite na ESS, to bo velik napor celo za tiste, ki imajo zadostno predizobrazbo, da o tistih, ki tega nimajo, sploh ne govorimo. Zato bi se vsaka neodgovornost pri izbiri za ta tečaj maščevala z neuspehom tečajnikov in tečaja v celoti.

Že iz tega, kar je bilo do sedaj rečeno, se vidi, da so tisti, ki bodo spremljali pouk in delali izpite, dosegli svoj uspeh samo z odločnostjo in pogumom. Zveza borcev in vodstvo tečaja bosta nudila tečajnikom vso pomoč, da bodo lahko premostili težave, ki stoje pred njimi. Tečajnik sam pa bo kljub tej pomoči vendarle predvsem sam odločal o svojih uspehih. Njegov osebni odnos do učenja bo odločilno vplival na njegov končni uspeh. Že ob pričetku tečaja je potrebno pojasniti, da bo kriterij ocenjevanja pri izpitih isti, kot je za redne dijake ESS. Tudi program za vse glavne predmete je enak programu rednih ESS. Malenkostne spremembe bodo le pri strojepisju, odpadeta pa stenografija in predvojaška vzgoja. Izpite bodo tečajniki opravljali na rednih ekonomskih srednjih šolah pred komisijami, ki jih bo sestavil Svet za šolstvo iz rednih profesorjev teh šol. Mislimo, da je potrebno o tem obvestiti vsakega tečajnika, da si ne bi kdo delal utvar glede popuščanja pri izpitih. Ta dopisna triletna ESS za borce je »aktivistična« samo po svojem sestavu, nikakor pa ne v smislu kakršnih koli olajšav pri ocenjevanju.

Vodstvo tečaja je mnenja, da je potrebno ob začetku tečaja dati tečajnikom vsaj nekaj nasvetov, ki naj bi jim olajšali prve težave pri napornem delu in pri nadaljnjem pouku.

Če velja za rednega dijaka pravilo, da je uspeh učenja odvisen predvsem od individualnega dela, potem je za tečajnika, ki spremlja dopisni pouk, to pravilo še toliko važnejše. Začetek bo zelo težaven. Tečajnik se mora v začetku privaditi, da sprejeto snov v redu predeluje. Kdor pozna slabosti dijaka redne šole, bo takoj ugotovil, da je pri dopisnem pouku še večja nevarnost — odlagati snov oziroma študij »na naslednji dan«. Kdor se bo predajal tej slabosti, je že vnaprej obsojen na neuspeh. Res bo, zlasti v prvih dneh in tednih, težje vzdržati nekaj ur pri skriptih in vajah, vendar druge poti ni. Edino prav je, če vsak tečajnik sklene in se tega tudi drži: *noben razlog me ne sme niti za en dan opravičiti, da ne bi predelal tiste snovi, ki sem jo po programu dolžan!*

Seveda bodo dnevi, ko tečajnik iz različnih vzrokov ne bo mogel predelati določenega gradiva in bo tudi časovno manj

Neznani dokument

Spet objavljamo eno izmed fotografij, za katero Muzej NO v Ljubljani — le-ta hrani v svoji fototeki še mnogo podobnih fotografij — nima nikakršnih podatkov. Se pravi — fotografija ni dokumentirana. Čeprav je sicer fotografija slaba, ker je preveč temna, le računamo na pomoč naših bralcev. Morda pa bo kdo le mogel dokumentirati fotografijo in navesti, kdaj in kje so italijanski fašisti napravili zločin, ob katerem so se potem še »junaško« fotografirali? Zatorej naprošamo naše bralce, da bi »pobrskali« nekoliko po svojem spominu in se skušali domisliti, če so morda v tistih dneh italijanske okupacije počenjali taka in podobna »junaštva« okupatorji tudi na njihovem področju. Naše mnenje pa je, da se je zgodil ta zločin po vsej verjetnosti nekje na Dolnjemskem.

predelal. A kljub vsem težavam ne sme biti zanj dneva, ko bi pouk popolnoma zanemaril. Ta nevarnost je v dopisni šoli toliko večja, kolikor se tečajnik zaveda, da profesor nad njim nima in ne more imeti rednega nadzorstva. Prav zato pa bo samo tisti, ki tega načela ne bo nikoli prekršil, kljub morebitnim začetnim težavam, gotovo premagal vse ovire in dosegal uspehe.

Naslednje tečajnikovo načelo bi moralo biti: *nobenega predmeta podcenjevanja na račun drugega!* Vsako podcenjevanje posameznih predmetov povzroča nesolidno obvladovanje snovi in kopičenje tvarine, ki jo je kasneje, posebno pred izpiti, težko, često tudi nemogoče predelati.

Čestokrat se bo dogodilo, da tečajnik ne bo razumel predavanja ali posameznih poglavij tvarine. V takšnih primerih bo potrebno nerazumljiva vprašanja razčistiti. Če tečajnik ne bo našel pravilnega in zadovoljivega odgovora v svoji okoličini, bo dolžan ta vprašanja razčistiti v pisмениh stikih s profesorjem, ki je pisal predavanje, ali pa na seminarjih, ki bodo organizirani po okrajih. Vsakogar pa naj vodi pravilo: *za vsa nerazumljiva vprašanja je treba iskati odgovore toliko časa, dokler niso razčiščena!*

Zadnje načelo, ki bi se ga moral oprijeti vsak tečajnik, naj bi bilo: *udeležiti se je tre-*

ba vsakega seminarja! Vsi tečajniki, ki se bodo ravnali po teh nasvetih, bodo brez večjih težav sledili pouku in opravljali v rednih rokih predvidene izpite. Seveda, kdor bo zanemarjal ta načela, ne sme živeti v upanju, da bo diplomiral.

Posebno v prvem letu bodo pri nekaterih tečajnikih nastopile težave, ki bodo marsikoga pripeljale do malodušja. Pripravljeni moramo biti, da se bo včasih komu zdelo, da je že vse izgubljeno. Res je, vse to se lahko zgodi. Toda kljub vsemu se vendar ne bi smelo zgoditi nikomur, da bi zaradi takšnih težav opustil pouk. Tak korak bi pomenil za vsakega tečajnika dvakraten poraz. Vsi njegovi dotedanji napor bi bili zaman, hkrati pa bi bila njegova vera v lastne sposobnosti omajana. Prav tako pa bo tak tečajnik izgubil tudi del zaupanja v podjetju ali ustanovi, ker bo s tem pokazal, da ni človek, ki bi bil sposoben svoje načrte do kraja izpeljati. S te strani je lahko tudi vpis v takšen tečaj za posameznika bolj škodljiv kot koristen. Tečaj pa bi zaradi takih primerov prav tako imel znatno škodo, saj z odstopom vsakogar ostane vse do diplomiranja tega letnika vrzel, ki je ni mogoče več izpopolniti.

Franc Pokovec-Poki

Ali imamo res že zadosti partizanskih filmov?

O KROG naše filmske proizvodnje je že nekaj let velik trušč. Oglašajo se zadovoljneži in nezadovoljneži, razpravljajo o temah, kadrih in denarju. Zdaj je poteklo desetletje, odkar je prvi slovenski film ugledal beli dan. To je bil film »Na svoji zemlji«, katerega smo bili vsi partizani zares veseli. Potem je bilo še nekaj partizanskih filmov, od katerih sta omembe vredna posebno »Trenutki odločitve« in »Dolina miru«. Ne nameram vnovič razpravljati o kvaliteta in pomanjkljivostih vseh teh filmov, ker je bilo o teh rečeh že veliko napisanega, končno — in morda najbolj tehtno sodbo pa si je ustvarilo samo občinstvo.

Nas bolj zanima odgovor na vprašanje v naslovu tega sestavka. Glede tega slišimo kaj različna mišljenja. Neki krog ljudi pravi, da smo vojnih filmov že naveličani in da je treba poseči v sedanost. Drugi bi še pristali na snov iz vojne in osvobodilne borbe, toda samo s pogojem, če bi takšni filmi obravnavali globoke človeške, moralne in psihološke probleme. Vojna in partizanska borba naj bi bili samo še

okvir. Nekateri so se zagledali v uspehe italijanskega neorealizma ter menijo, da ima smisel delati samo takšne filme, ki bi posegli v nerešene socialne probleme, na primer stanovanjski ali pa revščino v predmestnih barakah, usodo zanemarjenih otrok, pijančevanje. Pri tem pozabljajo, da je italijanski neorealizem kritika družbe in sistema, medtem ko so pri nas vsa ta vprašanja le še nepremagana dediščina preteklosti.

Mnogokrat smo že opozarjali na neprecenljivo zakladnico snovi in problemov, ki smo jih doživeli v osvobodilni borbi. Vsa prejšnja naša zgodovina se nam zdi revna v primeri s tem, kar se je zgodilo med leti 1941 in 1945. Kje najti narodne junake v prejšnjih stoletjih, ki bi se lahko kosali s partizanskimi? Posegali smo nazaj v dobo kmečkih puntov in še dalje do Sama in Črtomira, toda to vse je že tako daleč. Oddaljena romantika, ki nas s svojo neposrednostjo ne more več ogreti.

Doba osvobodilne vojne je danes še živo pred nami, ki smo jo doživljali in v njej

Prizor iz slovenskega umetniškega filma »Dolina miru«

sodelovali. Toda za nami prihaja nov rod, kateremu bo treba to našo veliko dediščino izročiti pristno in nepopačeno. Pusti in nepopolni šolski učbeniki lahko dajo samo blede predstavo.

Povesti, romani, ki bodo z veliko umetniško močjo posegli v to dobo, bodo bodočim rodovom lahko približali dobo našega partizanstva in revolucije. Prepričani smo, da bomo prej ali slej dobili takšno literarno dela, ki bodo prevzela bralce. Do zdaj smo glede tega še zelo revni. Drugi način — v naši dobi še bolj učinkovit — pa so filmi. Knjige pridejo v roke tisočem, medtem ko film zajame velike množice ter jim lahko najbolj neposredno približa vsako zgodbo, problem se pokaže kakor na dlani ter na postavljena vprašanja tudi neposredno odgovarja. Tako v mnogočem oblikuje miselnost množic in to lahko v dobrem ali slabem smislu.

Na zgoraj postavljeno vprašanje je zatorej lahko najti odgovor. Da, potrebujemo še novih in novih filmov iz osvobodilne borbe. Bolj kot za nas udeležence osvobodilne vojne jih potrebujemo za našo mladino, ki mora dobiti pojem o

Prizor iz slovenskega umetniškega filma »Trenutki odločitve«

vsem, kar se je dogajalo. To ni samo pojem o zgodovinskem dogajanju. o velikih dnevih in odločilnih bitkah, ampak zlasti o globoki moralni vsebini partizanstva. Osvobodilna borba je preoblikovala ljudi, jih postavljala v odločilne preizkušnje, kjer so se morali sami odločati, kjer je bila dan za dnem na tehtnici zvestoba svojemu ljudstvu in revoluciji. V ta vihar so bile vključene usode vseh posameznikov, junakov in strahopetcev, izobražencev in neukih, izdajalcev in zvestih, pa še mladine, otrok, mater in očetov. Vojni vihar je s strahovito silo posegel v osebne usode ljudi ter jih postavljal pred trdo človeško preizkušnjo. In vsakdo je moral v takšni preizkušnji pokazati svoje najgloblje človeško bistvo.

Tu je zakladnica problemov, človeških usod, strahote in junaštva ter tudi neizčrpane romantike, kjer nikdar ne bo zmanjkalo snovi za knjige in tudi ne za filme. Semkaj je treba poseči, pa se ne bo treba izmišljevati in konstruirati zgodb in problemov.

Američani so znali iz najbolj romantične in junaške dobe svoje zgodovine — osvajanja divjega zapada — ustvariti gore literature in filmov, s katerimi preplavljajo ves svet. Pri nas si pa mnogi zastonj ubijajo glave za snovjo, ki bi bila dosti privlačna, dinamična ali »globoka« za prenos na filmsko platno. Pri tem dostikrat iščejo na silo konstruiranih problemov ali pa stremijo za odgovori, ki so tuji našim izkušnjam in miselnosti. Ena takih reči je neki gnil pacifizem, ki skuša razoroževati zavest ljudi, da se je treba tudi vojni grožnji upreti s silo, ne pa v strahu pred vojnimi strahotami dvigniti roke. Vojne grozote niso abstraktna, nadnaravna nadloga, proti kateri ni pomoči. Vedno imamo opravka z napadalcem in na drugi strani z njegovo žrtvijo. Zato parola »Nič več vojne!« ne sme pomeniti malodušnosti in tako absolutnega gnusa do vojne, da se napadeni ne bi smel braniti. Vedno bomo proti agresorjem in biti moramo pripravljeni, da se proti njim postavimo ne samo z jezikom,

Trije prizori iz slovenskega umetniškega filma »Dolina miru«

ampak tudi z orožjem, kakor smo to napravili v zadnji vojni. Gnilega pacifizma pa nam ni treba ter je škodljiv zlasti vzgoji novega našega rodu. To sem omenil zaradi tega, ker je takšnih pojavov med ljudmi okrog filma že nekaj. Dokler takšne ideje oznanjajo samo svojim kavarniškim omizjem, ostane to lahko samo spričevalo njihovega odnosa do moralne sile, ki je potrebna danes vsakemu, posebno pa malemu narodu — treba pa je preprečiti, da bi jih lahko oznanjali preko fil-

ma ter tako spodjedali eno naših največjih pridobitev.

Tistim, ki se ukvarjajo z našo filmsko proizvodnjo, lahko za trdno zagotovimo, da partizanskih filmov nikakor še ni zadosti. Toda tukaj ne gre samo za število, ampak predvsem za kvaliteto, za dobre, umetniško dovršene filme. Za snov ni težave, pač pa za dobre pisce scenarijev in za uspešne režiserje. Toda tega vprašanja tu ne bomo obravnavali in ne dajali receptov, kako temu odpomoči.

Tone Fajfar

Dopolnitev predpisov za vojaške vojne invalide

S 1. JANUARJEM letos je stopila v veljavo nova uredba o invalidskih prejemkih, ki znatno izboljšuje materialno stanje vojaških vojni invalidov (VVI).

Veliko skrb za VVI je posvečala naša oblast že od začetka ljudske vstaje, saj je bilo to najožje povezano s skrbjo za ranjence. Skrb zanje je bila sprva poverjena vojaškemu oblastem, ki so tudi izdale ustrezajoče predpise. Zakon o VVI pa je bil izdan šele sredi leta 1946 in je bil pozneje še večkrat dopolnjen. Večja sprememba v skrbni za VVI je bila v letu 1952. Takrat se je uveljavilo načelo, da invalidnina v celoti služi za preživljanje le za 100 % invalide I. in II. skupine, medtem ko se za invalide ostalih 8 skupin ter za družinske invalide smatrajo invalidnine le kot delna pomoč in kot narodno priznanje. S tem se je uveljavilo tudi načelo, da za prejemanje invalidnin ni omejitev z ozirom na materialni položaj udeležencev teh pravic. Invalidnine so, z izjemo I. in II. skupine, dokaj nizke, saj znaša za invalide najnižje, to je X. skupine, le 600 dinarjev in družinske le 1200 dinarjev mesečno. Da pa se zagotovi vsem socialno šibkim invalidskim upravičencem primeren minimum za preživljanje, je bil uveden k osnovni invalidnini

tudi posebni invalidski dodatek. Ta dodatek je znašal 3000 din mesečno (v l. 1955 je bil zvišan za 500 din) in se je priznaval le pod gotovimi pogoji z ozirom na imovinsko stanje in delovno sposobnost invalidov. Ti pogoji pa so nekoliko milejši, kot velja to za priznavanje otroškega dodatka. Tako, n. pr., invalidski upravičenci nimajo pravice do invalidskega dodatka, če plačajo več kot 500 din davka od kmetijstva na vsakega družinskega člana, medtem ko je ta maksimum za priznavanje otroškega dodatka le 250 din na družinskega člana.

Nova uredba o invalidskih prejemkih je prinesla precej določil, ki razširjajo pravice invalidskim upravičencem. Tako imajo po novi uredbi tudi invalidi I. in II. skupine pravico do invalidskega dodatka, česar do sedaj niso imeli. Doslej je bilo že samo prejemanje pokojnine ovira za priznanje invalidskega dodatka, medtem ko bodo sedaj lahko letnega prejemali tudi upokojenici, če njihova pokojnina ni večja kot 4000 din in nimajo drugih dohodkov. Vdove po padlih borcih ali umrlih invalidih, ki imajo enega otroka, starega pod 11 let, ali več, starih manj kot 15 let, tudi lahko prejemajo invalidski dodatek ne glede na starost, če so socialno ogrožene oziroma izpol-

njujejo imovinski cenzus. Otroci padlih borcev, ki so brez staršev in če so socialno ogroženi, lahko prejemajo invalidski in otroški dodatek, kar doslej tudi ni bilo možno. Če pa imajo enega roditelja živega, pa lahko prejemajo ali invalidski ali pa otroški dodatek, pač po izbiri, kar je za njih ugodnejše. Razširjene so tudi pravice invalidom od I. do IV. skupine, ki imajo odprto TBC, ker dobijo k invalidskemu dodatku (ta znaša 5500 dinarjev ali več) še zvišani dodatek v znesku 1000 dinarjev. Isto velja, če se v celoti sami preživljajo oziroma nimajo ožjih sorodnikov, ki bi jim lahko dajali vsaj 1000 din podpore mesečno. Prav tako velja to za družinske invalidske upravičence, če jim je priznan 3500 din ali višji invalidski dodatek. To so v glavnem nakazane razširjene pravice vojaškim vojnim invalidom po novi uredbi.

Nekatera določila nove uredbe pa so pravice invalidov tudi zmanjšala. V tem pogledu je najvažnejše, da odslej ne bodo več priznane invalidnine obojelim osebam, če niso najmanj eno leto in pol opravljali vojaške ali druge dolžnosti za vojaške cilje ali cilje državne varnosti. S tem določilom je omogočeno starim borcem, da se zanje lahko izjemoma priznajo invalidnine in potem na tej osnovi tudi invalidski dodatek. Izločeni pa so vsi tisti, ki po dvanajstih letih dokazujejo, da je njihova bolezen posledica vojnih naporov, čeprav so bili malo časa udeleženi v NOB. Take upravičene primere bo odslej reševal Sekretariat za socialno varstvo Zveznega izvršnega sveta, da bodo tako zagotovljeni enotni kriteriji za vso državo.

Naslednje važno določilo v novi uredbi je tudi to, da se invalidski dodatek lahko prizna le vnaprej in ne kot doslej tudi za nazaj. Doslej so bili primeri, da je invalidski upravičenec prejel tudi nad 100.000 din invalidskega dodatka za nazaj. To vsekakor ni bilo prav, saj je invalidski dodatek v bistvu socialna pomoč. Po novi uredbi je tudi izvrševanje samostojnega poklica ovira za priznanje inva-

lidskega dodatka. Zdaj so taki invalidi lahko prejemali invalidski dodatek, če so izpolnjevali predpisane imovinske pogoje. Zelo važno v novi uredbi o invalidskih prejemkih je tudi to, da se bo odslej priznavalo invalidski dodatek v devetih različnih višinah in to po sledeči lestvici: 1000, 1500, 2500, 3500, 4500, 5500, 6500, 7500 in 8500 dinarjev.

Do sedaj je bila za vse invalidske upravičence invalidski dodatek enak v znesku 3500 oziroma 4500 za tiste, ki se sami preživljajo, oziroma nimajo nikogar od ožjega sorodstva, ki bi jih lahko podpiral.

Vse navedene novosti potrjujejo, da se bo po novi uredbi lahko pravičnejše odmerjalo invalidom prejemke; zlasti bo nakazana lestvica za invalidski dodatek omogočala določitev invalidskih prejemkov po dejanskih potrebah prosilcev z ozirom na njihovo socialno stanje.

V Sloveniji je doslej prejemale invalidski dodatek nekaj manj kot 3000 invalidskih upravičencev. Z novo uredbo se bo krog uživalcev razširil. Vsem upravičencem bodo na novo odmerjeni invalidski dodatki ter izdane ustrezajoče odločbe.

V zvezi z uveljavljanjem invalidskih pravic pa nekateri bivši borci-invalidi in svoji padlih borcev to stvar preveč preprosto gledajo. Mislijo si: »Saj sem dosti žrtvoval, saj me vsi poznajo... zakaj potem zahtevajo razna potrdila?« Vedeti je treba, da gre tu za velike finančne zneske in da mora biti vsak izdatek dokumentiran. Če ne bi delali

tako, bi nastale velike nerednosti. Navedeno napačno gledanje je tudi največkrat vzrok, da se zaradi pomanjkljivih dokumentov vloge prosilcev zelo dolgo, včasih celo nad eno leto dni rešujejo. Če pa so dokumenti v redu, je vloge lahko hitro rešiti.

Organizaciji ZB in ZVVI bi morali svojim članom take in podobne stvari stalno, predvsem pa, kadar se spremenijo predpisi, tolmačiti in jim pomagati uveljaviti pravice, ki jim pripadajo. Zlasti pa je po-

trebno prikazati, kako veliko skrb in pomoč daje naša skupnost vojaškim vojnim invalidom in družinam padlih borcev in kako veliko moralno priznanje jim daje naša socialistična država. Za vsakega poštenega državljana pomeni vsak grob padlega borca veličasten spomenik in vsak izgnubljen del telesa ali brazgotina vojaškega vojnega invalida od dobljene rane v borbi za svobodo — veliko odlikovanje.

Franc Strle-Nino

FEDOR BEVC:

Otrok in črni vratar...

(Iz zbirke: »Dachauske zgodbe«)

DOLGOČASNO pomladansko popoldne je zdelalo taborišče. Kot lena žival je ležala »Lagerstrasse«, ki smo jo imenovali »avenija lakote«. Barake so molčale, bile so kot utrujen človek, ki se mu zapirajo oči. Vsi so bili na delu. Le nekaj srečnikov je pohajkovalo po leni taboriščni cesti. Pred karantenskimi bloki so se prestopali dolgočaseni vratarji. Ej, to je bila čudovita služba v taborišču! Nič dela, le poslušanje cvilečih vrat, kadar so se odprla in zaprla. Za mrežo bloka 26 se je dolgočasil velik, črn vratar, višji cerkveni dostojanstvenik. Bil je črno oblečen, v črne cape, da ne bi pozabil svojega poklica. Črn je bil blok 26: duhovniški blok, blok duhovnikov vseh veroizpovedi. V oči je padel ta veliki črni vratar. Čeprav je bil pokrit s črno delavsko čepico, si na prvi pogled videl, da je duhovnik.

Po taboriščni cesti je prižvižgal otrok, otrok z Vzhoda, prav tam iz Rusije. Žvižgal je ta otrok, svetel, sončen, poln življenja. Nič črnega ni bilo na njem. Cape, živobarvne cape nekega pobitega otroka — žrtve taborišča — so visele na njem. Roke je imel v žepu, žvižgal je toplo, toplo pesem iz rodne stepe. Otrok je zavil mimo barake črnih muž. Črni vratar je nehal premišljevat. Opazil je otroka z rokami v žepu in z ustnicami, našobljenimi v stepsko pesem. Poklical ga je k vratom in že sem slišal vprašanje: »Hej, mali! Hočeš kruha? Dal ti ga bom, le nekaj mi reci! Reci, da verjameš v boga!« Pogled črnega vratarja je bil sijoč, kakor bi se zavedal zmage. Otrok je skomignil z rameni. Nič ni govoril, le vprašujoče je zrl v črnega vratarja. Ta otroški pogled je zmedel duhovnika z delavsko čepico. Kratek molk. Potem pa novo vprašanje: »No, pa vsaj reci, da ne sovrašiš boga! Imam mnogo kruha, gotovo si lačen!« Otrok z Vzhoda pa je samo skomignil z rameni in ga gledal, gledal. »Imaš babico?« »Imam,« je dejal otrok. »Gotovo ima tvoja babica ikono, pred katero moli.« »Ima,« je odvrnil otrok in ni trenil z očmi. »Kaj ti nikoli ni govorila o bogu?« »Da,« je nadaljeval otrok. »No, pa zakaj ne rečeš, da ne sovrašiš boga?« je vrtal črni vratar. Pa se je postavil otrok pred velikega moža in mu rekel: »Takole so nas učili v šoli: Ne moreš imeti odnosa do tistega, česar ni. Zato ne sovražim in ne ljubim boga.«

Nič ni bilo kruha, tolikanj obljubljenega kruha.

Otrok se je oddaljeval proti svojemu bloku, v svojih očeh pa je vedno bolj rasel. Veliki črni vratar pa se je manjšal, dokler mi ni izginil izpred oči.

Tak otrok še, pa je le čutil, da kruh v življenju ni vse.

*Srečanje v Varšavi (od leve proti desni):
J. Cyrankiewicz, Ču En Laj in V. Gomulka*

Nedavna razorožitvena razprava v političnem odboru Generalne skupščine OZN je v marsičem nazorna ilustracija trenutnega mednarodnega vzdušja, ki se je po agresiji ob Suezu in tragičnim pretresom na Madžarskem vnovič precej poslabšalo. Zadnje tedne smo bili priče dogodkom, izjavam in ukrepom, ki močno spominjajo na tisto žalostno in polno strahu obdobje v mednarodnih odnosih povojnih let, ko so nekateri menili, da je pač hladna vojna edini možen izhod iz skrajno zaostrenih medsebojnih nesoglasij. Še bolj značilen pa je ta primer zavoljo tega, ker je po »ženevskem upanju« (sestanek štirih predsednikov vlad) kazalo, da bi utegnili priti do prvih soglasij prav na razorožitenem področju.

»FORMALNO ZBLIŽANJE«

Lani in predlanskim so se nesoglasja že v toliki meri zmanjšala, da je bil videti sporazum, seveda z obojestransko dobro voljo, trezno mogoč. Marca 1955 je SZ privolila v pretežni del francosko-britanskih predlogov o postopni razorožitvi, natančneje, sprejela načelo o sovisnosti med tako imenovano konvencionalno in atomsko oborožitvijo in se strinjala, da je na tem delikatnem in kompleksnem področju moč napredovati le postopoma. Tudi na prvem sestanku v Ženevi, tri mesece kasneje, so obširno razpravljali o tem vprašanju, vendar so se stališča med zahodnimi velesilami in SZ razhajala glede dveh vprašanj: prvič, ZDA so terjale najprej rešitev nekaterih političnih vprašanj, med katerimi je sodilo nemško na prvo mesto, in šele nato bi bile pripravljene na sporazum glede razorožitve in drugič, glede metode nadzorstva.

SZ je, kar se tiče prvega vprašanja, zagovarjala obrnjen vrstni red. Tudi omejeno soglasje o razorožitvi bi po mnenju sovjetskih predstavnikov izboljšalo mednarodno ozračje in ustvarilo pogoje, da bi se kasneje lahko z več perspektive lotili tudi drugih odprtih mednarodnih problemov. Glede drugega spornega vprašanja — nadzorstva, so ZDA zagovarjale tezo tako imenovanega »odprtega neba«, se pravi, zavzele so se za letalsko nadzorstvo nad SZ in ZDA. V Moskvi so odklonili ta načrt z očitkom, da bi to pomenilo legalizirati »fotografsko vohunstvo«, in se

NAŠ RAZGLED

zavzemali za kopensko inšpekcijo, natančneje, da bi poslali posebne inšpektorje v glavna pristanišča, letališča in druge »nevtrgalgične točke«, kar bi bilo po njihovem mnenju dovolj, da bi lahko preprečili kakršnokoli presenečenje.

Minulo leto so na zasedanju ožjega razorožitvenega odbora dosegli nadaljnji napredek, zlasti kar zadeva postopno reševanje konvencionalne oborožitve, vendar pa se je znova vse zataknilo pri nadzorstvu. Šele predlog 17. novembra lani, ki ga je razložil v posebnem pismu predsednik sovjetske vlade Bulganin ameriškega predsedniku Eisenhowerju, je premaknil vso stvar z mrtve točke, ker je z njim SZ privolila v omejeno zračno nadzorstvo. Izvajali naj bi ga samo na demilitariziranem področju, ki bi se raztegnilo 800 km na obeh straneh sedanjega demarkacijske črte, ki poteka skozi osrčje Nemčije. Na to pobudo je prišlo tudi nekaj sugestij iz Washingtona, ki so jih ocenili kot nadaljnji prispevek k zblizanju stališč, saj so ZDA med drugim izrazile pripravljenost, da bi v določenih pogojih privolile tudi v sistem kopenskega nadzorstva, kakor ga je predlagala SZ.

JALOVI RAZGOVORI V POLITIČNEM ODBORU GENERALNE SKUPŠČINE OZN

To je bil tudi razlog, da so mnogi kljub žalostnim dogodkom ob Suezu in na Madžarskem pričakovali letos z določnim optimizmom razorožitveno razpravo v Generalni skupščini. Zdelo se je namreč, da so ustvarjeni pogoji vsaj za »začetne sporazume«, kakor na primer o zmanjšanju konvencionalne oborožitve, pa tudi glede nadzorstva, kar so si zamišljali kot kombinacijo zračne in kopenske inšpekcije, dalje za prenehanje poskusov z atomskim orožjem in za pospešitev konstruktivne razprave o tem vprašanju na »najvišjem nivoju«, za kar se je zavzemal sovjetski predlog, ki je obnovil lansko sugestijo predsednika švicarske federacije, da bi se sestali šefi vlad štirih velesil.

Razprava v političnem odboru Generalne skupščine je sicer v primerjavi z žolčnim propagandističnim hrupom ob madžarskih dogodkih potekala bolj umirjeno, vendar niso dosegli skoraj nikakršnega napredka (če izvzamemo skupno poročilo ožjemu razorožitvenemu odboru), sporazumeti se jim celo ni posrečilo o tako »nedolžnih predlogih«, kakor je bila norveško-kanadska pobuda, da bi pooblastili OZN za registracijo atomskih poskusov in švedski predlog, da bi prenehali z atomskimi eksplozijami za dve leti, oziroma do takrat, ko bi zaključila delo posebna komisija OZN, ki proučuje posledice radioaktivnega žarčenja po dosedanjih poskusnih atomskih eksplozijah. Ne samo to: ZDA so odklonile kakršnokoli prispevek za fond, ki naj bi skrbel za pomoč manj razvitim državam (SUNFED), z utemeljitvijo, da bi lahko prispevale samo v primeru, če bi se zmanjšali ameriški stroški za oborožitev.

RAZOROŽITVENO RAZPOTJE

Čeprav so se velesile sporazumele o soglasnem poročilu ožjemu odboru (predložili so mu vse sugestije, ki so bile izražene med razpravo v političnem odboru), ni posebnega upanja, da bi utegnili doseči kak napredek, ker je medtem prišlo do zvišanja vojaških proračunov (ZDA), obe strani pa si prizadevati utrditi

PO SVETU

svoje vojaške zveze (Atlantsko in Varšavsko), kar vse spet spremlja obujanje blokovskih teorij, da sporazum med Vzhodom in Zahodom ni mogoč, da je edina trezna možnost ohranitve sedanjega — premirja — »ravnotežje strahu« itd. Ni težko predvidevati, kaj to pomeni, če upoštevamo, da je vojaška tehnika v zadnjih letih strmo napredovala, da sta atomski bombi, ki sta razdejali Hirošimo in Nagasaki pred dvanajstimi leti, v primerjavi s sedanjimi vodikovimi atomskimi bombami skoraj že igrači, da imata bajt SZ in ZDA že zelo izpopolnjene medkontinentalne, usmerjevane projekte, ki lahko dosežejo tudi najoddaljenejša področja, da je vprašanje atomske mornarice, pa tudi letalstva (ladij in letal na atomski pogon) samo vprašanje krajšega časovnega razdobja, z nekaj besedami, da glavni vesilesi že sedaj razpolagata z orožjem, ki bi lahko uničilo tudi mnogo večji planet, kakor je naša zemlja.

Jasno je tudi, da sedanjega oboroževalnega tekmovalna ni moč nadaljevati v neskončnost, da »oboroževalna mrzlica« nosi v sebi kali, ki lahko slej ko prej izzovejo kritični potres. Tako velika koncentracija moči v eni roki, je slikovito opozoril indijski predsednik vlade, utegne postati nevarna celo pri poštenjaku, in dodal, da prav zaradi tega ne mara kraljev, ker so avtokrati, ne mara pa tudi »gospodarskih cesarjev«, ki so zbrali v svojih rokah velikansko politično in gospodarsko moč.

Toda ta slika le ni tako negativna, kakor se morda zdi na prvi pogled, ker je v sodobnem svetu več činitelev, ki si prizadevajo, da bi omejili nadaljevanje te »nevarne igre« (oboroževanja) in preprečili poskuse obnove »hladnega obračunavanja«. Gre predvsem za majhne in srednje države, ki se zavedajo, da z morebitno vojno ne bi ničesar spremenile v svoj prid, nasprotno, da bi morebitni spopad lahko razrušil vse tisto, kar so te države v zadnjih letih s toliko znoja in samoodrekanja zgradile. K temu je še treba dodati »moralni činitelev«, zavest ljudi, to je dejstvo, da večina človeštva kategorično nasprotuje kakršnikoli misli o vojni, kar so nazorno potrdile ankete ob napadu na Suez, pa tudi plebiscitarna podpora velikanske večine držav ukrepom OZN za obrzdanje napadalcev.

Točna je ugotovitev, da razorožitvenega vprašanja ni moč obravnavati ločeno od ostalih spornih vprašanj. To pa praktično pomeni, da je treba predvsem preprečiti nadaljnje zaostrovanje in storiti vse, da bi se izognili slehernemu koraku, ki bi utegnil še poslabšati sedanji položaj.

Seveda pa to terja zavestno, vsakodnevno in potrpežljivo delo, uveljavitev v mednarodnih odnosih načel medsebojnega spoštovanja in nevmešavanja, skratka: nujno je pozitivno izkoristiti sleherni, tudi najmanjšo priložnost, ki utegne prispevati h kopnenju nezaupanja in dvomov.

DRUGI POLJSKI OKTOBER

Bleščeča zmaga Nacionalne fronte in njenega vodilnega jadra Združene delavske partije na volitvah 20. januarja ni pomembna le zavoljo plebiscitarne potrditve položaja, ki ga je ustvaril oktobrski prelom, marveč tudi v širšem merilu kot zaupnica programom Gomulkove Nacionalne fronte, ki poudarja suverenost in pravico, da sleherni narod lahko sam odloča o svoji usodi in si izbira lastno pot notranjega razvoja, kar

vse ustvarja precedens, ki se lahko samo pozitivno odrazi v splošnem mednarodnem dogajanju.

To je tudi razlog, da so te volitve pomenile trenutke prijetnega optimizma in okrepitev vere v bodočnost, ne samo Poljske, marveč tudi v prizadevanja tistih progresivnih sil v svetu, ki se po tragičnih preizkušnjah minulih mesecev zavzemajo za prerod, za zmago tistih koncepcij, ki lahko socialistični ideji povečajo in vrnejo ugled, moč in privlačnost. Jasno je namreč, da bi morebitni poraz na volitvah, kakor je ugotovil »Ziczie Warszavi«, interpretirali kot uspeh novega, kar se je rodilo na Poljskem v lanskem oktobru. Volilni rezultati so namreč zadali hud udarec okostenelemu in odtujenemu dogmatizmu nekaterih krogov, ki so menili, da mimo krutega »političnega centralizma« ni druge izbire, razen če se nočemo sprijazniti s »kontrarevolucijo in vrnitvijo v kapitalizem«.

Poljski volivci so se zavedali pomena zgodovinskega razpotja: ali bodo izbrali trdno in ravno pot v nadaljnjem razvoju, kakor je dejal Gomulka v svojem zadnjem predvolilnem govoru, ali pa bodo dovolili zmedo in negotovost. Zavedali so se, da so se z glasovi za Nacionalno fronto in njene najboljše predstavnike izrekli za Poljsko — poljsko in socialistično, za nedotakljivost meja na Odri in Nisi, za vsestransko poglobitev tistega, kar je nastalo v zgodovinskem Oktobru.

Nove ideje so namreč imele sovražnike med tistimi, ki si želijo vrnitev starih režimov po vzorcu Pilsudskega, kakor tudi v tistih krogih, ki so v povojnih letih zavoljo svoje birokratske nadutosti izgubili zaupanje ljudstva, kar so krvavo-nazorno potrdili dogodki v Poznanju. Oboji so, izkoriščajoč demokratizacijo javnega in političnega življenja, skušali sejati zmedo, med drugim tudi s tem, da so obljubljali »med in mleko« in skušali s tem demantirati Gomulko, ki je ljudstvu povedal vso resnico: da bo treba trdo prijeti in premagati še marsikatero težavo.

Po volitvah so krepko zaorali ledino, zlasti na gospodarskem področju, kjer so z dokaj drastičnim zmanjšanjem neproduktivnega, birokratskega aparata in spremembami v državnem planu, ki daje prednost proizvodnji za široko potrošnjo, začrtali glavne smerice nove gospodarske politike. Razen tega se »nova politika« tudi zrcali v prizadevanjih za poglobitev neposredne demokracije (delavski sveti), da bi ubrali tako pot socialističnega razvoja, ki ustreza specifičnim poljskim razmeram in večini poljskega ljudstva.

Se nekaj je izredno pomembno: volitve so potrdile, da je bila Gomulkova politika, ki zaupa v ustvarjalno moč množic, pravilna, saj je ljudstvo na njegovo zaupanje odgovorilo s svojim zaupanjem, ki je dokaz zrelosti, revolucionarnega zanosa in vere v socializem, kar ni samo najbolj dragocen kapital, marveč tudi jamstvo, da bodo oktobrske pridobitve prelili v novo, srečno stvarnost.

j.

Mac Millan — novi angleški premier

Kitajska »Sutjeska«

PO PRVI državljanski vojni od leta 1924 do 1927, ki ni uspela zaradi Čangkajškove izdaje, je bila ustanovljena »Kitajska delavska in kmečka armada«, s čimer se je začela druga revolucija, ki je trajala do leta 1936. Leta 1930, ko je armada že vodil Mao Ce Tung, je ta štela okrog 60.000 borcev. Kmalu zatem, ko si je kitajska armada utrdila svoje položaje v pokrajini Kiangsi, je število borcev naraslo na sto tisoč. Kuomintangovci so se pravzaprav bolj brigali za boj proti Rdeči armadi, kot za obrambo pred Japonci, ki so silili v deželo. Japonci so napadli Kitajsko leta 1931, meseca septembra. Mao Ce Tung

gova strategija pa je zmagovala v obrambi, armada se je večala, njen vpliv se je utrjeval. Jeseni leta 1933 je vojska kontrarevolucije napadla z milijon možmi in Rdeča armada je bila po enoletni borbi prisiljena k umiku.

Takrat se je začel Veliki pohod kitajske Rdeče armade. Bili so to hudi dnevi, ne samo zaradi pritiska reakcionarnih sil, temveč tudi zaradi narušene enotnosti v armadi. Končno je Mao Ce Tung izključil iz vodstva vse oportuniste in v tragičnih trenutkih sam prevzel vodstvo. To se je zgodilo na sestanku CK v Zunji, v pokrajini Kvejčou.

Leto dni je trajal ta strašni pohod. Ljudje so premagovali zasede, se neprestano borili z zasledovalci, se vzpenjali prek zasneženih gora, prehodili so na tisoče kilometrov puščav in nenaseljenih pokrajin.

Jeseni leta 1935 se je armada utrdila na tromeji pokrajin Šensi, Kansu in Ningšia. Sem so se kasneje prebile tudi druge gverilske skupine kitajske Rdeče armade.

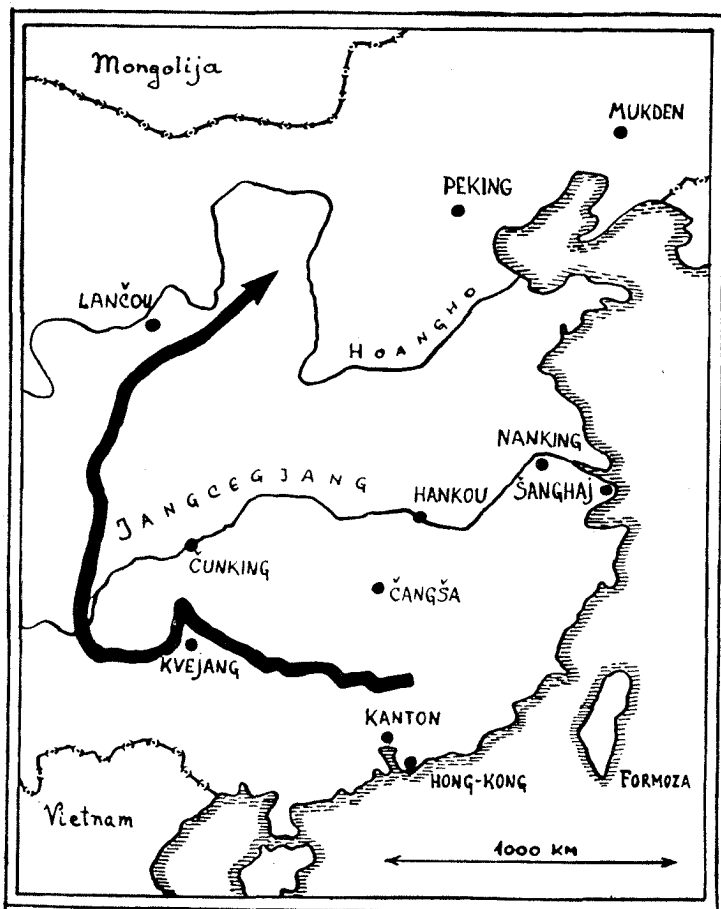
Veliki pohod bo zmerom ostal v zgodovini kitajskega ljudstva in tudi v analih novejših svetovne zgodovine kot eno najbolj junaških in najbolj veličastnih dejanj v boju za svobodo.

Tokrat objavljamo epizodo z Velikega pohoda kitajske Rdeče armade z naslovom »Prehod čez reko Udžjang«.

Odločeno je bilo: treba se je prebiti na sever. Pričela se je evakuacija vseh oporišč v pokrajini Kiangsi in mnoge enote so se zapletle v ostre boje s četami, ki so nas obkolile.

Pot umika in zmage je vodila najprej preko gorovja Uling, ki se razprostira med omenjeno pokrajino in sosedno Kuantung. In potem preko znamenite reke Šjang v pokrajini Hunan. Gore, močvirja in zasede, spet zasede, na vsakem koraku streljanje, napadi v bok in hrbet. Pohod je bil navadno podnevi ustavljen in smo se prebijali ponoči, po grebenih, nad cestami in proč od mest in vasi. Bila je jesen, deževna doba in reke so povsod preplavile bregove.

Na zadnji dan leta 1934, več kot dva meseca po začetku pohoda, so prvi oddelki Rdeče armade dosegli mesto Džjangdžeho v pokrajini Kvejčou. Velika ovira je bila pred nami, divja gorska reka Udžjang! Mestece je ležalo na južnem bregu, reka pa je bila na najožjem mestu široka 300 metrov. V toku reke je bilo vse polno podvodnih čeri in pragov. Bregovi so bili na obeh straneh prepadni in je vsak dostop k vodi nemogoč. Skalne stene so tako visoke, da na tisti del reke ni nikoli posijalo sonce. Tekla je po dnu mračnega kanjona. Le ozka pot, dolga kakih pet kilo-

Veliki pohod kitajske Rdeče armade

Li Hua: Plima mržnje (1936. leta)

metrov, zavita in speljana od skale do skale nad prepadi in divjimi valovi, je vodila dol k vodi, k brodu. K brodu? Nekoč je bil tu brod, ko je bil v deželi mir, sedaj pa sta bila oba čolna potopljena na drugem bregu. Nad skalami pa so se utrčile tri stotnije Kuomintangovcev. Tudi za hrbtom Rdeče armade so se že pojavljali ogledniki čet, ki so sledile. Sovražniki so vedeli, da morajo Rdečo armado uničiti prav tu.

Toda samo en ukaz je obstojal za vse, čeprav ga ni izrekel noben poveljnik: moramo preko reke! Iz bambusovih debel so gradili splave. Naslednji večer, ko se je stemnilo — pihal je hladen veter skozi kanjon in pričelo je deževati — so najpogumnejši zaplavali v reko, ostali pa so obsuli sovražnikove straže s strojničnim ognjem. Nekaj tovarišev je utonilo v hladni vodi, drugi, ki so prišli čez, pa se spopadli s sovražnikom. Zaman so poizkušali zvleči vrvi na drugo stran, tok je bil premočan. Poslali so preko splav z ljudmi, ki pa ga je sovražnik potopil. Ljudje, ki so se rešili iz valov, so plavali nazaj; prvi poizkus prehoda ni uspel! Bilo je ravno polnoči, prve minute novega leta — 1935, Koumintangovci so streljali v pozdrav prazniku in ob

veselju, da so odbili in onemogočili poizkus našega prehoda. Ves naslednji dan smo streljali na one na drugem bregu in na vse, ki so pritiskali za nami z bokov in za hrbtom. Večina mož pa je gradila splave, poveljniki so točno razdelili delo in pripravili vse, kar se je dalo bolj natančno.

Ko se je znočilo, je v temo, dež in v bučanje narasle vode odrinil najprej prvi splav in potem še drugi; na tem je bi-

la tudi težka strojnica. In ljudje so čakali. Vojaki, ki bi prišli preko, naj bi dali znak z ognjem... Tekle so minute... vsi so čakali — nič. Minila je ura, vse je bilo mirno, nihče ni slišal streljanja, ljudje so zrlili v temo, drugega brega ni bilo videti. Po eni uri se je vrnil prvi splav z nekaj vojniki, izmučeni so popadali na skale in šele čez kakih deset minut, ko so se okrepčali s čajem, so lahko povedali, da jih je sredi reke pograbil vrtnec in jih odnesel več kilometrov s tokom. Pristali so na istem bregu in se vrnili. Drugi splav je izginil, z njim tudi težka strojnica. Poveljnik je ukazal poizkusiti v tretje, toda tudi tretji splav je zajel vrtnec in le s skrajnim naporom se je ljudem uspelo iztrgati ga iz objema valov in zaveslati nazaj. Tako je tudi drugi poizkus prehoda propadel. Zaradi deževja v gorah je reka bila nenadoma močno narasla, valovi so nosili drevesa, kose lesa in vejevje.

Tretjič smo poizkusili drugega januarja, kar podnevi. Zadoneli so marši in pričeli smo silovito streljati na sovražnikove položaje. Tako smo krili tiste, ki so spet zaveslali v reko. Najprej je šlo vse dobro, splav je drsel preko, nihče od veslačev ni omahnil pod streli, kajti prisilili smo sovražnike na drugi strani, da

Džang Jang-Ši in Džuang Zi-Man: Prehod čez reko Džinsa (epizoda z Velikega pohoda)

Objeli temni gaji so junake...

(Decembra 1943)

*Objeli temni gaji so junake,
ki hoteli tujcu niso robovati,
odšli osvetit rabljem se za brate,
ki kri za narod morali so dati.*

*Kdo to ste fantje s puško na ramenu,
s pištolo v roki, bombami ob pasu,
z očmi sijočimi v plamenu,
ki osnovo dali novemu ste času?*

*Mi partizani kličemo se sami,
a Nemci zmerjajo nas za bandite,
Goščave mir in sladki sen na slami,
odporne dela nas in kremenite.*

*A oni, v hišah naših, ki živijo
in žuljev naših uživajo sadove,
kulture svoje oni vas učijo,
po hrbtu z bičem, a roké v okove.*

*So strli mesta in vasi požgali,
in preselili so Slovence,
pravico našo so in čast teptali.
Sveta dobrine, mar so le za Nemce?*

*Ste šтели vi mrličé, pogorišča,
otroke, ki brez staršev so ostali,
po vsej deželi pričajo grobišča.
In tega mi, da ne bi maščevali?*

*Pozabil narod teh ne bo zločinov
in naglo se že bliža dan plačila.
Tokrat se doba žalostnih spominov
končala bo in nič več povrnila.*

*Sestre in brate bomo maščevali
in svobodo ponesli temu svetu,
kot rodni bratje bomo se zvezali,
in hvalo sin bo pel očetu.*

so se skrili za skale in okope in so streljali brezglavo, kamor so mogli. Tedaj je prvi splav prišel na sredo reke in se ustavil. Zdelo se nam je, kot da se je dvignil nad vodo na veslih, ki so se silovito uprla toku. Splav je plesal, se nagibal, nenadoma zdrsnil za četrto metra v tok in se spet sunkoma ustavil. Končno je bila najbolj nevarna črta le premagana. Splavi so sicer zdrseli s tokom, toda vedno bolj so se odmikali od matice in se približevali sosednji obali. Ko so se prvi približali že

čisto bregu, se je izza skal zaslišalo silovito streljanje: težka strojnica — toda ne po nas, temveč po sovražnikovih okopih. To je bil stotnik Mau Džen-hua s splava, ki je prejšnjo noč izginil. Pristal je na sosednjem bregu mnogo nižje, potuhnil se je in prišel sedaj sem ter pomagal glavnini pri izkrcavanju. Prav ta napad, ki je sovražnika presenetil, ker je prihajal z boka, je našim omogočil, da so v jurišu zavzeli prve okope in se tako utrdili za nadaljnje napredovanje.

Nekaj minut je vladalo zatišje, samo reka je gromela in nosila svoj odmev skozi kanjon. Potem pa je sovražnik napadel. Prav takrat je izvedel, da so mu prispeli novi oddelki na pomoč in da so naši, ki so še na drugi strani, še bolj stisnjeni k prepadnemu bregu kanjona. Tudi mi smo to vedeli, prav tisti trenutek, čeprav nam ni nihče tega povedal. Vrgli so nas nazaj k bregu, stali smo do kolen v vodi in streljali, novi splavi so pluli preko reke, mnogo je bilo na njih že mrtvih in ranjenih, ko so pristajali. Spet smo jurišali in spet so nas vrgli nazaj. Eksplozije bomb med skalovjem, metane z vrha prepada, so sevale smrt na vse strani. Povsod so bile le stene in le ozka vijugava pot je vodila k vrhu, tu pa se je sovražnik utrdil.

To je bil kritični trenutek in medtem, ko je večina držala pridobljene položaje in ščitila prehod splavov preko reke, je neki oddelek splezal s pomočjo vrvi in klinov k vrhu kanjona in udaril sovražnikovim enotam v bok. Po načeti poti, po pečeh, so preko klinov plezali tudi drugi in zasedli nekaj višin ter udarili s strojnicami po branilcih poti, ki je vodila od reke na vrh kanjona. Tedaj so tudi enote, ki so se borile na tej poti, izsilile prehod. Mnogo naših tovarišev je padlo prav tu. Nič ni pomagalo, če so prav tedaj Kuomintangovci pričeli z druge strani, nam za hrbtom streljati s topovi. Zmaga je bila odločena, Rdeča armada je prešla reko. Sovražnik se je umaknil na sever, na nove položaje; tisti pa, ki so nam sledili, so se obrnili in niso hoteli bresti nevarne reke. Res, da je bilo na pohodu mnogo težav, da so bili boji za gorske prehode hudi, da je mnogo tovarišev pomrlo od bolezni in lakote na pohodu čez močvirja in pušče, toda prehod čez reko Udžjang je bila naša najtežja zmaga, kajti nikjer druge nismo bili tako neizprosno postavljeni pred »biti ali ne biti«!

*Čjou Čun, iz esperanta
prevedel Drago Kralj*

Od klobukov

do titovk

SPREGOVORILI smo že ne- kaj besed o partizanskih taboriščih in življenju v njih. Toda še o nečem moramo spregovoriti!

Ko hodimo po naših muzejih in občudujemo zbrane predmete, vidimo, s kakšno skrbjo so bili zbrani. Tu najdemo stare sulice, rimske čelade, srednjeveške šleme, sablje, odlikovanja, star denar, narodne noše in še celo vrsto zanimivih predmetov. Vsi ti predmeti so običajno skrbno očiščeni, restavrirani in že z majhno razlago nam dajejo sliko tedanjega življenja. Mišli nam ob teh predmetih ne- hote uhajajo v davno preteklost.

In ko se po teh prostorih sprehaja partizan, se skoraj ne hote vpraša, ali smo tudi mi že storili vse, da bi ohranili našim potomcem dokumente dobe, ki je napravila tako velik prelom v našem družbenem razvoju.

Že imamo nekaj muzejev in zbirk NOB, toda ko obiskujemo stare znance iz časa partizanov, ali ko pridemo v samotne hribovske vasi, ugotovimo, da leži pri njih še ogromno dokumentov, ki so že danes in bodo še bolj v bližnji bodočnosti dragoceno gradivo. Še posebno pa bo to gradivo dragoceno za naše zgodovinarje, ki bodo pisali razprave o pretekli dobi.

Toda, ko bi vsaj lahko vedeli, kaj vse je važno za naše zgodovinarje? Če hočemo, da bodo tudi o tem lahko kaj napisali, moramo nujno spregovoriti o tem poglavju naše zgodovine. Kakor smo se razpisali o naših taboriščih, tako je potrebno, da se pomenimo tudi o naši obleki, obutvi, uniformi, činih in položajih in

režimu, ki je bil v veljavi v tistem času na Gorenjskem.

*

Ko smo odhajali prvo leto v partizane, nismo pomislili, kje bomo spali, niti kje bo novo bivališče, in prav tako ali morda še manj smo pomislili na našo obleko.

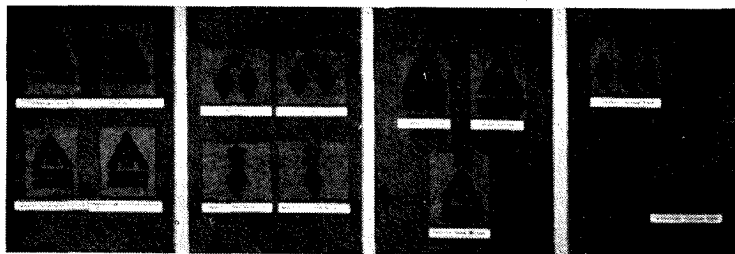
Ko danes nekam potuješ, imaš skrb, kaj boš oblekel in koliko perila in drugih potrebščin boš vzel s seboj. Toda ko smo šli v partizane, teh skrbi ni bilo. Oblekel si se v obleko, ki je bila malo močnejša. Obul si se v gozderje in na rame si si oprtal nahrbtnik, v katerega si zbasal nekaj spodnjega perila, nogavic, brisačo in nekaj hrane, in to je bilo posled vse tvoje premoženje. S tem dnem si moral prenehati

s starim, običajnim življenjem. Može so morali prepustiti skrb družine drugim in lastni usodi, fantje so morali zapustiti dekleta in tisti, ki so ostali v dolini, so s skrbjo v srcu pričakovali prihodnost.

Nič več nisi smel misliti, kaj bo, kadar bo dež, neurje, veter, sneg in podobno. Na glavo si si poveznil klobuk ali kapo. Gorenjci smo bili še posebno znani po klobukih in so nam jih nekateri celo zamerili. Toda kadar je bil dež, so nam prav dobro nadomestili dežnike. Vsaj za vrat nam ni tekla voda!

To je bila tedaj naša uniforma. Gorenjski partizani smo se v teh prvih dneh zdeli podobni turistom-planincem, včasih pa tudi drvarjem, saj niso bili redki gorenjski partizani, ki so se na svojih poteh prikrili pred nezaželenimi osebami s tem, da so zadeli na rame sekuro ali cepin, v poletnem času pa tudi koso, če je ravno tako nanoslo.

Iz lastne izkušnje vem, da je bila to najboljša »kamuflača«. Ko sem avgusta 1941 moral priti z Možaklje na Pokljuko, sem se odločil za čim manj sumljivo pot. Šel sem čez Radovno v bližini radovniške električne centrale, katero so že takrat stražili Nemci. Le nekaj metrov stran je bila čez vodo lesena brv. Na Možaklji ni bilo preveč varno, ker so prav tiste dni ogromne policijske sile preiskovale gozdove in prejšnji dan celo ubile dva drvarja. Da bi se zdel čim manj sumljiv, sem naložil na rame skoraj 4 metre dolgo ranto in se podal po cesti in preko Radovne v pobočje Pokljuke. Ko sem bil na varnem, sem seveda ranto odvrnil in krenil na Pokljuške

Partizanske položajne oznake
(september 1943—1944)

rovte. Tu sem našel samo kosce in grabljevke iz Gorij. Partizanov ni bilo nikjer.

Odločil sem se, da se podam zopet v dolino in poiščem zvezo. Skupno s Postojnarjevimi sem šel v Gorje, na rame pa sem si naložil grablje in tako prav varno prišel tjakaj. Nemcev je bilo še vedno vse polno v Gorjah in na Pokljuki. Ko sem zvedel, kam moram iti, sem se vrnil na Pokljuko, toda to pot na Slamenike, kjer sem tudi našel enoto, h kateri sem bil namenjen. To je bilo tedaj, ko sem odhajal k partizanom.

Sicer pa smo v prvih mesecih prišli večkrat v dolino. Nekajkrat smo se poslužili celo kolesa. Večkrat smo se pomešali med delavce, ki so šli v tovarno. Zato nas je nekaj celo imelo med svojo prtljago kanglico, kakršno nosijo delavci v tovarno za kavo. V prvih mesecih smo še nosili s seboj osebne izkaznice.

Toda po nečem se je partizan le ločil od drugih ljudi. Vsak, ki se je podal na pot, je nosil orožje. V gozdu smo imeli puške, v dolino pa smo so podali oboroženi s pištolami. Imeli smo jih v notranjem žepu suknjiča ali pa vtaknjene za pas.

Kmalu smo pričeli misliti na znake, po katerih bi se spoznali, da smo partizani. Ne vem, od kod je prišel predlog, da bomo našli take znake na pokrivala. Znak za kapo je imel podobo pokončnega pravokotnika, ki je bil na zgornjem delu nekoliko zaokrožen. Na spodnjem delu je imel v vodoravni smeri slovensko trobojko in na zgornjem delu je bila rdeča zvezda.

Toda kljub temu, da so bile naše uniforme tako pisane, nismo v disciplini zaostajali za

nobeno vojsko. Kolikor je bilo v prvih dneh še sebičnosti in so nekateri hranili v nahrbtnikih zavojc cigaret, sladkor, klobase in podobno, je to kmalu prenehalo in kolektiv je vse take priboljške pričel oddajati v skupno skladišče, tako da so bili v bodoče vsi enako deležni takih dobrin.

Postavljeno je bilo tudi vodstvo edinice. Določen je bil najprej komandir in komisar čete, posameznim vodom pa sta načeljevala vodnik in politdelegat. V prvem letu ne moremo še govoriti o kakšnih znakih, ki bi kazali, kdo je komu podrejen ali nadrejen. Vse je bilo tako preprosto in razumljivo in disciplina je bila kljub vsej preprostosti zelo stroga. Že za male prekrške ali prikrivanja hrane so bili posamezniki kaznovani. Tako se je v naših vrstah ustvarjala čvrsta in jeklena disciplina. Le malo je primerov, da se je borec uprl svojemu starešini ali pa da bi odklonil izvršitev naloge.

Spomladi leta 1942, ko so se edinice na Gorenjskem povečale z novimi borci iz Ljubljane in bližnje okolice, je nastalo nekaj sprememb.

Partizani iz Ljubljane so prinesli s seboj že nekaj uniform in na glavah so nosili nekam čudne kape. Kape so imenovali »triglavke«. Narejene so bile tako, da so imele na zgornjem robu tri vrhove. Kape so bile značilne in so partizane delale skoraj nekako tajinstvene in zagonetne in bolj kot vsa njihova uniforma, pa čeprav ni bila dosti podobna pravi uniformi, je vzbujala neko spoštovanje prav »triglavka«. Na kapah so imeli tudi znake. Toda z uniformo so se pojavili tudi že prvi čini. Pokončni rdeči in 1 cm široki

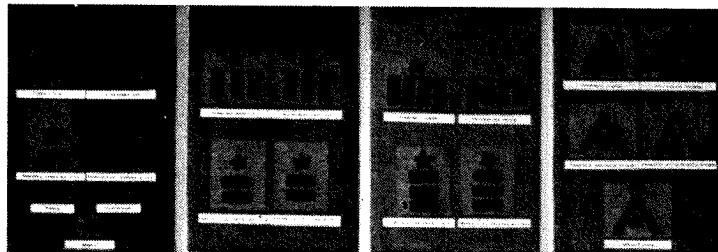
našivi, ki so jih posamezniki nosili prišite nad komolcem, so kazali, kakšen položaj ima kdo. Tako je nosil vodnik znak z eno črto, komandir dve črti in komandant bataljona tri črte. Njim ustrezne trakove so nosili tudi komisarji oz. politdelegati, ki so imeli prav takšno število trakov, le da so v zvezdi, ki je bila prišita nad trakovi, imeli našite kratice OF (Osvobodilna fronta). S tem je bila nekako izražena njihova politična funkcija. Ti čini so se pri nas pojavili na Gorenjskem šele jeseni leta 1942.

Posamezne enote so imele tudi že svoje zastave. Običajno so bile to slovenske, zelo veliko pa je bilo tudi rdečih.

Pred temi zastavami smo partizani prisegali. Prisegli smo tudi prvi partizani in smo to prisego vzeli zelo resno. Prisega je bila izvršena običajno na zelo svečan način pred komandirjem ali komisarjem. Razen tega pa je komisar imel tudi nagovor, v katerem je nakazal pomen partizanske vojske.

*Partizanske položajne oznake
(september 1943—1944)*

Sama prisega je dajala velik poudarek sodelovanju partizanske vojske z Rdečo armado.

Brez vsakih križev in molitev ter blagoslovov so potekle take prisega in kljub temu so se v prvih vrstah partizanov znašli že v začetku partizanstva tudi nekateri verni fantje in moške, ki so še zadnje nedelje pred odhodom k partizanom hodili v cerkev, so naše »nekrščansko« življenje zelo hitro doumeli in spoznali tudi politično življenje stare Jugoslavije, ki je bilo mnogim do tedaj zelo megleno.

Tudi druge navade so partizani zelo hitro pozabili.

To leto smo se pričeli tudi na Gorenjskem uniformirati.

V Jeseniških rovih smo napravili rekvizicijo v Gasilskem domu. Nemci so gasilce na novo uniformirali, ker jim stare in preveč preproste uniforme niso bile pogodu. Ukrojene so bile po nemškem vzorcu. Rekvizicijo pa smo združili z mitingom. Tako se je nekaj partizanov uniformiralo in videti so bili kar čedni, le gumbi, ki

so bili okrašeni s hitlerjevskimi simboli, nam niso bili všeč.

Spomladi leta 1942 smo dobili zopet nekaj novih uniformirancev. Razorožili smo vermanšaft v Žirovnici. Fantje iz Žirovnice so nam sporočili, da so pripravljeni oditi k partizanom, ker so jih Nemci oblekli v rumene obleke vermanšafta. Bila pa je tudi nevarnost, da bi jih poslali na fronto. Tako je enota pod Stolom imela že več vrst uniform.

Da bi posamezne enote lahko podvzemale tudi drzne akcije v prometnih središčih, so partizani slekli nekaj Nemcev in se oblekli v njihove uniforme. Tako je skupina partizanov osvobodila nekaj ujetnikov iz škofjeloških zaporov. To jim je uspelo, ker so bili oblečeni v nemške uniforme, vodja akcije pa je bil celo oblečen v uniformo oficirja policije. Te uniforme je dobil Cankarjev bataljon ob veliki borbi v Rovtjih, ko so gorenjski partizani likvidirali večjo policijsko edinico.

Z nastankom brigad je postala partizanska vojska tudi na zunaj bolj vojaška. Posamezne edinice in pokrajinska področja so ustvarila čevljarške, krojaške in podobne delavnice in so v njih izdelovali vse od uniform do manjših delov orožja. Tako so imele ob osvoboditvi partizanske edinice že popolnoma vojaški videz.

Pri starem so ostali le terenski aktivisti in obveščevalci, pa tudi kurirji, ker so hodili večinoma po terenu, ki je bil Nemcem dostopen. S to obleko pa so iz daljave tudi napravljali videz običajnih prebivalcev. Nemci so namreč zelo radi opazovali hribe iz opazovalnic ali zased.

Težavneje je bilo poskrbeti za orožje. Posebno prve edini-

ce so bile zelo slabo oborožene. Posamezniki so imeli razne stare avstrijske in italijanske puške. Pištol smo imeli zelo malo. Že konec leta 1941 nam je uspelo dobiti večjo količino pištol s Primorskega. Te pištole nam je priskrbel Jože Koder iz Primorske, kamor se je napotil še v pozni jeseni. Pištole je imela organizacija »Tiger«, znana že v času stare Jugoslavije kot ena izmed najbolj poslednjih organizacij v borbi proti fašizmu. Pištole so bile skoraj nove in na boben.

S takšno pištolo je bil zadet tudi jeseniški župan Lukman.

Oborožitev je bila zelo pereča ob splošni gorenjski vstaji. Tudi tu je iskati vzrokov odhoda posameznih partizanov v dolino po končani vstaji. Posamezniki so bili ob tej priliki le slabo oboroženi ali pa sploh brez orožja. Stanje pa se je popravilo, ko so na Gorenjskem pričele padati večje skupine Nemcev. Poseben uspeh v oborožitvi je bila borba v Rovtjih. Tu smo partizani prišli tudi že do avtomatičnega orožja. Pozneje pa so posamezne čete v sestavi gorenjskih odredov že znale poskrbeti za rezervno orožje, tako da so mobiliziranci ali prostovoljci ob prihodu že takoj lahko dobili orožje.

Še veliko je značilnosti iz začetkov partizanske borbe. Tu jih je nanizanih samo nekaj, toda upam, da bodo še nekateri dopolnili to moje pripovedovanje. Le tako bomo sčasoma dobili popolno sliko o našem življenju v partizanih.

In kakor bomo pisali še v prihodnje o naših borbah in dogodkih, tako bomo nujno morali dopolnjevati tudi to stran partizanskega življenja.

Franč Konobelj-Slovenko

Postojanka na Vrtovškovini

IVANKA še ni imela dvanajst let, ko je odšla iz Negastrni pri Moravčah služiti na velike kmetije. Sprva je bila pastirica, a nato dekla. Z enaindvajsetimi leti se je poročila z Lojzetom, rudarjem v Zagorju. Tam sta živela tri desetletja. Spomladi leta 1938 pa sta spoznala, da se s štiri sto dinarji pokojnine ne da živeti, in sta vzela v najem majhno kmetijo na Planini. Starejšega sina in hčerko, ki sta bila že pri kruhu, sta pustila v dolini, mlajša dva, Lojzko in Ceneta pa sta vzela s seboj.

Začetek je bil pasji, toda Ivana je bila vajena trdega dela in ji je še kar dobro odrezalo, čeprav je imela že pet križev. Teže je bilo z očetom, ki so ga leta in posledice garanja pod zemljo že krivile. Toda čez dve leti so že redili kravo in pridelali potrebni živež.

Potem je prišla vojna.

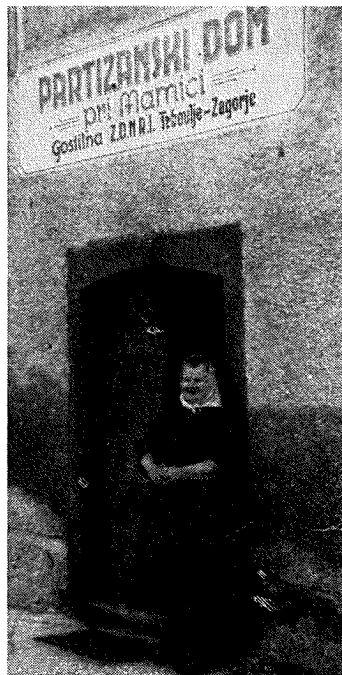
Kmalu po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo so se na

Vrtovškovini zglasili zagorski rudarji. Pobegnili so z dela v jami, ko so jih Nemci hoteli prijeti. Ob slovesu je Franc Farčnik Ivani zaupal, da gre do k partizanom. Ko pa je Ivana šla nekaj tednov pozneje k sestri Rezki v Zagorje, ji je njen mož pomolil v roke sveženj literature Osvobodilne fronte. Doma jo je večkrat pazljivo prebrala, nato pa je šla spet po drugo. Osvobodilni tisk jo je zelo prevzel.

Sredi februarja 1942 so na Planini zalajali nemški šarči. Trije partizani so padli, eden pa je pobegnil. Ubite upornike je izdajalec Prašnikar naložil na voz in jih v spremstvu Nemcev odpeljal v Trbovlje. Ljudem, ki so ga srečevali, je rekel, da vozi prašiče. Ta dogodek je v Ivani tako povečal mržnjo do Nemcev, da je poslej še pogostejše zahajala v Trbovlje in še z večjo vnemo prebirala osvobodilni tisk. Na zimo so Nemci poostriili nasilje v revirjih. Spomladi pa se je osvobodilno gibanje spet močno razplamtelo. Na Vrtovškovi domačiji so se začeli oglašati aktivisti, kurirji in minerci. Urban, Krištof, Miško, Jovo in drugi so bili zmerom sprejeti z materinsko toplino. Ivana jim je prala in krpala perilo ter jim vedno privoščila prijazno besedo. Jeseni leta 1943 pa so potrkali na Vrtovškova vrata partizani Antonesko, Janez in Mali. Mati jim je postregla z večerjo in uredila zanje ležišče v topli kuhinji.

Razpletel se je prisrčen pogovor, v katerem jih je Vrtovškova mati pokarala, zakaj se niso že prej oglasili, potem pa je začela govoriti kot bi bila aktivist, med drugim tudi o preveliki popustljivosti partizanov nasproti ljudem, ki raznašajo govorice o partizanih in hote ali nehoti ustvarjajo plodna tla za izdajstvo. Mnogi, je dejala, si zaradi takšnih ničvrednežev ne upajo podpirati partizanov.

»No, no, mamca,« je zavzeto prikimal Antonesko, »prav mi smo vam hoteli svetovati,

Ivana Vrtovšek-Mamica pred domom na Planini, ki so ji ga po vojni obnovili revirski rudarji

kako se morate držati, zdaj ste nam pa vi napravili takšen govor!«

Ko so se zjutraj poslavljali, oblečeni v sveže perilo, je Antonesko potrepal mater po ramenih, jo stisnil k sebi in ji rekel: »Vi ste res prava partizanska mamica!«

Odtistihdob se je Vrtovškove Ivane prijel ime Mamica. Vrtovškova domačija je postala močna partizanska postojanka. V njej so imeli javko in so se sestajali partizanski voditelji, aktivisti, kurirji, minerci, obveščevalci in celo zaupniki iz dolin. Nekega zimskega dopoldneva so imeli člani Okrožnega komiteja KPS za revirje sejo v podstrešni sobici. Takrat je šla Lojzka v dolino po meso, Cene pa po pijačo. Mamica je skuhala takšno kosilo, da je sekretar Ivo Levstik zadovoljno pripomnil, da se mu zdi, kot bi jedel doma, za kak velik praznik. Ob drugim podobnem sestanku, ko so aktivisti v sobici »sejali« in jih je opoldan Ma-

Partizanski komandant Tone Vratanar-Antonesko na Planini nad Trbovljami

mica vabila h kosilu, je strazar Čanžek zagledal raztrgan- ce, ki so se bližali hiši. Anto- nesko, ki je prvi prišel v kuhinjo, je zgrabil parabelo in skočil za vrata.

»Aufmachen!« je zadonelo pred vrati, »schnell, schnell!«

Antonesku se je zdel glas pred vrati znan, zato ni stre- ljaj. Aktivisti pa so bili pre- pričani, da so zunaj Nemci. Urban se je prvi pognal skozi okno v grapo. Izpahnil si je nogo, a je kljub temu šinil v bližnjo hosto. Drugi so mu sledili. Mamica je kosilo zvr- nila in stranišče.

»O, slika sakramenska!« je zarobantil Čanžek, »kako si nas prestrašil!« Spoznal je hu- domušnega Stajerca in njego- vo patrolo. Aktivisti pa so se jezili, še zlasti, ker so bili ob kosilo. O mraku so se spet zbrali, povečerjali in nadalje- vali delo.

Podnajemniku Tonaču par- tizanski obiski na Vrtovškovi- ni niso bili povšeči. Partiza- nom se je sicer dobrikal, na- padel pa je hkrati Ceneta, češ naj ne sprejemajo »upor- nike«, če pa že pridejo, naj jim ne dajo jesti. Mamice je bilo te grožnje strah, vendar se To- naču ni upala nič reči. Tudi partizanom se ni upala tega povedati, ker je bil Tonač su- rovo človek in vsega zmožen.

Nekega večera sta prišla iz Zagorja dva zaupnika na raz- govor s terenci. Tonač ju je videl, a ju ni poznal. Ko sta odšla nazaj v dolino, ni črnil besedice. Čez mesec dni pa je pridrvel v kuhinjo in razbur- jeno vpil: »Madona, zdaj pa imate hudiča, onadva sta vse izdala! Povejte njihova ime- na, da bomo vedeli, kdo sta izdajalca!«

»Glavo stavim, da nista iz- dajalca,« se je uprla Mami- ca. »Če je kdo kaj izdal, si bil to ti!«

Tonač se je razhudil in nato rekel: »Če pridejo Nemci, ne tajite. Priznajte, da ste spre- jemali partizane in jim dajali jesti. To bo najbolje!«

Vso družino je zdaj trla skrb. Bali so se izdajstva. Za- to je Mamica odločila, da gre- do k partizanom. Tedaj pa sta prišla na Planino komandirja

Janez in Mali z borci in Ma- mica se je pomirila. Tonaču so partizani zabičali, da mu bodo zavili vrat, če bo še kaj rogovilil. Vrtovškovi so ostali doma, partizani pa so raz- predli daleč naokrog obvešče- valno mrežo, da bi se zavaro- vali. Najspretnější obvešče- valec je bil šestnajstletni Cene. Ker pa je Tonač še vedno spletkaril, so ga partizani mo- bilizirali. Poslej je bilo na Vr- tovškovini vse v redu. Tam je bila glavna javka v revirjih, točka kurirske zveze in okrož- ni obveščevalni center. Obve- ščevalec se je naselil v pod- strešni sobici, kjer je imel pi- salni stroj in druge pripo- močke.

Tako rekoč ves pridelek, tja do mleka od dveh krav, je šel za partizane. Velikokrat je na- neslo, da so bili domači lačni, le da so lahko nasitili parti- zane.

Nemci so verjetno slutili, kaj se dogaja pri Vrtovških, zato se je Mamica, kadar so Nemci hajkali po Planini, umaknila v bližnje vasi, na Jelovco ali celo v Trbovlje.

V nedeljo, 4. junija 1944, po- poldne je bilo pri Mamici pri- srčno srečanje revirskih bor- cev. Peli so, oglasila se je har- monika, nekdo pa je to raz- polojenje še ujel v fotograf-

sko kamero. Zvečer so patrole odšle v dolino na akcije. Zju- traj so se vračale z mnogimi novinci. Vrnil pa se ni ko- mandir Janez. Padel je v spo- padu z Nemci v Kotredežu. Ko je Vrtovškov Cene, ki se je prejšnji dan slikal s partizani, zvedel, da so Nemci našli pri Janezu film s posnetki in ga dali razviti, je takoj odšel k partizanom. Zla slutnja ga ni varala, saj je pobegnil z doma tik pred aretacijo. Naslednji teden se je pojavilo na Planini 40 vermanov z nalogo, da are- tirajo vse Vrtovškove. Ko pa so zapazili na Kukli in pod Taborom partizane, so jo ja- drno odkurili v dolino. To se je kasneje večkrat ponovilo, toda brez uspeha. Partizani so raztrgance ali gestapovce vse- lej pošteno namlatili in jih na- gnali, od koder so prišli. Tret- jega novembra pa je skupina 200 policistov in gestapovcev le prišla na Planino. Sključen 73-letni očanec je ostal doma, Mamica in Lojzka pa sta se še pravočasno umaknili proti Potoški vasi. Pri Tomšeljnu sta dobili varno zavetje. Dali so jima žganja in kruha, ko sta se pojavila na dvorišču dva nemška policista. Mlajši je šel k sosedu, oficir pa je zavil v hišo. Vse ženske, domače in gostje, so obdržale mirno kri.

Partizanska kuhinja Okrožne gospodarske komisije za revirje (pod Kalom nad Rečico, 1944)

Partizanski očanec Lojze Vrtovšek (umrl 13. marca 1956, star 85 let)

Mamica in hčerka sta se stisnili za vrata, na posteljo v kamri. Oficir je pretaknil vso hišo, da vrata, k sreči, ni pogledal. Vrnil se je v kuhinjo. Tedaj pa sta planila skozi stranska vrata v hišo partizana Borut in Lipče, ustrelila oficirja, mu vzela brzostrelko in zbežala proti gozdu.

Mamica in Lojzka sta potem planili iz hiše in zbežali proti Potoški vasi. Tedaj ju je ujela svinčena toča. Nemci, ki so v polkrogu obkolili hišo, so streljali za njima. V mraku sta se vrnili na Planino. Že pri Vidmarju so jima povedali, da so aretirali očeta, ko je pasel krave. Doma je bilo vse izropano in razmetano. Nato sta obe ženski odšli v grapo pod Vidmarjevo hišo, kjer sta prebili noč v partizanskem bunkerju. Poslej sta živeli podnevi

doma, na večer pa sta se zatekli v bunker.

Da bi bilo življenje še težje, se je na Vrtovškovini zgasil še partizan Tonač. Bil je nejevoljen, ker ni našel prazne domačije. Napadel ju je: »Le kaj, hudiča, še počneta tukaj? Poberita se od tod. Ta kmetija bo po vojni moja, ker sem partizan!«

Tonačeve besede so bile ostre kot jastrebov kljun. Mamici se je Tonač zdel bolj nevaren kot Nemci. Odtlej je živela v stalnem strahu pred Tonačem in Nemci, skrbelo pa jo je tudi za sina-partizana in za moža v ječi.

Nemci so bili prepričani, da jim bo padla v pest tudi Mamica. Zato so očetu dovolili obiske. Toda srčna ženska se ni dala speljati. Možu je pošiljala hrano po znanki Pepci.

Za Novo leto so očeta spustili. Starec se je v ječi delal še bolj gluhega kot je bil in to ga je rešilo. Mamica se je zavedala, da ji bodo Nemci skušali nastaviti še drugo past. Zato je bila še bolj previdna.

Po Novem letu je vzela pod streho več skupin partizanov, ki jim je tudi prala, šivala in jih hranila. Predvsem pa jim je lajšala življenje s toplo materinsko besedo. Te so bili najbolj potrebni, kajti divjala je strašna nemška ofenziva. Sedmega januarja 1945 pa je ob treh ponoči prinesel aktivist Štefan iz doline opozorilo, da Nemci nameravajo požgati hišo. Lojzka in Mamica sta zato odšli v Potoško vas. Zjutraj je potem v resnici prišlo iz Trbovelj na Planino nad sto Nemcev. Bili so gestapovci in raztrganci. Na vso moč so se drli na starega očeta in ga strahovali. Vodja raztrgancev je hotel, naj gre oče z njimi, Nemec, komandant pa je nanj zavpil: »Poberite se mi izpred oči, marš!« Janičar je bil hušji od svojega gospodarja.

Nato je sodrga izropala hišo in hlev, hišo pa so polili z bencinom in jo zažgali. Nato je pridrvela s Čebina še policijska zaščitnica, zažgala tudi hlev in odpetala proti Kleku.

Ko sta Mamica in Lojzka videli Nemce gnati njihovo živino, potem pa še hišo v ognju, sta stisnili zobe. Ko sta se vr-

nili domov, se jima je nudila kaj žalostna slika. Zgorelo je vse, le v betonski kleti je ostalo še nekaj krompirja in korenja.

K temu je pritisnila še huda zima. Kaj sedaj? Oče je ob palici odštokljal v Zagorje k sinu Francu, Mamica in hčerka pa sta odšli v Potoško vas, kjer sta se udomili pri dobrih kmetih in hkrati še vedno sodelovali s terenci in kurirji. Mamica je nekajkrat opravljala celo kurirsko službo, Lojzka pa je bila obveščevalka. Sredi februarja sta se brezdomki napotili na Planino k Bokalu. Toda tam nista mogli ostati, ker je bila hiša majhna, družina pa velika. Tedaj sta priskočila na pomoč dva partizana-terenca. Odšla sta na Vrtovškovo pogorišče, nad obžganimi zidovi sta napravila zasilno ostrežje in ga pokrila z opeko, ki je ležala med pepelom. Medtem sta ženski počistili notranje prostore in kuhinjo. Čez pet dni je bila v hiši že kuhinja Okrožne gospodarske komisije. Mamica in Lojzka sta bili kuharici. Podnevi sta kuhali za partizane — včasih tudi za 80 borcev hkrati — zvečer pa sta se zatekali v partizanski bunker k počitku. Tam ni bilo postelj, ampak le slama.

Tisto pomlad so Nemci še večkrat pridivljali na Planino. Stikali so za partizani in aktivisti, iskali bunkerje in tehnike ter preganjali partizanske družine. Ob takšnih prilikah sta se Mamica in Lojzka umaknili s partizani na Jelovco ali proti Gambрку, včasih pa sta preživeli sovražnikovo besnenje kar pod zemljo v tesnem bunkerju. Vendar Mamici zdaj ni bilo več tako tesno pri srcu, ker je Tonač ni več nadlegoval. Padel je v spopadu z Nemci pri Planini.

In tako je Ivana Vrtovškova kot partizanka dočakala svobodo. Mnogokrat je bežala z doma, prestala mnogo hudega, ko so ji zaprli moža in požgali dom, toda vzdržala je. V tistih razburljivih dneh je Mamica čisto osvela. Zato je zdaj še bolj častitljiva in s ponosom se spominja tistih velikih dni, ko je bila mati vseh partizanov.

Jože Štok-Korotan

Kadar obiščem Rupe...

KADARKOLI grem v Dolomite, me pot zanesljivo popelje na Rupe. Popelje me zato, ker še zmerom čutim neke vrste dolg do Rugarjeve hiše. Kolikokrat smo namreč dolomitski partizani pri Rugarjevih prespali, se pogreli in do siteda najedli. Kolikokrat sta nas oče in mati Rugarjeva bodrila, če z drugim ne, s složnostjo, ki je bila za to srečno hišo tako značilna. Rugarjevi so kljub revščini — saj so bile njihove njivice vse strmo v bregih — živeli premožno. Njihovo bogastvo je bila namreč družinska iskrenost in pripravljenost pomagati drug drugemu. In kakor se nasmeh na otroškem obrazu rad preseli na odrasle in se mu ni moč ubraniti, tako so Rugarjevi človeka navdali s toplino, zaupanjem in veseljem.

To idilično življenje je skalila vojna, ki je neusmiljeno udarila tudi v ta samotni kraj med Polhovim Gradcem in Horjulom. Gospodarja, vajenega revščine in trpljenja, to ni zmedlo. Zaslutil je, da je prišel čas, ki so o njem sanjale starejše generacije, in ki so ga dogodki po prvi svetovni vojni le odložili, nikakor pa ne za zmerom. Očetova beseda o uporju je družino znova navdala s samozavestjo. V hišo so kmalu prišli prvi partizani in Rugarjeva družina ni bila več osamljena, odrezana od sveta. Družina v ostrem bregu je začela herojsko delo sredi vidnega in prikritega sovražnika.

Leta 1942, med ofenzivo na Ključ, kjer je imel svoje taborišče Dolomitski odred, so okupatorji oropali Rugarjevo hišo in obstrelili gospodarja. Imeli so ga za partizana — in niso se motili, saj je kljub svoji starosti (štel je že preko šest križev) dajal od sebe skoraj več kot je mogel. Ni se branil prenašati partizansko pošto, zbirati hrano za partizane, orožje, ali trositi propagandno literaturo sredi okupatorjeve postojanke.

Po tem prvem udarcu je družina začela s podvojnimi

silami delati za osvobodilno gibanje. Sin Janez, kasnejši komandant bataljona v Prešernovi brigadi (še zdaj ga vidim, kako neslišno drsi po bregu, pripravljen dojeti vsak šum in videti vse s svojimi ostrimi očmi), je padel junaške smrti na Primorskem leta 1944; dve hčerki sta bili borki-partizanki, brata Franceta so odpeljali v internacijo; mati je umrla od prestanega trpljenja tik pred koncem vojne; oče, gospodar, je sicer dočakal svobodo, a ko je zvedel, da mu je padel sin Janez, kateremu je posvečal toliko nad, ga je novica tako potrla, da je pospešila njegovo prerano smrt.

Mlajši otroci so zdaj vsi zaposleni in uresničujejo in uživajo tisto, za kar so dali življenje njihov oče, mati, brat in sestra ter še na tisoči drugih junakov.

Se zdaj, kot bi bilo to res, vidim na zapečku očeta Rugarja, skromnega, tihega, a od-

ločnega moža in mater Rugarico, to slovensko in partizansko mater, ki je zmerom imela odprto srce in roke za nas partizane.

Kadar koli me torej pot zanese na Rupe, se obude stari spomini na ljudi, ki jih ni več, spomini, ki so toliko bolj dragoceni spričo mladih Rugarjev, ki se nerodno motajo po hiši in ometajo zdravo rast. To so otroci mlajše hčerke Tončke, kri Rugarjeve krvi, tiste uporne krvi, ki se je med vojno zoperstavila tujcu. Za mladi rod Rugarjev in drugih otrok je treba ohraniti spomin na junaške prednike. Iz njihove moči in odločnosti naj potomci Rugarjev in drugih junaških družin črpajo moč, da bodo nadaljevali njihov boj do konca.

Toda še zmerom nas je nekaj drugih otrok, velikih otrok, ki se čutimo dolžne, da se spominjamo padlih in umrlih Rugarjev. To smo partizani iz Dolomitov, ki smo bili pri Rugarjevih tople sprejeti.

Aleš Stanovnik

Grozovit »spomenik« II. svetovne vojne

Vsaka vojna prinese človeštvu smrt in uničenje in tudi velike gmotne žrtve. Druga svetovna vojna pa daleč prekaša vse prejšnje. Minilo je več kot deset let, pojavljajo se prve uradne številke in čeprav ne obsegajo vseh področij, vendar kažejo grozljivo podobo zadnje vojne v grobih obrisih.

Švicarska centrala Rdečega križa je šele lani zbrala podatke o žrtvah druge svetovne vojne v letih 1939—1945. Medtem ko se je v prvi svetovni vojni borilo na raznih frontah 60 milijonov ljudi in od katerih je padlo 9,250.000 moških, se je v drugi svetovni vojni število mrtvih potrojilo. Zadnja vojna je zahtevala na bo-

jiščih namreč 27 milijonov mrtvih vojakov. Nemci so izgubili 3,875.000 moških. Sovjetska zveza 13,600.000 rdečearmejcev, zahodni zavezniki (brez ZDA) 610.000, Združene države 201.000 moških. Azijske države so imele 1,600.000 mrtvih; od tega so samo Japonci imeli 1,219.000 mrtvih. Še vedno pogrešajo 300.000 vojakov, o katerih nimajo nobenih poročil. Ti podatki seveda niso popolni, toda že ta številka je pretresljiva.

Druga svetovna vojna ni bila podobna nobeni prejšnji! Velika sprememba je bila v izredni giblivosti vojnih področij in zato je bilo izredno hudo prizadeto civilno prebivalstvo. V prvi svetovni vojni je padlo le pol milijona civilistov, druga svetovna vojna pa je zahtevala med civilnim prebivalstvom 24,940.000 mrtvih. Nemci so izgubili nad 3 milijone civilistov, Rusi 6,700.000 prebivalcev, Jugoslovani nad 1,500.000, Avstrijci 24.000, Italijani 166.000, druge jugovzhodne evropske države 7 milijonov, Kitajci in

Japonci pa 6 milijonov. Skupno torej nad 25,000.000 žrtev med civilnim prebivalstvom.

V frontnih črtah in zaledju je druga svetovna vojna zahtevala nad 52 milijonov mrtvih in če k tej številki prištejemo še pol milijona vojakov in civilistov, ki veljajo za pogrešane, tedaj se skupna številka žrtev dvigne nad 52 milijonov.

Vojna pa je človeštvu prizadejala poleg mrtvih še nad 35 milijonov hudo ranjenih, ki so ostali invalidi za vse življenje. V tej celotni sliki se kaže vojna v vsej svoji okrutnosti.

Človeške žrtve so res najbolj pretresljiva bilanca zadnje vojne, toda le-ta je terjala tudi ogromne materialne napore. Številke je zbrala Banka za mednarodno finansiranje. Po njenih podatkih znašajo skupni stroški druge svetovne vojne 1 bilijon 690 milijard dolarjev. To pomeni, da je bila zadnja vojna štirikrat dražja od prve svetovne vojne. V tej astronomski številki so zajeti izdatki, ki so jih vložile posamezne države v vojno proizvodnjo, in vsi ostali izdatki: prehrana, gorivo, obleka, gradnje itd. ... Francoski general L. M. Chassin je zaključil svojo knjigo »Vojaška zgodo-

vina druge svetovne vojne 1939—1945« z nekaterimi podatki, ki naravnost presenečajo. Naj navedemo samo nekatere! Kakšna je bila proizvodnja letal? Združene države Amerike so v vojnih letih zgradile 298.844 letal, Anglija 124.154, Sovjetska zveza 99.000, Japonska 62.000 in Nemčija 111.603 letala. V drugi svetovni vojni so zgradili torej 696.101 letalo. In tanki? Združene države so zgradile 88.000 tankov, Anglija 30.328, Sovjetska zveza 90.000 in Nemčija 46.000 tankov. Nadalje so ZDA zgradile med vojno 8 milijonov 400.000 ton vojnega ladjevja, Anglija pa 1.900.000 ton. Združene države so razen tega zgradile 34 milijonov 440.000 ton trgovskega ladjevja in Anglija 7 milijonov 580.000 bruto registrskih ton ladjevja. Samo nemške podmornice so v Atlantiku potopile v času vojne 782 ladij, zavezniki pa poročajo (admiral ZDA King), da so na Atlantiku izgubili v vojni 23.351.000 ton ladjevja.

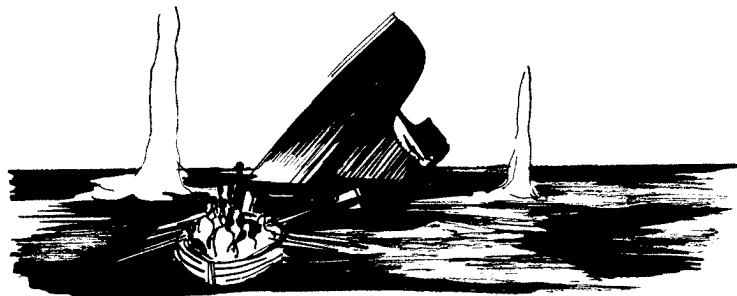
Na koncu vojne so imele ZDA pod orožjem 8.300.000 »jenkijev«, Anglija 4.969.000 »tomijev« in Nemčija 13.000.000 »fricev«. Za ostale države nimamo natančnejših podatkov te vrste, toda vzdrževanje tolikih milijonov vojakov (lahka oborožitev, strojnice vozila itd.), da slutiti, kako ogromna finančna sredstva so šla v nenasitno žrelo »boga Marsa«. Podpolkovnik ZDA, Randlof Leigh, je zbral podatke o preskrbi Eisenhowerjevih armad v borbi za osvoboditev Evrope. Te armade so prejele 48 milijonov ton raznega materiala. Zaledna služba je dobavila 710.650 raznih motornih vozil v teži 3.964.924 ton (v prvi svetovni vojni so Američani imeli v Evropi 20.395 vozil v teži 68.334 ton. Razmerje je 58:1 v dobro druge svetovne vojne). Iz ZDA so prepeljali samo na evropsko bojišče 7.108.718 ton naftinih proizvodov. To je le nekaj ilustrativnih podatkov, ki so na razpolago.

V omenjenih stroških druge svetovne vojne (ki so štirikrat večji kot v prvi svetovni vojni) ni vračunana škoda, ki so jo povzročili zračni napadi v zaledju, vojna uničenja, razstreljevanja in druga rušenja, zaplembe in plenjenje.

Računajo, da je Nemčija izdala v vojne namene 500 milijard predvojnih nemških mark. Italijani so dali za vojno 210 milijard predvojnih lir. Za Sovjetsko zvezo so na razpolago podatki za leto 1944, ki povedo, da je Sovjetska zveza v tem letu izdala 137 milijard, v letu 1954 pa 138 milijard rubljev. Skupno pa naj bi Sovjetska zveza po podatkih Banke za mednarodno finančiranje žrtvovala 600 milijard rubljev.

Po ocenitvi so Nemci in njihovi zavezniki porabili v letih 1939—1945 v vojne namene 65 milijard angleških funtov, zahodni zavezniki pa skupno s Sovjetsko zvezo 120 milijard angleških funtov.

Če bo človeštvo gledalo drugo svetovno vojno skozi prizmo teh števil, tedaj bo šele vedelo, v kakšno nevarnost potiska svet zločinska agresija in uporaba sile. Druga svetovna vojna je agresiji postavila grozovit, toda svarilen »spomenik«.

Milan Filipčič,
ilustriral Marjan Amalietti

Prvo srečanje

BIL JE teman decembrski večer leta 1941. Na ravnih poljanah Ljubljanskega barja je ležalo četrť metra snega. S Krima je bril ledenomrzle veter in se zaganjal v vrbe, čez in čez prekrita z ivjem, da so kar pozvnanjale. Sneg pa je pod koraki temnih postav, ki so prihajale z vseh koncev k reki, glasno škripal. Štirinajst fantov se je zbralo, štirinajst mladih ljudi iz vasić Ljubljanskega barja, ki so se odločili za borbo proti okupatorju. Kako mladi so bili skoraj vsi — sedemnajstih, osemnajstih let. Zavihali so ovratnike suknjicev, da bi si zavarovali ušesa pred strupenim vetrom. Tih šepet je šel med njimi. Čakali so čolnarja z onstran reke, da jih prepelje čez Ljubljanico. Iz Ljubljane je prišel tudi vodnik, ki jih bo pripeljal k partizanom.

V zvoniku sosednje vasi je odbilo osmo uro. Oči fantov so se vse pogostejše ozirale čez reko, kjer se je med drevjem stiskalo le nekaj hiš.

»Ob osmih bi moral priti po nas čolnar. Tako smo dogovorjeni s terenci. Toda počakajmo še malo, saj bo prišel,« je fante miril vodnik.

Čakali so. Spet je tišino raztrgalo enakomerno bitje ure v zvoniku, ki je naznanjalo deveto. Čolnarja ni bilo. Le oster veter je močnejše zapihal in mraz je še huje pritisnil. Fantje so se premrlić prestopali in pazljivo gledali čez reko. Ko tudi ob desetih ni bilo čolnarja, so ga skušali priklicati z žvižgi. Toda z druge strani reke jim je odgovarjala le gluha tišina. Fantje so že začeli ugibati, če niso onstran Italijani.

V negotovosti so tako ure počasi minevale. Približala se je že polnoč, o čolnarju pa niti sledu.

Takrat se je odločil Vojteh. Sleknil je obleko in se pognal v ledene valove Ljubljaniće. Reko je dobro poznal, saj je bil iz bližnje vasi, a tudi mornar je bil včasih. Zato je okrog 70 metrov široko reko hitro preplaval.

Toda na drugem bregu ni našel čolna. Precej časa ga je iskal gol in moker v strupenem mrazu. Šele čez čas ga je odkril in priveslal po nas. Voda se je na Vojtehu strčila v led. Brž se je oblekel in potem s čolnom še štirikrat preveslal na nasprotni breg, preden smo bili vsi onkraj reke.

Nadaljevali smo pot čez Ljubljansko barje do gozda pod Krimom, kamor smo prišli okrog petih zjutraj. Vojteh je bil od mraza tako izčrpan, da sta ga morala dva podpirati pri hoji. A tudi ostali fantje so bili utrujeni od dolgega čakanja in naporne hoje po mrazu. A morali smo naprej, po gozdu, visoko v hribe. Hodili smo še ves dan.

Šele proti večeru smo prišli na cilj — pred vasico Kožljek. Vodnik je skočil pogledat v vas, če je zveza. Kmalu se je vrnil in nas popeljal v prijazno kmečko hišo, kjer smo od utrujenosti in mraza kar popadali za toplo peč. Tu so nas pričakali trije partizani. Na pol so tičali v stari jugoslovanski uniformi, na pol v civilnić obleki. Najprej smo se najedli, gospodar pa je postavil pletenko vina na mizo. Ko smo si ogreli premrle ude, se je razvnel pomenek. Novinci smo občudovali partizane in

navdušeno poslušali njihovo pripovedovanje o borbah.

Eden od njih je predlagal: »Fantje, izpijmo še kozarec na zdravje našega komandanta!«

Radovedno smo se ozrli, kdo bi naj to bil, toda prav tisti, kateremu smo to najmanj prisodili, se je dvignil izza mize in nazdravil vsem: »Fantje, na zdravje vam! Za našo zmago!«

S svojim skromnim ponašanjem, pristrčnim, tovariškim odnosom nas je vse osvojil še isti večer. Ko smo kmalu potem odrinili iz vasi daleč v v gozd, nam je pomagal nositi prtljago. Na vsakem koraku je imel za nas pripravljen dober nasvet, bodrilno besedo. Za seboj je imel že več mesečno trdo šolo partizanstva. Svoje izkušnje nam je povsod in vedno posređoval. S svojo preprosto besedo pa nas je navdušil za borbo.

Tako se je že s prvim dnem utrdila ta pristna tovariška vez med nami in komandantom partizanskega odreda, poznejšim narodnim herojem Stanetom Semićem-Dakijem. In to prvo srečanje s partizanskim komandantom mi bo prav zaradi tega ostalo vedno v najlepšem spominu. Prehod borcev čez ledenomrzlo reko pa je dokaz izredne vztrajnosti in junaštva.

Jože Jakomin

Moritev na Frankolovem

BILO JE meseca februarja 1945. leta. Že drugi mesec je potekal h koncu, odkar so me Nemci pripeljali v »Stari pisker« v Celju. Zima je bila ostra, v celicah nas je zeblo, bili smo lačni in polni uši. Dnevno so tulile sirene, ki so najavljale prihod bombnikov. Gestapo in pazniki so se v času alarmov poskrili v zaklonišča, a na naše celice so v tem času namestili še po eno ključavnico, da ne bi kdo izkoristil paniko in pobegnil.

Življenje pripornikov je bilo polno živčene napetosti. Za »razvedrilo« smo prejimali nemški časopis (Marburger

Zeitung), kjer smo čitali, da so partizani ubili zloglasnega sadista Kreislehrerja Dorfmeistera. Kot dodatek k temu je bilo zapisano, da bodo zato postrelili 100 Slovencev. Ni bila prijetna ta grožnja, ker smo vedeli, da smo lahko ravno mi žrtve nemške podivjanosti. Naša slutnja ni bila brez razloga, kajti 12. februarja 1945 ob 6. uri zjutraj so pridrveli v celico gestapovci s pazniki ter poklicali predse tri pripornike. Iz celic so nabrali 75 zavednih Slovencev, medtem ko so jih 25 pripeljali iz mariborske kaznilnice. Te kandidate smrti so namestili v po-

sebeno celico in jih obvestili o njihovi usodi. Kako je bila zanje strašna noč, ni moč opisati. Poslednje njihovo delo je bilo, da so se lahko dostojno v mislih poslovili od svojih najdražjih. V ranih jutranjih urah so jih odvedli na dvorišče, kjer so jim odvzeli vrhno obleko, zvezali po dve žrtvi skupaj, jih natovorili na kamione ter odpeljali iz Celja.

Kmalu zatem, okrog pol osme ure, so ponovno vstopili gestapovci in pazniki v celice ter odbirali žrtve kot klavno živino. Ko smo sodili, da je število popolno, so tudi nas natovorili na kamione, kjer je bilo naloženo orodje: krampi in lopate. Avto je zabrnél in nas odpeljal po Mariborski cesti proti Frankolovem. Nekako 1 km pred Frankolovem smo zasledili polno razmetanega papirja in drugih ostankov. Pozneje smo izvedeli, da je na tistem mestu razneslo Kreisleiterjev avto z njim vred.

Ko so nas pripeljali na kraj morišča, v Frankolovo, sta na jablani že visela dva fanta. Ob pogledu nanju smo se zavedli, da nas čaka ista usoda. Gestapovci so nas razporedili po skupinah: prvih sto pripornikov na eno stran, nas, ki smo prispeli za njimi, pa so spet ločili v dve skupini. Ukazali so nam, naj začnemo kopati dve jami ob cesti. Naši občutki so bili nepopisni, saj smo vedeli, da kopljeimo grob za ljudi, ki so delali in živeli za iste cilje, kot smo delali mi. Preden smo končali naše delo, so gestapovci začeli svoj posel. Po dve in dve žrtvi so pripeljali pod drevo, esesovec, ki mu je bilo poverjeno krvniško delo, pa je obesil obsojencu vrv okrog vratu. Še prej je žrtev morala stopiti na stol, ki so ga pozneje spodnesli, in s tem je bila pretrgana nit življenja stoterim Slovencem. Na vsako drevo so obesili po 5 do 12 žrtev, kakor je bilo pač drevo veliko. Vsi so šli na morišče dvignjene glave in mirno, čeprav so vedeli, kaj jih čaka. Le eden je skušal pobegniti, a so ga nacistične krogle na begu ubile. Krvniško delo so opravljali banaški

Nemci. Njihov izraz je bil izraz sadistov. Med obešanjem so zločinci še ogledovali obleke obsojencev. Nekatere so slekli do gola in si obleko porazdelili. Ko je že viselo vseh 100 žrtev, se je nenadoma pojavilo dvoje letal. Nizko nad moriščem sta se nagibali zdaj levo, zdaj desno, ko da se poslavljata od ljudi, ki so umirali za domovino. Bilo je dvoje titovih letal in Nemci so se začeli panično skrivati. Rešile so jih bele obleke. Po odhodu letal so vojaki začeli snemati žrtve. Žice z rok smo jim morali sneti mi, ki smo zanje kopali jame, in moji mlajši tovariši

so jih položili k zadnjemu počitku.

Med obešenci je bil tudi neki tovariš, ki si je nekaj dni pred tem prerezal trebuh. Pogled nanj je bil strahoten. Vojaki so ga slekli in iz rane se mu je cedit gnoj. V jamo, ki sem jo jaz skopal, smo položili 60, a v drugo jamo 40 obešencev. Ko smo končali pogrebniško delo, so nas strpali na kamione. Mene so morali dvigniti, ker sem bil brez moči, ves izčrpan od grozot tega dne. Ob štirih popoldne so nas spet zaprli v celice »Starega piskra«.

Anton Jovan

Najmlajši komandant

MED ZAGREBOM in Bje-
lovarom je okrajno mesto, bolje rečeno, večja vas Garešnica. Tu sem spoznal družino pokojnega Jurija in še živeče Marije Vaupotič iz Laškega. Z enim izmed transportov so jih z drugimi domačini vred izgnali na Hrvatsko. Ustaške oblasti so jih naselile v bližnji vasi Popovac, pri pravoslavnem kmetu Jovu Šimraku. Ker so bili v Paveličevni tako imenovani neodvisni državi izgnanci skupaj s Srbi, Židi, cigani in poštenimi Hrvati brezpravni, so naše družine na srbskih domačijah po navadi lepo sprejeli. Vaupotičeva družina je bila zavedna, saj se je že pred vojno borila proti petokolonašem in je kljubovala tudi Nemcem in ustaški oblasti vso okupacijo. Že leta 1941 se je vsa družina opredelila za osvobodilno borbo, štirinajletni Zdravko pa je istega leta postal sekretar SKOJ. Ker so se kompromitirali, so leta 1942 morali oditi k partizanom Zdravko, Bogomir in Ema, medtem ko je mati ob hajkah morala često bežati na osvobojeno ozemlje, kar je trajalo ves čas do osvoboditve. Hčerka Ema se je proslavila kot hrabra borka v XII. proletarski Slavonski brigadi; izgubila je moža, slovitega slavonskega komandanta Brkljačiča-Busa. Padel je junaške smrti v Djulovcu. V isti

brigadi se je v jurišnem oddelku nekajkrat odlikoval tudi Bogomir, sedaj aktivni major JLA.

Mladi Zdravko se je rodil 1927 v Laškem in je do okupacije obiskoval 4. razred gimnazije v Celju. V Popovcu se je vključil v NOB; čeprav je bil mlad, mu ni manjkalo resnosti in zrelosti. Še istega leta jo je mahnil sam samcat zdoma čez travnike v taborišče Moslavaškega partizanskega odreda. Kmalu je vsa okolica govorila o hrabrem plavolasmu in postavnem Slovencu, mladeniču, ki je šel k partizanom.

V ta odred sem kasneje prišel tudi sam in sem takoj vprašal za Zdravka. Naključje je hotelo, da so me dodelili v njegovo, drugo četo I. bataljona in posledaj sva bila neločljiva tovariša. Takrat je bil še deseter in četudi mlad, je mnoge prekašal v resnosti in bistrumnosti. Imel je to prednost, da je bil po mnogih težavnih akcijah, neprespanih nočeh in naporih pohodih le redko utrujen. Bil je zelo redkobeseden, toda kadar nas je komandant bataljona, Lojze Kovačič, tudi sin v te kraje doseljenih slovenskih viničarjev, vprašal, kdo se javi za bombaša, se je Zdravko brez premišljanja prvi oglasil s kratkim: »Jaz!« Ob takih prilikah sem se odločil za isto.

Noč v taborišču

(Padova 1942)

*Pepelnato mračino
mesec prežari,
naglodan ves, krvav,
kot bi odsev zemlje
čez strmi nebes pal,
pod njim — razbiti splav —
zgubljen oblak leti
skoz temni, gosti zrak.*

*Po taboru je gluha noč razsuta ...
Le veter, smeli svobodnjak,
neugnano ponočuje,
ob stražne stolpe buta,
zid speči preskakuje
in žive dramí, dramí ...*

*Pod strehami ljudi hropeči skladi
se zganejo, zvrvra med pograde tišina,
težké oči jim vzplamenijo v nadi;
že gledajo vihar pomladi nove
in tisoč src udari, z vetrom rjove:
Domov, domov, nas ne zgotlaš, tujina!*

Tako sva hodila več mesecev skupaj v vse akcije in tako je bilo tudi v I. Moslovaški brigadi, ustanovljeni konec leta 1943, v katero sva bila dodeljena tudi midva. Znano je, da je Zdravko ob danem znamenju za juriš vstal prvi in da ga je bilo potem težko dohajati. To smo namreč večkrat doživljali in njegovi predpostavljeni so nas običajno opozarjali, naj ga v njegovih nalletih zadržujemo in če je mogoče, nanj pazimo. Seveda je to vse ostalo le pri besedah, zakaj Zdravko je bil spreten borec in je odlično presojal, kdaj je treba pohiteti naprej in podobno. Spričo tega junaškega zadržanja je kmalu napredoval za vodnika in potem namestnika komandirja čete.

Zdravko je nato odšel v komandantsko šolo v Slavonijo. Dalj časa smo čutili vrzel, ki je nastala po njegovem odhodu, toda živeli smo v prepričanju, da se bo kmalu vrnil. V njegovi odsotnosti so bili v osvobojeni Koprivnici osnovani 33. divizija in X. korpus ter še nekaj drugih brigad.

Medtem smo križarili po vsej Podravini, Kalniku, Moslavini, Posavini in Slavoniji. Trije meseci so precej hitro minili, ko se je zopet vrnil naš Zdravko. Takrat smo bili v vasi Draganci blizu Čazme in vsi smo se z njim radostno pozdravljali. Hitro smo zvedeli, da je imenovan za komandanta IV. bataljona, in bili smo njegovi tovariši menda na to bolj ponosni kot on sam. Takrat mu je bilo 17 let in skoraj malo nemogoče se te stvari danes slišijo po tolikih letih. Morda bo kdo mislil, da so to bile manjše brigade? Toda kdor pozna osvobodilno gibanje in sestavo vojaških enot na tem področju, bo drugačnega mnenja. Tudi stiska za vojaški kader v teh enotah ni bila, in preveč zreli so bili voditelji štaba X. korpusa, da bi se v takem primeru morda zmotili. Ne, niso se zmotili, kajti poznali so Zdravkovo pot pred odhodom v šolo za komandante. Ta večer sva ležala na dveh mizah v šolski sobi, spala namreč nisva skoraj vso noč nič, kajti imela sva si mnogo

povedati. Precej sem ga izpraševali, kako je bilo v šoli, in le z največjo muko sem izvel iz njega, da je bil med tremi najboljšimi, če ne prav najboljši pri izpitih. Precej zgodaj sva vstala in se na kratko poslovila.

Minevali so dnevi in tedni in vselej je bilo slišati, kako Zdravko skozi mnoge težavne bojne pohode večje vodi svojo enoto. Kaj hitro je prišel mesec april 1944. leta in z njim najino slovo, ker sem moral za nekaj časa v Bosno. Vrnil sem se čez kak mesec in našel brigado blizu Čazme. Ko sem se jel zanimati po novicah, ki jih v moji odsotnosti ni bilo malo, me je močno pretresla vest, da je Zdravko padel. V njegovem bataljonu so mi pripovedovali takole: Gotovo se spominjaš »Krvave Narte« (to je bila vsa leta okupacije izredno utrjena postojanka gestapovcev, ustašev in domobrancev, od Bjelovara oddaljena kakih 8 km), ki smo jo že prej dvakrat brez uspeha napadli in na žalost pustili tam nekaj odličnih borcev? Nekako tako je bilo tudi tokrat. Banda je bila utrjena v starinskih zgradbah in betonskih bunkerjih ter smo jih le z največjo težavo pregnali v dve ali tri zgradbe. Nekaj smo jih zajeli, nekaj pobili, toda maščevati le nismo mogli dragocenih žrtev iz te borbe. Z Zdravkom pa je bilo takole: Zbral je jurišče in nekajkrat z njimi jurišal na najnevarnejša mesta. Prav v zadnjem naletu, ko so se nekatere naše enote že umikale, ga je sovražna strojnica zadela. Tako ranjen je zaostal za svojimi tovariši, ki so že bili precej daleč od njega in ga niso slišali, ko jih je klical. Onemogel je, ker je izgubil toliko krvi; padel je v globok in narasel potok. Tu se je začela njegova borba za življenje in smrt, toda k sreči so ga od tod v zadnjem trenutku izvlekli kurirji. Kljub kritičnemu stanju so ga peljali v partizansko bolnico »Garič«. Čeprav je bil do takrat kos nadčloveškim težavam in kljub velikemu prizadevanju zdravnikov, hudih ran ni mogel preživeti.

Mirko Fajdiga

ŠE NE VESTE?

ZA TOPOVE IZ PARTIZANSKIH OROŽARN? Danes ta dan jih lahko vidite v Vojnem muzeju JLA v Beogradu in predstavljajo partizansko domiselnost, ki je v dobrih meri nadomestila prvotno pomanjkanje težkega orožja. To so topovi, kot n. pr. možnar kalibra 38 mm, ki ga je iz cevi topiča iz cerkve sv. Nikole v Gornji Suvaji po lastni zamisli izdelal partizan Božo Majkič. Top je imel lesen podstavek, granate pa so izdelovali iz vodovodnih cevi in jih polnili z eksplozivom. Top so polnili spredaj in so streljali z njim do 1000 m daleč. Prvikrat so ga partizani uporabili v borbi proti domobrancem na Gorši pri Reki, kasneje pa so ga prenesli na položaj blizu Budimlića-Japre, s katerega so v enem mesecu izstrelili 72 granat. Ta top so partizani nehali uporabljati šele avgusta 1942, ko so krajiške enote zaplenile prve italijanske topove. Drugi tip partizanskega topa je bil banijski top 54 mm, izdelan v partizanskih orožarnah v Malem Gradcu. Tudi ta top so polnili spredaj in so ga prožili podobno kot lovske puške, toda od daleč, z vrstico. Ko so z njim streljali, je vrglo top tudi po 15 m daleč s podstavka. Zato, ker je tako skakal, so mu partizani rekli »jarec«. Smodnik za granate je izdeloval partizan Lazo Zlonoga iz solitra, zvepla in leskovega oglja. Tudi za ta top so granate izdelali iz vodovodnih cevi. Nadaljnji tak top je top kalibra 62 mm iz Vojniča, ki pa je bil že popolnejši, saj so cev izdelali na stružnici in je imel tudi merilne naprave, podobno kot puške. Nesel je 4 in pol km daleč. Granate so imele na vrhu zažigac, ki je aktiviral eksplozivno polnjenje pri udaru granate ob cilj. Prvikrat so ga partizani uporabili v napadu na orožniško postajo v vasi Tušilović. Z drugo granato so to postajo razrušili. Omeniti je treba potem še slovenski »partop«, izdelan v delavnici na Turjaku julija 1942 iz cevi minometala 81 mm in ki so ga prožili s petelinom puške tipa »Mauser«. Tudi ta top so polnili skozi cev. Prvikrat so ga uporabili 13. julija 1942 v Iški pri Ljubljani v napadu na Italijane. Iz daljave 600 metrov je granata zadela zvonik vaške cerkve. Pozneje pa je ta top nadaljeval svojo vlogo v borbah med tako imenovano roško ofenzivo.

JANA HUSA, češkega verskega reformatorja, so katoliške cerkvene oblasti leta 1414 sežgale na grmadi kot krivoverca, njegovi pristaši, imenovani husiti, pa se niso odrekli njegovemu nauku. Zato, ker tudi niso hoteli priznati nemškega cesarja za svojega vladarja, so bili izpostavljeni dvojnemu napadu, cesarja Sigismunda in rimskega papeža. Češka ljudska vojska ni bila močna, saj ji je primanjkovalo težke in oklepne konjenice, ki sta bili tedaj »kraljičje« vojevanja. Udarna moč češke armade je bila pehota. Za borbo proti sovražni konjenici pa so husiti uporabljali tudi posebne dvoosne vozove z visokimi in močnimi stranicami. Kadar so se pripravili na obrambo, so z vozovi napravili krog, konje pa so postavili v sre-

do kroga. Vozove so nato povezali z verigami, praznine med kolesi in vozovi pa zatrpali z močnimi deskami in tramovi. Za vozovi se je razvrstila pehota, ki je s kopji, sulicami in kiji odbijala napade sovražnika. Te, husitske vozove, so uporabljali tudi za napad. S hitrimi manevri so si prizadevali spraviti sovraga v klešče, mu onemogočiti akcijo in ga uničiti z napadi od vseh strani.

DA JE KIP SVOBODE, ki stoji na Bedloes Islandu, v spomin na stoletnico borbe za svobodo Severni Ameriki poklonila Francija? Odkrili so ga 28. oktobra 1886, izdelal pa ga je kipar Alžacan Bartholdi. Tisti, ki so ga videli, pripovedujejo, da ob vходу v newyorško luko napravi kip Svobode veličasten vtis in da so Američani nanj ponosni kot na kako narodno svetinjo. Navdih za svoje delo je Bartholdi dobil, ko je privkrat

Kip Svobode na Bedloes Islandu, ob vrodu v newyorško luko

obiskal Ameriko in se je pred njim razgrnil »Novi svet«. Za proslavo 70-letnice so posebne skupine delavcev več kot eno leto čistile kip in naposled vzorno uredile »Miss Svobodo«, pri čemer so pazili, da je ohranil tisto, za stare spomenike značilno patino. Kipar Bartholdi je konstrukcijo kipa izdelal po egip-

čanskih vzorih. Najprej je izdelal glavo in desno roko. Kot model za poteze na obrazu je vzel mater. Jekleni skelet je izdelal graditelj Eiffelovega stolpa, Gustav Eiffel. V svoji delavnici je Bartholdi lahko modeliral le posamezne dele. Poizkusni skelet je bil iz lesa. Obdajali so ga z bakrenimi ploščami zaželenih oblik, za prevoz pa so uporabili posebno ladjo, da je težki tovor prepeljala prek Oceana. Kip tehta nič manj kot 225 ton in so za vlitje porabili sto ton bakra. Ogromno plastiko so lahko postavili šele leta 1886, čeprav naj bi bilo odkritje že leta 1878.

ZA NEKATERE PODATKE O II. SVETOVNI VOJNI? OZN je nedavno izdala statistiko z nekaj podatki o II. svetovni vojni. Tako je padlo na frontah v II. svetovni vojni 12,12 milijonov vojakov. Pri bombardiranju mest je padlo v zaledju 4 milijone ljudi. Izven tega je bilo ranjenih, pogrešanih ozir. je neznano izginilo še 35 milijonov ljudi. V koncentracijskih taboriščih je umrlo 9 milijonov ljudi. 45 milijonov ljudi je bilo odvedenih na prisilno delo ali pa so se morali izseliti zaradi vojnih operacij. Streho je izgubilo 21,25 milijonov ljudi, 1 milijon otrok pa je ostalo brez staršev. In materialna škoda? Porušeni je bilo 30 milijonov stanovanj. Stroški vojskujočih se strank pa so znašali 32 milijonov zlatih frankov. Druga svetovna vojna je bila največja katastrofa človeštva v zadnjih 4000 letih!

DA JE BIL KIJ, tako imenovani »buzdovan«, s katerim je bil oborožen tudi legendarni Kraljevič Marko, železna krogla, nasajena na lesenem ročaju. Glava kija je bila gladka, ali obita z železnimi konicami. S kijem je bila oborožena konjenica, pa tudi pehota. Kasneje, ko je prevladalo strelno orožje, je bil »buzdovan« znak za polkovniški čin. Madžarska konjenica pa je bila oborožena tudi z bojnimi sekirami, ki so bile nasajene na dolgih držajih. Nadaljnje »strašno« orožje srednjega veka je bil tudi železni bič, gladka ali šiljasta krogla, ki je bila s 30 do 50 cm dolgo verigo pričvrščena na lesen ročaj. Ščasoma je iz tega orožja nastala tako imenovana nagjaka.

ZA ASIRSKE BOJNE VOZOVE? Asirci so namreč prvi uporabljali za borbo konje, ki so spočetka pri sovražnikih izzvali pravo pravcato paniko. Po prvih iznenadenjih pa se je vloga konjenice zmanjšala in Asirci so začeli uporabljati enoosne vozove z zaprego dveh do štirih konj v eni vrsti. Na vozovih sta bila po navadi po dva vojaka, ki so jih z obeh strani ščitila kratka ostra kopja. Konji so bili deloma zaščiteni s kožnimi oklepi, podolgovata ojes pa je bila na koncu obita z železno ali bakreno glavo. V začetku bitke so se vozovi v teku usmerili na napadalca, da bi s silovitim udarom razbili sovražne vrste, pehota pa je prodirala za njimi, da bi prebila kline v nasprotnikovo razvrstitev. Takšnemu napadu se je ponavadi zoperstavil »gozd« dolgih kopij in »dež« pušic, s čimer je nasprotnik skušal preprečiti proboj bojnih voz.

Uporniki s Karavank

NEKJE daleč v zvoniku je počasi udarilo kladivo. Udarci so zapluli skozi ozračje v noč, se lovili med valovitim zelenjem in odhiteli čez Karavanke.

Ena... dve... tri, smo počasi naštel.

»Še štiri ure,« je dahnil Jože in krepkeje stisnil svoj mitraljez.

Sestnajst nas je bilo. Stali smo v senci gozda, sto metrov nad cesto Tržič—Ljubelj in se nasmijali na kolibo, ki je ždela na robu hribočka samotna in sključena kakor stara grbava baba. Streha je puščala, omet se je luščil in trhljena vrata so bila na stečaj odprta.

»Sedi ti tišina!« je ukazal Matjaž, komandir grupe, izvlekel cigareto, jo zmeščal in vtaknil v usta. Pod odejo jo je prižgal, potem pa gorečo zakril z dlanmi in krepko potegnil.

Prisedel sem in poizkušal zaspati. Toda v taki mehki noči, ko so zvezde tako blizu in tako živo in vroče gorijo na nebu, se ne da spati.

»Ali čutiš,« je prišel Matjaž svoj najljubši pogovor, »kako zemlja opojno dehti po žitu in zorečem sadju, po rastoči travi in cvetočih rožah? Po sanjah in ljubezni diši! Kako rad bi že zamenjal puško s plugom in na vasi svoboden vdihaval vonj po žitu in senu, po kaščah in senikih, po podih in kozolcih. Bom dočakal to, komisar?« je dejal in me vprašujoče pogledal.

Že pred meseci se mi je razkril. Rad se je zatekal v kraljestvo gora vsa predvojna leta. Ljubil je nepregledno razsežnost in nevarnost planin; vrhovi so tešili njegovo potrebo po sli-

kovitosti in njihova svetla lepota in divjina sta se vraščali vanj. Potem so prišli Nemci. Med prvimi je prijel za orožje in odšel med borce Kokrškega odreda. Tu je spet našel cvetice, gozdove, gore in tovariše...

Gore je polagoma začelo zlatiti vzhajajoče sonce. Potem so zažarele od sonca obsijane livade in trava je zasijala od jutranje rose. Više ležeče njive so zablestele v rjavem sijaju, izorane brazde pa zalesketale v jutranjem soju. Toplo so božali bleščeči prameni sonca in razlili po trudnih udih sladko omotico. Jutro se je razcvitalo, kakor bi ga prebudil nasmeh vedrih borcev.

To je dvignilo tudi Matjaža, ki je pričel: »Poglej, koliko sladke skrivnosti in lepote je v teh gorah. Vsak dan, kadar se vzdrami sonce, pošlje prve žarke tem vrhovom in se jim potem ves dan dobrika in jih boža. Zvečer, preden zatone, se s svojim škrlatnim poljubom poslovijo od njih, da zablešče in zagore. Če hočeš piti to lepoto gora, moraš z njimi živeti. Če pa tu živiš več let in se boriš s puško v roki za njihovo osvoboditev, jih ne boš nikdar pozabil.«

Ura v zvoniku je udarila sedem.

»Pripraviti se moramo,« je rekel Matjaž. »Naš načrt je osvoboditi okrog sto ujetnikov, ki jih vozijo Švabi vsak dan na delo v predor. Posadko ujeti; če se ne preda, pobiti. Umika ni, dokler niso vsi rešeni!«

Cesta je napravila oster ovinek in za tem ovinkom smo se vgnezdili, prisluškovali črnemu molku, napeto čakali in pripravljali orožje. Kmalu so prišli. Prihulili smo se k zemlji in kazalci so nagonsko skočili iz lokov orožja na petelina.

»Le mirno kri, dečki!« je miril Matjaž.

Zeleno prepleskano motorno kolo s prikolicco se nam je hitro bližalo. Bila je predhodnica. Takoj za njim pa sta z isto hitrostjo vozila dva tovorna avtomobila, polna delavcev. Zaščitnice ni bilo videti nikjer.

»Po njih! Pošteno jih dajmo!« je zagrmel mogočen Matjažev glas. Toča krogel se je usula na Nemce in prvi strelji so zateli točno in v živo. Vozila so se ustavila in z velikimi skoki smo pohiteli k ujetnikom. Vsi smo vedeli eno: rešiti za vsako ceno vseh sto ujetnikov, preden pride zaščitnica ali pomoč.

Okameneli so obstali. Niso vedeli, kaj naj to pomeni. Toda Matjaž je v naglih in sočutnih besedah povedal, kaj se je zgodilo. Zareli so od začudenja in sijali od sreče in zadovoljstva. Bledi, s trepetajočimi ustnicami in glasovi so se zahvaljevali. Rešeni smo! Rešeni! — so ponavljali v mešanici jezikov in se veselili obrazov objemali. Nerodne so bile njihove kretnje, roke trde in izdelane, toda oči hvaležne in polne solz, ko so nam stiskali roke. Tu so bili angleški letalci, francoski planinci, amerikanski tankisti in še mnogo, mnogo drugih, ki so jih Nemci ujeli v vojni in jih potem poslali v taborišča.

Za zahvaljevanje ni bilo več časa. Po cesti iz Tržiča se je bližal kamion, poln Nemcev, ki se je ustavil streljaj od nas. Na dlani je bilo, da moramo sprejeti borbo, ako nočemo, da nam polovijo pravkar osvobojene ujetnike, ki so se z največjo naglico oddaljevali od nevarnega kraja. Vodil jih je Tonček, star partizan.

Na cesti je spet zahrumelo. Kot en mož smo udarili na bližajoče se Nemce. Z glavo med pleči in z orožjem v roki so se pognali naprej, podobni divjim zverem, ki vohajo kri. Toda daleč niso prišli. Ena tretjina jih je obležala v krvi. Tedaj pa je spet zadonel krepak Matjažev glas: »Juriš!« in vseh štirinajst mož, ležečih za cesto je spreletel drget. Kakor snežni plaz s Košute ali Stola smo se odlepili od zemlje in se z divjimi kriki zagrizli v čistino. Bili smo brez pravega kritja, ko smo se kot obsedeni podili proti nasprotnemu bregu. Vojaki v zelenem so se zbegani umikali, toda neprijetno sikanje okoli glave ni prenehalo.

Hrušč je potihnil, Frice smo pregnali, toda njega — zmagovalca ni bilo med nami. Ostal je zadaj, naslonjen na edino drevo, ki je bilo na tej čistini. Z rokami je segal k trebuhu, se bolesto krivil v dve gubi ter se začel opotekati s klekajočimi koraki in pobešeno glavo. Spet se je ustavil, potem pa omahnil s ceste v jarek, se opotekel proti potočku in kakor slep odtaval proti bistri vodi, dokler se ni na pol pota zgrudil v travo, ki je sijala od jutranje rose. Okrvavljen je obležal nepremično z zelenkasto bledico, razlito po obrazu. Na razkitem trebuhu je zijala rana.

Žilavo telo se je upiralo smrti. Še je hotelo živeti. Matjaž si je tako želel dočakati svobodo! Razgrnili smo odejo in napravili nosila, potem pa krenili proti bolnišnici.

Steza se je vila navzgor, vedno navzgor, zdaj rahlo napeta, pa spet strma. Visoko v planini smo se priključili osvobojenim ujetnikom — novim partizanom (kasneje so po kurirski zvezi odšli na Primorsko), in šele tedaj je cesta pod nami oživila. Spet so odmevali rafali, za

nami pa so se vozile granate, ki so jih pošiljali iz doline.

Ze šest ur smo hodili, a Matjaž je bil še vedno pri polni zavesti. Drevje se je nato zredčilo, zjasnilo se je pred nami in dosegli smo vrh.

»Kako lep je moj zadnji sprehod,« je s težavo pričel Matjaž. »Po znanih stezicah sredi malih njiv, ki dozorevajo v poznem klasju, sredi pašnikov in senožeti, med dišečimi gozdovi in ponosnimi planinami, ki kipe v nebo.«

Dan se je nagibal h kraju. Skalnate gorske planote so zažarele v rdečih in vijoličastih barvah in kotanje so bile kakor latvice mleka, do roba polne goste megle. Tiho polje se je pogrezalo v mrak in majhne hišice so se zdele kakor otroške igrače. Tam na zahodu so se bleščali triglavski vrhovi v zarji zahajajočega sonca in dolge črne sence so legale čez grebene v dolino. Prav počasi, kakor je odhajalo življenje od Matjaža...

»Končano je!« je nekdo kriknil. Groza je obležala med nami. Odkrili smo se in sklonili glave. Nismo jokali, toda oči vseh so bile nabrekle pod pritiskom solz in prsi so hrople od zadržanega ihtenja. Izgubili smo komandirja, tovariša, borca in človeka, toda izgubili zato, da je šestindeset ljudi zaživelo novo življenje...

CENE VIPOTNIK:

Pogreb

(Pastel iz taborišča)

Baraka 6. Široko zeva dver.
Nebo čepi prihuljeno na strehi.
Dež šiva venomer.

Gostí se tiha truma za slovo:
nekdo je zdrknil v blažene temine,
spoštljivo kot doma ga leč neso.

V tišini mrzli lica kamenijo.
Pretesno rakev so mu roke zbile,
še v zemlji se bo drenjal večne čase,
čez rob noge prstene v dež molijo,
kriče: še bi lahko hodile.

Ko devljejo na črni voz mrtvaka,
(zamolklo pater miserere bere)
skljuvan obraz koščeno kokodaka:
Priatelj, glej, jaz nisem več!

Temní se. Sami smo na svetu.
Kje si, življenje, da v slovesnem letu
preglušiš plahutanje smrtnih ptic...?

Spokojno mimo ostrih žic
se samcat brat v meglo pomika.
Togo stojé možje, bes v duše sika.

Neslišno v noč odpelje mrtvi voz.

DREVO NA SAMEM

*Izza ostudne mreže žic,
kjer sonce liže bajonet,
pokonci čez majavi svet
stebaj še zmerom stopam vštric,
uporna domovina.*

Veno Pilon: Pesnik Cene Vipotnik

PESNIŠKA zbirka Ceneta Vipotnika »Drevo na samem« je nedvomno ena najboljših knjig v poslednjih letih: v njej je dobila doslej najčistejši zven poezija tako imenovane srednje slovenske pesniške generacije.

Zbirka pomeni skoraj dvajsetletno žetev: prve pesmi segajo v zadnja predvojna leta, v intimnejšem smislu: v pesnikovo mladost, poslednje pa smo lahko brali v revijah komaj nekaj mesecev pred izidom zbirke. Sredi med tema dvema časovnima skrajnostima so Vipotnikove vojne pesmi; le-tem je namenjena ta kratka recenzija.

Namesto uvoda stavek za tiste, ki zbirke niso in morda ne bodo brali: Vipotnikova tako imenovana vojna lirika nima mnogo skupnega s tistim, kar si navadno pod tem pojmom predstavljamo: po svojem osrednjem bistvu se mnogo ne loči od pesnikovih predvojnih ali povojnih pesmi. Naj to trditev konkretiziram: Vipotnik v tem ciklu, ki mu je dal naslov »Zvezda ubogih«, bolj kot o vojni poje o človeku v vojni. Predvsem o sebi. Toda ta pesem kljub temu ni samo pesnikov dnevnik: je umetniško polnokrvna podoba posameznika v času, tistega posameznika, ki je živ del časa in družbe, ki jima pripa-

data, in v svoji vsoti tudi ver-na podoba družbe same.

Rekel sem že, da se Vipotnikova vojna lirika mnogo ne loči od njegove predvojne, kakor tudi ne od povojne, v zbirki sami je vojni ciklus celo nepogrešljiv, brez njega bi knjiga razpadla v dva ločena dela, tako pa prav ta cikel veže predvojno in povojno dobo, pesnikovo mladost in njegovo zrelo, možko dobo.

Zgornji motto, ki ga je pesnik postavil za uvod svojega vojnega cikla, sam nudi ključ za razumevanje te poezije, zato sem ga namenoma izbral tudi za motto teh vrstic; naj ga prevedem v vsakdanjo govorico: pesniku ni bilo dano, da bi svoje in narodove pravice branil s puško v rokah, znašel se je sredi zamreženih žic, kjer je bilo življenje tako, da je bilo težko ostati človek, človek

s ponosom, vero in pogumom. In v tem je tudi največja dragocenost tega cikla. Pesnik, pesnikov človek, slovenski človek sploh v tej Vipotnikovi liriki ve, kako je težko, čuti se potisnjenega ob tla, nič ne more in vendar... »pokonci čez majavi svet s teboj še zmerom stopam vštric, uporna domovina.« Trpljenje je bilo preveliko, da bi moglo ostati brez plačila, ponižanje človeka prestrašno, da se ne bi človek oklenil vere v rešitev, ki je edina še mogla dajati razosebljenemu individuu moč, da je vzdržal. Vso to težko moro življenja, ki pa nosi v sebi tudi vero v osvobojenje človeka in naroda, je Vipotnik mojstrsko, s kruto golo govorico prikazal v pesmi »Iz težkih dni«, ko se otroci igrajo talce, s simbolično rešitvijo oziroma zaključkom igre:

*K zidu so dete si deli — ej, baš je shodilo —
krotko se prestopa in péstuje premrle ročice;
s kovanja frlijo ko duše zavržene listi,
deca jih v blatu tepta in mu vpije: »No, padí že, padí!«
A dete stoji in péstuje premrle ročice,
ozira se v okno, kjer lučca samica je mrak presijala,
ah, dete stoji in — ne pade.*

Odnos pesnika do vojne in njenih grozot je odnos zrelega, treznega moža do usodnega zgodovinskega obdobja: Cene Vipotnik doživlja vojno z vso

zavestjo, obup ga ne stre, prav tako pa se tudi ne izgublja v iluzijah, objektivni je, ponekod morda celo nekoliko preveč objektivni, ne samo mi-

selno, celo v čustvenem pogledu je zelo umirjen, domišljen in nekako — discipliniran. Zanimiva je ob Vipotnikovi poeziji primerjava z ostalo našo vojno liriko: pesnik je nekje na sredi med vojno liriko, ki so nam jo ustvarili Bor, Kajuh, Gruden in drugi, ter med vojno liriko mlajših, ki nastaja nekako retrospektivno, po dokajšnjem časovnem odmiku, in se vojna bolj

kot v bistvu samem zrcali v njenih težkih posledicah: zagrenjena mladost, izpodrezane zdrave korenine življenja in neka brezcilnost tudi v povojnem času, ker si je mlad človek predstavljal vojno oziroma srečen, uspešen izid vojne kot dokončno in popolno rešitev vseh človeških in narodnih, duhovnih, moralnih in materialnih problemov, zato v resničnosti novih razmer večje

ali manjše razočaranje. Vipotnik, kot sem dejal, se ni izgubljal v iluzijah, vedel je, kaj je vojna in da življenje si mora tudi po njej iskati svoje prave, nove struge.

Ta idejnomiselna pretehtanost Vipotnikove vojne — kakor tudi druge poezije — je morda pogojena tudi v pesnikovem izrazu, ki je v popolni harmoniji z vsebino: plastičen, discipliniran, zgoščen, preči-

VSEBINA POD FOTOGRAFIJO

V našem arhivu smo med fotografijami z motivi iz NOB našli tudi tole. Vedeli smo sicer, da prikazuje našega znanega grafika, akademskega slikarja prof. Franceta Miheliča kot partizana, vendar nam ni bilo znano, kdaj, kje in kdo je fotografijo posnel. Zato smo naprosili umetnika samega, naj dopolni naš tekst k fotografiji. Tovariš Mihelič se je ljubeznivo odzval z naslednjim pojasnilom: »Kolikor se spominjam, je bila fotografija posneta jeseni, menda septembra 1944, v kočevski vasi pod Rogom, z imenom Topli vrh. Fotografiral me je Božidar Jakac, s katerim sva tam skupaj risala, z nama pa je bil tudi Dore Klemenčič-Maj. Vas je bila, se mi zdi, bombardirana še za italijanske okupacije. Katera hiša je v ozadju, res ne vem. Tedaj sem bil član Grafične baze v Črmošnjicah. Z Jakcem sva kmalu zatem hodila po partizanskih bolnišnicah, kjer sva upodabljala bolnike, partizane, bolniške barake in druge motive z Roga. V roki imam mapo z risalnimi potrebščinami in vojaško čepico. Z levo roko pa obiram z drevesa sadež, mislim, da je bila češplja.«

ščen. Človek se nikakor ne more znebiti občutka, da je pri Vipotniku med doživljajskim momentom in oblikovalno zavestjo sorazmerno zelo dolg časovni razpon: od tod sicer do kraja domišljeno, a zato nekako manj neposredno razkrivanje svoje in sploh človekove notranjosti. V Vipotnikovi liriki ni neposrednega krika, ni nepremišljenega protesta, ni stranpotov in ne slepih ulic: zato nas njegova pesem bolj prepriča, kot nekritično pritegne, bližja, ko jo drugič, tretjič prebiramo, kakor pa ob prvem srečanju, bogatejša v vsebini kot v tem-

peramentu: neka moderna klasika. Moderna v podobi in metafori, klasična v dikciji, logičnosti zgradbe in organiziranosti stiha.

Vipotnikova vojna lirika je izpolnila vrzel med bojevito, udarno liriko Mateja Bora in Kajuha, med ogorčenim protestom vojne lirike ostalih, starejših slovenskih pesnikov in med resignirano, »retrospektivno«¹ liriko mlajše pesniške generacije. Ne bo odveč, če ob koncu zapišemo, da je Vipotnikova poezija jezikovno zelo bogata in čista.

Ciril Zlobec

Družijo nas isti cilji

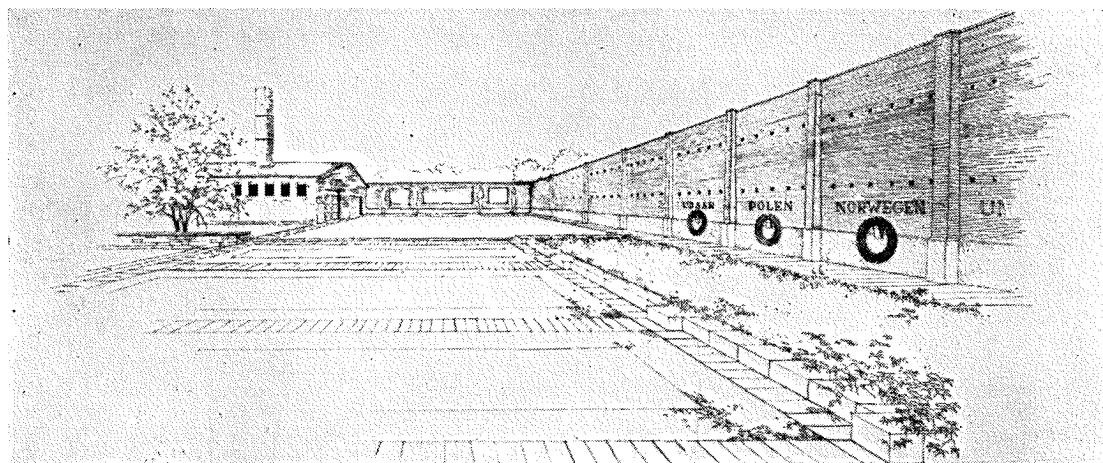
NOVEMBRA minulega leta je bilo v vzhodnem delu Berlina zasedanje mednarodnega rawensbrüškega komiteja, na katero je bila povabljena tudi Zveza borcev NOV Jugoslavije, ki v svojih vrstah vključuje naše bivše interniranke iz največjega nacističnega ženskega taborišča Rawensbrück.

Ta mednarodni komite so nameravali ustanoviti že pred dvema letoma, ko je bil v Berlinu mednarodni spominski dan na čast žrtev fašizma in so se te komemorativne slo-

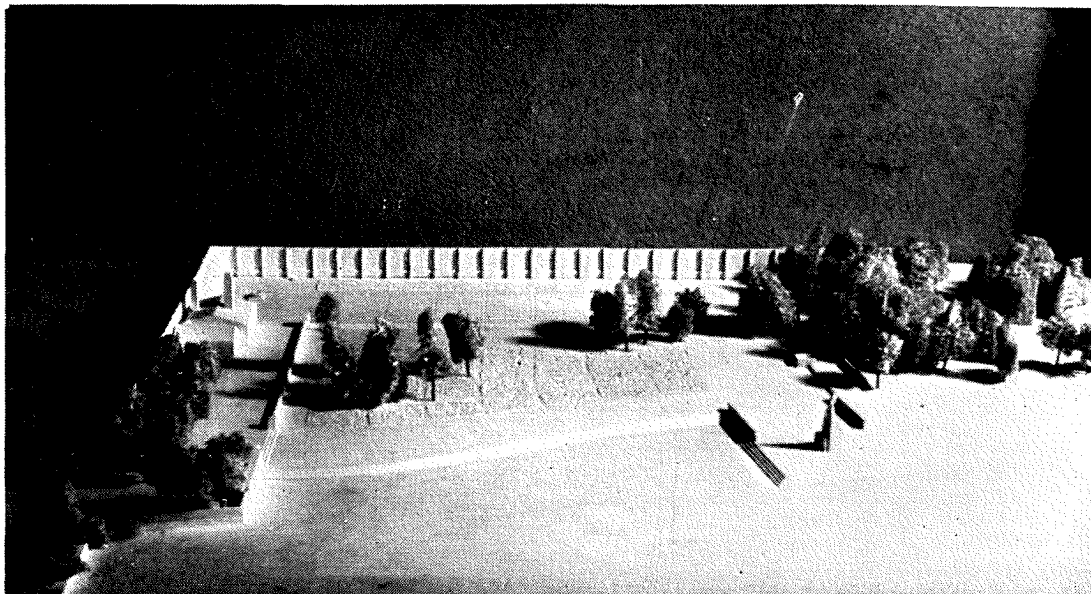
vesnosti udeležile tudi rawensbrüške interniranke iz raznih držav. Rawensbrüški komite v demokratični republiki Nemčiji je bil tedaj zadolžen, da prevzame organizacijo in ureditev mednarodnega komiteja. Zato je ta komite tudi povabil na pričujoče zasedanje vse države, katerih ženske so bile internirane v nacističnem taborišču Rawensbrück. Vabilu so se mimo naših internirank odzvale še tovarišice iz šestih drugih držav, tako da so se zasedanja izmed 21 držav udeležile zastopnice 8 držav, ka-

terih ženske so bile internirane v Rawensbrücku. Prišle so iz Avstrije, Nizozemske, Francije in Belgije kot izvoljene delegatke obstoječih nacionalnih rawensbrüških komitejev ter iz Poljske in Češkoslovaške kot zastopnice organizacije borcev, ki so vključene podobno kot pri nas v Zvezo borcev, v svoje organizacije borcev. Med poljskimi delegatkami je bila tudi tovarišica Marija, ena izmed 68 še živčih Poljakinj, na katerih so v taborišču delali zločinske medicinske poskuse. Prispele so tudi delegatke iz zahodnega Berlina, iz Hamburga in Zahodne Nemčije. Iz Sovjetske zveze in Italije pa so bivše interniranke poslale brzojavne pozdrave in sporočilo, da se zasedanja ne morejo udeležiti.

Naloga mednarodnega komiteja bi bila povezovati delo bivših rawensbrüških internirank vseh narodnosti ter jih podpirati v težnji za mirom, da se ne bi ponovile strahote koncentracijskih taborišč. Ena trenutnih nalog komiteja pa je tudi postavitev spomenika 95.000 ženskam in otrokom, ki so kot žrtve fašizma umrli v taborišču, in ureditev taboriščnega muzeja. Tako spomenik kakor muzej naj bi bila v opomin človeški vesti, da bi se preprečilo ponovno svetovno klanje in trpljenje človeštva.

Detajl taboriščnega zidu v Rawensbrücku, kjer bodo vzdali spominsko ploščo držav, katerih državljani so bili žrtve taborišča v Rawensbrücku. V ozadju krematorij

Načrt za spomenik žrtev v taborišču Rawensbrück (fotografija makete). — Na desni skulptura spomenika s stopnicami, ki vodijo do jezera, na levi krematorij

Z ozirom na opisane naloge mednarodnega komiteja je bil na zasedanju podrobno proučen načrt spomenika, ki bo stal na prostoru med jezerom in vnanjo stranjo taboriščnega zidu, se pravi ob poti, po kateri so interniranke mesece in mesece ob zori hodile na delo, v peteroredih, med vpitjem esesovskih stražark, najprej na kopanje in razmetavanje peska, a nato v Siemensovo tovarno, da so se zvečer spet po isti poti vračale med taboriščne zidove. Malo stran od poti je skrit za vrtnarskimi zgradbami stal krematorij. Interniranke so zmerom z grozo oprezovale, če se iz dimnika te stavbe smrti morda ne vije proti nebu belkast dim. To je bilo znamenje, da Nemci sežigajo mrtve. Takšni prizori so bili pogosti posebno v zimi in spomladi leta 1945, ko so redno prihajali veliki transporti žena in otrok iz Poljske, Madžarske in od drugod. Takšni spomini so se povračali, ko so na zasedanju pred nami, internirankami, razgrnili načrt za ureditev spomeniškega prostora, v katerem je ohranjen taboriščni zid s krematorijem. Ob jezeru naj bi na visokem

stebu stala skulptura ženske, ponosne interniranke, ki nosi onemoglo tovarišico. Na taboriščnem zidu bi imela vsaka država, katere ženske so bile tu internirane, svoje polje, katero bi države tudi same uredile (celoten spomeniški prostor se z lepo urejenim stopniščem spaja z jezerom).

V nekdanjem bunkerju za krematorijem naj bi bil urejen muzej, ki bi tvoril s spomenikom celoto. Po razpravi so sklenili, naj bi muzej prikazoval življenje, borbo in trpljenje žensk in otrok iz 21 držav, ki so trpele in umirale v tem taborišču. Prikazana naj bi bila zgodovina in organizacija centralnega in 30 drugih taborišč, v katera so odhajale ženske iz Rawensbrücka. Dalje naj bi bila prikazana solidarnost žensk, njihov odpor proti mučiteljem, medsebojna pomoč, fašistične uničevalne metode, vloga esesovcev, mučenje in uničevanje otrok, delovni pogoji žensk, vloga in delo revirja, ustrelitve in sežigi. Zbrati bi bilo treba hkrati vse publikacije, izšle po osvoboditvi, ki pojasnjujejo življenje v taborišču, kakor tudi druge listine in osebne spo-

minčke. K zbiranju teh predmetov, oziroma k sodelovanju je komite pozval vse bivše rawensbrückške interniranke. V zvezi s tem je treba omeniti, naj bi začeli zbirati spominsko gradivo tudi pri nas, saj na primer niti ne vemo, koliko tovarišic je umrlo v centralnem taborišču in koliko zunaj na delovnih mestih, da o številu vseh interniranih tovarišic sploh ne govorimo. Število 95.000 uničenih žensk in otrok v Rawensbrücku je tudi le približno, zelo verjetno dokaj prenizko, če pomislimo, da so še sedaj, pri urejevanju prostora okrog krematorija našli ogromne zaboje in jame polne pepela. Ves dokumentarni material pa je v taborišču prapadel, ker so fašisti tik pred koncem vojne Rawensbrück evakuirali in poskrbeli, da so bile vse kartoteke in dokumenti temeljito uničeni.

Zborovanje je nadalje potekalo v duhu prisrčnega in zvestega tovarštva, ki je zraslo iz borbe in odpora proti fašizmu. Na čelu dvorane, kjer je bilo zborovanje, je visela zastava, sestavljena iz rdečih trikotnikov. Le-te so nosile v taborišču umrle tovarišice

vseh narodnosti. Zastavo so sestavile avstrijske ženske.

Ob koncu zborovanja so bивše interniranke iz Rawensbrücka sprejele resolucijo, v kateri so izjavile, da se bodo kot žrtve fašizma vsepovsod z vso odločnostjo borile zoper porajajoči se fašizem v kakršnih koli že oblikah, skratka, proti vsakemu nasilju. Na osnovi razprav o postavljanju nekdanjih fašističnih zločincev na važna službena mesta, je bilo z zborovanja poslano tudi protestno pismo deželni vladi Schleswig-Holstein ter občinskemu svetu občine Stockse, ker so namestili bivšo rawensbrücko zdravnico dr. Herto Oberheuser za zdravnico v tamkajšnji bolnišnici za otroke. Pismo zahteva, naj ji oblasti takoj odvzamejo zdravniško diplomu, ker je z zločinskimi poskusnimi operacijami na zdravih ženskah in otrokih osramotila plemeniti poklic in poslanstvo zdravnika. Dr. Oberheuserjeva je bila tista, ki je hudo poškodovanim poljskim tovarišicam, tako rekoč poskusnim zajčkom, prepovedala jemati po operacijah kakršna koli olajševalna sredstva in jim prevezovati rane. Na Poljskem je še dandanašnji 68 žensk, ki so zaradi takšnih operacij hudo bolne ali za vse življenje pohabljenе. Ta brezvestna mazačka je v taborišču sterilizirala na stotine 10 do 14 let starih deklic. Kolikor jih je ostalo živih, nikoli ne bodo mogle postati matere. Sodelovala je tudi pri prekinjenju nosečnosti, kar se je zgodilo proti volji mater, in je živo rojene otroke pustila, da so izkrvaveli, ker jim ni spodrezala popkovine. Za vse te zločine jo je mednarodno sodišče v Nürnbergu obsodilo na več let ječe, sedaj pa so jo oprostili in ji spet dovolili izvrševati zdravniški poklic.

Pozdravno brzojavko so udeleženke zborovanja poslale tudi OZN. V pismu prosijo bивše interniranke iz Rawensbrücka, naj Združeni narodi uporabijo vsa sredstva za ohranite miru in poskrbe za splošno in nadzorovano razoroževanje ter prepoved uporabe atomskega orožja.

Po končanem zasedanju so se udeleženke zborovanja od-

peljale v nekdanje taborišče Rawensbrück, oddaljeno blizu 80 km na sever od Berlina. Pogled na taborišče jih je kljub letom, ki so minila, zelo pretresel. Spomini so vreli na dan z vso silovitostjo: oživel je spomin na učiteljico Simono iz Maribora, ki je v taborišču zbolela za neko zavrtno boleznijo in umrla; na majhno deklico iz Križev, ki je bila skorajda še otrok, pa je tudi podlegla; na špansko borko Marto, ki so jo izdali in ustrelili (kako z navdušenjem je poslušala naše pripovedovanje o partizanih) in na številne druge drage ljudi, ki jim ni bilo dano učakati svobodo.

Na zasedanju v Berlinu smo bивše interniranke iz Rawens-

brücka spoznale, da so vezi med nami še zmerom trdne. Kolikor so se te vezi zrahljale, smo jih znova utrdile, izmenjale pa smo med seboj tudi mnogo dragocenih izkušenj, ki smo si jih pridobile v borbi za socializem v svojih domovinah in za napredek sploh. Družil nas je skupni cilj, ki je blizek vsem narodom ne glede na ureditev, želja za mirom in boljšim življenjem vseh narodov. Obljubile smo si tudi, da bodo naši stiki tudi v prihodnje pogosti in da bomo nadaljevale z izmenjavo misli ter si tako pomagale v skupnem delu za blaginjo človeštva.

inž. Sonja Lapajne-Oblak

Ura je odbila polnoč...

DECEMBRSKI sneg nas je prisilil, da smo se umaknili v bunker, zgrajen v strmем, s smrekovino poraščenem hrbtu. Sneg se je še venomer ponujal, žvižgajoči veter pa je neprestano navijal svojo pesem. Poplesavalo je vse, kar se ni dobro držalo tal ali drevja. Vse kotanje in grape so zalili zamesti, greben nad nami pa je kmalu pokazal izlizana in skalnata rebra. Naš bivak se je pod visokim zameutom komaj še zaznaval...

Mi štirje: predrzni Rok, že velik in tršat, a klobuštravih dolgih nog in nenavadno širokih dlani, čvrsto raščeni Matija, za prehrano odgovorni Matija in jaz — štirje mladi terenci, smo to partizansko zimo preživljali zdaj ujeti v trde in ledene klešče. Drv je še bilo, zato smo imeli lenost razširjajočo toploto. Brezdelje nas je že začelo razjedati. Toda iz želodcev se je oglašalo vse glasneje. Šli bi nad divjad, a tudi to je bilo težavno. Torej bo treba k ljudem! K našim in takim, ki se nas bodo ustrašili. Posebno h Kožarju, temu lisjaku!

Luka je po tednu dni, ko razen okoli bunkerja nismo šli nikamor, bleknil: »Če bomo jedli le po enkrat dnevno, imamo še za dva dni!« Spogle-

dali smo se in se obrnili k njemu. Posvetovali smo se dolgo in sklenili oditi zvečer v vas pod nami, dve uri daleč. Pri kmetu Kožarju se bomo založili, potem pa... Brez besed smo vedeli — kaj. Že davno se je Kožar s svojim obnašanjem obsodil sam. In nocoj, ko je Silvestrovo, bo varneje. Saj imajo tudi Nemci koledar. Kdo pa bi mislil v tej noči na nas, ki smo v vsej okolici samo štirje?

Takoj smo začeli znova čistiti orožje. Staro in kratko »raubšicarsko« krepelo, dve lovski puški in velik revolver na boben s štirimi naboji. Še nahrbtnike na rame in na pot... Hodili smo po istih stopinjah, da smo laže hodili in brisali sled. Iz potoka smo zavili na ozko planinsko pot. Luna je dobrohotno svetila. Pod nogami je škripalo, nas grizlo v nosove in ušesa. Oddaljene lučke v oknih hiš, za katerimi smo slutili mir in toploto, so nam vzbujale misli na mirne dni in svojce in na poslavlajoče se in prihajajoče novo leto...

Prigrizli smo se v vas do Kožarja. Poskrili smo se okoli hiše in oprezovali na preorano cesto. Nič. Pač...! Tudi nemška patrolja je bila na obhodu, a je kmalu izginila za

ovinkom. Ko je Kožarjeva dekla z vedrom mleka prišla k hišnim durim, smo pohiteli za njo. In vrata za nami so se zaprla. Ona in nas troje smo se znašli v veži. Rok je ostal na straži. Ženska se je tako prestrašila, da sem ji moral prestreči vedro. Le od kod naj bi se v tem snegu vzeli partizani...?

Vso iznenadeno družino smo našli v kuhinji: gospodinjo, otroka, dekle in gospodarjeve starše, ki pa so nas gledali kar prijazno. Kakor zid blede gospodinja se je komaj obdržala na nogah. A kje je gospodar...?

Njegova na oko zelo prikupna, po tirolsko opravljena, preplašena žena s svitkom svetlih las, spletenih po vzoru uvoženih nemških učiteljic, je boječe povedala: »Bolan je! Hudo bolan. V izbi leži.«

Njega smo morali dobiti, saj smo prišli prav zaradi njega. Zdaj smo bili tu, svoji in ljudski maščevalci.

Zenin pogled se ni odtrgal od nas, ki smo z napetim orožjem stali pred njimi. Spogledala sva se in razumela.

Luka je ostal pri onih v kuhinji, z Matijo pa sva se zagnala proti izbi. Da ni past, prevara? Kadar je bilo treba plačati dolgove, je bilo pač najbolje biti bolan! A žena nama je odprla in objela naju je z duhom po zdravilih na-

sičena toplota, ki je puhtela od zajetne kmečke peči. Pištola in puška v najinih rokah sta bili v hipu rosnii. Z enim samim pogledom sem objel prostor, ki ni bil opremljen čisto po kmečko, kajti Kožar, zdaj Koschar, se je ukvarjal tudi s prekupčevanjem. Na postelji, pod veliko sliko svete družine, ki jo je z desne srepo opazoval lepo uokvirjen Hitler, je bila Kožarjeva glava: blede, vročinskih oči, z obkladkom na čelu. V izbi je bilo tiho in le enakomerno tiktakanje stenske ure je poživljalo prostor. Brez besed, s skrajno napetim petelinom pištole sem odgrnil odejo. Kožar je ležal hudo bolan. Tako hudo, da smrt ni gledala nanj samo iz najinih cevi, temveč se je zagrizla vanj tudi z boleznijo in se plazila okoli Kožarja tako, da me je spreletelo: zate bo poskrbela mati narava!

Vendar?! »Kaj mu je?«

»Pljučnica z angino. Hudo se bojimo,« je odgovarjala žena.

Z Matijem sva se spogledala. Pomignil sem ženski: »Izmerite mu vročino!«

S tresočimi se rokami je pod moževo levico potisnila toplomer. Bolnik je molčal in motni pogled mu je zmešano preskakoval z enega na drugega. Najini cevi sta bili še vedno neodpuštljivi, grozeči. Ali bi ta, ki leži tu pred nama, kaj dosti pomišljal ustreliti ranjenega ali bolnega partizana? Najbrž ne. Ali smo mi mar enaki? Ne, prav gotovo ne. Toda še malo, da bomo videli toplomer.

Žena naju je začela prositi in obetala je poboljšanje. Midva sva bila redkobesedna, a kljub nuji sva čakala na toplomer. Ženska je zajokala: »Saj je tako slab! Pustite ga in ko ozdravi...«

Dosti sva čakala. Pomignil sem ženi, ki je izvekla toplomer in mi ga pomolila. Bil je vroč kot bi ga potegnil iz žerjavice. 40,6! Povesila sva cevi in skoraj sramežljivo pogledovala na goste kapljice, ki so se nabrale bolniku na čelu. Za trenutek naju je zmedlo. Zakaj nismo dobili moža zdravega, odpornega in sovražnega!? Nobena prošnja nas ne bi omajala. Tako pa...

Povedala sva: »Kožar, bolezen te je rešila. Če te ne bo stisnilo, pridemo spet, ko boš zdrav. Lepo priložnost imaš, da se popraviš. To naj ti bo za Novo leto!«

Glava v postelji se je zgnila, žena pa je skočila k meni in poljubila bi mi bila roko, če je ne bi zadosti zgodaj odtegnil. Rekel sem ji: »Saj še ni vsega konec. Te tvoje lase pa od zdaj češj po kranjsko in te pisane cunje zamenjaj z dostojnejšimi!«

Vse je obljubila in takoj začela razpenjati povite kite, kot bi od tega bilo odvisno njeno in moževo življenje. Ušel mi je smehljaj. Opazila ga je in zardela. Kaj vse naredi strah! Če bi bili naši ljudje v zaporih in kjer koli tako boječi, bi Nemci imeli več kot lahek posel z nami.

Vrnili smo se v kuhinjo. Grizel sem se, da smo bili preveč popustljivi. A tedaj in nikoli ne bi mogel sprožiti v na smrt bolnega človeka, pa če bi naredil še kaj hujšega kot Kožar.

V kuhinji so bili zgovorni, a glavno besedo je imel Luka. In glej: vsi nahrbtniki so bili že polni. In s kakšnimi dobrotami! Suho meso, nekaj klobas, kos potice, več drugih drobnarij in še velik hleb še sveže pečenega kruha. Stari oče nas je prijazno ogledoval in kar naprej ponavljal: »Vzemite, fantje, vzemite, da boste tudi vi praznovali. A kam boste šli v tej zimi?!«

Potem so nam zavreli še mleka. Če ne bi v hiši našli

več dokazov o tem, da so jim Nemci všeč, bi nam bilo skoraj žal, da smo jih tako prestrašili. Ta domačnost in toplota je vplivala zelo prijetno in razlezla se nam je po udi. Svojevrsten, a lep Silvester, napet in miren.

Preden smo odšli, smo jim prepovedali hoditi iz hiše. A bilo je odveč, saj je z nočjo tako in tako nastopila policijska ura. In potem smo se, neradi, spet zarezali v mráz.

Molče, sklonjeni pod dragocenim tovorom smo izginili iz vasi in se zagrizli v breg. Gazili smo sneg, se spet topli z vetrom in se greti od naporov. Róka, ki je v nahrbtniku imel še topel hleb, je v hrbet prijetno grela. Po umitem nebu se je še vedno vozila luna. Tedaj se je oglasil Matija: »Stoj! Zgoraj se nekaj premika!«

Prisluhnili smo. Bili smo tik gostega in strmega smrekovega gozda, na krivini spodnje serpentine, ki so se povijale od sedla navzdol.

»Sani!« je ugotovil Matija.

»Policaji v tem času vozijo pošto in hrano,« je dodal Rok.

Cesta je bila zorana s plugom. Na ovinku je bila gora snega, ki smo jo brž prekobalili in se stisnili med prve podnožne smreke.

Rok je kraj dobro poznal in v svoji neučakanosti bi zelo rad naredil kaj več, posebno nocoj.

»Na ovinku jim postavimo zasedo!« je predlagal.

»S temle orožjem?«

Vendar, Rok je še kar naprej silil in že začel snemati nahrbtnik. Prislonil ga je ob prvo deblo, da bi bil ob cesti pripravnejši. Če bi res!? In

obveljala je njegova. Zdaj nihče ni hotel biti zadnji.

»Če je tako, pa pohitimo! Nahrbtnike vzamemo potem, ko opravimo!«

Vseh se je oprijela mrzlica, tisto značilno drhtenje pred pokanjem. Za ovinkom smo jim postavili zasedo. Tresli smo se, skoraj šklepetali z zobmi. A to bolj od negotovosti, kakor od mraza.

»Ko bom užgal jaz, pritisnite še vi!« sem še pošepnil.

Pred seboj smo imeli tako lep pregled obeh krakov serpentine, da bi jih napadli kar s kamni, če ne bi imeli drugega v rokah.

»Če bo več sani ali kaj podobnega, ne bomo streljali.«

Svoja temna in ležeča telesa smo zarili še bolj v sneg, da se ne bi preveč odbijali od beline. S prsti na petelinah smo čakali. Tri slabe puške in stara pištola...

Proti nam so pridrsle dvovpredne sani. Streljali bomo! A na njih je bilo več senc. Ko so bile vstric nas, sem Roka, ki mi je bil najbližji, komaj potlačil nazaj. Tik nad nami je zahrzal konj.

Živali sta v diru že zavili in pred seboj smo jih imeli na pol od strani, na pol od zadaj. Deset, dvanajst korakov so bili oddaljeni, ko sem pritisnil. Tudi iz ostalih cevi je počilo. Zdaj Roka ni bilo več moči zadržati. Pognal se je na cesto in hitel meriti. Iz njegove risanice se je pobilisnilo že drugič. Konja sta bila ranjena, kočijaž pa se je prekopicnil v znak. Iz črne gmote na dnu sani se je takrat nevarno pobiliskalo. Proti nam se je vsul rafal. Takoj še eden.

»Umik!« sem zasikal med zobmi.

»Ranjen sem!« je zahlipal za hrbtom Rok.

»Nemogoče! Kam?«

»V nogo.«

»E, potem ne bo hudega! Pojdi!«

Rok pa je že klečal na obeh kolienih. Ob luninem svitu je bilo na belini z lahkoto razločiti velike temne madeže. Kri!

»Rok!« sem spet zaklical močneje.

»Ne morem. Pomagajte!«

Poklical sem Luko in skočila sva k Roku ter ga dvignila

vsak na eni strani. Mimogrede sem mu odvzel puško.

»Primi se naju okoli vratu!... Kam si jo staknil?«

»V stegno. Zavežite mi. Hitro! Slabo mi postaja!«

Fant je bil silno težak, svinčeno težak, da človek ne bi verjel. Komaj sva ga vlekla. Za nami je ostajala dobro vidna krvava sled. Fantu so hitro in občutno pojemale moči. Roke so mu mlahavo zabingljale okoli najinih vratov. Bil sem ves iz sebe, kajti zbal sem se za njegovo življenje. Ranjeni in padli so bili že zraven mene. A da bi mi kdo umrl v rokah, ne, to se mi še ni zgodilo...

Rok pa je hitro ugašal. Za čas smo izgubili občutek, a vse skupaj se je zgodilo v nekaj pičlih minutah. Ko smo ga zvlekli do nahrbtnikov, smo ga položili za debelo smreko. Tam se je zvijal, grgal in nerazložno prosil pomoči. Z njega smo potegnili hlače toliko, da smo videli v stegnu nevarno luknjo, iz katere je še vedno lila kri.

»Luka! Daj šal, pri njegovem nahrbtniku pa odreži jermen!«

Mrzlično in nerodno smo ranjenca obvezovali. Bil je že slab, a mi se nismo mogli tako hitro živjeti v to, da je njegovo življenje na izteku. A premladi in neuki smo bili, da bi mu mogli resno pomagati. In tudi s čim?

Pod nami je zarenčalo. Pes?!

Takoj nato tisti stresajoči »Halt!« Obrnili smo glave. Cela vrsta velikih postav se nam je nevarno približevala. Najvnetejši je bil velik pes. Proti nam se je usula toča krogel. Rok je bil že negiben, samo včasih je še globoko in zaprtih oči šel po sapo. Zgrabili smo ga in poskušali zvleči navkreber med gostimi smrekami. A bilo je prestrmo in tako trdo zmrznjeno, da smo neprestano drseli nazaj. S čevlji smo se komaj lovili za plitve korenine, ki so gledale iz zemlje. Ropotalo pa je že iz dveh, treh avtomatov. In to čisto od blizu. Razdvojeni in solznih oči smo zgrabili nahrbtnike. Na drugo ramo sem vrgel še Rokovo puško in se

pognal. Pes je bil že pri Roku...

Tedaj se je Luki, ki je vlekel Rokov nahrbtnik, odtrgal še drugi jermen. Zakotalil se je in po gladki strmini spolzel na pot. Prav k nogam preganjalcev! Mi smo se sklonjeni, prijemajoč se za veje in debla, kopali navzgor, po naših glavah in hrbtih pa je padal sneg in okleščene smrekove vejice, ki so jih stepale na nas na gosto padajoče krogle. Vsak si je pomagal po svoje, se poganjal in do vrha, kjer smo se našli, v mislih gotovo že desetkrat padel. Saj je pokalo z vseh strani in čisto od blizu. Le čudno, da nas niso polovili živih, brez pokanja!?

Obstali smo na trikotni jasi. Majhni, zadihani, tihi, žrtve dveh zakletih sovražnikov, ki sta si podala roke. Nemci in zima. V zvoniku je udarila ura. Ena, dve, tri... dvanajst.

»Rok!!! Novo leto!«

Samo spogledali smo se...

TONE SVETINA:

Stankov zadnji boj

V RAHLO jutranjo meglo so se kot trudne sence pomikali med mokrim drevjem. Snežna čobodra, utrujen počasen korak, majave, z orožjem težko obložene postave. Mladi, resni obrazi, s temnimi kolobarji okrog oči in z željo po spanju. Šele, ko so z obronka, kjer se je gozd stikal s senošetjo, pod seboj ugledali domačije samotne vasice, so se jim obrazi pričeli vedriti. »Končno smo tu!« je šepnil fant z motnim pogledom, ki mu je kri curljala skozi obvezo na roki.

Jurišni bataljon se je vračal iz akcije. Še preden so zapustili gozd, so jih pozdravili z laježem psi. Kolona se je razpotegnila med hiše. Staremu Smrekarju, ki jih je ugledal skozi okno, se je od zadovoljstva razlezel obraz. Straže so ostale po robih, borci pa so se razmestili po hišah.

Vodnik Stanko je sedel za mizo, izdril okvir pri brzostrelki in dejal svojim fantom:

V Rokovem nahrbtniku je bil tudi tisti hleb kruha. Na smrekovih vejah so fanta že mrtvega, belih in mrzlih lic, ležečega na njegovem nahrbtniku, policaji odvlekli v vas. V prvi hiši so razrezali kruh in več zelencev je takoj začelo vdirati v hiše. Sovražnikovo novoletno voščilo! Od prestrašenih ljudi so zahtevali kruh, ga primerjali z našim in grozeče vpili. Bili so prav po vseh hišah, da bi odkrili, kdo nam pomaga. H Kožarju pa niso šli. Njihov človek vendar ne bo dajal gošarjem! Uganka je ostala zagonetna in nerešena.

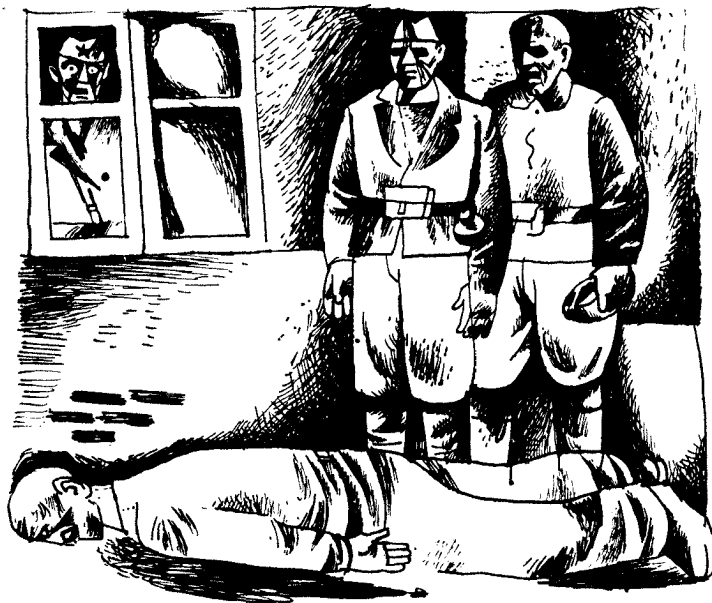
Naš korak tam zgoraj pa je bil pijan, slab in zaletav kakor sneg, ki ga je dvigal in vrtinčil veter v svoj divji zimski ples. Roka pa ni moglo dvigniti nič več. Zvižganje vetra mu je pelo mrzlo pesem smrti. Mi pa smo še hodili, mislili in živeli, prezeblji in slabi, a uporni in maščevalni.

Ivan Jan

»Pohitimo, treba se bo naspati. Popoldne gremo v bojno patrolo.« Napel je zapirrač.

»Glejte, stari Smrekar nam nese kruha!« se je nasmejal nekdo. Res je stari mož prihajal s hlebom kruha pod pazduho po poti mimo okna. Prav tedaj je Stanko spustil zapirrač. Strel je oglušujoče napolnil sobo. Zunaj na poti se je starec zgrabil za prsi, se narahlo usločil od bolečine, kot bi ne verjel, da je to res, potem pa je padel kot izpodrezan.

Vse se je zgodilo v hipu. Bilo je tako nedoumljivo in nenadno, da se sprva ni nihče znašel. Nato so vsi vreli k vratom. V sobi je ostal Stanko sam. Hudo mu je leglo na dušo in prikovalo ga je na mesto. Na zamazanem steklu okna je videl drobno luknjico, ki jo je napravila kroglja, in zunaj mrtvega starca. Prebledel je in moči so ga zapustile. Brzostrelka mu je padla iz rok in zamolklo zaropotala po tleh.

Misel je okamenela. Ni mogel dometi, da je ubil človeka.

Ob starcu se je nabralo nekaj borcev. Možu so oči že osteklenele in iz ust mu je bil pritekel droben curek krvi. Od štaba sem je prihitel komandant: »Kdo je streljal? Kaj je bilo?«

»Tale!« je dejal nekdo od njegovih, ki je šele pred nedavnim prišel. Pokazal je na Stanka, ki se je pojavil ob vratih. Vsi pogledi so se ozrli nanj. Gledali so ga, kot bi ga prvič videli, tako začudeno in tuje, da ga je streslo in zmedlo.

»Kako, da si streljal?«

Kot nerazumevajoč odmev so šle mimo njega komandantove besede. Molčal je.

»Dežurni!« je jezno zavpil komandant. »Zvezite ga in pod stražo v klet!«

Ni se branil. Prekrižal je roki, dežurni oficir pa mu je zategnil jermen okoli zapestij in ga pomilujoče pogledal. Ko so ga odpeljali, je videl še enkrat Smrekarja, ko so ga pobrali in odnesli.

Šele sedaj se je zavedel, da je ubil našega, svojega človeka. In to strahotno spoznanje ga je napolnilo s trpkim praznoto in neoprostljivo krivdo.

Zacvilita so vrata kleti in se s treskom zaprla za njim. Objela ga je tema. Napravil je nekaj korakov, se spotaknil in padel. Ni se pobral. Obležal je na vlažnem podu. Sam ni vedel, kdaj se mu je izvil jok. Njemu, ki je veljal za enega najbolj pogumnih v bataljonu! Dolgo in krčevito je jokal kot otrok in ni se mogel umiriti. Zdelo se mu je, da vse skupaj, kar se z njim dogaja, ni resnica. Šele, ko je zunaj zaslišal govorjenje in so zavzele menazke, se je prav osvobodil. Vedel je, da gredo borci po hrano. Zamižal je in se predal nerazumljivim mislim in čustvom. Pred njegovimi očmi se je odpiralo brezno teme, kjer je klokotala kri. Lepljiva, sluzasta človeška kri, kot bi vrela. Na vrhu brega pa je razločil Smrekarja in od njega je tekla kri v drobnem curku v temačni ponor in se stekala s klokotanjem. In to je bil človek, ki ga je ubil on. In zato, ker ga je ubil, bo prišel pred bataljonsko sodišče in ustreljal ga bodo pred strojem. Zgrozil se je. Ne bo jih čakal! Od nekoč se je vzel samomorilni nagib. Uničil bi samega sebe. Potem pa naj sodijo. Napel je zvezani roki, da se je jermenje zarezalo v

meso. Vezi so bile premočne. Dvignil je glavo in udaril z njo po trhlen podu. Potem je zaječal, kot hudo ranjeni. Rad bi trezno premislil, toda misli so se mu neubogljive podile in vračale v njegovo preteklost... Bil je majhen deček in mati ga je v počitnicah poslala k stricu na kmete. Sedov fant ga je zmerjal z beraškim pritepencem. V jezi je vrgel kamen za njim. Zgrešil je in ubil okno. Nekoliko večja luknja je bila od krogline. Kako je bilo čudno podobno. Stric ga je premlatil in zapril so ga v klet. Tudi takrat mu je bilo tesno v mračnem, zahtohlem prostoru. Vpil je in razbijal toliko časa, da so mu odprli. Potem je ušel domov in nič več ga niso silili k stricu...

Danes ni bilo v njem tiste trmoglave ihte, s katero se je bil tedaj upiral. Tudi ni škripal z zobmi, kot v gestapovski temnici, kamor so ga vrgli, do krvi pretepenega dečka — skojevca, ki je bil prijet, ko je trosil letake. Takrat ni jokal. Ničesar niso izvlekli iz njega, ničesar!

Na misel mu je prišla mati. Kako je dejala, ko je s prvim puhom pod nosom odhajal v goro, k njim, katerim je nosil obvestila in strelivo? »Stanko, ne pozabi, da so nama ubili očeta pri kolu!«

In oče, kako ga je imel rad! Delal je na žagi pri cirkularki. Ko je bil Stanko še majhen, mu je nosil skromne južine in prav rad je gledal zvence oostrozobo kolo, ki je čelilo deske. Zadnje leto, preden so prišli Nemci, je tudi sam delal na žagi. Vezal je butarice.

»Mati, mati! Kje si?!«

Živo mu je bila v spominu drobna ženica, kateri je pomnil vse na svetu. S solzami v očeh mu je stiskala roko. »Vrni se, vrni se, Stanko! Umr-la bom, če te ne bo! Ne pozabi na očeta! In pazi, da te ne bo zadelo!«

In sedaj? »Ubil si človeka!« je vpila vanj tema iz vseh kotov. Stari Smrekar je bil tako dober. Tudi njemu je večkrat odrezal kruha in tudi njegovi so bili v hosti. Dajal je, kot bi dajal domačim, kadar so prišli lačni.

Ko je prišel mednje, so mu dali mitraljez. Kaj vse je doživel ti dve leti! Zdaj se mu je zdelo, da mu gredo skozi ušesa kriki umirajočih. Rafal v kolono. V kopico živih ljudi v čeladah. Zvijajo se in tulijo. — Bil je deček in še skoraj otrok. Ubijal jih je z gnušom in z občutkom zadoščenja. Za očeta. Za udarce z bičem. Za požgane vasi. Skoraj se ni zavedal, da jih pokončuje. Niti razmišljal ni o tem, da bi sam mogel biti zadet. Jurišal je s svojimi in videl je boj moža do moža, iz oči v oči. Kri in ogenj. Kakor se je odvalil kruha, tako se je navadil vonja po krvi in smodniku.

Dobri, stari Smrekar, odpusti mi, če mi moreš!

To je bil Stanko, ki ni maral gledati matere, kadar je zaklala kokoš, in se je skrtil, kadar so klali prašiča. Tih, priden, ubogljiv otrok, nekoliko nagnjen k otožnosti in razmišljanju, ki ni nikdar pojedel kosa kruha, da ga ne bi delil z otroki na ulici. Deček, ki se je rad podil za živobarvnimi metulji po zelenih livadah in ki je dneve in dneve oprezal ob potoku za ribami. Deček, ki ga je veselila pesem strojev na žagi in ki je sanjal, da bo nekoč postal gaterist...

Mraz ga je stresel in hlad je prodiral vanj iz vlažnih sten. V temi je izgubil občutek za čas. Zaslišal je korake. Svetloba je planila v prostor

in ga oslepila. »Stanko!« je zaslišal za seboj ženski glas. »Stanko, kaj je s teboj? Kosilo sem ti prinesla!«

Tanja! Še to, da ga ona dobi tako skrušenega in neboljnega. Dekle je pokleknilo k njemu, ki je ležal kot ubit na tleh, in ga skušalo dvigniti. Videti je bilo, da ne najde primernih besedi, s katerimi bi ga potolažila. Solze so ji stopile v oči, nežno ga je božala po čelu in licih. »Nesreča je bila, Stanko!«

Molčal je. Nekaj vlažnega je začutil na svojih licih. Dekletove solze. Bolelo ga je, da bi zarjul. Nesrečen je bil, da še nikoli tega.

Dekle je odšlo brez besed.

V štabu so se sestali, da bi odločili, kaj naj bi z njim. »Ali naj ga ustrelimo pred strojem za vzgled?« je menil komandant. Vsi so molčali, resnobno so gledali predse ter z molkom povedali, da se ne strinjajo z njim.

»Kako naj ga drugače kaznujemo?« Menili so se o vsem, kar so vedeli o njegovem življenju. Komisar je dejal, da je eden najboljših mladih, ki mnogo obeta. Dober tovariš. Dober vodja desetine. Naštevati so njegove zasluge in borbe, v katerih se je posebno izkazal. V dobro so mu šteli tudi to, da je bil že tri leta član SKOJ in eno leto v Partiji. Še so ocenjevali njegovo krivdo in zaključili, da je bil to nesrečen slučaj. Fant je bil v zaščitnici pred zoro in orožje je moralo nekaj zatajiti, da je naboj ostal v cevi. Glede kazni so bili mnenja, da se ga oprostiti ne more. Zato je obveljal komisarjev predlog. Razorožili ga bodo, razrešili položaja in ga oborožili s tremi bombami. In to vse dotlej, dokle:

si sam ne zapleni novega orožja.

Proti večeru se je bataljon postrojil na blatni poti, pripravljen za odhod. Pripeljali so Stanka. Sporočili so mu sklep in komandant mu je izročil tri bombe. Splošno zadovoljstvo je zavladalo v bataljonu. Vedeli so, da Stanko ne bo dolgo brez orožja... V mraku pa je bataljon odšel novim podvigom nasproti...

*

Globok sneg je ležal v gozdovih. Minilo je že nekaj tednov. Nemci so začeli ofenzivo na osvobojeno ozemlje. Z vseh strani so prodirale kolone v zasneženo hribovje. Iz daljav je veter prinašal detonacije topovskih granat in po gozdovih so odmevali strelji. Bataljon je dobil važno nalogo: zavarovati gorsko sedlo na poti, kjer morajo priti Nemci. V skalnatem pobočju nad cesto so jim pripravili zasledo. Dva dni so že zmrzovali, toda Nemcev še ni bilo.

»Stanko, to pot boš prišel do orožja,« so ga bodrili fantje.

»Ali hočeš še mojo bombo?« in mu ponujali svoje, da jih je imel skoraj pol nahrbtnika.

Težavno je bilo v jurišni enoti brez orožja. Spočetka se je počutil Stanko kot bi imel zvezane roke. Bataljon je imel nekaj borb, toda Stanko ni mogel priti do orožja. Vselej je bilo nekaj narobe. Enkrat so Nemci odvlekli mrtve, drugič jih je dobila v precep zasleda, pri kateri Stankota ni bilo, zaman se je javljal v patrole in podoba je bila, da fant nima sreče. Komandantu se je že skoraj zasmilil in že mu je hotel vrniti orožje. Toda Stanko je odklonil. Dejal je, da mora prestati kazen.

Od takrat, ko je ubil Smrekarja, se je spremenil. Postal je otožen, resnejši in zamišljen. Tak je tudi sedel na oskalku in se razgledoval po dolini, po kateri bi morali priti Nemci.

»Kaj spet razmišljaš?« ga je za hrbtom zdramil zvonki glas bolničarke Tanje.

»Kaj ne bi razmišljal! Nemci se me, kot je videti, izogibajo. Nekaj tednov je že mimo, pa še nimam orožja.«

»Stanko, če pridejo to pot, ga boš dobil,« se je nasmehnila drobna deklica z otroško naivnim obrazkom. Ustvarjena je bila za vse prej kot za vojno. Svojih sedemnajst pomladi je imela in iz šolske klopi je morala v gozd, če ni hotela, da bi končala v gestapovskih krempljih.

»Ne misli o tem, Stanko. Jaz vedno le sanjam, kako bo, ko bo svoboda. Tako rada živim.«

Prizanesljivo se ji je nasmehnil. »O čem pa sanjariš?«

»O čem, o čem?« je čebljala. »Saj veš, da velikih želja nimamo partizani. Moje so pa še skromnejše. O življenju le lepo sanjam. Rada bi ga spoznala z lepe strani.«

Stanko jo je gledal z občudovanjem. Zazrl se je v njene globoke, mile, otožne rjave oči in skoraj sram ga je bilo, da so bilj dnevi, ko je obupoval in se izpostavljaval krog-

lam, ker je želel, da bi se vse končalo. To drobno dekle pa se je tako rado družilo z njim. Na pohodih je bila večkrat poleg njega, ga bodrila in tolažila. In zavedel se je, da mu je zelo hudo, če je nekaj časa ni videl.

»Veš, ko bo konec tega, bom dokončala šolo in morda se vpišem na medicino. Navadila sem se pomagati ljudem in to delo me osrečuje.«

»Če bomo dočakali. Morda se srečava kje v mestu in takrat me boš komaj poznala. Trudoma se boš spomnila, da smo bili skupaj v hribih.«

»Ne bodi tak,« ga je očita-joče pogledala. »Saj veš, če bi vse pozabila, tebe nikoli.«

»Ne vem, Tanja.«

»Cesa pa si ti želiš?«

»Najprej orožja!«

»Mislim, ko bo konec.«

*Ilustriral Ive Šubic
(Konec prihodnjic)*

Prejeli so zaslužen kazen

DNE 15. AVGUSTA 1941 so Nemci v Solčavi ukinili občinski urad in ga združili z Lučami. V Solčavi je ostala le pomožna občinska pisarna. Za župana v Lučah je bil takoj po prihodu Nemcev imenovan Franc Bartoschitz, zagrižen nacist, ki je kmalu odločal o usodi občanov. Po zagriženosti ni za županom prav nič zaostajal Hinko Bleier, gozdar iz Luč, nevaren petokolonaš in ortsgruppenführer. Kljub skupnim ciljem se nacisti nista razumela, ker sta hotela imeti oba glavno besedo v občini. Njima je sledil tudi žandar Laschof, ki je vzbujal strah pri vseh, ki so imeli svojce v osvobodilni vojski. Mnogi zavedni Lučani so bili deležni njegovih klofit in udarcev puškega kopita.

Vas Solčavo so Nemci zaradi udeležbe v NOV kmalu označili za »Banditendorf« in celjski Pisker se je polnil z zavednimi Solčavani, ki so kasneje pomrli v zloglasnih nacističnih taboriščih v Nemčiji. Vera v zmago je Solčavane tako strnila, da je bila njihova

vas Nemcem trn v peti, izdajalcem pa je pomenila smrt. Vsi, ki jih še ni doletela kazen, in tisti, ki so imeli nemirno vest, so 23. julija 1943 pobegnili z nemškimi avtobusom v spremstvu policije. Nemški postojanki v Solčavi in Lučah pa so okrepili.

Obračunati je bilo treba še s Hinkom Bleierjem, žandarjem Laschofom in županom Bartoschitzem. Borci VOS so večkrat čakali nanje v zasedi na cesti, ki pelje iz Solčave prek Luč v Ljubno, vendar zaman. Šele 8. decembra 1943 je prišel na vrsto Bleier, medtem ko se je župan kazni spretno izmikal. Zato so vosovci kljub močni postojanki v Lučah, ki je štela okrog 300 do zob oboroženih mož, sklenili vdreti v Solčavo na občinski urad in tam kaznovati župana in njegovo ljubico, domačinko F. R. iz Luč.

Dne 7. januarja 1944 se je odpravilo iz Solčave sedem borcev VOS na čelu s Fricem, ki so bili oboroženi s puškami, pištolami in ročnimi bombami. Pri Rogovilcu so si sposo-

dili bele rjuhe, se vanje ogrnili in odšli po cesti do Igle, tam zavili prek Savinje do kmeta Pečovnika in se pri njem založili s hrano. Nato je patrolja krenila do Kumrovega travnika, kakih 100 metrov od občinske pisarne v Lučah, kjer se je razmestila na položajih, da bi ščitila Džonija, ki naj bi se kasneje s kolesom pripeljal od Rogovilca k županu Bartoschitzu in njegovi ljubici. Oblečen v civilno obleko in oborožen z dvema pištolama, je bil Džoni v spremstvu Roka, ki mu je pokazal, kje je občinska pisarna, kmalu pred županstvom. Džoni je nato vstopil v pisarno, kjer je bil župan, mu pomolil legitimacijo pod nos in rekel:

*Oto Vrhunc-
Blaž Ostrovr-
har (na konju)
pozimi 1944
na Blegašu*

»Gospod župan, moja legitimacija menda ni več veljavna!« Ko je župan pogledal legitimacijo, je Džoni naglo izvlekel pištolo, mu jo nameril na prsi in sprožil. Zadet od krogle se je župan zrušil na tla. Njegova admanistratorka, Nemka Ursel Berlotnik, je začela kričati, in ker je Džoni mislil, da je to F. R., domačinka iz Luč, je obračunal tudi z njo. Naključje je hotelo, da so namreč F. R. nekaj dni prej zamenjali z Nemko in tako je županova priležnica slučajno ušla usodi. Džoni je svojo nalogo tako hitro izvršil, da tovariši v zasedi še opazili niso, kdaj se je odpeljal s kolesom. Šele ko je policija naložila na avtobus župana in ga odpeljala v celjsko bolnišnico, kjer je podlegel, se je patrolja VOS hotela neopažena umakniti. Tedaj pa je naletela na nemško patroljo, ki jih je napadla z avtomati. Grozila je obkolitev. Svinčenke so padale kot gost dež. Ker pa so bili borci VOS ogrnjeni v bele rjuhe, so se na snegu laže prikrivali in so se rešili, ne da bi utrpeli eno samo žrtev. Le beli plašči so bili preluknjani in Oto je bil ranjen v palec na roki.

Ob osvoboditvi Zgornje Savinjske doline, 31. julija 1944, so nato prejeli zasluženno kaznen za storjene zločine še drugi petokolonaši in izdajalci, med njimi žandar Laschof. Ljudje so se oddahnili.

Dorko

France Mihelič: Mlada partizanka (1944)

*Partizanska
zaseđa
(fotografija
ni dokumen-
tirana)*

O kritiki in zameri

ČLOVEK se razhudi, zgrabi najbližji predmet in začne udrihati: mlati vse križem in kaj zato, če namaha vse drugo, le pravega ne. In kadar je ta najbližji predmet pero, se kaj rado zgodi, da v svojem razjarjenem pisanju zapravi še tisto, v čemer ima prav. Takšne misli so me obšle, ko sem prebral Konobljevo »Odprto pismo ‚Borcu‘: O objektivnosti«.

O, dragi Slovenko! Čemu si se toliko razhudi, čemu toliko žolčnih besed nasproti Vrečarjevi kritiki Janove knjige? Ali je ta kritika (Na rob opisovanja partizanstva, »Borec« 1956 — 10) zares tako črna in pristranska, kot se to tebi zdi? Pa poglejva, kaj je napisal Vrečar!

Predvsem je ta Vrečarjev prispevek bolj nekakšna načelna razprava o našem partizanskem slovstvu. To nam pove že takoj v začetku: »Ker je na Slovenskem že izšlo precej podobnih del iz narodno-osvobodilnega boja, knjižne presoje le-teh pa so nam po navadi povedale le kratko vsebino, vtem ko se smotra in literarne vrednosti takega pisanja niso lotile, menim, da tokrat ne bi bilo napak, nekoliko podrobneje oceniti to zvrst partizanske literature.« Ko nato ugotovi, da »pisec prehaja iz podajanja dejstev v bolj ali manj uspele literarne opise gorenjskega partizanstva«, in je zato, kakor tudi veseplošne nehomogenosti dela, temu in takemu pisanju nemogoče določiti ustrezno zvrst, pa pove, da se mu je ob branju Janove knjige (»Med gorenjskimi partizani«) »sprožilo nekaj misli o tako imenovanem črno-belem pisanju, ki se... bliža stečajju«. Tu se pravzaprav šele začne Vrečarjevo razpravljanje o smislu in smotru takšnega pisanja in v tem razpravljanju se zavzame za res dobre in dognane stvaritve, kar z nadaljnjim dokazovanjem skrbno utemelji.

Skratka, Vrečar z vso resnostjo in ostrino postavlja zahtevo po tistem partizanskem slovstvu, ki bi že enkrat moralo doseči umetniško raven in ne venomer brodit v diletantizmu. No, in ali ta Vrečarjeva zahteva ne izraža želje vseh nas, ki nam je partizanstvo tako pri srcu, in ali ta Vrečarjeva zahteva ne kaže tiste njegove ljubezni, s katero spremlja rast našega partizanskega slovstva?

Drugi del kritike se bolj neposredno ukvarja z Janovo knjigo ter jo v dveh daljših odstavkih (skupaj 60 vrstic) vsebinsko in pomensko neposredno oceni, medtem ko na koncu doda »še nekaj pripomb, ki zadevajo knjižni jezik, piščevo izražanje in, naposled, še korekturo, ki je dokaj pomanjkljiva«. Ob vsem tem pa kritik ne pozabi poudariti pomembnosti Janove knjige, (citiram) »ker je pisec po svoji zmogljivosti povedal marsikaj, kar bo ostalo v zgodovini gorenjskega partizanstva. Razen opisov začetkov narodnoosvobodilnega boja na Gorenjskem nam je iznova predočil boje posameznih formacij NOV in usode njenih voditeljev, tragedijo na Okroglem, morije v begunjskih zaporih, belogardiščna nasilja itd. Očitno je, da je marno zbiral gradivo, preden se je lotil pisanja, vendar glede podajanja snovi ni bil dovolj preudaren...« in dalje: »Vtem ko je Ivan Jan prizadevito opisal dejavnost nekaterih bolj ali manj znanih gorenjskih borcev« (v oklepaju le-te našteva) itd., da ne pomanjkljam vsega, zlasti pa ne pomanjkljivosti Janove knjige.

Ko torej tako človek znova prebere Vrečarjevo kritiko, ji mora priznati vso resnost, nikakor pa ji ne more očitati neobjektivnosti ali celo nepoštenih namenov. Vse, kar je Vrečar napisal, vse to je povedano odkrito in vse to drži. Prav zato pa se toliko sprašujem, čemu zamera, kajti da

zamera obstaja, razberemo iz »Odprtega pisma« (Borec 1956 — 12). To »Odprto pismo« pa ne dosega resnosti Vrečarjeve kritike, oziroma se z njo kosati ne more. S tega stališča bi se z »Odprtim pismom« ne bi bilo treba mnogo ukvarjati, saj bi si tisti, ki si je s tem in onim zahotel obračuna, ne mogel želeti boljšega položaja, kot ga s svojimi slabostmi nudi »Odprto pismo«. Toda jaz vidim za »Odprtim pismom« Franca Konoblja-Slovenka, poštenjaka od nog do glave, ki se je razjezil in reagiral odkrito ter pošteno in že zato zasluži, da človek z njim pošteno in dostojno polemizira. Menim namreč, da ima v nečem vendarle prav in da se je dotaknil stvari, ki ne stojijo tako, kot bi morale. Zato bom te stvari skušal nekoliko razbistriti, seveda pa ga bom moral tu in tam tudi zavrtniti.

Prek raznoraznih prispevkov in vrinkov (večidel nepotrebnih) je skozi dobro polovico »Odprtega pisma« razpotegnjena misel, da je treba že začeti s pisanjem. »Nič več čakati!« tako nekako vzklika Slovenko, in prav ima. Prav ima, kar se tiče pisanja partizanskih spominov ali točneje: zgodovinske dejavnosti bivših partizanov. Da ima to v mislih, je mimo drugega razvidno tudi iz naslednjega citata: »Kadar bomo borci napisali, kar smo doživeli in občutili, tedaj naj se lotijo dela tisti, ki so... zveličavni pisati take knjige.« To pa, to! V tem pogledu se je že precej storilo, toda reči je treba, da vse premalo, kajti stari partizani vse preveč preminevajo — in če bomo še čakali, bo z njimi vred leglo v grob tudi dobršen del naše juške zgodovine. Menim pa, da je vendarle treba razmišljati in polemizirati, kako bi se naše naloge uspešneje poprijeli. Tudi v partizanih smo razmišljali o tem, kako bomo bolje in z manj žrtev premagali sovražnika — za polemiko takrat ni bilo časa, ker se je šlo za biti ali ne biti, danes je pa vseeno drugače. Kako pisati spomine, o tem menda ni treba razpravljati — napisati je pač treba vse točno in po resnici, ne do-

dajati nič izmišljenega. Ugotoviti pa moram, da se ne nudi dovolj ugodnih pogojev za širši razmah te dejavnosti. Bivši borci zvečine pač niso šolani ljudje in zato njihovi sestavki največkrat romajo v koš ali obleže po leto ali več v raznih uredništvih, to pa ljudem jemlje veselje in voljo, kajti vsak si želi predvsem objave, pa tudi honorar vpliva spodbudno. Celo revija »Borec«, ki je glede tega vprašanja napravila menda največ, bi lahko storila mnogo, mnogo več, saj je to gotovo njena najvažnejša naloga. Ostalo časopisje objavlja takšne stvari le kampanjsko (za večje praznike — izjema je Radio) in ker se s tem ne peča sistematično, torej tudi ne povprašuje stalno po takem gradivu — pač ni čudno, če ljudje nimajo interesa, da bi se potrudili in pisali. To bi se dalo popraviti (n. pr.: z dodajanjem rednih prilog ali rubrik, z izdajanjem zbornikov). Razmisliti pa bi bilo tudi treba o tehniki zbiranja teh spominov. Mnogi borci imajo odličen spomin in znajo tudi lepo pripovedovati, k pisanju pa jih ni moč pripraviti. Ne bi bilo napak, če bi se, recimo, terenska ekipa Muzeja NOB oskrbela z magnetofonom. Da preprosti ljudje takšne stvari radi bero, o tem menda ni treba govoriti. Kar se tega tiče, je Slovenkovo ogorčenje upravičeno, ko se pritožuje nad tem, da se bivšim borcem nudi premajhna pomoč po jezikovni, pravopisni in slovnični plati (navadno le za masten honorar). To pa zaveda predvsem razna uredništva, založništva in korektorje, kar pribija tudi France Vrečar v že omenjeni kritiki Janove knjige. Seveda je res, da preprosti bralec navadno ne išče slovničnih napak, ampak predvsem vsebino, vendar pa ne smemo biti tako primitivni, da bi nam to služilo že za opravičilo naše površnosti ali lenobe. Za tiste tovariše pa, ki imajo pri opisovanju partizanstva tudi že leposlovne ambicije, mora veljati, da so na čistem vsaj s slovnic in pravopisom (po leg talenta je potrebno še znanje!). Tu pa ne sme biti nika-

kih slepomišenj, in prej ko bomo to priznali, bolje bo.

Že v prvem delu te polemike sem dokazal, da so glavni Konobljavi očitki nasproti Vrečarju neumestni, iz drugega dela pa je razvidno, da gre v veliki meri za nesporazum, saj oba v nekaterih vprašanih trdita bistveno isto. Seveda je ob vsem tem umevno, da se njuni konceptji tudi nekoliko razhajata. Sedaj pa se postavlja vprašanje: ali Vrečarjeva kritika res »ne sodi v naše časopise, najmanj pa v revijo Borec, ki bi morala prva podpreti vsako iniciativo naših borcev pri pisanju spominov in dogodkov o NOB«, kakor trdi Slovenko. Vrečarjeva kritika je sicer dokaj ostra, zato pa umirjena in dostojna, kot tudi stvarna. Zatorej o tem, da ne sodi v naše časopise, ne more biti dvoma ne govora. Moje osebno mnenje je, da ta kritika tudi sodi v revijo »Borec«, ker bo nedvomno pomagala dvigniti naše partizansko slovstvo na višjo raven in ker bo polemika, ki jo je izzvala, razčistila mnoge stvari. Vprašanje je, če more taka kritika na začetnika tudi negativno vplivati. Mislim, da na tistega, ki premore kaj talenta in vitalnosti, nobena kritika (pa četudi bi bila krivična) negativno vplivati ne more. Mislim celo, da morajo tudi »Borčeve« kritike presojeti knjige na osnovi

stvarnih kvalitete, ne pa hvalliti vsevprek. Brez kritike ne more biti napredka, to je nam, bivšim partizanom, menda jasno. Ali pa je pravilno, da je prav Ivan Jan postal tista »žrtev«, ob kateri se razračunava s tako imenovanim črno-belim pisanjem (beri diletantizmom), ko je vendar znano, kakšne slavospeve se je pelo nekaterim tovarišem, katerih dela (če izvzamemo Korotana) niso presegla kvalitete Janove knjige, ki ima vsaj to odliko, da v njej ni zgodovinskih ponaredkov? So med nami taki »književniki«, ki znajo izvrstno nihati med leposlovjem in spomini; kadar jih »zagradiš« po slovstvenih merilih, se ti izmuznejo k spominom, ko pa povprašaš, zakaj je v teh »spominih« toliko netočnega in izmišljenega, te zavrnejo: »Ti tega ne zastopiš, to je literatura.« Čudovito, kaj! Ne piščeva oseba, ampak njegovo delo mora biti kritiki za podlagi, in če ne bi bilo tozadevnih obzirov v preteklosti, se tudi Jan ne bi mogel čutiti prizadetega. Malce prizanesljivosti pa bi se vsaj pri začetniku moralo upoštevati; tu ne bi bilo umestno uganjati kake rigoroznosti.

Polemiki, ki se je šele začela, bi bilo treba dati predvsem spodoben ton. Bodimo strpní in nekoliko bolj samokritični, ne pa takoj — zamerljivi!

Franci Strle

Izrečeno in zapisano...

Lani, se pravi leta 1956, je bolnišnico »Franjo« na Pri-morskem obiskalo 6780 ljudi, torej okrog 500 več kot predlansko leto. Zlasti je porastel obisk mladine in pionirjev, kar je razveseljivo, če upoštevamo, da bolnišnica »Franja« zelo nazorno prikazuje eno izmed partizanskih dejavnosti, to je zdravstvo, med osvobodilno borbo. Trenutno tečejo v rekonstrukcijah obnovenjena dela. Gradivo, zlasti les, je bilo že dobavljeno.

V zvezi z obiskom in popravili v bolnišnici »Franji« naj omenim, da bi bilo zlasti za

tiste obiskovalce, ki so šibkejši, n. pr. invalide, primerno in priporočljivo zgraditi cesto prav do bolnišnice. Tudi inozemci precej neradi pešajo in bi se njihov obisk s tem zelo povečal. To misel je sprožil tudi tukajšnji rojak, tovariš Tomo Brejce, češ naj bi bila cesta speljana nekje pri gostilni Log mimo bolnišnice »Franje« ter do ovinka na most v Dolenjih Novakih, kjer bi jo potem povezali s potmi, ki vodijo do znanih turističnih krajev, kot Črna vrha, Ble-gaša itd. Ta cesta bi bila dolga okrog 2 kilometra.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Kaj hranijo muzeji NOB?

V PRVI številki letošnjega letnika naše revije smo začeli anketo o predmetih, ki jih hranijo muzeji NOB. To anketo zdaj nadaljujemo po istem redu kot prej, se pravi, da bomo tokrat objavili odgovore dveh nadaljnjih muzejev na vprašanja, ki smo jih priobčili v prejšnji številki.

NOTRANJSKI MUZEJ IZ POSTOJNE SE JE NA NAŠO ANKETO ODZVAL S KRATKIM POJASNILOM, KI OBSEGA PET TOČK, IN SICER:

1. Fotografij iz NOB imamo zelo malo. Leta 1956 smo pridobili eno samo.

2. Literaturo imamo partizansko, italijansko, nemško in domobransko. Med dokumenti smatramo za najvažnejše osebne listine narodnega heroja Jožka Tomažiča-Pina.

3. Lani smo zabeležili 7265 obiskovalcev, od teh 89 tujcev.

4. V zbirki NOB je razstavljenih 450 predmetov in to od leta 1918 do 1945.

5. Doslej se še ni primerilo, da bi muzejsko gradivo odkupili. Vse gradivo so nam odstopili bivši borci. Imamo pa za te namene nekaj sredstev, ki nam jih je dodelil občinski ljudski odbor iz svojega proračuna.

Pripominjamo, da muzejsko gradivo še ni urejeno, zaželeno pa bi bilo, ko bi nam pri tem pomagal občinski odbor ZB NOB v Postojni.

ODDELEK NOB SPLOŠNEGA MUZEJA V PTUJU NAM JE POSLAL OBŠIRNEJŠE ODGOVORE:

1. Muzej premore 847 fotografij, od teh 44 iz predvojne razdobja (dejavnost KP in SKOJ) in 35 iz obdobja NOB (19 z izseljeniškimimi motivi, 16 s položajem od leta 1943 do

1945 (Žnidaršič Tone in Cveta Praprotnik leta 1943 v partizanski uniformi kot člana CK KPS za Štajersko, ruski padalci v Halozah itd.). Muzej hrani veliko osebnih fotografij borcev in funkcionarjev iz NOB.

2. Med pomembnejšimi predmeti hrani muzej arhiv ciklostilne tehnike »Lacko«, ki je od 22. julija 1944 dalje, do osvoboditve, tiskala časopise, brošure ter letake v Stogovcih pod Ptujsko goro. Ohranjene so tri številke »Glasila OF mariborskega okrožja« (ponatisi), 39 izvodov »Novega časa« (Vestnik OF za Štajersko), en radijski vestnik, 2 partizanski pesmarici, 19 listov propagandnega tiska, 3 brošure, 74 kosov lepakov (od teh 4 risbe in en lesorez).

Muzej hrani tudi nekaj primerkov tiska tehnike v Murencih, ki je delovala od februarja 1944 do julija 1944, nato pa se preselila v Stogovce, kjer je delala pod imenom

Stavba, v kateri ima prostore Notranjski muzej. Ta stavba je najstarejša v Postojni. Sezidali so jo potem, ko je pogorel grad Sovič nad Postojno leta 1689. Dokončno je bila stavba sezidana leta 1700. Dolgo let je imela v tej stavbi prostore postojnska »Herrenschaft«. Od 1948. leta do maja 1951 je bilo v tej stavbi okrajno sodišče

Prikaz (del) razstave italijanske okupacije na Prinorskem v oddelku NOB Notranjskega muzeja v Postojni

tehnika »Lacko«. Iz muretin-ske dobe je ohranjen »Sloven-ski poročevalec« (nekaj posa-meznih števil), »Štajerski po-ročevalec« III/1944, 2 izvoda propagandnega tiska II. grupe odredov, arhiv tehnike »Lac-ko« iz Stogovec obsega še 63 odpremnih, 12 zvezkov knjigo-vodstva, 62 prilog za tisk. Vrh tega hrani oddelek NOB ptujskega muzeja še več posa-meznih tiskov, ki so se širili po ptujskem okraju med oku-pacijo (Kmečki glas, Teden svetovnih dogodkov, Pregled dogodkov, Novi čas, Poročila, Dachauski poročevalec, Slo-venski partizan, Uradni list SNOS, Naša vojska, Radijske vesti, Ljudska pravica, Severni kurir, Štajerski kurir, Dnevni vestnik itd.). Muzej hrani tudi nekaj izvodov lite-rarnega tiska.

Zbrano gradivo ni bogato, ker se je mnogo literature, ki je krožila na ptujskem območju med vojno (zlasti leta 1942/43), porazgubilo.

3. Lani je muzej obiskalo 22.304 ljudi. Občasnih razstav nismo prirejali, odprli in na novo preuredili pa smo mu-zejski oddelek NOB (22. julija lani).

4. Hranimo tele pomemb-nejše dokumente: Zapiske s položaja, knjiga iz leta 1944, ki je zanjo zbral gradivo med vojno referent vojaške posta-je okraja Ptuj (mobilizacije, zaplembe živeža, izdajstva;) pismo uredništva »Novega časa« — na položaju aprila 1945, tovarišici Miri; listič s seznamom hitlerjancev na te-renu v Halozah; poverilnica Belšaku za obiskovanje vo-jaskih postaj s podpisom Ser-geja Kraigherja za OO OF Ma-ribor itd.

Izmed dokumentov najbolj cenimo pismo Jožeta Kerenči-ča v prepisu, dalje dokument o borbi Lackove čete v Most-ju pri Juršincih 8. avgusta 1942, ki osvetljuje junaški boj 10 borcev proti 61 orožnikom in gestapovcem iz Ptuja. Spo-minskih zapiskov je muzej zbral deloma sam, deloma pa s pomočjo organizacij Zveze borcev okrog 200. Vsesloven-skega pomena pa je nedvomno delovanje majhne partizanske skupine, Lackove čete leta 1942, ki je v najhujših časih začela dvigati upor.

5. Novo gradivo dobivamo večinoma sami. Ko pripravlja-mo za tisk v lokalnem časo-pisju kako temo (na pr. o TV postaji v ptujskem okraju), zbira muzej podatke prek osebnih stikov in pismenih prošenj za spominske zapiske. Leta 1951 je muzej sestavil vprašalne pole, ki jih je orga-nizacija Zveze borcev razmno-žila in ki so služile za osnovo zemljevidu NOB na našem te-renu in za osnovo ureditve od-delka NOB za naš okraj. Pri bivših borcih, sedanjih funk-cionarjih v oblastnih organih, uživa muzej izdatno podporo. Največ zaslug za zgodovino NOB na tem področju ima Milko Golob, sodnik v Mari-boru.

Za odkup predmetov še ni-smo dajali denarnih nagrad. Prav sedaj pa smo dobili ročno stavnico, na kateri so tiskali v Slovenji vasi pri Ptujju leta 1943/45 letake; zanjo bomo dali posebno nagrado.

6. Razstavljenih imamo 156 predmetov (pisani oziroma tiskani dokumenti, razni osebni predmeti, Lackov prapor, železni boksar, ki ga je v za-porih uporabljal okupator,

itd.). Ponazoritve so v grafič-nih prikazih, zemljevidih in umetniških slikah, predvsem pa v fotografijah. Tehniko »Lacko« smo, na primer, po-nazorili z rekonstrukcijo bun-kerja in maketo.

V NADALJEVANJU NAŠE ANKETE PRINAŠAMO ODGOVORE MUZEJA ZA TOL-MINSKO V TOLMINU. TO JE ŠESTI MUZEJ NOB PO VRSTI, KI JE UGODIL NAŠI ŽELJI.

1. Naš muzej premore 156 fotografij; izmed teh jih je 87 razstavljenih in 69 v arhivu. V glavnem imamo slike Gradni-kove in Gregorčičeve brigade.

2. Literature in dokumentov hrani naš muzej 342.

3. Leta 1956 je obiskalo naš muzej 1600 ljudi.

4. Del gradiva smo dobili od ljudi, ki so ga sami prinesli v muzej, del tega pa smo sami nabrali na terenu. V večini primerov smo predmete dobili zastonj, sicer pa smo dali da-rovalcem skromno odškodnino. V primeru, da bi naleteli na kak dragocen predmet, bi bili verjetno v precejšnji zadregi, kako naj ga plačamo.

5. Razstavljenih imamo 315 predmetov.

Železni boksar, ki ga je upo-rabljal zloglasni domačin, ge-stapovec Scheichenbauer pri zločinskem mučenju prubor-cev, ki so prišli zaradi izdaje v okupatorjeve roke (boksar hrani muzej v Ptujju)

Vzpodbudne nagrade

V šesti številki letnika 1955 naše revije smo objavili natečaj, ki ga je razpisal Svet za prosveto in kulturo bivšega okraja Slovenj Gradec za zbiranje zgodovinskega materiala in proučevanje zgodovine NOB na področju slovenjegraškega okraja, še posebej za Slovensko Koroško. Ker pa so se pred nedavnim dvakrat sestali člani natečajne žirije (dr. F. Sušnik, F. Fišer in B. Žolnir) glede na to, da so bili podaljšani roki za natečaj pod točko 1 in 2 do konca leta 1957 in pod točko 5 ter 4 do konca leta 1956 ter glede na to, da je bilo prejeto gradivo skupaj z nagradami 200.000 din predano Muzeju NOB v Slovenjem Gradcu, objavljamo sklepe s teh dveh sestankov.

Natečaj je pod točko 3 predvidel tudi več nagrad v skupnem znesku 35.000 din za najboljše prispevke iz partizanstva, zaporov, taborišč, izseljenstva itd., objavljenih v domačih ali zamejskih časopisih oziroma revijah za obdobje NOB s področja slovenjegraškega okraja ali Slovenske Koroške. Glede na to, da je bilo takšnih prispevkov več, je žirija v sporazumu z upravnim odborom muzeja NOB sklenila rezervirati v Narodni banki 135.000 din za nagrade pod točko 1 in 2 natečaja, k točki 3 natečaja pa pripojiti višek 10.000 din od skupne vsote 200.000 din ter podeliti pod točko 3 znesek 45.000 din:

Albertu Mikacu iz Golavebuke, delavcu v Otiškem vrhu, za dnevnik iz NOB — 4000 dinarjev;

Zdravku Pogorelčniku, tudi iz Golavebuke, sedanjemu komandirju milice v Vuzenici, za 10 strani spominov na gradnjo Pavčkovih bolnišnic na Pohorju ter za spomine na življenje v teh bolnišnicah ter oskrbovanje — 3000 din;

Ivanu Lakovšku iz Pameč, delavcu v tovarni kos v Trobljah, za 13 strani spominov iz partizanstva, od pomladi 1943 dalje — 3000 din;

Štefki Slemenikovi iz Slovenjega Gradca za 40 strani spominov iz nemških taborišč, kamor so nacisti odgnali njeno družino, potem, ko so ji septembra 1941 ustrelili sina — 3000 din;

Jelki Polenikovi iz Trobelj pri Slovenjem Gradcu za 10 strani dokumentarne literature o krajevni partijski zgodovini — 3000 din;

Cvetki Pavlin-Kotnikov iz Raven na Koroškem za opis razvoja SKOJ na področju okraja Prevalje-Ravne ter za objavo »Dogodka pri Ravnjaku 1944« v »Koroškem fužinarju« — 2000 din;

Joži Gracetovi, uslužbenki NB Slovenj Gradec, za opis začetkov NOB za vuzeniškem in vuhredskem področju Pohorja — 2000 din;

Heleni Markovičevi iz Črne na Koroškem za spomine iz

koroških bojev leta 1919 ter za pesnitev njenega sina Kristija iz gestapovske ječe meseca maja 1942 — 3000 din;

Leopoldu Hladniku, šolskemu upravitelju iz Sentvida nad Ljubljano, za 28 strani obsega-jočo pesnitev iz nemških taborišč, v kateri omenja tudi rojake iz Mežiške doline — 2000 din;

Klubu koroških borcev iz Ljubljane — osrednjemu odboru, ki je predložil sedem spominov bivših koroških borcev (M. Čarfa, rudarja iz Mežice, spis »Pri partizanih«, A. Mesa-riča »Pot 13. udarne brigade na Koroško«, M. Lukmana spis »Na Koroškem« itd.) — skupaj 5000 din;

Edu Rössnerju, šolskemu upravitelju iz Šmartnega pri Slovenjem Gradcu, ki je predal Muzeju NOB dva svežnja izvirnih poročil, ki jih je pošiljal radijski oddajni postaji Koroškega odreda s Pliberka — 3000 din;

Silvu Kopitarju iz Ljubljane, bivšemu sodelavcu iz koroške tehnike »Netopir«, za 19 manjših in 24 večjih tiskov te tehnike ter dva akvarela, ki predstavljata notranjost teh-nike — 4000 din;

Benu Kotniku iz Raven na Koroškem (Kotlje), za več odlomkov iz NOB, objavljenih v »Koroškem fužinarju« — 3000 dinarjev in

Romanu Kogelniku, nameščencu železarne na Ravnah, za dva članka v »Koroškem fužinarju« — 3000 din.

Pod točko 4 pa je žirija zne-sek 20.000 din podelila takole:

Bredi Štanc iz Gornjega grada za 24 brošur iz NOB (ne-katere izmed njih so zelo dra-gocene) — 4000 din;

Pepci Tomazinovi iz Meži-ce, bivši bolničarki v koroških partizanskih bolnišnicah, za tretji in četrti šifrirani zvezek zapiskov o ranjenih in delo-vanju bolnišnice v Bistri, Ko-privni — 3000 din in

Toniki Uršejevi, po domače Jauhovi iz Velike Mislinje, za partizansko literaturo, datira-no z novembrom-decembrrom 1943, ki so jo kurirji pustili v njeni hiši vrh Pohorja in jo je predala Muzeju NOB — 3000 dinarjev.

Iz Muzeja NO v Slovenjem Gradcu: vitrina, v kateri so ostanki nemške germanizacije

Skromno priznanje za trud

Glavni odbor Zveze borcev je med zimskimi počitnicami povabil na razgovor in skromno čajanko več otrok padlih borcev, večidel brez obeh staršev, ki nimajo kam iti na od-dih. Dvajsetim izmed teh, ki imajo veselje do športa, je Glavni odbor omogočil odhod na smučarski tečaj s tem, da je vsakemu poklonil 2200 din, ostale pa je zadržal na skromni pogostitvi in jih obdaril s 1000 din. V razgovoru so otroci, večidel že odrasli fantje in dekleta, vajenci in dijaki sred-njih strokovnih šol, pripovedo-vali o svojem življenju v internatih, o tem, kako se pre-bijajo skozi življenje in kako uspevajo v študiju. Nekateri izmed njih (za študij so se od-ločili, ne da bi se predhodno pogovorili s svojo organizacijo Zveze borcev, ali da bi si pri pristojnih ljudskih odborih za-gotovili štipendije oziroma sredstva za preživljanje med študijem) so se zaposlili v pod-jetjih, da si prislužijo denar za oskrbovalnino v internatih in za učne pripomočke. Za te poteka dan takole: zjutraj vstajajo ob šestih ali še prej in odidejo v službo do pol enih ali enih, nato gredo v šo-

lo, kjer so do večera. Zvečer šele lahko študirajo in se pri-pravljajo za pouk. Razumljivo je, da mnogim, zlasti tistim v višjih letnikih, zaposlitev otež-koča učenje, zato se je Glavni odbor odločil, da bo vplival na podjetja, naj jim skrajšajo zaposlitev, oziroma uredil, da bodo takšni dijaki prejeli kako pomoč kot priznanje za trud.

Medtem ko vsi drugi otroci uživajo zimske počitnice v igri in zabavi, potekajo zimske po-čitnice za te otroke brez od-diha. Zato je Glavni odbor ZB sklenil prihodnje leto otrokom padlih borcev brez staršev, ki so zaposleni in hkrati študi-rajo, omogočiti zimski oddih.

Povabilo otrok padlih borcev, otrok brez obeh staršev na razgovor, je povzročila že-lja, da bi ugotovili, koliko otrok ostane v času počitnic, ko se ostali oddihujejo, v in-ternatih oziroma v kraju šol-lanja. In ugotovljeno je bilo, da nekateri otroci zelo po-žrtvovalno delajo, da si lahko privoščijo nadaljnji študij. Ne-kateri so se zaposlili v interna-tih kot strežniki, drugi spet so se zaposlili v strokah, ki se jih uče.

Ob vsem tem se človeku ne-hote vsilijo tele misli: če mlad

deloven človek hoče nekaj do-seči, žrtvuje za to tudi svoj prosti čas, ki ga drugi pora-bijo za zabavo; takšni mladi ljudje so lahko za vzor vsem tistim, ki so zadovoljivo oskrb-ljeni, pa se ne trudijo, da bi skupnosti poplačali skrb z uspehi v šoli; in končno: otro-kom, ki se tako trudijo, je treba olajšati napore. In po-vabilo na razgovor, skromna pogostitev in odhod otrok na smučarske tečaje oziroma zim-ski oddih, je ena izmed na-grad za njihov trud.

DOPOLNILO

V zvezi s člankom »Grobišča na Rogu«, objavljenem v lanskim 12. šte-vilki, nam je tovarišica dr. Božena Ravnihar poslala tole dopolnilo: »Gre za netočne podatke glede bolnišnice Pugled. Ta bolnišnica ni bila na Pugledu, ampak v bližini Zage na Rogu; Pugled je bilo le njeno konspirativno ime. Prve ranjence smo v tej bolnišnici spre-jeli 18. marca 1943, in ne maja. Prav ta bolnišnica je tista, ki so jo Nemci napadli 27. oktobra 1943 in v njej pobili 21 ranjencev. Gre torej za eno bolnišnico in ne za dve. Gradnjo in upravo te bolnišnice sva prevzela skupaj s tovarišem dr. Andrejem Zupančičem (Mike); jaz kot upravnik, on pa kot komi-sar.« — Za te dragocene podatke se tovarišici dr. Boženi Ravnihar-jevi najlepše zahvaljujemo.

Uredništvo

Skupina
otrok padlih
borcev iz
Idrije

KRATKE NOVICE

● **ZRENJANIN** — Radijski klub v Zrenjaninu je v desetih letih svojega dela vzgojil nad 2000 radijskih tehnikov, okrog 700 telegrafistov, 50 operaterjev, nad 100 inštruktorjev itd. Na pobudo članov kluba so ustanovili okrog 15 novih osnovnih organizacij, priredili nad 150 predavanj in izdelali okrog 600 raznih aparatov. Radijski klub v Zrenjaninu šteje trenutno okrog 200 aktivnih članov.

● **DOMŽALE** — Krajevne organizacije Zveze borcev v domžalski občini so povečini že imele svoje redne letne občne zbornice. Občnega zbora organizacije ZB v Domžalah se je udeležilo okrog 170 članov in takšnega obiska doslej še niso zabeležili. V razpravi so sodelovali mnogi člani s pripombami na delavsko upravljanje in kritiko organizacije dela v podjetjih. Glede vzgoje otrok padlih borcev so mnogi predlagali, naj bi članstvo v večji meri sodelovalo v šolskih odborih. Lani so za novoletno jelko člani s pomočjo 110 tisoč dinarjev, ki jih je Zvezi borcev namenil Svet za socialno skrbstvo, obdarovali 170 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Razveseljivo je tudi, da je število članov ZB od leta 1954 do danes naraslo od 146 na 400 članov.

● **HAMBURG** — Predsednik Svetovne federacije bivših borcev, Albert Morel, se je nedavno udeležil proslave desetletnice ustanovitve Nacionalnega združenja vojaških vojnih invalidov v Hamburgu. Te slovesnosti se je udeležil tudi minister za delo Federalne republike Nemčije Anton Stark. Albert Morel je na proslavi med drugim rekel, da je dandanašnji treba zastaviti vse sile in dobro voljo za obrambo demokracije in svobode.

● **RUŠE** — V Rušah pri Mariboru je bila v spomin na junaški konec Pohorskega bataljona slovesna seja Občinskega ljudskega odbora. — Spomin na ta dan proslavljajo v Rušah vsako leto in so tragični konec Pohorskega bataljona vzeli za osnovo občinskega praznika. Kot je znano, so borci Pohorskega bataljona vsi do zadnjega tragično končali v boju z nadmočnim sovražnikom 8. januarja 1943 na Sankarici, pri Treh žebjih na Pohorju.

● **HAAG** — Poljski poslanik na Holandskem Findzinski je ob neki uradni slovesnosti izročil profesorju Rueterju, direktorju

Mednarodnega instituta za socialno zgodovino, arhiv strank in socialističnih sindikatov Holandske in Belgije, ki so ga Nemci odnesli v času okupacije. Arhiv so nedavno odkrili nekeje na Poljskem in tehta blizu 40 ton.

● **PARIZ** — V mnogih evropskih državah so na cestnih prelazih namestili posebne zvočne naprave, ki slepim ljudem omogočajo varen prehod čez ulice. Preden slepa oseba prekorači prehod, pritisne na gumb naprave, ki avtomatsko zapre prehod in se istočasno z rdečim signalom oglasi zvok, ki

slepi osebi najavi, da lahko brez nevarnosti prečka križišče.

● **SLOVENJ GRADEC** — Mimo Vojnega muzeja v Beogradu je muzej NOB v Slovenjem Gradcu edini v Jugoslaviji, ki je uredil zelo nazoren vodnik po muzejskih prostorih. Priobčil ga je »Koroški fužinar« lani. Zamisel je dobra in priporočljiva tudi za druge naše muzeje. Skoda, da slovenjgraški muzej ni dal natisniti vodnika v obliki priročnika.

● **PARIZ** — V Franciji se je nedavno mudila skupina bivših borcev iz Mi-

lana pod vodstvom generala Bertija, ki se je udeležila proslave 38-letnice premirja. Italijanskim borcev je zaželel dobrodošlico predsednik francoske republike g. René Coty. Milanski borci so se udeležili žalnih komemoracij v Lillu, Bligniju in v Parizu, kjer so tudi pokopali italijanski vojak.

● **LIMOGES** — Po šestnajstih letih, ko je že izgubil vsako upanje, da bo prišel do svojih predmetov, je dobil Pierre Catalifode iz francoskega mesta Limoge vrnjen brivski aparat in nalivno pero, ki so mu ju odvzeli Nemci, ko so ga odgnali v taborišče IX C v Kaselu. To sta mu omogočila Federacija bivših vojnih ujetnikov in Mednarodni Rdeči križ.

● **VARŠAVA** — Tu so pred kratkim dotiskali v nemščini knjigo o koncentracijskem taborišču Auschwitz, ki jo je pripravila Centralna komisija za proučevanje nacističnih zločincev na Poljskem. Dobro dokumentirano gradivo, zbrano v tej knjigi, je pomemben prispevek k zbiranju snovi o nacističnih zločincih, še zlasti, ker je bogato ilustrirano z avtentičnimi posnetki vojnih zločinov.

● **BEograd** — Zvedeli smo, da je Zvezni izvršni svet namenil vsoto 1400 milijonov din za zgraditev počitniških domov in okrevališč za vojaške vojne invalide, ki bodo namenjeni predvsem visokoodstotnim invalidom. Te ustanove za invalide bodo ob morski obali in bodo opremljene z različnimi pomožnimi sredstvi; z njimi bodo invalidom, ki ne morejo hoditi, omogočili gibanje in kopanje v morju.

● **BUDVA** — Lovčen film se je namenil posneti filmsko trilogijo o španskih borcih po scenariju, ki ga je napisal generalpolkovnik Danilo Lekić-Spanec. Prvi film bo prikazoval zadnje dneve Španske republike, scenarij pa je avtor napisal na osnovi avtentičnih dogodkov. Drugi del bo zajel naše španske borce v francoskih koncentracijskih taboriščih, tretji pa bo prikazoval udeležbo bivših španskih borcev v naši ljudski revoluciji. Prvi del trilogije bo, kot kaže, začel snemati Lovčen film že letos.

● **SPLIT** — V Kaštel Sućurcu, v Kaštelanskem zalivu, grade spominsko stavbo na čast padlim borcev. Zgradba bo obsegala 6 prostorov, v katerih bodo namestili mu-

Spomenik padlim borcev in žrtvam fašističnega nasilja v Kamnici (Maribor)

zej NOB in odprli knjižnico za gradbince. Stavba je trenutno že pod streho in je doslej veljala nad 5 milijonov din. Pri gradnji tega doma so s prostovoljnim delom sodelovali člani Zveze borcev in drugi prebivalci Sućurca, znatno materialno pomoč pa so nudila tamkajšnja podjetja, med njimi tovarna plastičnih mas »Jugovinil«. Pričakujejo, da bo spominska stavba dograjena do julija letos, slovesna otvoritev pa bo predvidoma 4. julija, na Dan borca.

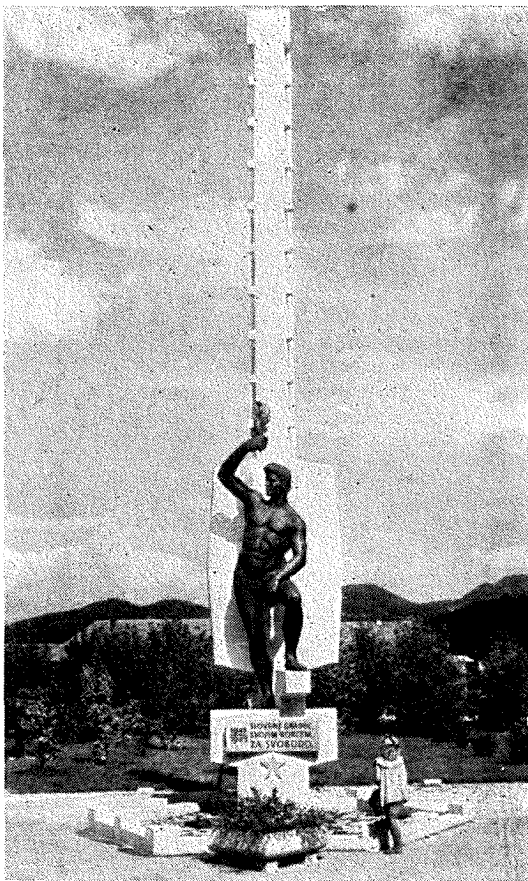
● **BREŽICE** — Organizacija Zveze borcev v Brežicah je sklenila sredstva, ki jih je zbrala za zgraditev spomenika padlih borcev, porabiti za dograditev Prosvetnega doma, v katerega bodo vzdicali ploščo v spomin na padle. Članstvo ZB je mnenja, da se bo tako najlepše oddolžilo padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja.

● **VARŠAVA** — 11. oziroma 12. številka glasila Zveze borcev za svobodo in demokracijo Poljske je priobčila med drugim tudi članek »Porajanje nove Jugoslavije«, bogato ilustriran s fotografijami tovariša Tita, Rankovića in drugih, ter z II. zasedanja AVNOJ. Objavila je tudi sestavek Ivana Dončevića s temo iz vojnih dni »Dva tovariša«.

● **PARIZ** — Ob obletnici smrti Kemala Atatürka, tvorca sodobne Turčije, je odpravnik poslov turške ambasade v Parizu izjavil, da bo kmalu objavil pismo K. Atatürka, ki ga je le-ta poslal francoskemu maršalu Lijotetu 23. decembra leta 1921, torej v dobi, ko ureditev današnje moderne Turčije je še ni bila znana. Ta zgodovinski dokument so našli v arhivu družine Lijote.

● **PARIZ** — Konec januarja letos je Komite ministrov Evropskega sveta podpisal »Priporočilo 118«, ki se nanaša na zaključitev sporazuma o olajšavah za vojaške vojne invalide, ki potujejo z železnico v zamejstvo. Francoski senator René Radius je na posvetovalni skupščini poročal o tem sporazumu in je dejal, da je načrt zanj izdelala Svetovna federacija. Preden bo začel sporazum veljati, ga bodo morale ratificirati skupščine zadevnih držav.

● **LJUBLJANA** — Centralni komite Ljudske mladine Slovenije je za 40-letnico ustanovitve organizacije SKOJ sklenil

Spomenik padlim borcem in talcem v Slovenjem Gradcu (kip: ak. kipar Stane Keržič)

izdati priložnostni zbornik »Mladina v borbi«. Hkrati je bil sestavljen odbor, ki bo zbiral in urejal to gradivo s pomočjo mladinskih aktivistov, borcev, zgodovinarjev in drugih. Po osnutku naj bi zbornik ne bil le dokumentarni pregled o sodelovanju mladine v borbi, temveč tudi zbirka zgodb o delu neustrašnih mladinskih aktivistov in borcev.

● **PARIZ** — Na obisku v Egiptu, decembra preteklega leta, so se predstavniki Svetovne federacije razgovarjali z zastopniki Združenja bivših borcev in žrtev vojne o pogojih, ki bi bili potrebni za izkazovanje pomoči FMAC Srednjemu vzhodu. V zvezi s tem je FMAC sklenila prek organizacije CARRE podeliti rehabilitacijskem centru oziroma invalidom, ki ne morejo hoditi, deset specialnih vozičkov. Razen tega je

FMAC proučila možnosti, da bi poslala v kairski center za leto dni strokovnjaka za fizioterapijo, Svetovni fond bivših borcev pa bo bržkone poslal egiptovskemu Združenju bivših borcev in žrtev vojne razna darila.

● **DRVAR** — Centralni odbor Zveze borcev, oddelek za obeleževanje zgodovinskih mest, je začel urejevati Muzej desanta v Drvarju. Le-ta bo nameščen v dveh zgradbah zraven znane Titove pečine. A eni od teh je do desanta prebival tovariš Ranković, a v drugi spremni bataljon Vrhovnega štaba. V prvi zgradbi, na dohodih k Titovi pečini, v tako imenovani Mandičevi vili, bodo v pritličju namestili relief Drvarja z bližnjo okolico, v nadstropju pa bodo razstavljeni muzejski predmeti, dokumenti in projekcijski aparat za prikazova-

nje podrobnosti o desantu. V drugi zgradbi, v »Markovi hiši«, bodo prikazali delovno sobo maršala Tita, njegovo uniformo, pištolo in druge osebne stvari, ki jih je tovariš Tito kot vrhovni komandant nosil v času desanta. V nadstropju pa bodo uredili sobo tovariša Rankovića. Pričakujejo, da bo muzej odprt na rojstni dan predsednika Tita.

● **SKOPLJE** — Tu napovedujejo prvi makedonski otroški roman, ki naj bi že letos izšel. Napisal ga je književnik Vančo Nikoleski in zajema snov iz NOB ter pripoveduje zgodbo o dečku, ki so mu nemške bombe v Beogradu ubile očeta in ki se v najhujših dneh priključil partizanskim enotam. Roman odlikuje spretno zasnovana zgodba.

● **BONN** — Zahodnonemška socialdemokratska stranka se je zavzela za obrambo generala Speidla, ki ga je angleški tisk napadel v zvezi s predlogom o imenovanju za poveljnika sil Atlantskega pakta v Srednji Evropi. Nemški socialdemokrati odklanjajo kritiko angleškega tiska, češ da je »šovinistična«, in poudarjajo, da je Speidel iz »Rommelove šole« ter da se mora Pariz njemu zahvaliti, da je prišel nepoškodovan v roke zaveznikov. Speidel baže ni hotel izvršiti Hitlerjevega povelja, naj uniči to mesto. Socialdemokratsko advokatsvo je v bonnskih političnih krogih nalletelo na dokajšnjo pozornost.

● **DOBRAVA PRI KROPI** — Pedagoški center pri Svetu za šolstvo LRS je konec decembra preteklega leta priredil na Dobravi sestanek nekdanjih učencev in sodelavcev naprednega predvojnega dobriškega učitelja, narodnega heroja Staneta Zagarja. Sestanka se je udeležilo nad 50 nekdanjih učencev in sodelavcev, ki so enodušno ugotovili, da je bil Zagar politično in strokovno napreden učitelj, ki je že tedaj uporabljal sodobne metode, kakršne uvajamo zdaj pri nas s šolsko reformo. Na sestanku so izvolili dva odbora za zbiranje gradiva o Stanetu Zagarju kot učitelju ter političnem in kulturnem delavcu, sklenili pa so tudi poslati republiškem Svetu za šolstvo resolucijo s predlogom o ustanovitvi sklada Staneta Zagarja za podeljevanje nagrad najboljšim pedagoškim delavcem.

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Rafal

Med mnogimi šegavimi pri-godbami, ki so krožile o tova-rišu Hinku, je tudi tale! Ko je nekega dne kot partizan kljub številnim premikom odšel na običajni sprehod in se vrnil, je bil ves pobit. Na naša za-skrbljena vprašanja je pojas-nil: »Srečal sem zajca, le po-mislite, in to na sprehodu. Pa mi jo je mrha pobrisala, ker sem pozabil puško doma. Kakšna hrana, vam pravim! Nikdar več ne grem brez pi-halnika na sprehod!«

Ob neki drugi priložnosti — bilo je na Primorskem — smo jedli star grah, ki nas je »od-prl« na vso moč. Ponoči smo imeli premik. Drug za drugim smo spotoma tekali iz kolone pod drevesa. Ko je potem pri-šel na vrsto Hinko, je skočil iz vrste pod drevo in vzklik-nil: »Rafal!« Potem pa muko-ma dodal: »Ne vem, tovariši, ali grem jaz od tal, ali gre od mene k tlom!«

Pozabljivost

Novo nalogo sta imela Stari in intendant Gaber, ko sta se preoblekla v civilno obleko! Odred je namreč potreboval hrane. Torej Stari in Gaber sta odšla. Pa vpraša spotoma Gaber Starega:

»Ti, Stari, si vzel s seboj tudi pištolo?«

»Sem,« je odgovoril Gaber. »Čudno, da je nisi pozabil, ko vedno nekaj pozabiš!«

»Pa sem le pozabil, da!«

»Kaj pa vendar?«

»Ej, pištolo sem pozabil — pozabiti . . .!« se je zarežal Stari.

»Paničar«

»Veš, tisti Andrej je pa res velik paničar,« mi je po ne-kem bombardiranju v Loški dolini zaupal partizan Bučar. »Iz česa to sklepaš?«

»Pomisli, ko so nas Nemci bombardirali, je bil v čeburu. Mi smo bežali v gozd, on pa v čeber! Take neumnosti je zmožen le paničar.«

»Kako pa veš, da je bil v čeburu?«

»Saj sem ga sam slišal, ko je povedal. Mene bi bilo sram povedati kaj takega o sebi.«

Malo čudno se mi je zdelo, kar mi je povedal Bučar, zato sem nekoga vprašal, če kaj ve o tem. Debelo me je pogle-dal in se na ves glas zakro-hotal:

»Bučar je prav slišal, samo napak je razumel. Andrej je bil namreč v Čeburu, ne pa v čeburu. Bržkone je ime Čabar izgovoril malo preveč po do-mače. Tam je bil ob času bombardiranja zato, ker se je vračal iz Bele krajine.«

F. Š.

Komandantova suknja

Komandant Boris se je na-menil na javko. Zato je napotil kurirja Tončka h krojaču, naj bi pogledal, če je njegova suknja že narejena. Ker kurirja dolgo ni bilo nazaj, je Boris odšel na pot brez suknje. Vtem se je Tonček vrnil. V koman-dantovi sobi se je oblekel v novo suknjo z oficirskimi na-šitki in rokavih, se opasal in se ogledoval v ogledalcu. Nenadoma pa je nekdo potrkal na vrata in takoj nato vstopil v sobo.

»Tonček, kaj si že koman-dant in oficir?« se je začudil so-šolec Janko, s katerim sta se pred vojno vedno borila za prestiž v vasi.

»Mar si slep?« ga je zbodel Tonček samozavestno.

»Na tole pismo moram do-biti odgovor,« je dejal Janko in ponudil modro kuverto Tončku. »Nujno je, pohiti!«

Kurir Tonček se sedaj ni ho-tel degradirati, ne kot oficir ne kot komandant. Zato je v za-dregi odprl pismo in prebral vsebino. V njem je štab bri-gade ukazal, da mora prvi ba-taljon nemudoma udariti z dvema četama v hrbet Nem-cem, ki iz obkolitve tolčejo drugi bataljon na Poljani.

»Kaj sedaj?« je udarila kri v Tončkovo glavo. »I, kaj, ko-mandant moram biti!« si je re-

kel in z nečitljivo čačko po-trdil prejem pisma, nato pa vpričo Janka telefoniral ko-mandirjema druge in tretje čete, naj pohitita s svojimi borci na Vrh in razbijeta nem-ški obroč...

Ko se je komandant Boris vrnil s poti, je poklical Tončka na zagovar. Tedaj pa je pri-jezdil brigadni poveljnik in v navdušenju, ker sta junaški četi prvega bataljona rešili drugi bataljon iz obkolitve, če-stital komandantu bataljona k uspehu.

»Ne meni, čestitaj Tončku, ki je igral komandanta,« je dejal Boris in pokazal na ku-rirja, ki je stal v kotu.

In še tisti dan je bil kurir Tonček pohvaljen in postavl-jen za komandirja zaščitne čete štaba brigade.

J. Šk.

Nogavice, ki pijejo vodo

V zadnji ofenzivi je foto-grafa Steva in tovariša Hinka, današnjega gledališkega reži-serja, zatekla noč blizu ne-kega močvirja. Postavila sta si »streho«. Na štiri palice sta razpela šotorsko krilo in za-spala. Ponoči pa jima je veter odpihal platneno streho. Prvi se je zbudil fotograf in ko je opazil, da ju ne ščiti več pred morebitnim dežjem šotorsko krilo, je zbudil še Hinka. Re-kel mu je: »Hinko, veter na-ma je odnesel krilo!«

Na pol omotičen od spanja je Hinko nagonsko vstal in zabredel v močvirje, da bi po-iskal izgubljeno platno. Stevo pa je tačas zapazil, da je veter šotorsko krilo le snel in da leži nedaleč stran, in je Hinku zaklical:

»Pojdi sem, saj krilo je ven-dar tukaj!«

Hinko je nato izdrl noge iz močvirja, pritekel nazaj in vzkliknil:

»Boštajna zarukana, ali nisi mogel tega prej povedati, da sem moral tekati po močvirju v tistih nogavicah, ki najbolj pijejo vodo!«

Naročniki preberite tudi tole!

Vsem cenjenim naročnikom sporočamo, da smo prvi letošnji številki priložili čekovne položnice in prosimo, da čimprej nakažejo vsaj polletno naročnino. Pri nakazilu, prosimo, pazite, da boste napisali res tisti naslov, na katerega prejimate revijo. Ponovno opozarjamo Občinske ljudske odbore, naj ne pozabijo napisati na položnicah, za koga nakažejo denar (n.pr. za to in to šolo, knjižnico, gimnazijo itd.). Naročnikom, ki so v zaostanku s plačilom naročnine za leto 1956, smo poslali opomin — vse prosimo, da do določenega roka poravnajo dolg.

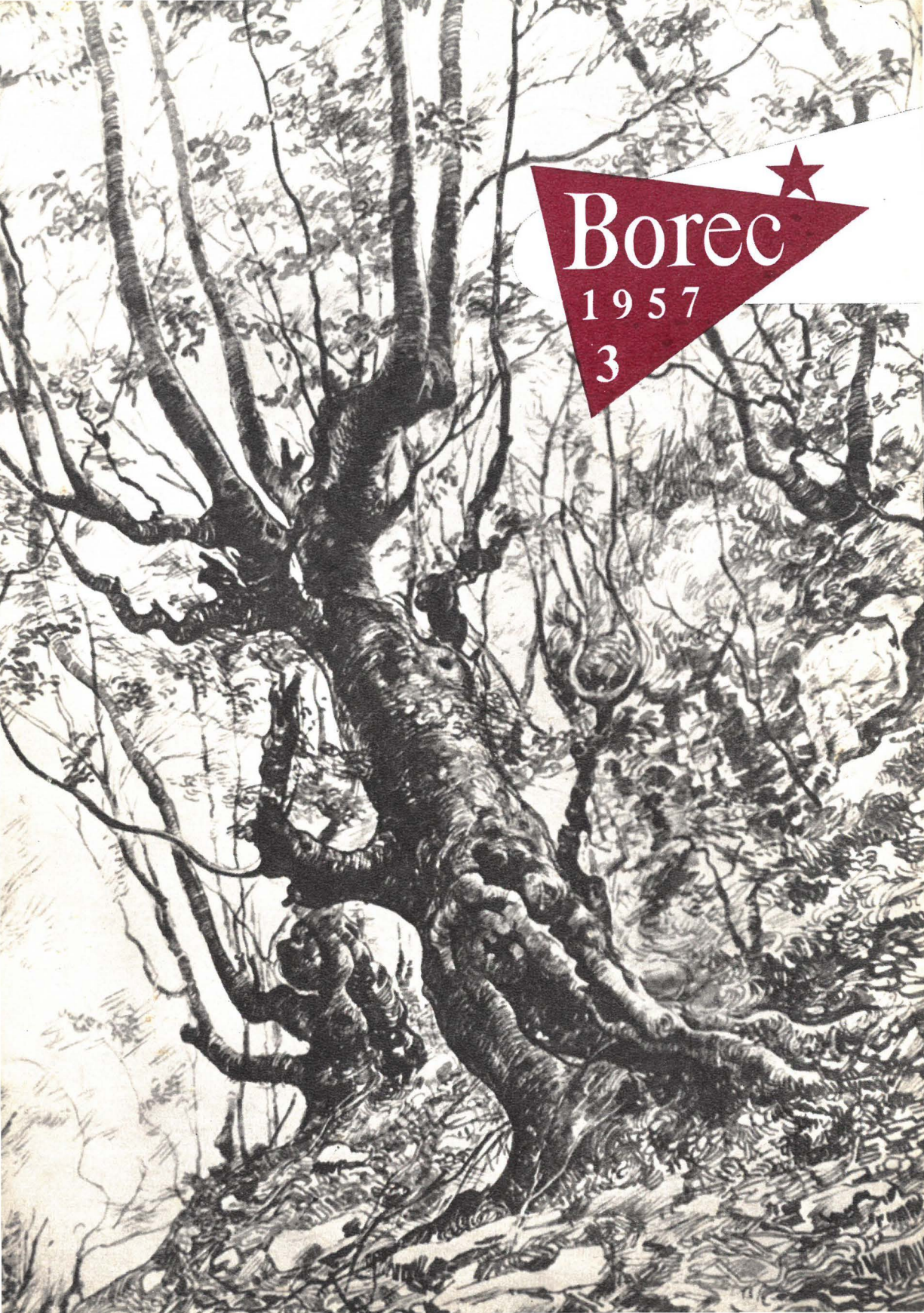
Tistim, ki na odvetnikov opomin niso plačali naročnine za leto 1955 in 1956, smo pošiljanje revije ustavili. Kakor hitro pa bodo dolg plačali, jim bomo revijo spet pošiljali. Če nekajkrat smo povedali, da je naročnina v primeri z visokimi stroški, ki jih imamo z izdajanjem revije, tako nizka, da ne krije niti četrtine vseh izdatkov, zato ni prav, da nam nekateri naročniki niti te ne poravnajo.

Da bi se krog naših naročnikov in bralcev še bolj razširil, naprošamo nove naročnike. Prav bi tudi bilo, da bi revijo pridobivajo vse naročnike, naj med znanci in prijatelji naročale bolj kot doslej vse osnovne organizacije Zveze borcev. Je pa tudi še nekaj osnovnih šol in gimnazij, ki naše revije ne prejema. Nekatere so le-to letos celo odpovedale, češ da nimajo denarnih sredstev. Prepričani smo, da bi z malo dobre volje lahko zbrali denarna sredstva. Morda tako, da bi vsak učenec prispeval dinar ali dva — in revija bi bila plačana.

Ob koncu prosimo še enkrat vse naše naročnike, naj vestneje plačujejo naročnino, naj nam sproti javljajo vse morebitne spremembe stanovanj ter naj vedno navedejo oba naslova: starega in novega, ob plačilih pa napišejo vedno le tisti naslov, na katerega prejema revijo.

Uprava revije »BOREC«

Moša Pijade umrl	97
Pred III. kongresom ZB NOV Slovenije	98
Nenavadna rešitev	104

NAŠI AKTUALNI RAZGOVORI:

Ob 8. marcu: Razbremenitev žensk – pogoj za uspešno uveljavljanje v družbi	108
»Naj napiše naša narodna zgodovina«	108
Naš razgled po svetu (J.)	110
Poljska Zveza borcev na novi poti (Janez Vipotnik)	111
Preko smrti stopamo v življenje	114
Obširna je tematika za filmske delavce (Ciril Šter)	116
Zbornik narodnih herojev Jugoslavije	116

TAKO SMO ZAČELI – TAKO SMO ŽIVELI:

Partizani osvobodilnega podzemlja (Stane Cimperman)	118
Vsečina pod fotografijo	121
Nove knjige	122
Stankov zadnji boj (Tone Svetina)	123
Veži se utrjujejo	125
V megli in dežju (Karel Grabeljšek-Gaber)	126
Napisi na spomenikih NOB	129
Kako je padel skojevec Raček (Peter Šprajc)	130
Ponosni smo nate, mati (Draga Rome)	132

NAŠA MNENJA IN STALIŠČA:

Nekaj misli ob napisih na spomenikih padlim borcem (France Sušteršič)	133
Mladincem, skojevcem in mladinskim aktivistom iz NOB	133
Izrečeno in zapisano	134

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Potrebna je še večja vnema zgodovinskih komisij (P. A.)	135
544 novih članov v občini Metlika (Regina Fir)	137
Kratke novice	138
Preizkušnja zaupanja (Nande Žužek)	140

Sliki na ovitku, na naslovn strani: Dore Klemenčič-Maj: »Poštna bukeve – bukeve v hribih nad vasjo Zadlas-Zabče, v kateri so pri-morski partizanski kurirji puščali pošto za tehniko »Krn« na Tol-minskem. — Na hrbtni strani: Dore Klemenčič-Maj: Partizanska tiskarna IX. korpusa.

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Faifar, Milan Skerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan in Jože Ber-toncelj-Marjan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 130 din. Letna naroč-nina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/2 1195; naročniki v tujini na račun NB Ljub-ljana 5180-000-74. Kličejte, tisk in vezava: Tiskarna CZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

Bralci – ne prezrite!

Vedno pogosteje se obračajo na našo upravo razne knjiž-nice, šole, muzeji, pa tudi po-samezniki s prošnjo, naj jim pošljemo vse doslej izšle šte-vilke revije »Borec«, to je vse od leta 1949. Žal jim ne mo-remo ustreči. Ker pa vemo, da je na terenu še mnogo števil-k, predvsem iz prvih let, prosim-o vse krajevne odbore Zve-ze borcev in člane Zveze bor-cev NOV, ki imajo posamezne številke iz let 1951, 1952, 1953 in 1954 in jih ne nameravajo vezati, naj nam jih pošljejo. V zameno jim bomo posljal-i letošnje številke. Vse te šte-vilke pošljite kot tiskovino na naslov: Uprava revije »Borec«, Ljubljana, p. p. 195.

Uprava revije »Borec«

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 3 — Letnik IX — Marec 1957

Dne 15. marca ob 18. uri je na čelu naše delegacije na povratku iz Anglije v domovino v Parizu preminil tovariš Moša Pijade, član Izvršnega komiteja CK Zveze komunistov Jugoslavije in član Predsedstva zveznega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva Jugoslavije. S smrtjo tovariša Moše Pijade so narodi socialistične Jugoslavije in naš delavski razred izgubili plametečega tribuna, prvoborca za stvar delavskega razreda, priljubljenega tovariša in voditelja, ki je poosebljal najpozitivnejše lastnosti borca-komunista. — Moša Pijade se je rodil 4. januarja 1890 v Beogradu in je bil član Komunistične partije Jugoslavije 37 let. Tovariš Pijade je bil nosilec mnogih visokih odlikovanj. Za svoje zasluge v narodnoosvobodilni borbi in za izredno delo pri graditvi socialistične domovine je bil odlikovan z Redom narodnega heroja in z Redom junaka socialističnega dela. — Svojo revolucionarno pot je Moša Pijade začel po prvi svetovni vojni, ko se je vključil v delavsko gibanje. V najtežavnějšíh obdobjih ilegale je preživel štirinajst let v ječah. Pokojni Moša Pijade je študiral slikarstvo in je bil akademski slikar. Leta 1910 pa se je začel ukvarjati tudi z novinarstvom. V začetku leta 1919 je začel v Beogradu izdajati dnevnik

MOŠA PIJADE UMRL

»Slobodna reč«, leto dni kasneje pa je že sodeloval v centralnem partijskem glasilu »Radničke novine«. Leta 1920 je postal tudi sekretar partijske organizacije »Dunav« v Beogradu. Po aretaciji Izvršnega odbora KPJ leta 1921 je pokojni predsednik Zvezne ljudske skupščine prišel v Izvršni odbor KPJ, leto dni kasneje pa je že zastopal KPJ na drugi konferenci balkanske komunistične federacije v Sofiji. Vrh tega je pokojni Moša delal pri ustanavljanju sindikatov in je urejal sindikalno glasilo »Organizovani radnik«. Nato je po prepovedi delavske partije organiziral ilegalni tisk CK. V tej tiskarni so tiskali tudi »Komunista«, ilegalno glasilo KPJ. Ko je policija to tiskarno izsledila, je bil pokojni Moša aretiran in obsojen na 12 let težke ječe, ki jo je prestajal v zloglasni mitroviški kaznilnici. Toda tudi tam ni miroval njegov neuklonljivi revolucionarni duh. V ječi je Moša Pijade učil mlajše tovariše marksizma in je med drugim prevedel tudi največje delo marksizma »Kapital«. — Tudi med vojno je neumorno deloval zlasti za nastanek in razvoj ljudske oblasti in je bil med drugim navzoč tudi na zasedanju SNOS v Črnomlju leta 1944, od koder se ga mnogi naši borci toplo spominjajo. — Slava njegovemu spominu!

Pred III. kongresom ZB NOV Slovenije

Na plenumu Glavnega odbora Zveze borcev NOV Slovenije, ki je bil 12. marca v Ljubljani, in ga je vodil tovariš Ivan Maček-Matija, predsednik GO ZB NOV Slovenije, je bilo sklenjeno, da bo III. kongres ZB NOV Slovenije 26. aprila letos v Ljubljani. Določeno je tudi bilo, da bo na 500 članov izvoljen en delegat. Tako bo iz Celja 20 delegatov, Gorice 25, Kočevja 11, Kopra 18, Kranja 20, Ljubljane 47, Maribora 20, Murske Sobote 10, Novega mesta 17, Ptuja 10 in iz Trbovelj 13 delegatov. Skupaj z 48 člani plenuma Glavnega odbora bo na III. kongresu 295 delegatov. O dosedanjem delu Glavnega odbora, oziroma sekretariata Glavnega odbora ZB NOV Slovenije, je govoril član sekretariata tovariš Janez Vipotnik. Zaradi pomembnosti objavljammo to poročilo v celoti.

ČE OCENJUJEMO našo organizacijo in poizkusimo določiti pomembnost njene vloge in njenega mesta v javnem življenju Slovenije, tedaj lahko trdimo, da je Zveza borcev narodnoosvobodilne vojne močna, borbena zveza udeležencev ljudske revolucije, da pomeni zelo odgovoren člen v obrambi moči naše države in v borbi za mir, da predstavlja važen činitelj v boju za razvoj socialistične demokracije in socialističnih odnosov in da je najodgovornejši faktor pri utrjevanju in razvijanju tradicij osvobodilnega boja. Lahko rečemo, da se ob vsestranski živahni dejavnosti organizacije neprestano utrjuje in krepi enotnost Zveze in z bogatimi izkušnjami dviga in plemeniti njeno poslanstvo v družbeno-političnem življenju dežele.

Domalega vsi člani Zveze borcev so prizadevno posegali v družbeno-politična dogajanja zadnjih let. Zunanja politika naše države ima na primer v naših borbah najvnetejše zagovornike, saj ji je temelj čela vrsta dragocenih prvin, ki so porajale narodnoosvobodilno borbo in so ves čas odsevale v njej.

Toda ne gre le za prizadevno podporo zunanji politiki! Članstvo je veliko prispevalo tudi k naporom za notranjo graditev države, za utrjevanje socialistične demokracije, za ustvarjanje in razvijanje socialističnih družbenih odnosov. Saj je na desettisoče nekdanjih borcev in aktivistov, zapornikov in internirancev

vključenih v organe samouprave in družbenega upravljanja. In med delovnimi ljudmi je velika večina borcev lahko drugim za vzgled, ne samo zaradi ugleda pridobljenega v narodnoosvobodilni vojni, marveč tudi zaradi svo-

jega sedanjega nesebičnega dela, zaradi požrtvovalnosti, tovarištva in predanosti v korist skupnosti. Treba je ugotoviti, da veliko našega članstva sodeluje v družbenih organizacijah in društvih, da prispeva svoje vojne izkušnje, tako da se v delu organizacij nenehoma srečno prepletajo borbene tradicije z novim socialističnim duhom.

Znatne uspehe smo dosegli zlasti na področju specifičnih nalog Zveze: v skrbi za otro-

ke padlih borcev, pri urejanju socialnih problemov naših članov, na področju zgodovinske dejavnosti, izgradnje spomenikov, na sektorju izvenarmadne vzgoje, pri krepitvi in utrjevanju organizacije, pa tudi pri ohranjanju tradicij narodnoosvobodilnega gibanja.

Zveza borcev neprestano teži za tem, da bi predvsem mladini posredovala zgodovinsko verno sliko slavne nedavne preteklosti. Toda ne le Zveza borcev, vsa sodobna družba lahko pri vzgoji mladega rodu zajema iz neizčrpnih virov človečnosti, etike, tovarištva in srčne dobrote, ki jih je odprla in oblikovala narodnoosvobodilna borba. Naš boj je zgnel novega človeka, žlahtnega in bolj kot kdajkoli tankočutnega za družbena, moralna in duhovna vprašanja. Te človeške lastnosti so višje od vsega, kar je kdaj priznavala, kaj šele uveljavljala stara družba. Te lastnosti sijajo v isti vrsti z vsemi drugimi pridobitvami narodnoosvobodilne borbe. V obdobju graditve socializma, ko napredne sile oblikujejo po srečju in notranjosti novega človeka, patriota in internacionalista, iskrenega in delovnega, borbena in iznajdljivega, plemenitega in nesebičnega, polnega znanja in požrtvovalnosti, vemo, da pomeni naš pretekli boj neuničljivo zakladnico izjemnih karakternih kvalitiet, iz katerih more in mora zajemati naša socialistična vzgoja. Karakterne kvalitete te vrste morajo prevladovati pri našem socialističnem patriotu, morajo biti vedno vzor naprednim mladim generacijam. Vedeti moramo, da skoro ni družbenega področja, na katerem ne bi mogli mladim ljudem tako ali drugače posredovati tvornega pomena moralnih vrednot naše borbe in ljudi, vključenih vanjo. Neprestano in povsod lahko človeški liki borcev prevzamejo mladega človeka, oblikujejo njegovo notranjost v duhu najbolj humanih načel in dramijo ter razvijajo njegove ra-

zumske, moralne in fizične moči. Naj nam bo ta ugotovitev neprestano pred očmi, da bomo kar največ pripomogli k smotrni vzgoji naše mladine in tako tudi za bodoče rodove opravili veliko stvar.

Pomudimo se nekoliko pri problemih, na katere naletimo pri našem delu! Naša organizacija šteje 108.774 članov. Ko se je ustanavljala Zveza borcev, smo predvidevali, da bo skupno število članov za nekoliko deset tisoč večje. V današnje članstvo še niso zajeti vsi, ki imajo pravico do tega in ustrezne pogoje. Vzrokov za to je več: predvsem organizacije sprejemanja novih članov niso razumele kot politično nalogo, marveč so se ga pogosto lotevale kampanjsko. V Zvezo je vključenih premalo internirancev, za katere organizacija ni našla primerne delovne vsebine. Da je naše članstvo še zmerom nepopolno, je krivo pač tudi sektašenje ob sprejemanju.

Naša Zveza je svojo strukturo prilagodila novi teritorialni razdelitvi in ima 805 krajevnih organizacij na podeželju, 78 terenskih organizacij v mestih, 128 občinskih in 11 okrajnih zvez.

Eno izmed vprašanj, ki bi mu bilo treba posvetiti nekoliko več pozornosti, je nekakšna neuravnoteženost v naših organizacijah. Drži, da smo v celi vrsti dejavnosti dosegli zadovoljive uspehe, toda pogled na celotno delo nas opozarja, da se politični značaj naše organizacije mnogokrat hočeš nočeš podreja skrbi za urejanje socialnih problemov. Ne gre za nikakršno podcenjevanje teh problemov. Nasprotno! Vsak dan z ogorčenjem ugotavljamo nove socialne krivice, ki se dogajajo posameznim borcem ali njihovim svojcem, in jih naša organizacija mora reševati. Čestokrat bi bilo treba mnogo bolj povzdigniti glas glede na napake, ki se dogajajo. Toda te vrste problemi ne bi smeli prevladovati v dnevnem delu Zveze. Zveza borcev je politična organizacija. Socialistični razvoj države in premagovanje težav, na katere naleti sodobna družba pri svoji težnji po napredku, so tista vprašanja, za ka-

tera se mora Zveza predvsem zanimati. Socialistični razvoj z vsemi svojimi lepimi in težkimi stranmi je najbolj razumno nadaljevanje narodno-osvobodilne borbe, je najbolj logično nadaljevanje poti, na katero smo krenili 1941. leta. Če naj politično hotenje, ki nas je pred petnajstimi leti peljalo v odpor proti okupatorju, rodi čimprej praktične rezultate, ki jih vidimo v izgradnji boljšega, lepšega, mirnega življenja, brez krivic in izkoriščanja, tedaj se mora naša organizacija z vsem svojim širokim potencialom pogrnati v sredo družbeno-politične borbe, ki jo vodijo za izgradnjo socializma najbolj

napredne družbene sile in organizacije. Saj naša Zveza po vsem notranjem ustroju in svojem najbolj naprednem stremljenju tja tudi sodi. Naša organizacija je v to smer sicer obrnjena, vendar še premalo. Ne gre za prevzemanje nalog in dolžnosti, ki jih ima Zveza komunistov — idejno jedro socialističnega gibanja — ali Socialistična zveza — najbolj množična politična organizacija pri nas — marveč gre za vlogo, ki naj jo Zveza borcev kot specifična politična organizacija odigra v javnem življenju. Borcem prav tako ne sme biti vseeno, kako se rešuje in izvaja naša gospodarska politika, kakšne so

Iz bojev Šlandrove brigade za Ljubno: varen zaklon

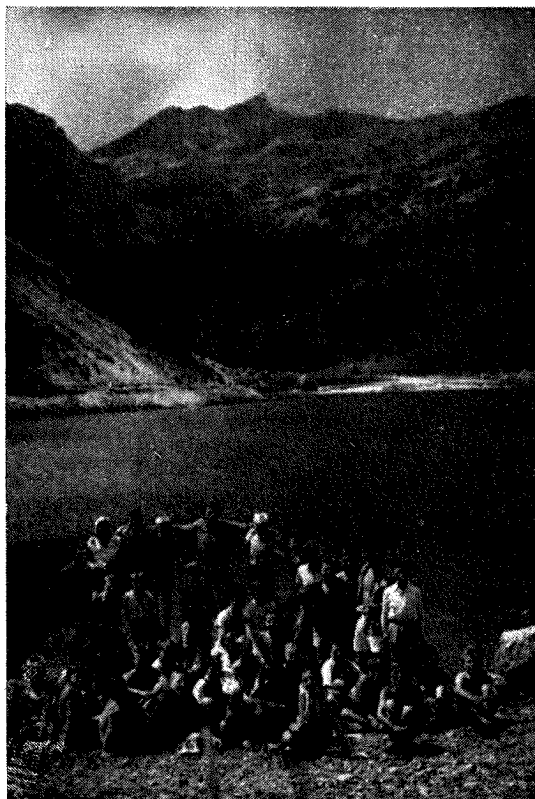
perspektive bodočega ekonomskega razvoja države, kako se odvijajo na vasi socialistične težnje, kakor nam ni vseeno, kakšno bo končno besedilo Zakona o socialnem zavarovanju, o pokojninah in podobnem. Za reševanje perečih načelnih političnih problemov imamo v Zvezi veliko latente energije. Treba jo je sprostiti in ji omogočiti ustvarjalno delo. Naj Zveza borcev kot organizacija — kajti posamezni člani so vključeni v to ali ono politično organizacijo — pove svoje mišljenje in prispeva svoj delež k razpravi, utemeljevanju in izvajanju posameznih načelnih vprašanj socialistične graditve. In od številnega članstva se nam je nadejati uspeha.

Usmeritev k živahnemu političnemu delu nam je potrebna iz dveh razlogov: odvrnili bomo od sebe nevarnost, da bi postali nekakšna organizacija, obrnjena samo v pre-

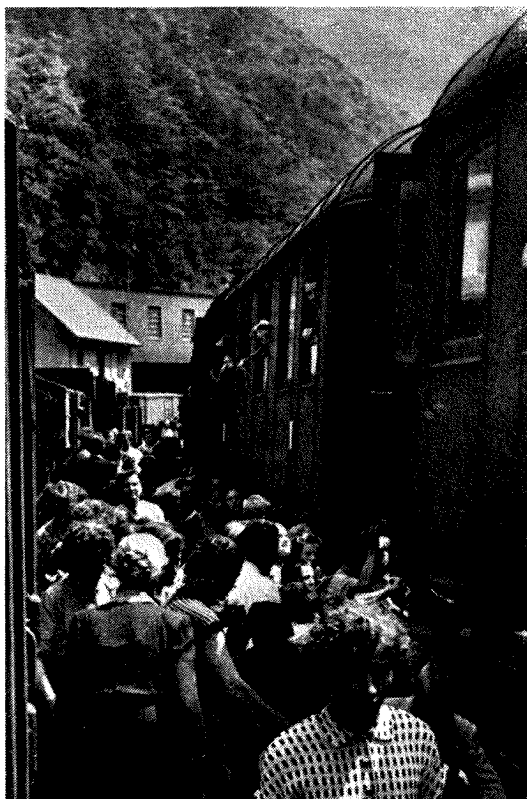
teklost, v junaška leta vojne, in bi nam vzpodbuda za delavnost prihajala samo iz tega obdobja. To utegne postati neprijetno. Brez jasnega pogleda v prihodnost in najbolj zavestne težnje organizacije, da sodeluje pri oblikovanju te prihodnosti, se bo množilo število borcev, ki bodo iskali v Zvezi samo rešitev svojih socialnih težav. In drugič, ko bomo urejali najrazličnejše probleme, od socialnih krivic do postavljanja spomenikov, bomo imeli zaradi globoke političnosti naše organizacije mnogo uglednejšo legitimacijo pri oblastvenih organih in v javnosti. In kar bomo že urejali, bomo urejali boljše, hitreje in lažje kot pa do zdaj. Naše specifične naloge bodo tako dobile mnogo širšo politično osnovo in se bodo hitreje urešničevale.

V naših organizacijah je mnogo časa posvečenega skrbi

za člane. Treba je poudariti, da je ogromna večina borcev našla v socialistični graditvi svoje mesto in, kakor nekoč, z vsemi silami in zadovoljna dela za blaginjo domovine. Vendar nas tu in tam posamezni primeri, s katerimi se mora ukvarjati naša organizacija, opozarjajo na malomarnosti in nezdrave odnose do naših članov. Čeprav trdimo, da ima Zveza borcev v celoti in njeni posamezni člani posebej velik ugled med ljudmi in pred organi oblasti ter drugimi organizacijskimi enotami, se tu in tam, sicer redko, toda vendarle dogode krivice in nepravilnosti — ne vedno po krivdi naših članov — ki globoko žalijo našo Zvezo. Gre za nepravilno ravnanje z borci, včasih pri nakazovanju materialne pomoči, ki je posamezniku potrebna, ali pri dodelitvi delovnega mesta, ki naj ga zasede naš član, pri preved-

Otroci padlih iz celjskega okraja na letovanju v Tolminu

Otroci padlih iz Trbovelj pred odhodom na letovanje

Bivši kurirji kurirske postaje G5 (na Gabrški gori) pred spomenikom kurirjev v Delnicah na Gorenjskem

bi na službeni lestvici, pri delitvi stanovanj, pri iskanju pravičnega kriterija za štipendije in podobno.

Res je, da naši člani tu pa tam nepravilno nastopajo v javnem življenju. Ponekod se obnašajo, kakor da se mora ves svet vrteti okrog njih, vtičajo se v odločanje ljudskih odborov, političnih organizacij, vodstev podjetij samo zato, ker morebiti ni obveljala njihova, in se pri tem sklicujejo na legitimacijo Zveze borcev. Tu ne gre toliko za tovariše, ki so obstali nekje na mestu in nezadovoljni kritizirajo na desno in na levo. Gre za tiste ljudi, zlasti v okoljih, kjer narodnoosvobodilna borba ni bila na široko razpredena, ki so celo na vidnejših položajih in so s svojim materialnim stanjem zadovoljni. Domišljajo si, da predstavljajo zaradi majhnega števila članstva tako rekoč stebre Zveze borcev v svojem kraju, se imajo za nekakšne vrhovne razsodnike v vsem, kar se dogaja okrog njih, ovirajo sprejemanje in sodelovanje dobronamernih ljudi, zlasti mladine, v našem demokratičnem mehanizmu in podobno. Ti primeri močno zaudarjajo po birokraciji in naša organizacija je takšne primere vedno najostreje obsojala. Ne-

prestano je prepričevala svoje člane, da danes toliko veljaš, kolikor znaš. Eno so zasluge v narodnoosvobodilnem boju, drugo pa je aktivno vključevanje in sodelovanje v izgradnji današnje družbe. Za dejavno sodelovanje pri družbeno-ekonomskih vprašanjih ni dovolj biti samo član naše organizacije, treba je predvsem stopiti v sredo razgibanega družbeno-političnega in gospodarskega življenja, iti vstric z

njegovim razvojem, vložiti vanj vse svoje znanje in svoje sposobnosti, pa tudi razumeti nujnost pritegovanja vedno novih dobronamernih ljudi k naprednemu odločanju v upravljanju z gospodarstvom in organih oblasti. Za vse to pa se je treba seveda tudi učiti.

Toda to so posamezni primeri. Ustavili smo se pri drugem vprašanju: pri nepravilnem odnosu do borcev. Če kdo, tedaj imamo borci vso pravico povzdigniti svoj glas in zahtevati popravek napak, ki se dogajajo posameznikom. Daleč smo od tega, da bi ustvarjali našim članom privilegiran položaj, toda z vso pravico se vsekdar postavljamo na stališče, da je pri imenovanju človeka na to in to službeno mesto, pri podelitvi štipendije, stanovanja in podobnega, treba upoštevati tudi politični kriterij, delež v narodnoosvobodilni vojni in povezovati z vsem tem proslječno strokovno zmožnost. Obramba navedenega stališča bo krepila zaupanje naših članov v Zvezo borcev in tudi dvigala ugled naše organizacije v javnosti.

Pri teh zamotanih stvareh gre še za nekaj drugega: kaj je naša organizacija napravila za strokovno usposabljanje borcev? Ali lahko mirno ugotovimo, da smo napravili vse, kar je bilo mogoče na tem

Taborišče otrok padlih iz novomeškega okraja v Bočni

področju, da bi tako pomagali članom k boljšemu delovnemu mestu in s tem k boljšim materialnim razmeram? Nekaj je bilo že napravljenega v tej smeri, toda ugotoviti moramo, da smo v zaostanku, da smo mi sami krivi, če se stvari niso odločneje urejale in da prav zdaj še posebej zaostrojujemo reševanje teh vprašanj.

Politični vpliv Zveze borcev na delovne kolektive, da pri strokovnem usposabljanju upoštevajo predvsem borce, se je dobro izkazal, zlasti v industrijskih krajih. Nedavno ustanovljene gospodarske šole za partizanske borce sprejmejo, žal, le manjše število borcev, kajti njihove kapacitete niso velike. Pravkar je pričela delovati tudi srednja ekonomska dopisna šola, za katero je dal pobudo in jo organiziral Glavni odbor Zveze borcev. Naša organizacija štipendira nekaj borcev, toda vse to je še premalo in ne krije velikih potreb in želja naših članov. Med našimi člani je precej tovarišev, ki so po končani vojni ali ostali še nekaj časa v armadi, ali pa so bili zaposleni pri raznih aktivističnih nalogah in so šele kasneje odšli v proizvodnjo, seveda brez potrebnih kvalifikacij, ki bi izboljšale njihov materialni položaj. Treba je poudariti, da se nismo borili za višje strokovno usposabljanje in s tem za bodoče službe teh tovarišev z enako vztrajnostjo, s kakršno smo v prvih povojnih letih zahtevali od njih kar največ požrtvovalnosti in predanosti aktivističnemu delu. Vrh tega se pri nas čestokrat mnogo bolj upoštevajo dokumenti, spričevala, diplome in podobno, kot pa praktično znanje. Zato so najpogostejše zgoraj omenjeni ljudje zaposleni na slabih delovnih mestih in imajo majhen zaslužek. Neredko spremljajo te naše tovariše še druge težave: bolezen, stanovanjska stiska, neurejene družinske razmere in podobno, kar vse vpliva na njihovo razpoloženje. Neredko srečujemo med njimi takšne, ki nečejo ničesar razumeti, ali pa po svoje tolmačijo današnji družbeni razvoj, demokracijo in zakonitost.

Na drugi strani imamo na odgovornih delovnih mestih tovariše z bogatimi življenjskimi izkušnjami. Ti si na vso moč prizadevajo obvladati problematiko, vendar jih včasih zaradi nezadostnega strokovnega znanja razvoj prehitava, k čemur v nemali meri pripomoreta tudi izčrpanost in bolezen. To je značilno zlasti za starejše tovariše, ki jim mogoče le malo manjka do upokojitve, pa zaradi omenjenih vzrokov odhajajo na manj odgovorna mesta, kar bo seveda občutno vplivalo na njihovo pokojninsko osnovo.

V zadnjih letih so borci pokazali veliko zanimanje za strokovno šolanje, saj nikoli ni bilo mogoče ustreči vsem njihovim prošnjam. Najbolj jasen primer, da je na tem področju potrebno še nekaj napraviti, so prijave za srednjo ekonomsko dopisno šolo. Rečeno je bilo, da lahko ta šola sprejme v prvi semester 500 kandidatov, priglasilo pa se jih je nad 2000, čeprav šola skoroda ni bila popularizirana. Umestno bi bilo, da o teh stvareh skupno z Zvezo borcev pretresejo položaj tudi odgovorni republiški organi in najdejo rešitev ter potrebna sredstva, ki bodo zagotovila izboljšanje tega stanja.

Pri skrbi za borce izstopajo še drugi problemi. Posebno pereče jih opazamo v izrazito partizanskih krajih. Običajno gre za naše člane z majhno krpjo zemlje, za vdove s kopico otrok, katerim davčni cenzus ne dovoljuje, da bi sprejemale otroški dodatek, čeprav dohodki posestev včasih ne odtehtajo sredstev, ki bi jih sprejemale v obliki doklad. Težko stanje je v družinah, kjer je padlo več sinov in so starši ostareli, tako da ni mladih moči, ki bi obdelovale zemljo. Še v težavnejšem položaju pa so družine žrtev fašističnega terorja, ki nimajo pravice do otroških dodatkov niti do invalidnine. Kolikor pa gre za pravice iz naslova socialnega zavarovanja, so družinske pokojnine v največ primerih le minimalne in vezane na razne pogoje. Skromno, pa tudi težko se v nekaterih krajih preživljajo družine živih borcev. Naše organizacije skušajo v

posebno hudih primerih pomagati z denarnimi podporami, kolikor seveda imajo na razpolago sredstva.

Ugotavljamo, da je dobro rešeno materialno vprašanje upokojenih oficirjev. Tako njihova pokojnina, kakor tudi odpravnina in nova službena mesta, ki so jih v pretežni večini zasedli v civilnem življenju, jim omogočajo sorazmerno dobro materialno stanje. In prav je, da se tako rešujejo vprašanja nekdanjih borcev in oficirjev. Toda ko ugotavljamo dobro rešitev za te tovariše, se nam odpira nerešeno vprašanje starih borcev, predvojnih komunistov, ki so se z vso svojo bitjo vključili v vojno in povojno izgradnjo, odpre se nam vprašanje prvoborcev, nosilcev »Spomenice«, oficirjev, ki so bili odšli iz armade v prvih letih po končani vojni. Praksa nam kaže, da gre ob primerjavi materialnega stanja teh tovarišev z zdaj upokojenimi oficirji za velika nesorazmerja, ki povzročajo med borci negodovanje. Zakon o pokojninah bo sicer do neke mere urejal ta vprašanja, toda tudi z zakonom te stvari ne bodo v celoti urejene. Tudi o teh stvareh bo treba še razmišljati, izdelati predloge in iskati povoljnije rešitve.

Resno politično težavo pa povzročajo Zvezi borcev tisti tovariši, ki so v moralnem pogledu na poti k propadu. Sicer jih ni veliko, toda glede na politične posledice, ki jih ima njihovo obnašanje, zahtevajo vso našo pozornost. Najpogostejše gre za bolne tovariše. Zdravstveno stanje članov naše organizacije v celoti iz razumljivih razlogov ni zavidanja vredno. Statistični podatki o umrljivosti borcev spravljajo ljudi v pravo pravcato prepadečnost. Zdravstvene kartoteke prav tako pričajo o velikem številu težkih bolnikov. Naj navedem le en primer. V bolnici za živčne bolezni v Polju se zdravi 101 član naše organizacije. Večini teh bolnikov se zdravje izboljšuje, imamo pa tudi primere, ko je ravno obratno.

Zdravstveno in moralno propadanje ima večkrat svoje vzroke v krivicah, povzročenih nekdanjim borcem, v nepr-

Ive Šubic: Pogreb partizana (olje, 1955)

vilni zaposlitvi, neurejenih družinskih razmerah in podobno. Toda vedno ni vzrok zunaj človeka. In iskati utego za lastne napake v pijančevanju prav gotovo ni dobra pot. Nekateri med njimi pravijo, da so storili že dovolj in da lahko žive na račun družbe, čeprav čestokrat njihove zasluge v vojni niso ravno osupljive. Ti ljudje vidijo vsepovsod samo črno, na vsakem koraku srečujejo belogardiste, gluhi so za dobronamerne nasvete in kritiko, samovoljno zapuščajo delovna mesta, pijančujejo, včasih se celo pretepajo in neredko se znajdejo v zaporu. V izredno težkem stanju so seveda tudi njihove družine; v pretežni meri so socialno ogrožene in večina zakonov takšnih tovarišev je v razvalinah.

Kako odpomoči temu zlu, ki nam politično zelo škoduje? Pred časom so nekatere organizacije že pričele s skupnimi sestanki prvoborcev, na katerih so se pretresala vprašanja, ki zadevajo člane. Takšnega načina dela je v naših organizacijah premalo. Premalo je tiste rahločutne nege in skrb, ob kateri se odpre srce in razkrije tisto, kar človeka teži. Več bi morale organizacije, predvsem pa vodeči tovariši v njih, posvetiti časa razgovo-

rom, nasvetom, dobronamerni kritiki in nevsiljivi pomoči, s katero je tako lahko osrečiti človeka. Več bi bilo treba mogoče tudi kolektivnega pritiska na širših sestankih, ali kako drugače, na posameznike, ki drse navzdol, da jih bomo zaustavili na nevarni poti. Predvsem pa bi bilo treba tovarišem, ki polagoma propadajo, preskrbeti primerno delo!

V socialistični družbi visoko dvigamo vrednost dela. Ustvariti hočemo globoko spoštovanje do dela, zlasti do ročnega dela. Vsako podcenjevanje ročnega dela ni vredno socialističnega državljana. Poizkusimo z ročnim delom, kadar praktično rešujemo težave nekaterih borcev! Saj gre pogosto za tovariše, ki so pred vojno opravljali poklice, kjer je potrebno ročno delo. Ali ne bi bilo umestno — če so se takšni ljudje v administraciji ali kje drugje lotili umskega dela, pa v njem niso našli notranjega zadovoljstva —, da se vrnejo k ročnemu delu. Koliko je možnosti za to v industriji, komunali, zlasti pa v obrti in uslužnostnih podjetjih, kjer bi se resni borci prav gotovo izkazali. In bogati s praktičnimi izkušnjami bodo utrjevali socialistične principe v teh gospodarskih enotah, naše orga-

nizacije pa bodo imele marsikatero težavo manj.

Zvezi borcev je bila skrb za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega terorja zaupana že na ustanovnem kongresu, vendar se je organizacija sistematično lotila te naloge šele po II. kongresu. Neurejene socialne razmere pri večini družin padlih borcev so vplivale na razvoj teh otrok, na njihovo šolanje, na zdravstveno stanje, pa tudi na vzgojo. Pomanjkanje tople domače nege je v nekaterih primerih povzročilo, da so se otroci padlih znašli celo v poboljševalnici in vzgojnih domovih.

Skupno smo imeli v Sloveniji 12.288 nepreskrbljenih otrok padlih. Danes se je njihovo število že nekoliko zmanjšalo. Toda skrbeti je treba še za 10.500 otrok, med katerimi jih je 741 brez obeh roditeljev.

Skrb za otroke padlih je že nekaj časa ena pglavitnih nalog naše organizacije. Pravzaprav je skrb za te otroke stvar vse družbe, nadomestiti jim mora tako rekoč starše, in Zvezi borcev je naloženo, da družbo opozarja na ta težaven problem in da neprestano pritiguje k reševanju tega vprašanja družbeno politične organizacije, odbore in ustanove.

Socialne razmere in potrebna sredstva za šolanje otrok

Nenavadna rešitev...

KO SO PRED nedavnim v portoroškem zalivu dvignili iz morja ostanke ameriškega letala »B-29«, ki je med vojno strmoglavilo v morje, so znova oživel spomini na nenavadno reševanje skupine letalcev, ki so se rešili s padalom nemškega ujetništva. Očividci opisujejo reševanje takole: ko je bilo letalo zadeto (streljala je nanj nemška obalna baterija), je začelo naglo padati proti morju. Nemci iz Portoroža so nemudoma z motornim čolnom odpluli na morje, da bi zgrabili strmoglavljene Američane. Tisti hip pa je izpod neba strmoglavilo ameriško lovsko letalo, ki je spremljalo eskadrilo, in začelo streljati na Nemce. Le-ti so se brž umaknili, od koder so prišli, pilot ameriškega lovca pa je četvorici brodolomcev nagloma vrgel v morje gumijast splav, v katerega so se strpali letalci. Nato je izpod neba šnil hidroplan, se spustil na morje zraven splava, vkrcal četvorico, ki ji je malo pred tem grozilo ujetništvo, in odletel proti svoji bazi v Italiji. Ves prizor se je vrstil s filmsko hitrostjo, tako da Nemci niti s prstom niso mogli migniti, da bi preprečili reševanje.

je treba urejati s štipendiranjem ali redno mesečno pomočjo. Ljudski odbori so pokazali precejšnje razumevanje in dodelili sredstva za to pomoč, tako da se je zvišalo število otrok, ki dobivajo podporo, in znaša njihovo število zdaj nad 60 %. Toda odpira se nam drugo vprašanje. Skupno je bilo lansko leto razdeljenih med otroke padlih iz naslova zakonitih dajatev in pomoči za šolanje okoli 340 milijonov dinarjev, kar znaša na enega otroka povprečno 2800 din mesečno, upoštevajoč vse otroke. Ob prihodu v višje šole pa so otroci vezani na življenje v internatih, kjer znaša mesečna oskrba od 5000 do 6000 din. Če prištejemo k temu še potrebna sredstva za obleko in obuvalo, se težava pokazuje še v ostrejši luči. In otrok v internatih je 9 % od skupnega števila. Zato ni čuda, da je v preteklem letu prišlo na Glavni odbor nekoliko pisem teh otrok, v katerih pretresljivo tarnajo, kako slabo skrbi družba za njihovo preživljanje in njihovo vzgojo. Potrebo materialne pomoči partizanskim otrokom moramo najresneje pretresati v vseh naših organizacijah in organih, zlasti pa v ljudskih odborih, da ti zagotove dovoljna sredstva za šolanje otrok in da skrb, da bodo ta sredstva tudi redno vsak mesec prihajala, da ne bodo partizanskih otrok zaradi tega, ker ne plačujejo redno oskrbovalnine,

metali iz internatov, kot se je zgodilo v preteklem letu. Saj materialna oskrba ne bo več dolgo potrebna. Pretežna večina nekdanjih partizanskih otrok je že odrasla, pomagati jim moramo le še leto ali dve, nato pa bodo že sami prišli do kruha.

Poleg evidence nad zdravstvenim stanjem teh otrok je Glavni odbor organiziral vsako leto tudi počitniške kolonije. Vodila ga je namera, da spozna otroke, da se ti razvedrijo in seznanijo med seboj pa tudi, da se jim nekoliko posreduje vzgoja, ki jo marsikdo pogreša, vzgoja v duhu partizanskega izročila. Počitniške kolonije so bile koristne. Otroci so bili zadovoljni, nekateri so se celo prvič peljali z vlakom ali avtobusom, prvič so gledali kino predstave in podobno.

Vzgoja otrok padlih je v glavnem prepuščena materam, skrbnikom in šolam. Zveza borcev se je sicer prizadevala pomagati v šoli, pri učnih uspehih, organizirala je namreč instrukcije in učne krožke, vendar se v vzgojo otrok ni dovolj poglabljala. Ne gre le za to, da marsikje na deželi hodijo ti otroci v cerkev — marveč gre za mnogo resnejše probleme. Kolonije so nam pokazale, da otroci zelo malo ali skoro nič ne vedo o zgodovini NOB, o ljudeh, ki so sodelovali v njej, o svojih starših, o njihovih junaštvih, o njih-

vi predanosti in podobno. Naša organizacija bi morala mnogo odločneje zahtevati, da se v šolah sistematično vzgaja mladina na osnovi vseh pozitivnih sestavin osvobodilne borbe, ne pa da se naštevajo samo letnice in ofenzive, mnogo odločneje bi morala zahtevati ustrezne učbenike, v katerih bi bila prikazana najbolj junaška doba naše zgodovine tako plastično, da bi njena vsebina vplivala na vso vzgojo mladine v najbolj naprednem pomenu.

Med resnimi nalogami organizacije je tudi izvenarmadna vzgoja ljudstva. V dobi največjega pritiska informbirojevskih držav je prišlo to področje dela zlasti do izraza, saj so široke množice delovnih ljudi pri vajah izvenarmadne vzgoje pokazale svojo borbeno in obrambno pripravljenost.

Sekretariat Glavnega odbora je večkrat razpravljal o tej nalogi in ugotovil napredek, vendar so v kvalitetnem pogledu, v moralno-politični vzgoji mladine in tehnični vzgoji še pomanjkljivosti. Nekatero organizacije tudi nimajo dovolj resnega vodstva, da bi pravilno usmerjale mladino.

Posebna uredba Zveznega izvršnega sveta opozarja ljudske odbore na osnivanje centrov za izvenarmadno vzgojo kot nekakšno ljudsko univerzo za to področje dejavnosti. V teh centrih naj bi bilo dostopno ljudem najrazličnejše učno gradivo, vendar se zaradi objektivnih razlogov takšni centri še niso ustanovili. Nekateri centri, na primer v Ljubljani, so sicer že osnovani, vendar še ne služijo svojem namenu; niso dobro opremljeni, imajo premajhne prostore in podobno.

V ta sklop vprašanj gre tudi predvojaška vzgoja. V predvojaški vzgoji je treba napraviti korenit prelom z dosedanjim načinom dela. Vsebinski način, kako ponekod predavatelji seznanjajo mlade ljudi z učno snovjo, gre v smeri, ki mora zbuditi v mladini odpor do vojaške službe. V atomski dobi, ko mladi ljudje v literaturi, časopisih, kinematografih in drugod slišijo in vidijo mnogo najnaprednejšega o

moderni vojski — in naša Jugoslovanska ljudska armada za vsem tem skoroda ne zaostaja — so naravnost smešni nekateri vaditelji predvojaške vzgoje s svojim večnim, starokopitnim sestavljanjem in razstavljanjem puške in strojnice. Naš čas zahteva drugačnih prijemov in druge vsebine, če naj se poživi zanimanje mladine za armado in poveča število kandidatov za vojaške šole. Tudi način, kako ponekod poteka ta predvojaška vzgoja, zahteva grajo. Dogaja se namreč, da se nekateri vaditelji pri vzgoji mladine držijo praktično prijemov, ki so bili karakteristični za staro jugoslovansko vojsko. Zveza borcev sicer ne veže te organizacije neposredno nase, toda zaradi obrambnega značaja ima vso pravico reči odločno besedo o vsebini dela in o vadite-

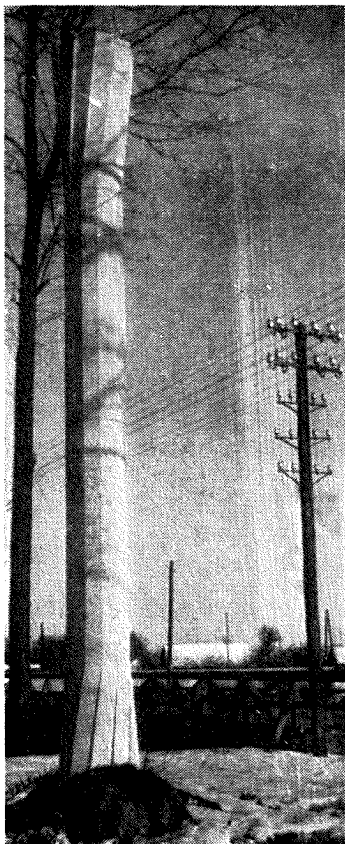
Partizanska patrolja »napada«

ljih, če eno in drugo ne ustreza današnjemu času.

Če ocenimo prizadevanje naše organizacije, da bi se postavili po naših krajih spomeniki padlim borcem, tedaj lahko rečemo, da je to delo marsikje premalo premišljeno in da trpi zaradi tega kvaliteta. Nedvomno so želje po spomenikih hvalevredna stvar, toda postavljati se na stališče, da mora za vsak spomenik prispevati ali ga kar v celoti plačati Glavni odbor Zveze borcev, ni pravilno. Vedeti moramo, da ima naša organizacija omejena sredstva in da je treba ta sredstva kar najbolj smotrno porazdeliti. Prav gotovo je važnejša od spomenikov materialna podpora otrokom padlih borcev, in nemara bi lahko pred postavljanjem spomenikov našli še druga pomembnejša področja naše dejavnosti. Seveda nima nihče ničesar proti, če prebivalci posameznih okolišev z lastnimi sredstvi dostojno proslavijo svoje padle. Toda treba je za spomenik tudi skrbeti, ga urejati, ne pa pustiti, da ga preraste plevel. Mislím, da so važnejša od spomenikov partizanska grobišča. Znano je, da so naše organizacije, zlasti na Primorskem in Dolenjskem, premalo storile, da bi bila grobišča partizanov urejena s primerno pieteto. Izkazalo se je celo, da so ponekod zanemarejena. To ni častno niti za našo organizacijo niti za ljudske odbore, ki jih obvezuje zakon, da zaščitijo in urejajo partizan-

ska grobišča. Z vsakršno malomarnostjo moramo korenito prenehati, predvsem pa naj opravijo to neodložljivo nalogo ljudski odbori in organizacija Zveza borcev.

Končno bi želel poudariti še eno plat naše dejavnosti: zbiranje zgodovinskega materiala. Tudi na tem področju so doseženi uspehi, zbrana je že lepa zbirka materiala iz narodnoosvobodilne vojne, zapisanih nekaj spominov borcev, urejajo se muzeji, tu in tam se odpirajo razstave, pišejo se življenjepisi padlih, pripravljajo se krajevne kronike za tiskanje spominskih knjig, tiskajo se različni albumi in knjige s tematiko iz NOB. Ugotoviti je treba, da za to vrsto dejavnosti naše organizacije ne nalete vedno pri organih oblasti na primerno razumevanje in da bi bilo mnogo več napravljene, če bi naše organizacije imele na razpolago nekoliko več sredstev, pa tudi več prostorov. Reševanje teh vprašanj kaže včasih na to, kot da je zgodovina narodnoosvobodilne borbe stvar Zveze borcev, ne pa vse naše družbe. Zdaj nam tečejo skoroda zadnji trenutki za ureditev zgodovine. Z vsakim dnem se pozabljajo stvari, ki bi jih bilo treba ohraniti za zgodovino in za mlade generacije. Zbiranje spominov še živih udeležencev NOB, ki naj osvetlijo in dopolnijo zbrane dokumente, ni skoroda nič napredovalo, temveč so dragocena pričevanja odnesli posamezniki že v grob. Da uredi-

Spomenik pri Dolgem mostu v Kozarjah pri Ljubljani

mo ta vprašanja, si bo treba še veliko prizadevati. Pri Glavnem odboru so v ta namen organizirane posebne komisije, toda potrebna bo pomoč vse organizacije. Posebna sredstva bo treba zagotoviti tudi za preparatorje in konservatorje, saj je zgodovinski material izpostavljen naglemu propadanju.

Tudi revija »Borec« je doprinesla svoj delež k čuvanju in krepitvi tradicij narodno-osvobodilne borbe in je našla stalni krog čitalcev med nekdanjimi borci, zlasti pa med mladino. Pomembni so napor revije, da dokumentarno obdeluje posamezne zvrsti dejavnosti partizanske borbe in jih tako ohrani zgodovini. S svojim spominsko dokumentarnim delom mora revija nadaljevati.

Nadvse pomembno je tudi prizadevanje posameznikov, ki so se lotili zgodovinske ali literarne obdelave dogodkov zadnje vojne. To so večji del bivši borci, ki jih je narodno-osvobodilni boj prekalil in jim bogati doživljaji potiskajo pero v roke. Te vrste dejavnosti je treba kar najbolj razvijati, kakor je potrebno še naprej razvijati in vzpodbujati tudi druge zvrsti umetnosti, slikar-

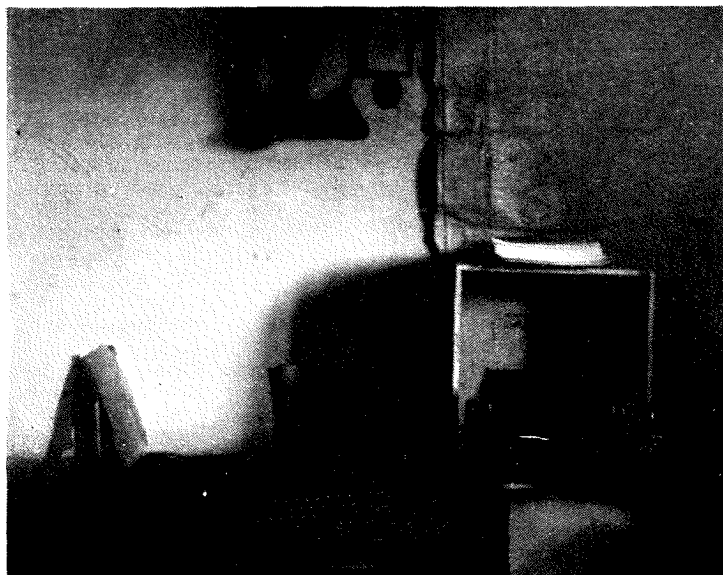
stvo, kiparstvo, glasbo z vsebino iz osvobodilne borbe, da bo ta naš veliki boj imel kar najbolj veren odsev ne le v pisani besedi, marveč tudi — da tako rečem — v pesmi, v barvi, kamnu in bronu.

V razpravi je sodelovalo 10 tovarišev, med njimi član Glavnega odbora ZB NOV Slovenije, Boris Kraigher, predsednik Izvršnega sveta Ljudske skupščine LRS, ki je dejal:

»Rekel bi nekaj besed kot nadaljevanje tega, kar je govoril tovariš Mitja. Zelo jasno se danes kaže — tudi diskusija kaže in praksa v življenju kaže — da Zveza borcev, in ne samo Zveza borcev, ampak predvsem borci sami predstavljajo močan politični činitelj v našem življenju, da jejo neki določen ton in značaj našemu političnemu življenju. Zaradi slabosti in napačne orientacije, orientacije nekaterih borcev in posameznih organizacij, ki gledajo preveč samo nazaj in ne dovolj v aktiviranje borcev v današnji politični stvarnosti in v današnjem političnem življenju, pa predstavlja to seveda nevarnost, da postanejo borci ovira za naše politično

delo. Namesto da bi borci bili tisto, kar bi morali in bi lahko bili — to je odločilna gonilna sila naše družbe — imamo tu vrsto primerov tarnanja, nezadovoljstva zaradi malenkosti, zaradi slabe službe in slabo rešenih materialnih pogojev. Absolutno nočem podcenjevati materialnih vprašanj in smatram, da je vprašanje materialnih pogojev in vprašanje pravilnega zaposlovanja borcev izredno важно. Ta vprašanja je treba odločno reševati. Da pa bi vsa ta vprašanja lahko rešili, da bi lahko pravilno zaposlili naše borce in rešili njihova materialna vprašanja, bi bilo potrebno v veliko večji meri politično aktivirati naše borce. Zdi se mi, da bi bila oblika tovariških sestankov dobra. Tovariša Mitjo sem razumel tako, kot da so biti to neke vrste tovariški sestanki. Zdi se mi, da bi bilo dobro vpeljati take tovariške sestanke na terenu, na katere bi povabili ljudi iz okrajnih in republiškega vodstva, kjer bi imeli predavanja oziroma razgovore z določeno tendenco, z določenim ciljem. Recimo, razgovor o naši gospodarski politiki, o naši zunanji politiki, o politiki na področju socialnega skrbstva, itd. Ti razgovori naj bi imeli določeno temo in naj bi ne imeli samo namen obujanja spominov iz partizanskih časov. Zdi se mi, da bi bilo dobro, če bi se orientirali na take tovariške sestanke, ki niti ne bi bili preveč formalno vezani na terenske organizacije. Lahko bi poklicali skupaj borce nekega kraja, da bi se sestali. Ti sestanki bi morali biti dobro pripravljeni in na take razgovore bi morali priti ljudje, ki poznajo aktualno problematiko in ki lahko borcem nekaj povedo. Tako bi ustvarjali vzdušje soodgovornosti in vključevanja borcev v politično akcijo v današnjem položaju, v konkretnem reševanju naših političnih problemov.

V zvezi s skrbjo za otroke padlih borcev in skrbjo za bivše borce, ki so bolni in podobno, se mi zdi, da to stvar preveč postavljamo kot izključno skrb Zveze borcev. Zdi se mi, da se moramo jasno zavedati, da je skrb za

Notranjost tiskarne v Muretincih na Ptujskem polju, ki je delovala od februarja do julija 1944 pri Julijani Čuš

otroke padlih borcev, skrb za stare borce, skrb za vzgojo borcev v tečajih itd., dolžnost družbe. Te stvari moramo reševati normalno in ni potrebno tukaj nobenih izjemnih organizacijskih oblik. Boriti se moramo, da bodo redni organi v našem družbenem sistemu pravilno in uspešno reševali te stvari. To je morda nekoliko teže zaradi splošne situacije danes, toda, če se bomo tega pravilno lotili, sem prepričan, da bomo lahko v kratkem ta vprašanja veliko lažje reševali. Strinjam se s tovarišem Majhnom, da je treba te tečaje pregledati. Toda to vprašanje je treba postaviti na Svetu za šolstvo. O tem je treba razpravljati v naših šolskih organih. Ne vem, kako je danes, toda če doslej še ni v Svetu za šolstvo uradnega zastopnika Zveze borcev, bi ga jaz postavil. Gre tudi za uradnega zastopnika, ki bi ta vprašanja postavljali v Zvezi borcev v skladu z orientacijo, ki jo ima Svet za šolstvo, in v Svetu za šolstvo v skladu z orientacijo, ki jo Zveza borcev postavlja na tem področju. Tudi v Svet za socialno politiko bi postavil zastopnika Zveze borcev. Vsa ta vprašanja bi se potem reševala v teh naših rednih organih.

Postavljeno je bilo, da je federacija prevzela skrb za otroke padlih borcev. Kolikor jaz vem, ni čisto tako. Federacija je ugotovila, da so otroci padlih borcev slabo preskrbljeni in da je treba dati nekaj zveznih sredstev za izboljšanje položaja. Že takrat pa smo izrazili bojazen, za katero imam vtis, da se uresničuje, namreč bojazen, da dotacija iz federacije ne bi pomenila manjše dajanje sredstev tistih, ki so doslej za to skrbeli. To seveda potem ne bi imelo smisla, ker je dotacija sorazmerno majhna. Osnovno vprašanje pa se mi zdi, da je drugje. Osnovno vprašanje je v tem, da se to ne da reševati na bazi socialne pomoči in na bazi socialnih dajatev, ampak moramo vprašanje otrok padlih borcev postaviti v naš sistem. Po zakonitih predpisih morajo imeti otroci padlih borcev določene dohodke, ki jih moramo vskla-

čiti z današnjimi možnostmi. Zdi se mi, da bi se morali lotiti izdelave takih predpisov, potem pa bi se Zveza borcev borila za pravilno izvrševanje teh predpisov, za pravilno odrejanje sredstev upravičencem na te dohodke. Zdi se mi, da bi bilo dobro, da bi s pristojnimi republiškimi oblastnimi organi izdelali konkreten predlog predpisov, ki bi te stvari urejali tako, da bi bilo to čim bolj objektivizirano, čim bolj jasno s predpisi ugotovljeno, da bi si lahko vsakdo pred sodiščem dobil svojo pravico, ne pa da je odvisen od tega, če neka organizacija Zveze borcev slabše ali boljše skrbi za otroke. S predpisi je treba določiti, kdo je skrbniški organ za te otroke, določiti je treba postopek in ugotoviti, kdo mora skrbeti za to, da bodo ta sredstva pravilno uporabljena. Danes mnogo dajemo za te otroke, otroci pa tega ne čutijo, ker se ta sredstva izgubljajo v predragih stroških posameznih ustanov. Na posameznega otroka v ustanovi pride od 8000 do 12.000 dinarjev, pri tem pa je ta otrok še vedno strgan in slabo preskrbljen. Za te stvari bi se morala Zveza borcev bolj brigati, prizadevati bi si morala, da pristojni organi prevzamejo to skrb. Če tega ne

bomo uredili, je nevarnost tistega, kar je v Jugoslaviji v zadnjem času dobilo državljansko pravico, to je, da se da nekaj doseči samo z 'zvezami in poznanstvi'. Zveza borcev bi se morala boriti za to, da bodo ti predpisi izdani in da bodo dosledno izvajani. Boriti bi se morala proti pridobivanju raznih ugodnosti na osnovi zvez in poznanstev.

Končno še o izvenarmadni vzgoji! Zdi se mi, da bi tudi v tem vprašanju morala Zveza borcev začeti akcijo za konkretne predpise, oziroma za spremembo predpisov glede organizacije predvojaške vzgoje tako, da bi jo napravili zanimivo, koristno in da bomo sredstva zanje res koristno uporabljali. Tukaj naj bo sicer neko sodelovanje, toda ne po taki birokratski poti, kot se to danes dogaja. Dobro bi bilo, če bi ustanovili komisijo skupno z notranjo upravo, prosvetnimi organi, športnimi organizacijami in rezervnimi oficirji. Ta komisija naj bi izdelala predlog, ki naj bi ga predložila v Beogradu. Tisto, kar je govoril tovariš Gošnjak, je zelo pametno, toda je le zamisel, mi pa bi lahko tej zamisli dali konkretno obliko, s konkretnim predlogom, kako organizacijsko ta problem urediti.»

Ob 8. marcu: Razbremenitev žensk — pogoj za njihovo uspešno uveljavljanje v družbi

Pol stoletja bo kmalu, odkar so ženske na demonstraciji ameriških socialistov zahtevale žensko volilno pravico in s tem pravico do sodelovanja v javnem življenju. Odtlej praznujejo vse ženske sveta 8. marec kot mednarodni praznik borbenih žena.

NAŠA REVIJA je sklenila počastiti ta praznik z aktualnim razgovorom, v katerem bomo sicer resda tudi posegli nazaj v borbo, toda z namenom, da povežemo minulost s sedanjostjo, da torej ugotovimo, kako je napredovala borba za osamosvojitve ženske odtlej, ko se je ramo ob rami borila z moškimi za lepšo prihodnost, do sedanjih časov, ko že uživamo sadove narodnoosvobodilne borbe in si prizadevamo ustvariti čim lepši dom. Naši zakoni so tudi odsev prizadevanja in desetletnih teženj naših žensk. Ženskam priznavajo enakopravnost in pravico do sodelovanja v javnem življenju. Toda objektivni pogoji niso vselej takšni, da bi ženskam zagotavljali možnost sodelovanja v družbenem upravljanju, v samoupravljanju in na vseh drugih toriščih družbenega življenja.

Kakšni so vzroki in kakšne posledice prezaposlenosti žensk, njihove sorazmerne zaostalosti in pomanjkljive izobrazbe — to so bila predvsem vprašanja, ki smo jih hoteli osvetliti ob letošnjem prazniku žena, 8. marcu. Zategadelj smo se obrnili na bivšo borko, tovarišico Tončko Majcen, članico Glavnega odbora ženskih društev, naj ob tej priložnosti pove nekaj misli.

Na vprašanje, če se je kot partizanka udeležila kake proslave na čast praznika borbenih žena, je tovarišica Majcnova pojasnila, da se spominja leta 1943, ko je bila sekretarka bivšega novomeškega okrožja. Dolenjke so tedaj počastile svoj praznik z zbiranjem hrane in sanitetnega materiala za partizansko vojsko. Nabranih

dobrot je bilo za zvrhan voz, med njimi so bili tudi rezanci, ki so jih ženske same doma naredile in posušile, potem suho pecivo, sadje in podobno. Tudi leto kasneje, na Štajerskem, kamor je bila tovarišica Majcnova poslana kot partijska delavka in okrožna sekretarka AFŽ, so rudarske žene dostojno praznovale Dan žena. Hrastniške ženske so na nekem sestanku pred praznikom predlagale, da bi organizirali »potresno« akcijo. In res: dan pred praznikom je bil ves Hrastnik posut z lističi in letaki. Nekaj letakov z revolucionarno vsebino so dekleta in žene celo vtihotapile na nemško žandarmerijo, na občino, sedež gestapa in pred kino, preden se je končala predstava. »Pripomniti hočem,« je dodala tovarišica Tončka, »da so za praznik borbenih žena v bivši Jugoslaviji

vedeli le komunisti in nekateri napredni ljudje, medtem ko je ta praznik med osvobodilno borbo in danes ta dan postal last širokih množic.«

Naslednje vprašanje je bilo: Kaj sodite o deležu naših žensk v NOB? Ali so bili s sodelovanjem v borbi postavljeni temelji za enakopravnost žensk, in, ali se lahko s tem zadovoljimo? Tovarišica Majcnova je odgovorila: »Ženske so se množično vključile v NOB, bodisi kot partizanke, bodisi kot aktivistke. Spominjam se 1. kongresa AFŽ v Dobrniču, kjer je med drugimi govoril tudi major Jones, iskreni prijatelj naše borbe. Ta je zelo laskavo ocenil vlogo naših žensk v revoluciji jugoslovanskih narodov: »Narod, ki ima ženske kot so Slovenke, ne more propasti!« In res je, da se tudi ženske z družinami, z otroki, niso bale represalij, kadar je bilo treba kaj storiti za osvoboditev. Prav tako so se vključile v razne politične in gospodarske akcije po osvoboditvi. Spomnim se samo deleža žensk pri obnavljanju porušene domovine! Koliko pro-

»Naj napiše naša narodna zgodovina...«

Enajsto leto mineva, kar smo se osvobodili tujih okupatorjev in njihovih domačih hlapcev, in takoj po osvoboditvi je z besedami tov. Borisa Kidriča slovenska javnost priznala: »Naj napiše naša narodna zgodovina, da narodne osvoboditve ni prinesla samo puška naših borcev...«, da jo je prineslo tudi popolnoma enakovredno, enakopravno delo naše žene. Prišel je čas, da do kraja zberemo vse dokumente, vsa pričevanja, vse spomine na to težko in slavno dobo — v spomin tistim, ki so delale, trpele, umirale in zmagovale ter v spodbudo sedanjemu in kasnejšim mladim rodovom, da bodo znali ceniti delež slovenskih žena iz let narodnoosvobodilnega boja ter varovati njegove pridobitve.

Pri Zvezi ženskih društev v Ljubljani je ustanovljen uredniški odbor, ki bo zbiral gradivo, po-

datke, spomine itd., vse, kar lahko dokumentira in osvetli delo naših žena med narodnoosvobodilnim bojem, bodisi da so bile aktivistke, terenke, borke, obveščevalke, bolničarke ali da so kakorkoli že drugače prispevale k boju in k zmagi. Podobni odbori bodo delali tudi po drugih okrajih. Obračajte se tedaj ali na okraje ali pa naravnost v Ljubljano z vsem, kar še veste, kar še imate, kar ste same doživele, ali kar veste o svojih materah, hčerah, sestrah! Pošiljajte pisma, slike, dokumente, zbirajte gradivo, spomine in pesmi, ki so nastajale med vojsko, zlasti pa ne pozabite na nobeno ženo, ki je dala življenje za našo svobodo, bodisi da je padla v boju ali da so jo pobili doma, v ječi, v taborišču!

**Uredništvo »Ženskega zbornika«
Ljubljana, Tomsčeva 5.**

stovoljnih ur so žrtvovale ženske za izgradnjo tovarn, stanovanjskih blokov in drugih stavb! Nedvomno velik delež pa so naše žene prispevale med vojno, ko še ni bilo oblastnih organov, ko so skrbele za partizanske družine, za njihove otroke, invalide in podobno. Veliko uspehov pa so žene žele tudi z organiziranjem različnih tečajev za politični in kulturni dvig ter rast žena in deklet.«

Ko smo se potem dotaknili družbene vloge žena v današnji stvarnosti, je tovarišica Majcnova naglasila, da je sicer dandanes delež žensk zlasti v samoupravljanju velik, da pa bi bilo nujno, da ženske še številneje sodelujejo. Vzroki za slabšo udeležbo žensk v družbenem upravljanju so predvsem v ekonomski nesamoostojnosti. Ženo je treba razbremeniti, saj je tako preza-poslena, da je njeno udejstvovanje v družbi pogosto nemogoče, če upoštevamo, da veliko število žensk dela v službi in doma. Edini izhod iz te težave bi bil, da osnujemo čim več servisov, ki bodo ženskam olajšali delo in jo tako razbremenili, da bo lahko bolj aktivna na vseh popriščih družbenega življenja. V mislih imam gospodinjske servise, menze, otroške vrtce in podobno. Zlasti so takšni servisi več kot potrebni tam, kjer je zaposlena večidel ženska delovna sila, se pravi v tekstilnih tovarnah in drugod. Trenutno se trudimo, da bi pri nekaterih podjetjih uvedli takšne servise in nam je n. pr. v Kartonažni tovarni v Ljubljani uspelo, da so v novem tovarniškem poslopju predvideli pralnico, menzo in otroški vrtec. Le fizično in duševno sproščena žena ima vse pogoje za delovanje v družbi. Razen

Alenka Gerlovič: Bolničarka

tega kaže vsakdanja praksa, da žene nalete tudi na subjektivne težave, zlasti pri nekaterih vodilnih tovariših v podjetjih, ki so še konservativni. Več razumevanja in več čuta za bližnjega — to je tudi pogoj za sprostitev žensk. Prepričana sem, da bi tudi delovna storilnost, ne samo vnema pri družbenem delu, s tem zelo porasli. Dejstvo pa je tudi, da ni zadostna le pomoč družbe, da morajo namreč tudi ženske same kazati voljo in pripravljenost za izobraževanjem.

»Se neko misel imam ob 8. marcu, ki se mi zdi primerna za vse, ki se trudijo oblikovati lepše življenje. Več skrbi posvečajmo borcev ozi-

roma njihovi zaposlitvi. Mnenja sem, da bi morale zlasti terenske organizacije ZB pogledati, kako so bivši borci zaposleni in v kakšnih razmerah žive. Če je vzrok za njihovo nezadovoljstvo v prenizki kvalifikaciji, omogočimo jim, da se bodo strokovno usposobili. Hkrati pa brez usmiljenja udarimo po vseh tistih, ki ne kažejo nobene volje, da bi se izobraževali in strokovno usposabljali, ampak hočejo živeti na lorovikah, se pravi, na račun drugih!«

Takšna je bila zaključna misel tovarišice Majcnove, ki je delavna ne samo v službi, ampak povsod tam, kjer so potrebne pridne roke.

Tudi o zunanjepolitični publicistiki velja, da so tako imenovane »črno-bele ocene« skoraj vselej pristranske, več ali manj skregane z resnico. Ta misel se mi je vsiljevala, ko sem listal po recenzijah pred dobrim mesecem sklenjenega XI. rednega zasedanja Generalne skupščine OZN. Nedvomno bodo anali te najvišje mednarodne organizacije zabeležili ta zbor kot posebno značilen, mirno bi lahko rekli tudi usoden, saj je v začetku njegovega dela mir zares visel na nitki in se je v veliki meri spontani odločnosti večine članic in politični spretnosti generalnega sekretarja zahvaliti, da so prestregli napadalce ob Suezu in po mučnih in dolgotrajnih pogajanjih prisilili tudi Izrael, da se je pokoril kategoričnim sklepom OZN.

Prvi korak

Upostavitev stanja pred napadom (kolikor je moč o tem govoriti, saj je napad prizadel Egiptu veliko gmotno škodo) pa pomeni pregneti samo najbolj grozeče oblake; nujno pa bo še obilo potrpežljivega prizadevanja, da bi na tem vulkansko nemirnem področju zares ustvarili kolikor toliko normalne razmere. Ne gre namreč samo za skrajno zaostrena nasprotja med Izraelci in arabskim svetom, marveč skoraj v isti meri za nesoglasja med velesilami zavoljo tega, s (petrolejem) tako bogatega področja.

Ce se omejimo na miniaturno vojno, ki traja že leta med Izraelom in arabskimi državami, je treba poudariti predvsem dve osrednji sporni vprašanji: težka usoda preko milijona arabskih beguncev, ki so jih Izraelci pognali z njihovih domačij, in dejstvo (da čujemo še nasprotno stran), da arabske države sploh nečejo priznati pravnega obstoja mlade židovske države. Ti glavni nasprotji, ki ju je še zaostрила histerična nacionalistična gonja na obeh straneh, sta v toliki meri zastripili vzdušje, da se celo opazovalcem, ki jih ni moč oceniti zaradi črnogledosti, zdi, da bi ustvaritev strpnega sožitja pomenila pravi »čudež«.

»Modus vivendi« je nujen

Toda, kakorkoli je to videti neuresničljivo, vendar sta, trezno vzeta, samo dva izhoda: ali najti način za skupno sožitje ali pa slej ko prej doživeti reprizo novembrske eksplozije. Ni verjetno, da bi se ponovitev takega izbruha ponovila, kakor je to bilo zdaj, samo na lokalni spopad. To pa kategorično narekuje iskanje poti, ki bi postopoma ustvarjale ozračje za trajnejši in obširnejši sporazum. Stvarno to pomeni, da je treba najprej odpraviti še preostala znamenja vojnega stanja (tako Egipčani ne dovoljujejo prehoda izraelskih ladij skozi prekop, Izraelci pa nadaljujejo z nasilno kolonizacijo spornih področij) in tako kot prvi korak k pravemu miru ustanoviti vsaj resnično premirje. Za dosego teh ciljev (začetek je povsod najtežji) pa je nujno, da obe strani, predvsem seveda napadalec Izrael, spremenita mnoge koncepcije, da skušata z malimi sporazumi utirati pot obsežnejšemu soglasju, predvsem pa se borita za izkoreninjenje šovinizma, ki ni samo slab svetovalec, marveč tudi v sedanjih razmerah največja ovira, da bi se iz treznejših izhodišč lotili tega zamotanega vprašanja.

Stara vprašanja

Generalna skupščina pa ni imela glede drugih vprašanj tako »srečne roke«. Že v našem zadnjem »Razgledu« smo dokaj izčrpno razpravljali o tem, da je vprašanje razorožitve formalno dozorelo (zblizanje

stališč med ZDA in SZ) do tiste stopnje, ko bi bilo upravičeno pričakovati, da bodo velesile prenehale z besedovanjem in bodo začele konkretno, najprej z manjšimi sporazumi, reševati to osrednje mednarodno vprašanje. Zal, tudi na letošnjem zasedanju niso dosegli pomembnejšega napredka kakor to, da je politični odbor soglasno poslal vse predložene sugestije ožjemu razorožitvenemu odboru, predstavniki dveh glavnih velesil pa so povedali nekaj optimističnih fraz. Res je sicer, da je razorožitveni problem tesno povezan z drugimi odprtimi mednarodnimi vprašanji, vendar bi dobra volja na tem ključnem področju nedvomno bistveno olajšala konstruktivni pomenek tudi o drugih visečih vprašanjih.

Morda bolj kot letošnji »prazni razgovor« o tem življenjskem vprašanju, se zdi negativno, da se tudi na letošnjem zasedanju ni »premaknila z mrtve točke« zamisel fonda za gospodarsko pomoč manj razvitim deželam, ker so se n. pr. Američani, ko so jih argumenti »nerazvitih« dobesedno pritislili ob zid, lakonsko izmazali, da bodo prispevali svoj delež lahko šele takrat, ko bodo zmanjšali svoje oborožitvene stroške, ki so, mimogrede povedano, letos večji, kakor so bili lani. SZ je sicer načelno privolila, da gmotno podpre ustanovitev tega fonda, vendar mnogi menijo, da je bila po sredi »blokovska računica«, ker so pač sovjetski predstavniki dobro vedeli za načelno nasprotovanje ameriške delegacije. To so nekatere izmed »senčnih strani« letošnje bilance Generalne skupščine. Če bi skušali napraviti nekaj splošni zaključek, bi verjetno obveljala ugotovitev, da se je začelo slabo, končalo pa še kolikor toliko dobro. »Maščarska razprava«, ki je pogostokrat spominjala na razgrete propagandistične polemike, recimo ob berlinski blokadi in med korejsko krizo, se je v drugem delu precej pomirila, ker je večina držav slednjič spregledala, da bi nadaljnje tendenčno napihovanje teh žalostnih in pretresljivih dogodkov v isti meri škodovalo svetovnemu miru, kakor tudi izmučenemu maščarskemu ljudstvu.

OZN ima 81 članic

Toda ob tem naštevanju senčnih strani ne smemo pozabiti tudi svetlih trenutkov. Ob rojstvu leta 1945 je štela OZN 51 članic, danes pa jih ima že 81. To ne pomeni samo matematičnega povečanja, marveč je sprejem novih članic tudi temeljito spremenil notranje razmerje političnih sil, saj zahodne države nimajo več nekdanje aprioristične dvotretjinske večine in torej ni bojazni, da bi se OZN spremenila v navaden glasovalni stroj, kar so ji pogostokrat očitali na Vzhodu. Nove članice so v večini mlade azijske in afriške države, ki so si šele nedavno priborile neodvisnost (med drugimi Maroko, Tunizija in pred kratkim Gana). Politika teh držav se predvsem (že zavoljo notranjega razvoja) prizadeva ohraniti mir in njihovi konstruktivni dejavnosti gre tudi v veliki meri za sluga, da se je OZN posrečilo pogasiti požar na Bližnjem vzhodu.

Polemika ali obrekovanje?

Verjetno je v spominu marsikoga, ki je zadnji čas naravnal gumb svojega sprejemnika na kako vzhodno radijsko postajo ali bral njihove časnike, zaživelo obdobje po letu 1948. Danes smo namreč priča obujanju istih stvari, čeravno morda v spremenjeni obliki,

PO SVETU

ko skušajo zdaj naenkrat za vsako ceno dokazati, da je popolnoma zgrešeno tisto, kar so še nedavno omenjali kot originalno, o čemer je vredno razmisliti (delavsko samoupravljanje, poglobljanje neposredne demokracije itd.), oziroma to izkoristiti za nekakšne dokaze o ne vem kakih odklonih, revizionističnem pačenju marksistično-leninističnega nauka itd., itd.

Nekateri pisci teh protijugoslovanskih pamfletov skušajo to neodgovorno podtikanje zamaskirati z učnimi frazami. Vendar je mnogo tudi takih, ki se tudi te »znanstvene fasade« ne držijo, kakor n. pr. albanški Hodža, ki skuša vulgarno neduhovitost nesramnih insinuacij izpopolniti z besednim zakladom, kakršnega smo slišali, recimo leta 1949 ob drugi budimpeštanski kominformistični resoluciji, ko so nas preprosto proglasili za fašiste. Človeku se naravnost fizično upira navajanje teh dejstev, vendar je to nujno, ker nazorno ilustrira določeno stališče do naše države, saj ni verjetno zgolj naključje (kdor vsaj malo pozna način propagande v vzhodnih deželah, si je s tem na jasnem), da so Hodžin članek ponatisnili številni vzhodni časopisi in ga prenašale mnoge vzhodne radijske postaje.

Naš človek si upravičeno zastavlja vprašanje, čemu vse to. Odgovor je preprost: ker Jugoslavija ni hotela v njihov »lager«, ker načelno vztraja pri svoji protiblokovski, koeksistenčni politiki ali kakor je nazorno pojasnil v svojem ekspoziciju državni sekretar za zunanje zadeve Koča Popović: »Nihče nam ne more v imenu razredne opredeljenosti odrekati pravice, da smatramo svojo politiko aktivne koeksistence za temeljni kamen svoje zunanje politike in da jo kot tako tudi uveljavljamo v praksi.«

Namen je torej jasen. Ustvariti napačni, zlagani vtis o politiki in naši državi sploh v domači in svetovni javnosti.

Polemika? Ne, obrekovanje!

Rakoszijeve sence

Položaj v sosedni Madžarski se je sicer na zunaj normaliziral: ni več bojov, tudi stavkovno gibanje je usahnilo. To pa ne pomeni, da so tista vprašanja, ki so sprožila novembrsko vstajo, odstranjena. Bolj kot številni protislovni in zmedeni ukrepi Kadarjeve vlade v polpreteklem obdobju (ukinitve delavskih svetov, da navedemo le najbolj drastičnega) je značilna programska resolucija, ki jo je sprejel Centralni komite Socialistične delavske stranke (26. februarja) in v katerem je bilo n. pr. mnogo več govora o političnem ravnanju Imre Nagyja in njegovih tovarišev med novembrskimi dogodki kakor pa o obsodbi usodnih zmot Rakoszijevega režima, ki je bil glavni krivec (s tem se je v začetku strinjala tudi Kadarjeva vlada) obupnega novembrskega upora. Ceravno se zdi neverjetno, je res, da je sedanji predsednik vlade, Janoš Kadar, ki je predsedal daljše obdobje v Rakoszijevih zaporih, rehabilitiral šefa tajne policije Farkasa, ki je, bajé, tudi njemu pulil nohte med zaslišanjem. medtem ko pripravljajo velik proces proti Nagyju, ki je že dolgo pred tragičnim novembrom opozarjal, da je treba dotedanjo politiko temeljito spremeniti.

Mnogi so že o madžarskih dogodkih zapisali, da se bo vrnil mir v to deželo, ko bodo odstranjeni razlogi novembrskega izbruha. Prve Kadarjeve izjave so opravičevale upanje, da bo njegova vlada tako tudi ravnala. Dosedanji razplet žal kaže nasprotno in upravičene se zde ugotovitve, da se metode in politika, ki jo je večina ljudstva tako krvavo zavrnila, vnovič vračajo na madžarsko politično pozornico. j

Poljska Zveza borcev na novi poti

ODPORNIŠKA organizacija Poljske — Zveza borcev za svobodo in demokracijo (ZBOVID) — preživlja prav tako kakor vse druge politične in družbene organizacije in pravzaprav vse javno življenje na Poljskem, renesanso socializma. Lanska oktobrska revolucija je dala usodni pečat tudi tej organizaciji. Od oktobrskih dogodkov dalje se je zelo okrepilo kritično negodovanje med člani Zveze glede na delo Centralnega in Izvršnega odbora in predstavništva, glede na politiko teh vodstvenih odborov do članov organizacije, glede na odnos odborov do osvobodilnega boja poljskega naroda, do njegovih borcev in podobno.

Revolucionarno vrenje med člani se je izrazilo tudi na zu-

naj: zasedanje Centralnega odbora Zveze borcev Poljske konec decembra preteklega leta je natanko in odkrito ocenilo situacijo v organizaciji, analiziralo napake, ki so bile storjene v preteklem obdobju, obračunalo je s kompromitiranimi voditelji in začrtalo nove, napredne smernice organizaciji.

Katere osnovne ugotovitve potekajo iz tega zasedanja?

Glede na dosedanje delo je bilo ugotovljeno, da je staro vodstvo najresneje uveljavljalo težnje, s katerimi bi spodkopalo osnovne temelje, na katerih sloni organizacija, kar bi imelo za posledico likvidacijo Zveze borcev Poljske. Te težnje so se kazale v podcenjevanju vloge in pomena narodnoosvobodilne borbe, v za-

vestnem pačenju zgodovine osvobodilne borbe, v hudih krivicah, storjenih mnogim borcem in patriotom, nekdanjim aktivnim članom v poljskem odporniškem gibanju. Razumljivo je, da v takšni situaciji niso mogla biti pravilno urejena številna vprašanja materialnega značaja nekdanjih borcev, žrtev fašizma in njihovih družin.

Niso bili redki primeri, ko organizacija ni oskrbela pri državi osnovnih sredstev za preživljanje tistih ljudi, ki so bodisi v borbah, bodisi v zaporih ali zaradi mučenja izgubili delovno sposobnost. Često so bili takšni ljudje, pa tudi družine padlih, prepuščeni sami sebi. Toda organizacija odpora je grešila tudi drugod: celi vrsti udeležencev osvobodilne-

*Ena izmed
preživelih
internirank
iz
Oswiencima*

ga boja, pa tudi jetnikom fašističnih zaporov je odrekala pravico do moralnega zadoščenja, ki so si ga trdo prislužili s požrtvovalno borbo, neuklonljivostjo, predanostjo in domovinsko ljubeznijo: ni potrdila njihovih odlikovanj, ki so si jih prislužili v času borbe, ni priznala vojaških činov, pridobljenih v vojnih operacijah in borbah.

Kljub neštetim krivicam in sramotnemu odnosu do številnih članov organizacije poljskega odpora so ljudje zvesto in požrtvovalno delali v organizaciji. Toda njihove vrste so se neprestano redčile. Zmanjševalo se je število članstva Zveze borcev, cele organizacije posameznih okolišev so razpadale. Plenum Centralnega odbora je ugotovil, da so lanski oktobrski dogodki v Poljski mogočno poživili organizacijo, da so se razpadle organizacije spet sestale, da je veliko nekdanjih članov spet našlo pot v Zvezo. Tisoči in tisoči, ki so že povsem izgubili vero v svojo

borbeno organizacijo, se danes spet priglašajo vanjo, hočejo delati zanjo, želijo ji širokega razmaha in najboljšega uspeha. Toda ne gre le za pereča vprašanja Zveze borcev, ki zahtevajo rešitve, gre tudi za aktivno sodelovanje pri obnovi in demokratizaciji cele države. Tudi na tem področju se kaže čedalje večja aktivnost in ne le člani, marveč cele organizacije od vrha navzdol, iščejo novih članov in novih oblik, s katerimi naj bi organizacija Zveze borcev kar največ prispevala k prerodu socializma.

Na zasedanju Centralnega odbora Zveze borcev za svobodo in demokracijo je prišla do izraza zanimiva ugotovitev: s kritično oceno dejavnosti organizacije v preteklem ob-

dobju se vsi člani predsedništva Centralnega odbora in njegovi organi in komisije niso strinjali. Nekateri niso priznali, da je glavna krivda na nedelavnosti, neodločnosti in preveliki odtrganosti od članov v vodstvu, v predsedstvu organizacije. Zato je Centralni odbor od podpori okrožnih odborov Zveze začrtal neposredne naloge za bližnjo bodočnost, izmenjal kompromitirane voditelje organizacije in pričel s pripravami za drugi kongres Zveze borcev za svobodo in demokracijo, ki bo v Varšavi v drugem tromesečju letošnjega leta.

Do drugega kongresa se bo dejavnost organizacije razvijala v sledečih smereh:

na principih patriotizma in socialistične demokracije naj se krepí idejna enotnost vseh tistih ljudi, ki imajo pravico, da pripadajo organizaciji (doslej je organizacija štela 300.000 članov, po novih principih bo njeno število naraslo na milijon članov);

organizacija naj se krepí predvsem s široko razgibanim delom, z vključevanjem v organizacijo vseh tistih, ki imajo po statutu pravico do članstva, z ureditvijo evidence vseh včlanjenih, z razširitvijo osnovnih organizacij, z uvajanjem novih oblik dela, za kar so se pokazale najkoristnejše številne komisije, tako pri Centralnem odboru kakor pri terenskih organizacijah;

naj se neprestano krepí sodelovanje organizacije v borbi za obnovo in rast republike na temelju načel Fronte nacionalne enotnosti;

na široko je treba poživiti delo glede na socialno zaščito in moralne in materialne pravice članov in sorodnikov padlih;

negovati je treba tradicijo borbe poljskega naroda za neodvisnost, svobodo, demokracijo in socializem;

*Mrtvi
partizan...*

zaščititi kraje in postaviti spomenike tam, kjer so bile partizanske borbe ali so streljali talce;

treba je poživiti sodelovanje Zveze z mednarodno organizacijo Odporniškega gibanja in žrtev fašizma, pa tudi s sorodnimi organizacijami v inozemstvu.

Da bi se vse našteje naloge dosledno in pravilno izvajale, je Centralni odbor sprejel tudi določene organizacijske ukrepe. Predvsem je bila na novo sprejeta v Centralni odbor vrsta novih, poštenih ljudi. Zatem je bila izvoljena posebna komisija, ki naj temeljito pregleda delo Izvršnega odbora in Predsedništva v pretečenem obdobju in na pravi o njem poroči. Izvoljen je bil nov začasni Izvršni odbor, ki bo vodil vse delo organizacije do drugega kongresa. Izvršni odbor bo organiziral tudi vse naloge, ki bodo potrebne za pripravo kongresa. Poleg tega je Centralni odbor priporočil Izvršnemu odboru, da se kar najbolj tesno poveže z vsemi terenskimi organizacijami in skupno z njimi opravi široko politično akcijo, v kateri naj pojasni novo nastalo situacijo v državi, pa tudi opomni na novega duha, ki je zavladal v sami organizaciji odpora. Izvršni odbor naj pomaga terenskim organizacijam pri sestavljanju različnih komisij, ki naj poživijo delo organizacije. Posebno skrb je treba posvetiti zbiranju in obdelavi zgodovinskega materiala, organizaciji prijateljskih in tovariških sestankov in srečanj nekdanjih borcev, proslavam in svečanostim, ki so povezane s tradicijami osvobodilne borbe, in podobno.

Pri Izvršnem odboru so bile formirane sledeče komisije: za socialno zaščito, za rehabilitacijo, za gospodarsko-finančna vprašanja, za verifikacijo in odlikovanja, za zaščito krajev, kjer so potekale borbe ali padali talci, za škodo, ki so jo utrpeli borci ali njihovi svojci.

Na seji Centralnega odbora je bilo nadalje sklenjeno, da se mesečnik organizacije spremeni v tednik in da vsaj za nekaj časa posveti veliko pozornost predvsem organizacijskim vprašanjem. Poleg časo-

Posnetek iz nekdanjega nemškega uničevalnega taborišča Oswiecim: prvi vhod v taborišče

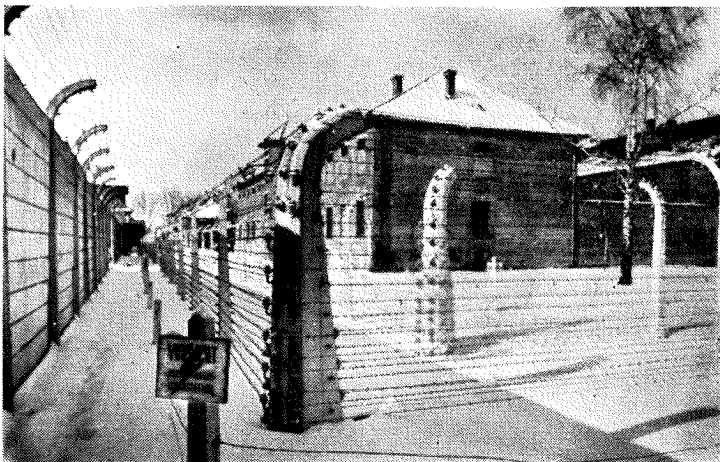
pisa pa bo Izvršni odbor široko objavil oziroma tiskal publikacije o borbi in trpljenju poljskega naroda v poljščini, pa tudi v tujih jezikih.

To so bili osnovni sklepi revolucionarne seje Centralnega odbora Zveze borcev Poljske. Končno je bil za predsednika obnovljene Zveze borcev za svobodo in demokracijo Poljske izvoljen Januš Zaržicki, za generalnega sekretarja pa Kazimir Rusinek-Kažik.

Poljska Zveza borcev je krenila po novi poti. Prvi rezultati dela obnovljene organizacije se že kažejo in sicer

ne le v naglem pristopanju novih članov, ki so v prejšnjem obdobju bežali iz nje, marveč tudi v široko razmahnjem družbenem življenju organizacij in članstva. Za razliko od preteklega obdobja, v katerem so brezdušne metode birokracije in administriranja domala zatrla vsako dejavnost, poraja obnovljeno življenje v Zvezi najširšo družbeno iniciativo in ustvarja iz vsakega člana neodvisnega, polnopravnega, zadovoljnega človeka, ki s svežimi silami utrjuje svojo organizacijo.

Janez Vipotnik

Posnetek iz nekdanjega nemškega uničevalnega taborišča Oswiecim: ograja okoli taborišča

Preko smrti stopamo v svobodo

(Sedem Kajuhovih neobjavljenih pesmi)

Med zapuščino, ki je ostala po padlem partizanskem pesniku Karlu Destovniku-Kajuhu, je tudi nekaj pesmi, ki jih D. Moravec v izdaji Kajuhovih pesmi leta 1949 ni uvrstil v zbirko. Večina teh pesmi je bila objavljena v ciklostiranih listih in glasilih naših brigad, in so, če že ne umetniškega, pa vsaj dokumentarnega pomena. In iz tega zornega kota smo tudi presojali sedem Kajuhovih pesmi, ki jih objavljamo hkrati z uvodom, ki ga je za našo revijo priredil France Vurnik. Smatramo jih za dokument časa, ki ga ne kaže podcenjevati in ki nam pesnika Kajuha prikazujejo tudi kot propagandista, priložnostnega kovača verzov in snujočega duha, ki je ob vsaki priložnosti znal prisluhniti utripu borbe, potrebam časa in ljudi. Ko se je leta 1949 Dušan Moravec odločil za izbor Kajuhovih pesmi, je uporabil le del, komajda polovico literarne zapuščine Karla Destovnika, ker ga je vodilo načelo najstrožje kvalitete. Sedem pričujočih pesmi (le-te objavljamo na koncu tega sestavka) je potemtakem iz druge polovice omenjene zapuščine in bodo tako v naši reviji prvič objavljene.

Uredništvo

ČAS, KI JE viharil preko naše zemlje — druga svetovna vojna oziroma narodno-osvobodilna borba — je pustil razen zgodovinskih dokazil in spominov tudi kulturne in umetniške spomenike kot odraz svojega bistva. Ti spomeniki so večinoma že najdeni, kolikor se niso za vedno izgubili, shranjeni in urejeni ter deloma tudi ocenjeni. Zanimiva pa je najdba ciklostilne zbirke Kajuhovih »Pesmi¹«, v kateri je sedem, do sedaj še neobjavljenih. Zbirko je izdala II. udarna brigada »Ljuba Sercerja« v Senti² avgusta 1945 in obsega 19 Kajuhovih pesmi, 9 »kratkih« in uvod, pod katerim je podpisan Jule. Uvod je zanimiv, ker pojasnjuje Kajuhovo umetniško ustvarjanje v istem smislu kot France Kosmač, ki navaja, da je Kajuh »povsod govoril, pel in recitiral svoje pesmi. Vse svoje stvaritve je znal na pamet, nikoli jih ni pisal. Mnogo pesmi je ponesel s seboj v grob³«.

V tej zbirki so zbrane pesmi, ki doslej še niso bile objavljene.

1. Zbirko Drago Destovnik-Kajuh, »PESMI« mi je izročil Zlatko Bogataj, ki je bil pripadnik Sercerjeve brigade.

2. Sercerjeva brigada se je začela pomikati iz Koroške 19. junija 1945, 13. julija se je iz Varaždina odpeljala z vlakom v Srbijo (iz dnevnika Z. Bogataja).

3. France Kosmač, Kajuhov obraz. — Kajuh. Izdano ob priliki zbora stajerskih in koroških propagandistov 22. novembra 1944, str. 3.

ne, razen nekatere morda pisane na stroju in v mali nakladi razmnožene v težavnih razmerah partizanskih borb in pokretov.

Drago Destovnik-Kajuh, član kulturniške skupine XIV. udarne divizije, svojih pesmi ni zapisoval. Spesnil je pesem, jo recitiral na partizanskem mitingu in tovariše je navdušila. Prosil so Kajuha, naj zbere in izda svoje pesmi, ki jih je zajejal iz polnosti svoje umetniške narave, iz bogastva svoje poštene partizanske duše in s široko kretnjo sejal med tovariše. Pa ni maral o tem nič slišati. Le z zvijačo so mu prijatelji ob ugodnih trenutkih izvajali pesmi, jih zapisovali in čuvali kot dragocen prispevek k slovenski narodni kulturi.

Dva rokopisa pesmi sta bila shranjena: eden v Ljubljani in drugi v Ptuj. Pa sta ob hajkah za našimi aktivisti oba propadla. Na srečo je bil en rokopis zopet prepisan in iz tega prepisa objavljamo pesmi, ki doslej širši javnosti niso bile znane.

Pesmi objavljamo za proslavo druge obletnice ustanovitve XIV. udarne divizije, ki se je Kajuh v njenih vrstah boril, pel in pal⁴.

Jule

4. Proslava druge obletnice ustanovitve XIV. divizije je bila 12. avgusta 1945 (iz dnevnika Z. Bogataja).

Slika levo — Božidar Jakac: Karel Destovnik-Kajuh

NEMCEM

Mar nimate v domovih vaših nič luči,
da bi prebrali,
kar vam pišemo vse dni?
Uprite se, tovariši,
kot smo uprli se jim mi.

Mi vemo, da v deželi Liebknechta
vsaj petrolejka še brli,
da Roza Luxemburg
prižiga vam še zdaj luči,
da niso ohromele vam pesti.

Prižgite petrolejko,
da kot plamen zagori,
uprite se,
kot smo uprli se jim mi.
Saj niso bratje vam —
fašistične zveri.

PREKO SMRTI STOPAMO V SVOBODO

Krvava platna smo čez vso zemljo napeli,
s popokanimi nohti smo jih po gorah pripeli,
po gorah in po cestah,
preko vseh globeli
smo iz naših kož
slikarska platna speli,
mi moderni Rafaeli...

Glejte, naša platna, Na ta naša platna
to so umetnine, vrgli smo krajine
misel v njih prevratna smrti in umiranja,
ustvarja veličine, vanje dolbemo lavine
kri iz njih lijoča bojov in upiranja.
ruši kakor mine.

To so naša platna,
ki razpeli smo jih čez zemljo,
da izgrebemo stopinje
preko smrti v svobodo.

Ko pa, krastavi in trudni,
bomo platna dokončali,
v paviljonu Novih Časov
bomo razstavljali;
in krvi ne bo nam žal,
ki za barvo smo jo dali.

POGLEJTE NAS

Poglejte nas,
a ne v obraz.
V srca kipeča nam pogledajte,
zakaj v obraz,
v obraz smo čudni,
morda se zdimo vam ostudni.
A v naših srcih je mladost
in v žilah naših lije kri,
kri vseh ljudi,
kri Lenina
in rimskih sužnjev kri,
kri Marksa
in tlačanov kri,
kri novih,
srečnejših ljudi.

TALCEM

Presilni smo,
da bi ukrotili nas lahko,
da bi prerasli nam glavo.
Zato namakajo zemljo
s krvjo ljudi,
ki so jih pozapri
in vzeli up jim,
da bi se uprli.
Nikoli več, tovariši,
ne boste videli neba,
ki se pod njim razcveta
podoba novega sveta.
Kaj bodo še dolgo divjali ti zločini?
Mar bodo res ostali
le izdajalci in capini?
Ne, prav zato ne,
ker umirate, kot s smrtjo
bi na novo se rodili.
Z nasmehom drznim,

s pesmijo ste izdahnili.
O, mi jim bomo stokrat povrnil
in z njihovo krvjo zemljo pojili,
da vzklije cvetje novega sveta,
ki zanj žrtvujete srca.

ZAPLENJENO PISMO S FRONTE

Pošasten nemir, dolg in tih večer,
na ognju tlenje pogašenih vej,
in vseh srcih grozen, glodajoč nemir...
Zdaj, zdaj udarilo bo v noč: Naprej!

Nikdar še nisem čutil s tako silo
mladosti svoje in lepote življenja
kot zdaj, ko me je potegnilo
v ta val brezglavega besnenja.

Morda bo jutri moja mama,
že jutri čisto, čisto sama
in bo njen dobri, zlati Hans,
z razbitim licem ležal v sneg zarit —
ker drugim mamam šel sinove je morit.

HOTELI SO ...

Hoteli na obraze so nagobčnike nam nataktniti
in v kri nam hočejo strahu naliti,
po oglih so predpisi novega sveta nabiti,
želeli bi ukaze nam srca razbiti.
Ne bodo nas, tovariš, veš, saj veš:
za nas predpisov ni nobenih in določb
in potnih dovolilnic.
Sam si potne liste pišemo v teh dneh,
papir iz izdajalskih je teles,
platnice so iz kož vlačugarskih metres
in boj nanje udaril je pečat.
Zato naprej, naprej v napad.
Kdor z nami je,
zanj ni pregrad.

TA PEKEL NAM IZSUŠIL JE OČI

Ta pekel nam izsušil je oči,
zato ne jočemo zdaj, ko te ni,
jokali bi, da niso te ubili zdaj,
ko je otročji vsak zdihljaj.
Zdaj, ko je ene same puške pok
glasnejši, kakor stotih mater jok.
Zato ne jočemo, čeprav nam je težko,
čeprav vemo:
Ti bil si tak,
da bi pred tabo moral vsak
pripozniti glavo.
Vse to vemo in tudi to:
lahko da drevi
tudi nas ne bo...

A kaj vse to,
hudo je le živeti,
umreti ni tako hudo;
zadet, a ne premagan
pasti na zemljo.
To ni tako hudo,
saj v smrti se nova življenja začno,
iz zarje nam nesmrtni plodovi rasto.
Ti sam si nam z delom in smrtjo vse dal
in v temeljni kamen svobode
si svoje ime izklesal.

Obširna je tematika za filmske delavce

ČEPRAV sodi slovenski narod po številu prebivalcev med maloštevilne, je naša nacionalna zgodovina dovolj pomembna in tehtna v evropskem merilu. Saj se je moralo naše ljudstvo v nenehnem, dolgotrajnem boju za svoj obstanek neprestano boriti s svojimi tlačitelji na svojem ozemlju, a tudi proti številnim in močnim vsiljivcem — Germanom, poznejšim Nemcem, Benečanom in njihovim naslednikom, Italijanom.

V tem našem trdem življenjskem boju za obstanek v preteklosti najdemo mnogo dramatičnih dogodkov in pestrih motivov, ki so se jih doslej lotevali mnogi književniki oziroma pesniki in pisatelji, dajali pa so tudi snov za umetniške stvaritve slikarjem, kiparjem in drugim umetnikom. V času tehničnega napredka, ko je film prodril med najširše množice, pa se za najznačilnejše dogodke in razdobja zanimajo tudi pisci filmskih scenarijev oziroma filmski režiserji. Skratka, naša razgibana preteklost in seveda tudi so-

dobni družbeni problemi dobivajo bolj ali manj uspešno svoj izraz tudi na filmskem platnu.

Naš neenaki, često brezupni boj, se je za sedanjo generacijo zaključil s skrajno trdoživo, naporno in krvavo, toda veličastno osvobodilno borbo, ki smo jo vodili skupaj z ostalimi jugoslovanskimi narodi v boju proti okupatorju. S tem se je hkrati zaključilo za naš narod nadvse važno zgodovinsko obdobje. V tej polpretekli dobi najdemo številne teme, ki so jih v preteklosti in seveda tudi v sedanjosti oblikovali mnogi naši umetniki, dandanes pa dajejo pestri zgodovinski dogodki okvir tudi ustvarjalcem filmov. Naša razgibana preteklost in sodobni družbeni problemi so tako upodobljeni tudi v filmih. Ni naključje, da je naš prvi slovenski umetniški film »Na svoji zemlji« prikazoval prerez našega osvobodilnega boja in to na področju, kjer je ljudstvo hudo trpelo v nacionalnem in socialnem pogledu dolgo let, zato pa tudi izredno aktivno sodelovalo v osvobodilni vojni. Tudi poznejši naši slovenski in jugoslovanski filmi so prikazovali snov iz našega partizanskega bojevanja, ki ni predstavljalo samo vojaške borbe s puškami na bojišču, temveč je bilo le logična posledica in nadaljevanje stoletnih naporov našega ljudstva za osvoboditev.

Je pa še vrsta tem, ki se same ponujajo spretnim oblikovalcem filmskih stvaritev. Ni moj namen, da bi »odkril« take teme, pač pa bi na nekatere opozoril, ker bi jih morda prej ali slej kazalo upodobiti v filmu.

V vrsti nešteti epizod bi lahko prikazali prve junaške napore partizanskih borcev v našem osvobodilnem boju, ko je bila perspektiva svobode marsikomu morda zelo bleda in medla, včasih tudi negotova, čeprav borci in naše ljudstvo skoro v celoti ni nikdar zgubljalo vere v dokončno

zmago. Prebijanje prvih borcev in malih enot, odmaknjenih od večjih bivališč, v zasliplih taboriščih daleč v gozdovih, ilegalno življenje aktivistov, često tudi v bunkerjih, pozneje pa vedno širši in vseplošni, čeprav neenaki boj, zatem pa vedno obsežnejša vstaja, ki je oblikovala posameznika in vse naše ljudstvo — to so motivi, ki bodo nedvomno našim umetnikom in poznejšim generacijam nudili neizčrpano gradivo za vsestransko umetniško upodabljanje. Nečloveški napor posameznikov, oblikovanje partizanske vojske od malih enot do dobro organizirane armade, zagrizeni ilegalni boj v okupirani Ljubljani in drugih naših krajih, napor v ilegalnih tiskarnah, sabotaže v obratih in tovarnah, na železnicah in drugod — ta nenavadno bogata snov bi bila hkrati tudi odločilna znanim in neznanim junakom, ki so pripomogli k temu, da smo se osvobodili brezobzirnih okupatorjev in domačih izdajalcev.

V ta okvir bi sodil tudi legendarni boj Pohorskega bataljona, ki je nedvomno eden najpretrajnejših dogodkov v zgodovini NOB. V kopici znamenitih zgodb iz partizanskega boja, ki bi lahko postale osrednja tema filmskega scenarija, sodi tudi znana akcija v Postojnski jami. Tudi ob koncu vojne so se odvijali zelo razgibani dogodki, kakršne zahteva film (boj za kaznilnico v Begunjah, beg nemške vojske skupaj z ustaši, četniki in belogardisti, ki je bil sila dramatičen, saj so se njihovi načrti in iluzije popolnoma razbili, našemu prebivalstvu pa je njihov nejunaški odhod prinesel brezmejno olajšanje in odprl novo stran zgodovine. Skoraj fantastičen pa je bil njihov beg čez Ljubelj in prek drugih prelazov, ko so se mnogi zapeljanci skupno s razbitimi ostanki belogardističnih in drugih formacij neslavno pomikali proti Koroški, še prej pa ropali po tovarnah in domačijah, in podobno). Navedel sem seveda le nekaj značilnih detajlov iz NOB, takih in podobnih, ki bi jih sodilo oživeti na filmskem

ZBORNIK NARODNIH HEROJEV JUGOSLAVIJE

Zamisel, da bi izdali zbornik narodnih herojev Jugoslavije, je že dokaj stara. In to delo, zbornik, v katerem bi ohranili osnovni material o naših narodnih herojih, tudi ni tako preprosto. Obratno — zelo odgovorno, saj je tak zbornik prispevek k naši dokumentarni publicistiki. Tega dela se je končno lotilo novinarsko založniško podjetje »Omladina« iz Beograda, ki s pomočjo CO ZB NOV Jugoslavije pripravlja velik reprezentativni zbornik narodnih herojev Jugoslavije. Objavili bodo življenjepise, beleške in fotografije o vseh jugoslovanskih narodnih herojih, med katerimi je 414 živih in 890 mrtvih.

platnu, je bilo pri nas brez števila.

K temu bi dodal še nekaj tem iz naše starejše zgodovine. Iz naše oddaljeneje preteklosti bi našli dovolj primerne snovi za filmske stvaritve vse od prihoda našega ljudstva na naše ozemlje do danes. V to prvo obdobje spada seveda tudi Finžgarjev roman »Pod svobodnim soncem«, ki sam po sebi nudi osnovno gradivo za scenarij. V poznejšem obdobju ne bi smeli prezreti razgibane dobe kmečkih uporov, ki so bili povezani z neprestanimi boji proti Turkom. Ta boj je na poseben način opisan tudi v Jurčičevi povesti »Jurij Kozjak«. Prej ali slej se bo ta, skoro najbolj čitana povest na Slovenskem, ki zavzema hkrati prvo mesto med slovenskimi prevedenimi literarnimi deli, morala filmsko upodobiti. O Levstikovem »Martinu Krpanu« je bilo med filmskimi delavci že dosti govora. V rokah dobrega režiserja bi se verjetno mogla najti primerna izvedba, čeprav seveda snov ni tako razgibana kot v »Juriju Kozjaku«.

Znani Predjamski grad pri Postojni je kot ustvarjen za filmsko okolje, sam pa ima pestro zgodovino, ki bi jo morda kazalo prikazati v filmu, saj so znane zgodbe o obleganju tega posebnega gradu in o roparskih vitezih, ki so se tedaj ukvarjali predvsem z drznim plenjenjem potnikov in blaga na tedaj najprometnejši cesti v naših krajih, Ljubljana—Trst.

So pa seveda še drugi znani in manj znani dogodki v naši zgodovini, pomembne osebnosti in prav tako seveda zanimiva družbena dogajanja in psihološki problemi, ki čakajo na filmsko oblikovanje. Omenil sem samo nekaj tem in misli, kvaliteta vsakega filma pa je seveda odvisna od scenarija in režiserjev oziroma od igralcev in snemalcev. Povedati sem želel predvsem to, da je pri nas dovolj bogatega gradiva, tako iz preteklosti kot tudi iz sedanjosti, ki čaka spretnih in prizadevnih filmskih delavcev, da ga po svoji zamisli oblikujejo.

Ciril Šter

Iz slovenskega umetniškega filma: Na svoji zemlji

Iz dokumentarnega filma: Po partizanskih poteh

Iz dokumentarnega filma: Partizani in tisk

Partizani osvobodilnega podzemlja

Gotovo ste ugabili, za kakšne partizane gre! Za borce, ki so se borili za zmago osvobodilne misli, pogosto brez orožja, tako rekoč goloroki, za tiste, ki tedne in tedne niso videli svetlega dne. Okupator jim je bil zmerom na sledi in izmikali so se mu bolj ali manj srečno... Živel so v podzemlju, ki ga je zamakala vlaga, v katerem so se izparevali hlapi kislin in je načenjal njihova pljuča svinec. Načenjal jih je počasi, počasneje kot svinec okupatorjevih krogel na bojiščih. In vendar so vztrajali pri strojih, ki so ropotali noč in dan in širili besedo svobode in resnice, s katero se je tedaj oplajal vsak zaveden Slovenec. To je bila beseda svobode in upora, za katero so mnogi partizanski tehniki in grafičarji trohnili v ječah in padli pod streljo okupatorjevih pušk. — V pričujočem sestavku gre beseda o enem izmed partizanov osvobodilnega podzemlja, o tovarišu Stanetu Cimpermanu, ki je pomagal upostaviti mnogo ilegalnih partizanskih tiskarn v Ljubljani in je v njih delal, dokler ga niso okupatorji po izdajstvu presenetili v eni izmed postojank osvobodilnega podzemlja, v ilegalni tiskarni na Kodeljevem. Pravzaprav bo pripovedoval tovariš Stane Cimperman sam in mi mu prisluhnimo!

ŽE LETA 1941 sem prek društvenega dela v »Vzajemnosti« spoznal pokojnega Jožeta Moškriča, ki sem z njim skupaj delal v takratni Jugoslovanski tiskarni. V pogovoru je Moškrič spoznal mojo misel, jaz pa njegovo in tako sva se zblížala. Vendar sem kasneje uvidel, da mi Moškrič ni vsega zaupal. Bili so pač taki časi, da je bilo treba pred ljudmi, ki jih nisi dodobra poznal, molčati. Ko pa je bila domovina v nevarnosti in so se nadnjo zgrnili fašisti, sem se hotel prijaviti za prostovoljca. Vendar mi je Moškrič to odsvetoval, češ naj počakam smernic, čeprav je vedel, da politično tedaj še nisem bil nikjer vezan. To je bilo prvo znamenje zaupanja, ki mi je godilo. Nekaj dni pozneje, nekako med 7. in 10. aprilom leta 1941, ko so v deželo vdrla Italijani, pa sem že bil na prvem sestanku, ki ga je sklical Moškrič pri Rudiju Buriću v Pražakovi ulici, v hiši med sedanjo novo pošto in poslovalnico »Jugovinila«. Na tem

sestanku je Moškrič naročil meni in Rudiju Buriću, naj svetujeva predane tovariše iz vrst grafičarjev za partijsko celico. Na tem sestanku so bili tudi imenovani tovariši za celico KP: Rudi Burić, Janez Štrekelj, Stane Cimperman in Jože Borse. En dan po ustanovnem sestanku Osvobodilne fronte smo se ponovno sestali. Razen imenovanih tovarišev sta na sestanek prišla še Zdenka Kidričeva in Tone Šušteršič-Tine. Na sestanku je bilo govora o splošnem političnem položaju, o nalogah in dolžnostih zavednih ljudi itd. Vsi predlagani grafičarji so bili sprejeti za člane Partije; za sekretarja celice pa je bil izvoljen Janez Štrekelj. Vsi smo sprejeli tudi konkretne dolžnosti. Vsi nadaljnji sestanki naše organizacije so bili v prostorih bivše organizacije grafičarjev, ali pa pri Buriću, Štreklju in grafičarju Šornu v Mostah.

Sprva smo se podrejali splošnim smernicam Partije in smo zbirali orožje, sanitetni ma-

terjal in drugo, malo pred 20. majem 1941 pa me je pozval Dušan Kraigher-Jug na sestanek, kjer me je seznanil z nalogo v zvezi z upostavljanjem ilegalnih tiskarn. Treba je še omeniti, da smo tiskali nekaj osvobodilne literature, največ letakov, pri »Papirocelu«, v tiskarni, iz katere smo odnašali stavke, postavljali in odtiskovali pa jih je Miro Turk. Jaz sem vse te tiskane stvari odnašal in sem bil v stalni zvezi z Dušanom Kraigherjem. »Papirocel« pa tedaj ni imel dela; stroji so stali in lastnik je kmalu po porabi toka ugotovil, da stroji iz kdove kakšnih razlogov tečejo. Postal je na to pozoren in je začel tiskarno zaklepiti. Tako je bilo tiskanje večjih naklad otežkočeno in Dušan Kraigher me je

Okno »Podmornice«, pod njim je podzemni del »Podmornice«, v katerem so bili tiskarski stroji

Hiša ob cesti na Brdo, v kateri je bila 1941. leta ilegalna tiskarna, imenovana »Podmornica«

na ponovnem sestanku vprašal, kje bi lahko dobili stroj, na katerem bi lahko nemoteno tiskali našo literaturo. Partija da je pripravljena kupiti stroj po primerni ceni.

DOBILI SMO PRVI STROJ

Pri »Papirocelu« so imeli izven obratovanja stroj, ki je bil po izjavi lastnika last Mesesnela, trgovca z žitom in mastjo v Kolodvorski ulici. Mesesnel je bil pravzaprav solastnik tega stroja in to je vso kupčijo nekoliko zamotalo. Končno pa je lastnik izjavil, da bi bil pripravljen stroj prodati. To nam je sporočil Miro Turk, jaz pa sem potem javil Dušanu Kraigherju, naj pripravi denar. Kraigher je nato prinesel 3000 lir, Turku pa je bilo naročeno, naj si za pretvezo izmisli tole »zgodbo«: stroj da potrebujemo za natis etiket za družbo »Emona« s sedežem v Kočevju (»Emona« je prevzemala posestva Kočevarjev, ki so optirali), ki je nabavila večje število lesenih sodčkov za marmelado.

Ko je bilo vse to izpeljano, sem šel k lastniku, ki sem se

mu hotel predstaviti z lažnim imenom. Toda naključje je hotelo, da me je Turk predstavil s pravim imenom, medtem ko sem jaz istočasno izgovoril lažno ime. Bila sva pač oba razburjena. Lastnik je postal na to pozoren, vendar ga vse skupaj ni motilo, da ne bi prešel h kupčiji. Za stroj je zahteval 5000 lir in je pri tej ceni vztrajal. Tako nam je torej manjkalo 2000 lir, da bi ga lahko odpeljali. Potem smo se dogovorili, da bom stroj lahko

odpeljal po predhodnem obvestilu oziroma pristanku na kupčijo solastnika, denar pa naj izročim fotografu Šmucu. Ta pa je zahteval, naj mu dam del denarja, 3 tisočake, v lirah, ostanek pa v nemških markah.

Kje dobiti marke? Kako priti do razlike? Hkrati je bilo treba očuvati tajnost. Obrnil sem se na brata Janeza (Nemci so ga 9. maja 1945, pol ure pred prihodom zaveznikov, ustrelili v taborišču v Nemčiji), naj mi nabavi marke pri sorodnikih svoje žene v Dolu pri Ljubljani, onstran demarkacijske meje, ki je ločila Ljubljansko pokrajino od »nemškega rajha«. Brat naj bi mi lire zamenjal v marke. Ker obadva nisva premogla toliko denarja, sem si nekaj lir sposodil, ostalo pa je dodal brat. Nekega dne je brat preplaval Savo in prinesel dogovorjeno vsoto mark. Lire pa sva menjala za marke tako neugodno, dva sva si morala sposoditi več kot je znašala cena stroja v lirah.

Kmalu zatem sem Dušana Kraigherja obvestil, da je stroj

TUNEL

Ilegalna grafična tehnika »Tunel« v Ljubljani na Emonski cesti, pri tovarišu Kranjcu, je delovala od februarja do junija 1942. Opremljena je bila med drugim s tiskalnim zaklopnim strojem sistema »Bostons«. Njeno ustanovitev sta pripravljala Dušan Kraigher-Jug in Mitja Ribičič-Ciril. Stane Cimperman-Cesar je bil njen tehnični organizator in vodja. V »Tunelu« so vrh tega delali: pokojna Majda Vrhovnik, sedanji narodni heroj Jože Ribičič, nekaj časa tudi Rudi Burič-Buro in Rezka Traven.

plačan in pripravljen za prevoz. Takoj me je seznanil, kje bo ilegalna tiskarna. Prva naloga je bila, prepeljati železno konstrukcijo vhodnih vrat na omenjeno mesto, namreč v gostilno na Brdu, blizu opekarne, še tostran meje, ob kateri so Italijani kasneje posekali kostanje, da bi laže nadzorovali demarkacijsko črto.

Čez nekaj dni sem se znova oglasil na Brdu, kjer sem prvič videl tovariša Grada (Rudolfa Ganzitija), ki je gradil bunker za novo tiskarno. Ogle dal sem si prostor, izmeril odprtino in ugotovil, da bo stroj šel brez težav noter, ne da bi ga morali razstaviti.

Neko nedeljo — glavna promenada je bila polna sprehajalcev — sem nato naložil stroj in ga odpeljal. Ne vem več, kako sem pojasnjeval tovarišem, ki smo delali skupaj v tiskarni, kaj prevažam in zakaj ravno v nedeljo. Vem le, da je šlo vse po sreči, da je bil stroj pokrit z vrečo in da nisem naletel na večje težave vse od »Papirocela« do naše postojanke na Brdu. Gostilna na Brdu je bila opuščena in je pravkar menjala lastnika, ki je dobro vedel, kaj se pri njem godi. Podzemni prostor, v katerem smo namestili stroj, je meril kake 3 m v dolžino in 2,5 m v širino. Vhod v to

luknjo je bil z vrta, prikrit z železno ploščo, ki jo je bilo treba poriniti pod stranišče.

V »PODMORNICI«

Kadar je kdo vstopal, ni bilo niti šuma. Vse je bilo na novo zidano in vlaga je bila neznosna. Spočetka smo mislili, da vlaga prihaja od cementa, ki se suši, kasneje pa smo spoznali, da je bila zraven »Podmornice« greznica, ki je zamakala naše podzemlje. Od dežju ali nalivih se je v »Podmornici« nabralo toliko vode, da smo jo znosili ven tudi do 25 veder. Zrak je bil tako nasičen z vlagjo, da je bil kruh, ki si ga pustil kje v prostoru, po osmih urah neuporaben.

Prvo delo, ki smo ga tiskali v »Podmornici«, je bil poziv za Štajersko kot priloga za »Delo«. Zatem smo tiskali eno številko »Dela« in žalne razglednice v spomin na Toneta Tomšiča v rjavem odtenu ter razglednice Ljube Šercerja v dvojnem črnem odtenu. Razen tega smo izdelali tudi nekaj letakov. Pri tem delu mi je pomagal tudi lastnik hiše.

Kmalu nato se mi je v pljučih začela nabirati voda in vidno sem hiral. Ko sem se nekoč sestal z Zdenko Kidričevom tam nekje za šišenskim kolodvorom, me je Zdenka za-

PODMORNICA

Ilegalna grafična tehnika na Viču — »Podmornica« je delovala od avgusta 1941 do 8. avgusta 1942. Po osvoboditvi je bila docela obnovljena. V njej sta delala Dušan Kraigher-Jug in Stane Cimprman-Cesar, ter lastnik hiše, ki je bila v njej tehnika, s svojo ženo.

man čakala, ker nisem hotel pristopiti zaradi tujca, ki je bil v njeni družbi. Kasneje sem zvedel, da je bil to naš človek. Vendar me tovarišica Zdenka ni prepoznala, tako sem se namreč spremenil.

DELO V OKUPATORJEVI TISKARNI

Potem sem »Podmornico« zapustil. Vanjo so prišli Burič, Slavko Krušnik, Pleško in drugi. Naj povem, da sem pred tem opravljal dvojno delo. V Jugoslovanski tiskarni namreč takrat ni bilo dela in smo hodili v službo le štirinajst dni v mesecu. Toda tudi ko sem bil zaposlen, sem hodil delat v »Podmornico«. Tako sem dopoldan delal v legalni, popoldan pa v ilegalni tiskarni. Dušan Kraigher nam je tudi naročil, naj do zadnjega vztrajamo v legali, ker bomo tako lahko mnogo koristili osvobodilnemu gibanju.

Živelimi smo torej dvojno ali celo trojno življenje, ki je terjalo močne živce. Tako zaradi konspiracije tudi tovarišem v celici nisem smel zaupati, kakšno delo sem sprejel. Zaradi dela v »Podmornici« sem pogosto zamujal sestanke, površno sem izpolnjeval naloge, ki so mi jih naložili, ali pa jih sploh nisem izpolnil. Za nevestno delo sem bil celo kaznovan z ukori in sem moral prenašati očitke, ki jih nisem zaslužil.

Zaradi življenja v »Podmornici« in drugih vzrokov sem telesno naglo propadal. Zato so me oprostili dela v organizaciji in mi dovolili delati le v ilegalnih tehnikah. Bil sem tako rekoč samostojni legalec.

Tačas mi je bilo naročeno, naj oskrbim za potrebe OF nekaj osebnih legitimacij (carta d'identità), ki so jih pod nadzorstvom karabinjerjev in

Na podstrešju v tej dvorišni zgradbi na Emonski cesti v Ljubljani je bila ilegalna tiskarna »Tunel«

vojske tiskali v Jugoslovanski tiskarni. Izkaznice so tiskali s klišejev, tako da je bila slika manjša in je ni bilo moč ponarediti. Stroj za tiskanje teh legitimacij sem tako priredil, da sem lahko ob velikih nakladah odtisnil več kartonov hkrati. To pa je povzročilo, da je bil tisk premočan in so se črke deformirale. S tem pa je bila onemogočena kontrola, oziroma ni bilo mogoče primerjati ponaredkov z originali. S pomočjo vlagalke sem nato več originalnih izvodov vzel.

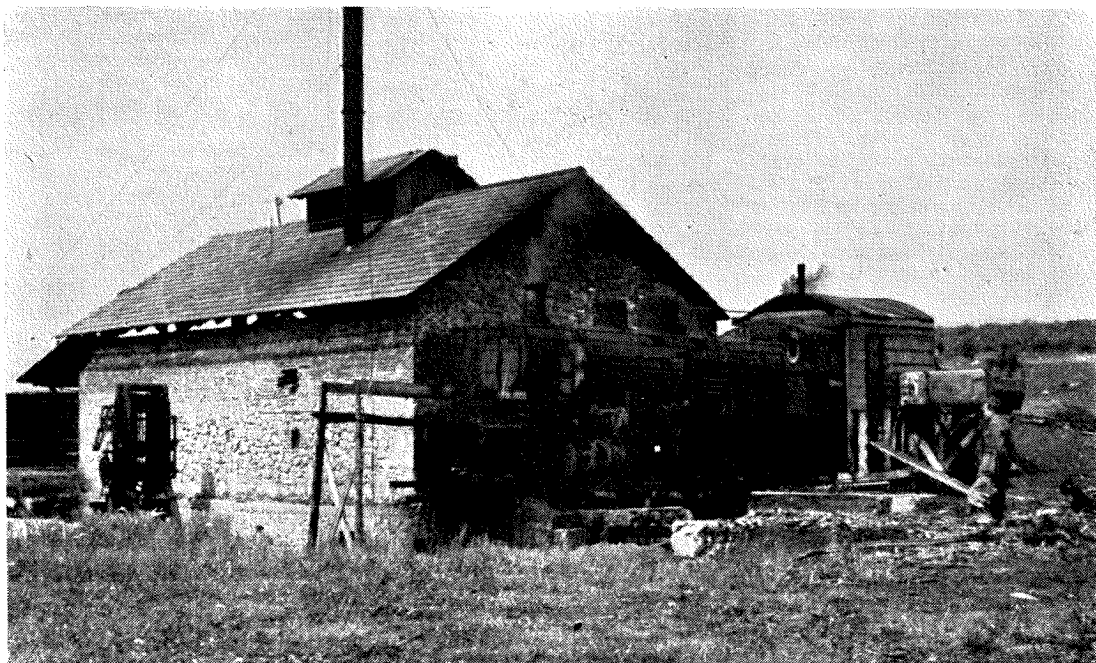
Da bi zabrisal sled za seboj, sem napravil toliko z oljem ali barvo zamazanih »maklatur«, da okupatorji sploh niso mogli preverjati, koliko izvodov je bilo uničenih. Sicer pa je bilo pri 100.000 izvodih tudi nemogoče dosledno nadzorovati tiskanje in odpremo izkaznic.

Nato so se začele racije v mestu in mnogo naših ljudi je zajel okupator, ker niso imeli žigosanih izkaznic, kar je pomenilo, da še niso bili v neki določeni mestni četrti pregle-

dani in izpuščeni. Črke za te žige so tudi vliвали v tiskarni in sem jih priskrbel organizaciji, da je z njimi zagotovila varnost svojih ljudi.

Delo v »Podmornici« je bilo zelo zamudno, ker stroj ni imel barvnika in je bilo treba na vsakih toliko izvodov namazati novo barvo. Ko smo začeli razmišljati, kako bi odpravili to pomanjkljivost, nam je prišlo na um, da bi kdo izmed nas vzel barvnik s katkega stroja v tiskarni, kjer smo delali. Le-tega je potem

VSEBINA POD FOTOGRAFIJO

Partizani so se znašli na vsakem koraku, v vsakem položaju. Saj so včasih rešili na videz tudi nerešljive stvari, čeprav so take rešitve — ki so bile seveda le začasne — dobile ime »narejeno po partizansko«. Toda tudi v tej besedi je vsebina, ki govori o iznajdljivosti in trdni volji. In kakšno zvezo ima naša fotografija z gornjimi stavki? Takšnole... Elektrarna v Ozlju, ki je dovajala električni tok v glavnem na Hrvaško (predvsem v Zagreb), je bila v začetku leta 1944 poškodovana. Ko so jo spomladi leta 1944 Hrvatje — torej ustaške oblasti — spet delno popravili, so izključili iz svojega omrežja napeljavo za vso Belo krajino. Kaj sedaj? Osvobojeno ozemlje vendar ne sme biti brez električnega toka! V sili so partizani »pogrunтали« — svojo elektrarno. V neposredni bližini železniške postaje v Črnomlju je stala parna žaga. Ker je imela lokomobila razbit parni kotel, so pripeljali v neposredno bližino poslopja lokomotivo. Le-ta je proizvajala paro, jo dovajala lokomobili, ki je poganjala generator. Glavno os med lokomobilo in generatorjem, težko 400 kg, so izdelali v Kolbeznovi delavnici v Črnomlju. Elektrarna je poleg Črnomlja oskrbovala z elektriko tudi bližnjo okolico. Tako je svetila elektrika tudi na Stražnem vrhu in Lokvah, kjer je bil GŠS. Elektrarna je delala do osvoboditve. Obrat je vodil Jože Šetine, pomagali pa so mu še: Karel Kolbezen, Janez Župančič in Ferdo Prebil.

preskrbel Viktor Avsenik iz bivše Narodne tiskarne. Namestil sem ga na naš stroj v »Podmornici« in tiskanje je poslej nemoteno teklo.

IZ »PODMORNICE« V »TUNEL«

Kmalu zatem, ko sem v Jugoslovanski tiskarni skrbel za osebne izkaznice, mi je bilo naročeno, naj sodelujem pri postavitvi nove ilegalne tiskarne v bivši Jelačinovi hiši, ki smo jo imenovali »Tunel«. Vodilno vlogo pri snovanju te tiskarne je prevzel Mitja Ribičič-Ciril. Stroj za to tiskarno smo dobili z vdorom v tiskarno »plavih« v Wolfovi ulici. Če se prav spominjam, ga je iz Wolfove ulice odpeljal Viktor Ilovcar.

Tiskarna »Tunel« je bila v dvoriščni zgradbi bivše Jelačinove hiše na podstrešju, kjer smo pregradjali neko sobo na širino vhodnih vrat. Čez vrata smo dali platno, prek katerega je šla beljava, da nihče ni mogel posumiti, da je moč vrata dvigniti oziroma da so tam sploh vrata. V prednji sobi je bil tudi kavč, ki je prislonjen k steni prikrival vhod. Tiskarna je bila v podstrešni sobi, katere stena je bila šekana. V sobi je na eni strani stal stroj ter nekaj stavnega

materiala, ob steni pa smo namestili črkovnjak (regal).

Tudi v »Tunelu« je bilo življenje zelo neudobno. Poleti, ko se je streha v žarkem soncu razžarela, je bilo v sobi neznošno vroče, kadar pa je pritisnila zima, je bilo neznanosno mrzlo.

»Tunel« je bil upostavljen pozimi 1942, ko se je začela stroga policijska ura. Po tej uri smo ponavadi začeli delati. V vseh tiskarnah, kjerkoli sem delal, je bilo poskrbljeno za varnost. Imeli smo zanesljiv sistem signalnih luči; kadar je zagorela rdeča luč, je pomenilo, da je nevarnost v hiši — »tišina«. Ob takšnih priložnostih smo utišali stroj, katerega brnenje smo že tako ublažili z lesenimi ali gumijastimi podstavki. Prvo delo, ki smo ga tiskali v »Tunelu«, je bil natisk v dveh barvah za legitimacije OF. Bile so v modrem in rdečem tisku. Dalje smo v tej tiskarni tiskali list, ki je na štirih straneh opisoval herojsko smrt Toneta Tomšiča, ovitek za brošuro »Delo«, bianco ček, s katerim so naši vojskovci dvignili v banki milijon lir, neizpolnjena dovoljenja za vhod v sodnijske zapore (z enim od teh so naši ilegalci hoteli rešiti iz zaporov Toneta Tomšiča) itd.

(Konec prihodnjč)

Nove knjige

Mladinska knjiga v Ljubljani je z izdajo Venceslava Winklerja knjige: »Drejc z Višave« napravila ne samo slovenskim bralcem, temveč tudi publicistiki narodnoosvobodilne borbe veliko uslugo. Zakaj knjiga tega znanega slovenskega pisatelja, katerega dela najdemo dandanes v številnih revijah, je tako privlačna in zanimiva, da jo bralec nerad in težko odloži. Tudi v tej knjigi je namreč Winkler vse-skozi originalen, snov pa je tako bogato obdelana, da knjigo lahko štejemo med eno najboljših tovrstnih del. »...tako je tudi v tem sodobnem tekstu ali partizanskem tekstu mladi človek oni junak ali ona

osebnost, okoli katere steče pripovedovanje; prav ljudski odpor in partizanski boj stori to, da se Drejc prekal, da premaga plahost, starega človeka in postane zavesten človek in borec...« tako je v uvodu okarakterizirano Winklerjevo delo. Posebnost knjige je še ta, da so med vsebino objavljene tudi številne partizanske slike Božidarja Jakca.

*

S svojo zbirko 37 pesmi z naslovom »Zone smrti« se je mladi črnogorski pesnik Jole Stanišič uvrstil med resne nadaljevalce črnogorske pesniške tradicije. Njegov pesniški navdih je našel izvor v narodnoosvobodilni vojni in re-

voluciji. S pesmijo »Smrt goloba« je spregovoril nežni pesnik, ki, navdahnjen z ljubeznijo do človeka, kot pravi humanist izraža ljubezen prek bolečine. Kot pri drugih pesnikih njegove vrste, je človek pri njem nosilec vseh činite-ljev življenja: bridkosti, spodsrdavanja in padcev. Toda mladega Stanišiča posebno zanima in muči problem svobode, problem, ki je najtesneje povezan s človekovim obstankom. Od tod tudi moto njegove zbirke: »Naj bo prekleto orožje«.

*

V novo uvedeni zbirki »Za kulisami« pri beograjski založbi »Rad« sta v začetku januarja izšla dva romana, in sicer Opačičev »Podvig obveščevalca« in romansirana dokumentacija »Generali obveščevalne službe«. Prvo, Opačičevo delo pravzaprav ni roman o vohunu, kakor bi lahko sodili po naslovu, temveč je nesenzacionalno pisan roman o narodnoosvobodilni vojni in naši revoluciji ter nekaterih ljudeh v tem obdobju. Avtor je na dokumentih iz arhivov obveščevalne službe zgradil roman z močnimi in lepimi leposlovnimi ambicijami. V njem ne gre za cenene policijske inscenacije, marveč je delo pretresljiva zgodba ljudi, drobec velikega boja vsega naroda za obstanek, svobodo in najvišje duhovne vrednote. — Glede romansirane dokumentacije »Generali obveščevalne službe« pa je treba reči, da je (po avtorjevih besedah) samo poskus, kako v mejah možnosti osvetliti vlogo in vpliv obveščevalnih služb na politične dogodke, posamezne vojne operacije in razvoj druge svetovne vojne sploh. Knjiga je v neki meri nadaljevanje Kosavljevih knjig »Po sledovih nasilja« in »Dogajalo se je za kulisami«. Novo Kosavljevo delo nas seznaja z neumljenim bojem med obveščevalnimi službami Anglije, Francije in nemškega Abwehra. Zlasti uspele so kombinacije med zabavnim in umetniškim, med tragičnim in zanimivim. Kosavljev se tudi v tretji knjigi predstavlja kot mojster te književne zvrsti.

Stankov zadnji boj

(Nadaljevanje in konec)

NASMEHNIL se je in jo pogledal, da je v tem trenutku prepoznala starega Stanka. »Želim si drobcene, kodrolase deklice s temnimi očki, ki vonomer nekaj čeblja in ji nikoli ne zmanjka besed. Take, ki bi bila vsaj malo podobna naši bolničarki Tanji.«

Zardela je in srce ji je hitreje utripalo. »Porednež! Zakaj se norčuješ?«

»Zakaj, Tanja? To so le sanje. In tudi ti sanjariš in praviš, da to pomaga, kadar ti je težko v življenju. Sicer pa vem, da si bodo dekleta, kot je Tanja, poiskale boljših in zaslužnejših fantov.«

»Veš kaj, Stanko,« se je nagajivo nasmehnila in še nekaj hotela reči, pa jo je premotil kurir, ki se je utrgal iz gozda in ves zasopel tekkel v breg: »Nemci, Nemci!«

Smeh jima je oledenel na mladih licih.

Kurir je odhitel naprej. Kmalu je po vsej zasedi na obeh skalnih gozdnih obronkih, ki sta se vlekla vzporedno k sedlu, završalo od moža do moža: »Nemci!«

Brezbrižno neučakanost je zamenjala mučna napetost in negotovost. Vsak je mrzlično iskal kritja.

»Srečno, Stanko! V prvem boju jih boš tolkel z novim orožjem!« mu je dejala Tanja s čudovito mirnostjo, ki je ne bi prisodil dekletu njenih let pred bojem, ki je skoraj vsakega vznemirila.

»Bom, Tanja, bom!«

Mehko ga je pogledala in odhitela po stezi. Gledal je za njo, kako je hitela navkreber in kako so ji lasje valovili v vetru. On pa se je spustil v breg v svoje gnezdo, kjer so trije mitraljezi vrh odsekane skalovja prežali na velik kos gorske poti. Fantje ob strojnicah so bili nared.

Stanko je pripravil svojo zalogo bomb. Minilo je nekaj minut. Kmalu potem so se Nemci pojavili. Za predhodnico se je utrjala dolga kolona iz gozda. Stanko je pritisnil glavo v sneg in natanko premislil, kako bo ravnal, ko bodo pod njim. Blizu, blizu, povsem blizu jih bo treba spustiti. Rad bi se umiril, da bi jih povsem hladno in neprizadeto pričakal. Pa se ni dalo. Srce mu je močnejše bilo in slutil je bližino usodnih trenutkov.

Nemcev je bilo vedno več. Ko je bila predhodnica pri zasedi, so se še vedno novi in novi valili iz gozda. Med kolono so bile še mule z bacači in Stanko si je bil na jasnem, da bo precej vroče. Možje v čeladah so bili že pod njim in razločil jim je ostre poteze v obrazih in srepe poglede. Tisti v predhodnici so nosili orožje na strel, ostali pa so šli brezskrbno, kot na popoldansko vežbo. Niso pričakovali, da bi jih čakali že tako blizu. Stanko je z dvema bombama v rokah motril Nemce in dvom se ga je pollašal. Preveč jih

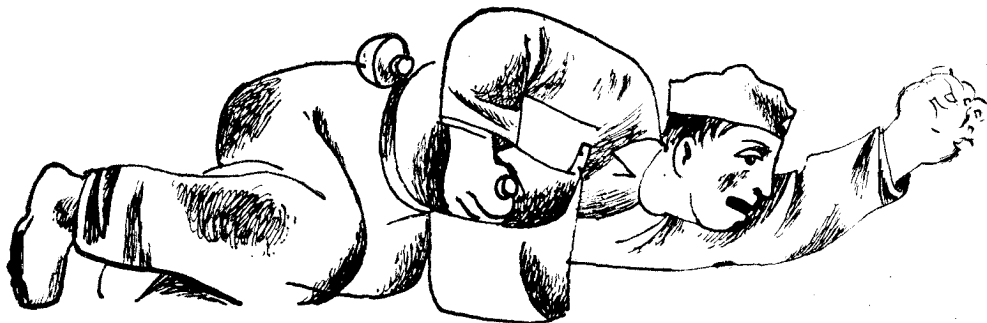
je. Ne bo prišel do orožja. Predhodnica je zavila za ovinek in jedro enote je bilo pod njim. Tišino gozda je motilo škripanje snega pod čevlji in nemška govornica iz kolone.

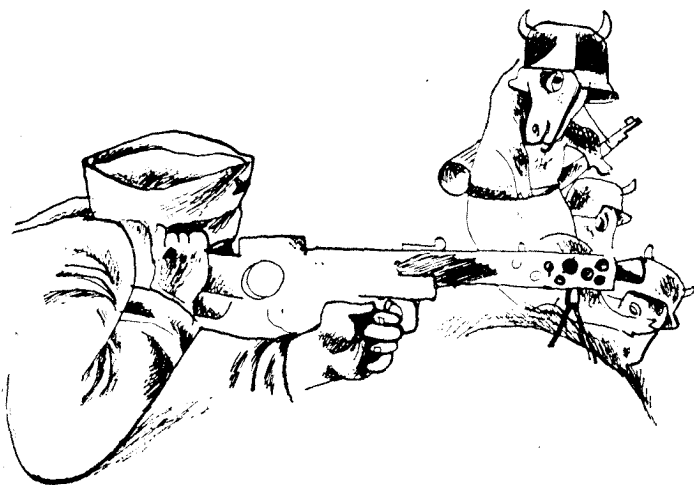
Stanku se je zdelo, da že predolgo časa leži na železni, razbeljeni plati, čeprav je ležal v snegu. In kot da Nemci pod njim korakajo že pol njegovega življenja in da tega ne bo nikoli konec.

Tedaj je na sedlu prasknila pod nebo rdeča raketa, znamenje ognja.

Mitraljezi so uničujoče zadržali, Stanko pa se je dvignil kot sprožena vzmet, zarjul je in vrgl svoje bombe v gručo padajočih in v blazni grozi vrečečih teles v jeklenih čeladah. »Crkajte psi! Jeklo vas ne bo rešilo!«

Padali so v sneg, se metali pod cesto in se v teku umikali iz obroča smrti. Z obeh obronkov, kjer je pripeljala pot, pa so se kmalu zatem oglasili

nemški šarci. Nastopajoči so se kaj hitro organizirali in z uničujočim ognjem reševali z napadom na obeh krilih. Streljanje je bilo eno samo bobneče vretje divjajočega viharja. Dum-dum krogle so prasketale po skalah, da se je prašil sneg. Položaj se je bliskovito bistril. Partizani so še vedno tolkli po umikajočih in vse, kar ni ubežalo v grapo, je obležalo v snegu. Ranjenci so tulili in rezka povelja so se mešala med streljanjem. Stanko je hitro presojal. Preveč jih je. Blazno bi bilo spustiti se k mrličem na cesto. Nemcev na dosego bomb ne bo več in spet se bo obrisal. Spodaj v gozdu je videl nemške strelce in mitraljezce, ki so sipali nanje ognjeno točo, in nič jim ni mogel. Klel jih je v onemogli jezi. Ko je za ovinkom zaprasketalo nekaj strellov, se je spomnil na predhodnico. Zavlekel se je po robu in videl, kako se je pet Nemcev zabilo pod skalo, kjer so bili varni pred partizanskim in nemškim ognjem. Bili so v mrtvem kotu.

Obšla ga je nora misel. In že v naslednjem hipu jo je izvedel. Pretekel je del strmine pod ognjem in padel v sneg šele v mrtvem kotu.

»Ti edini so na dosegu. Danes ali nikdar!« Pripravil je vse štiri bombe, ki so mu ostale. Zgoraj je vpil komandir: »Vrni se, vrni! Dam ti svoje orožje!« Žal mu je bilo mladega življenja.

On pa ni ničesar slišal. Po trebuhu je ril po snegu na kraj skal. Dobro si je zapomnil mesto, kjer so se pod previsom v kotanji tiščali Nemci. Privlekel se je na rob. Pukakal je in videl gaz, speljano od poti. Ko se je še malo nagnil, jih je zagledal. Petero jeklenih čelad pod steno je bilo stisnjenih druga ob drugi; ogrnjeni so bili v bela ogrinjala. Tedaj se je eden izmed njih ozrl navzgor in srečala sta se z očmi. »Bandit!« je kriknil in dvignil orožje.

Ko je Stanku zažvižgalo okoli glave, je že letela po zraku težka defenzivna bomba in padla mednje. Zahrumela je detonacija in drobci so Stanku zažvižgali mimo glave. Pretrešujoči stoki ranjenih so ga vzdignili. Videl jih je, kako so se premetavali po snegu. Vrgel je še eno in, ko stoki niso potihnili, še eno bombo. Od detonacij mu je šumelo v glavi. Ko se je polegel hrup eksplozije, se je brez premišljanja spustil k njim po strmem žlebu. Sneg je bil krvav in stepan. Že se je hotel skloniti k prvemu in mu vzeti orožje, ko se je oficir prevalil, zahropel in z ranjeno roko dvignil pištolo. Brnil ga je v roko, da mu je odletela iz rok v sneg. Še se je hotel dvigniti, on pa je že imel brzostrelko v rokah. Kako je to nagnusno, je pomislil. Repetiral je in mu dal rafal v prsi. Glava je opledla v sneg. Ostali so bili že mrtvi. Sedaj je delal naglo. Dve brzo-

strelki si je obesil preko ramen, opasal pištolo, obesil oficirjeve torbice z daljnogledom in kartami ter vzel mitraljez v roke. Model MG 42. Tistega, ki mu komaj razločiš strel od strela! »Zatulil bi, zatulil bi v veter: Smrekar, ali mi sedaj oprostite?!« Kot bi se zdramil iz sna.

Sele sedaj je spet zaslišal lajanje strojnic na obeh grebenih, kjer so Nemci napadali. Vedel je, da mora hitro od tod. Komaj se je prebil po žlebu. Moker in upehan je prilezel na rob skal. Pred njim je bila čistina pod nemškim ognjem. Ni pomišljal. Bil je že v sredi, ko so ga Nemci ugledali in obsuli. Sneg se je prašil. On pa je tekel in padel v sneg. Mislil je, da bo umrl od tega, ker mu je zmanjkalo zraka. Še dvajset, še deset korakov in to se je vlekle, vlekle, potem pa je bil na varnem, v kritju. Pritekla sta dva borca, ga zgrabila in vlekle više na gozdnat greben.

Ves spodnji del zasede se je umikal više v gozd. Z desne so po grebenu prodirali Nemci. Komaj so se razporedili vsak za svojo skalo in že so zagledali tri strelske vrste drugo za drugo. Stanko je nastavil zaplenjeni mitraljez in čakal.

»Los, vorwertz! Vorwertz! Hura! Hura!«

Plaz teles se je vzdignil in hrumel med drevjem. Stanko je nastavil zaplenjeni mitraljez in streljal v gnečo z nekim dolgo pričakovanim zadoščenjem. Odbili so jih. Potegnili so se nekoliko više in se sešli z glavnino bataljonske zasede.

Stanku so nanosili fantje streliva. Nemci pa so znova napadli. On pa je streljal, streljal in vpil, kot bi blazel. Streljal je, da je strojnica zažarela cev. Ni se menil za votle poke min, ki so klestile drevje, niti za krogle, ki so žvižgale mimo glave. Hotel se je nastreljati za vse tiste dni, ko jih je moral gledati brez orožja. K sebi je prišel šele, ko se je streljanje stišalo in so se Nemci na tem delu povlekli. Tedaj so napadli na drugi strani. Krik našega juriša je donel z one strani grebena. Obzorje je temnelo in napad

je ponehal. Spodaj v goščavju so le sem in tja odmevali redki strelji.

Prišlo je povelje, da je treba za večer zavzeti položaje vrh grebena nad sedlom. Prav ko so se vzpenjali, je prišel komandant. Ustavil se je pri Stanku. Bil je še vedno ves v orožju. Stisnil mu je roko. »Stanko, prevzemi spet svoj oddelek!«

Fant ni rekel ničesar, le ves prevzet je bil, ker je vedel, da je sedaj vse odpuščeno in pozabljeno.

Vzel je svoje, ki so ga vsi bodrili in hvalili, in odšel z njimi v kotanjo vrh grebena. Odmedli so sneg, nanosili vej in sedli okoli Stanka. On je pripovedoval. Dve cevi mitraljezov pa sta bili namerjeni na grapo pod njimi.

V vejah drevja se je lovilo že prvi mrak in spet je tišina vladala v gozdu. Tanja je zvedela, kako se je Stanko obnesel. Ranjenci so bili na varnem, zato je vsa srečna hitela k Stanku in njegovim. Že pod vrhom je bila, ko je v dolini, kjer so se zbirali Nemci, počil bacač. Mina je zaplahutala v zraku in kmalu zatem je eksplodirala daleč spodaj v grapi.

Tanja je hitela naprej. Malo zatem je počilo drugič in mina je usekala mnogo bliže v gozd, da je Tanja slišala drobce zažvižgati v drevju. »Ali bodo znova začeli?« je pomislila.

Zgoraj so se Stanko in njegovi pogovarjali o boju. Ko je eksplodirala druga mina, je

nekdo opozoril. »Morda nas išče, preveč smo na robu!«

Spodaj je počilo tretjič in zadnjikrat. Nič več niso slišali mine v zraku. Treščila je mednje na greben in z votlim pokom razklala tišino. Prst in kamenje sta brizgnila in fantje so se valjali v krvi. Stanka je vrglo vznak v dno zaklona. Iz ust mu je tekla kri in tema ga je objela. Z roko je grabil po očeh. Zalite so bile s krvjo. Z drugo je segel pod bluzo in z roko mašil rano pod srcem.

Že je bila Tanja pri njih. »Stanko, Stanko!« je vrisnila. Sklonila se je k njemu in ga razpela. Slišal jo je in čutil njene mehke ročice. Toda videl je ni več. Oči so bile zalite s krvjo. Odprla je torbo in mu z obvezami mašila veliko rano, iz katere je vrela kri, topla, lepljiva, vroča. »Stanko, ne umri!« Poljubovala ga je

v razsekani obraz in jokala. Priteklo je nekaj borcev, ki so poskrbeli za ostale ranjence. Stirje pa so ležali mrtvi.

»Tanja, Tanja, povej moji materi in pozdravi jo...« Dekle je ihtelo, ga tolažilo in mu obvezovalo krvaveči obraz. Še vedno ga je obvezovala, ko je fantu že nehalo biti srce...

Zmračilo se je. Spodaj v globači pod sedlom so sedeli člani štaba ob ognju.

Fant je bil hraber in dober, da malo takih. Škoda ga je bilo,« je dejal komandant zamišljeno. »Kaj hočemo. Vojsna je in smrt ne sprašuje, kdaj in koga vzame. Ta mina ni bila namenjena njim. Zašla je in jih slučajno našla.« Naložili so na ogenj in plamen je živo zaplapolal v temo. Nemci so se odvrnili v dolino. V hoste je legla tišina. Le na grebenu je še vedno tiho in neutolažljivo ihtela Tanja...

Vezi se utrjujejo

MESECA februarja se je vrnila iz Poljske delegacija Zveze borcev NOV Jugoslavije, v kateri so bili razen člana Izvršnega odbora Dušana Petroviča-Šaneta kot vodje delegacije, še član Centralnega odbora Zveze borcev Janez Vipotnik, Veljbor Gligorić, vodja sekcije bivših internirancev pri CO, in člana te sekcije, Zdenka Segvić in Siniša Katanić. Del delegacije se je udeležil zasedanja Mednarodnega komiteja bivših internirancev v Oswiencimu in slovesnosti ob obletnici osvoboditve tega nacističnega taborišča smrti.

Na pobudo ZBOVID (poljska Zveza borcev) se je del naše delegacije razgovoril s poljskimi tovariši o potrebi in možnostih tesnejšega sodelovanja med bojevniki organizacijami dveh prijateljskih držav.

To prvo srečanje med predstavniki bivših borcev Poljske in Jugoslavije je odražalo obojestransko željo za sodelovanjem, odkrilo pa je tudi široke možnosti za izmenjavo izkušenj in misli. Pod to menjavo je mišljena zamenjava publikacij, vzajemno sodelovanje prek tiska, stiki z delegacijami, obiski bivših borcev in vojaških vojnih invalidov ter otrok padlih borcev, gre pa tudi za izmenjavo izkušenj na področju rehabilitacije invalidov, kakor tudi za neposredne stike med bivšimi borci obeh držav.

Delegati, ki so se udeležili zasedanja Mednarodnega komiteja bivših internirancev iz Oswiencima in slovesnosti ob obletnici osvoboditve taborišča, so dobili tudi več literature in referatov v številnih evropskih jezikih. Referati v francoščini, ki so jih sestavili Kazimir Smolen, direktor muzeja v Aswiencimu, Jerzy Brandhuber, muzejski konservator in drugi, se nanašajo večinoma na dokumentacijo strahot v tem nacističnem taborišču in na muzejske probleme, drugi pa dajejo dovolj natančno sliko o Oswiencimu pred dvanaštimi leti. Referati so znanstveno obravnavana dela, ki na osnovi dokumentov in arhivov ugotavljajo krivdo nacistov za smrt deset in deset tisočev antifašistov-domoljubov.

V MEGLI IN DEŽJU

Ilustriral: Ivo Šubic

SEDEM DNI sta se borila s smrtjo, Ciril, njen sin, ki je pravkar v krčevitem trzaju izdihnil, in ona, ki bi rada dala svoje življenje, da bi rešila njegovo. Nemo je obsejala ob postelji, nato se še zadnjič sklonila k njemu; dotik ob njegovo mrzlo lice ji je znova potrdil, da je vse končano. V grlu jo je stiskalo, grabil jo je jok, a solze niso hotele iz nje. Sedem dni jih je s silo zadrževala, Ciril ni maral, da bi se bala zanj. Zdaj, ko bi se lahko zjokala, ne da bi ga vznemirila, so ji ostale oči suhe, kakor da so se v zadnjih dneh solze za zmeraj posušile. A bila je potrebna solz, oči so jo pekle, kakor da ima žerjavico v njih, v prsih jo je dušilo, težilo jo je, kakor da so jo strop in stene podsule.

Pravzaprav ji je bilo tako vseh sedem dni. Že tisti trenutek, ko je začela rahlo trkanje na okno, jo je stisnilo. »Ciril,« čeprav Ciril ni imel navade, da bi trkal. Na dogovorjenem mestu mu je puščala ključ (kadar ga ni bilo, je vedel, da ne sme domov), da si je lahko sam odprl. »Pa ne da bi se mu kaj hudega pripetilo,« jo je zaskrbelo. Ko pa ga je našla slonečega na steni, sključenega v dve gubi in ji je povedal: »Mati, ranjen sem, v trebuh,« ji je bilo, kakor da bi ji kri odtekla iz žil.

Tudi pri zdravniku ji je bilo tako. Dva-set let je služila v njihovi hiši, najprej pri njegovem očetu, nato pri doktorju Kolencu samem, opogumila se je in ga šla prosit, da bi prišel k sinu. Ni hotel, bal se je. Da bi ga moral naznaniti Nemcem, če bi ga šel zdraviti, tega pa da ne more, ne more človeka poslati v smrt, se je branil. Stala je pred njim kakor berač, ki se je še z zadnjimi močmi privlekel do hiše, da si izprosi košček kruha. Toda bila je trdno odločena, da ne gre prej od njega, dokler ga ne preprosi. Pokleknila bi predenj, kakor so jo učili, da se poklekne pred boga, a je takoj poklical v ordinacijsko sobo drugega bolnika. Ona pa je stala in čakala; ker vpričo drugih ni mogla prositi z besedo, je prosila z očmi. Bolniki so prihajali in odhajali, ona pa je še vedno stala sredi sobe in čakala, berač in vest, oboje hkrati. Dve uri je tako čakala, a zdravnik, kakor da je ne vidi, ni mu prebudila vesti.

Sedem dni sta se borila s smrtjo. »Te boli?« ga je spraševala. »Žeja me, samo žeja,« ji je odgovarjal. Nenehoma ga je mučila žeja, dala mu je mleka, skuhalo čaja, a z ničimer se ni mogel odžejati. Ko si je zaželel vina, je šla dve uri daleč, da mu ga je prinesla. A tudi vino ni pomagalo. »Ka-

kor včasih v sanjah, pijem in pijem, a se ne morem odžejati, tako mi je,« je tožil. Vedela je, da to ni dobro, skrbele so jo njegove meglene oči, bala se je dotakniti njegovih rok, ki so bile vroče kakor ogenj.

Zdaj je konec, roke so se mu ohladile, njegova lica so mrzla. Počasi se je vzravnila. Oči so ji zgubljeno zaplavale po ozki, temnačni ropotarnici, kjer mu je bila postavila posteljo, da bi bil bolj skrit, če bi kdo prišel v hišo.

Zastrmela se je skozi okence, pravzaprav je bila le ozka lina, še ta je bila v teh sedmih dneh največkrat zaprta in zagrnjena, da ne bi kdo opazil, kar nihče ni smel vedeti, tudi tisti ne, ki niso bili beli. A koliko je bilo v vasi takih? Zato jo je samo kdaj pa kdaj za kake četrt ure odgrnila, kadar si je Ciril zaželel malo sonca. Še pred pol ure si ga je zaželel, zadnja želja, ki mu jo je lahko izpolnila. Dolg sončni trak je padel prav do stene, počasi lezel proti postelji, se je dvignil, obsijal Cirilov obraz in ugasnil, sonce se je bilo pomaknilo više, ni več doseglo line skrite ropotarnice. Kmalu nato je ugasnilo tudi Cirilovo življenje, lina pa je še ostala odprta, skozi je pihala sveža pomladanska sapa.

Naenkrat je skozi lino zagledala podobo, ki jo je vselej vznemirila: po poti, ki je peljala iz vasi, je šla vrsta belogardistov. »Zopet gredo na svoj krvavi posel,« je pomislila. Stopila je k lini in zrla za njimi. To ji je prišlo že v navado. Vsak dan so šli po dvakrat, trikrat mimo, opazovala jih je, da je lahko povedala partizanom, kam so šli. V zadnjih dneh pa jih je opazovala tudi zato, ker se je bala, da ne bi prišli v hišo. Kadar jih je zagledala, ji je zlezlo srce skoraj v goltanec. Če pridejo in najdejo Cirila? To pot je ostala mirna, kaj ji še morejo, če pridejo v hišo? Kar so mogli, so že naredili. Še je zrla za njimi. Na razpotju so se ustavili, najbrž so premišljali, kam bi šli. Nenadoma pa so se obrnili nazaj, krenili s poti na vrtove, kakor da nekaj iščejo. »Vohajo,« jo je prešinilo. Ko pa jih je za-

gledala iti proti hiši, jo je popadla skrb. Če so namenjeni k nji in najdejo Cirila? Še nad truplom bi se znesli.

Zaprla je lino, jo zagrnila, vrata pa zaklenila in zastavila, ko je odšla v kuhinjo. Ubogi Ciril, še mrtvega mora skrivati, da ga ne dobe. Telo ji je drhtelo, kakor v hudem mrazu, ko jih je zaslišala pred hišo. Zdelo se ji je da so se ustavili. Ali naj zapahne vrata? Pred temi?

S puškinimi kopiti bi jih razbili, potem pa še bolj vohali po hiši. A k Cirilu jih ne pusti, pa če zažge hišo in sama zgori v njej. Samo kako bi to napravila? Bi vrgla bombe, ki jih je Ciril prinesel s seboj? Zmeraj se je bala bomb, zdaj pa ji je bilo žal, da se ni naučila, kako se z njimi ravna.

Glasovi so zamrli. Odšli so. Oddahnila se je, pomirila pa se ni. To kratko srečanje ji je bilo kakor opomin. Ciril ne bo varen pred njimi, dokler ne bo počival v zemlji, še grob bo morala skrivati pred njimi. Zato ga ne bo mogla pokopati na vrt, ki je podnevi in ponoči ljudem na očeh. A kam? Ali naj odtrga pod in ga pokoplje v sobi. Hiša je postavljena na živo skalo, ne bi mogla skopati jame.

Do noči je razmišljala, kam bi ga pokopala. Zvečer je zavila truplo v odejo in ga odnesla na voz. Nato je naložila nanj gnoja. Vsakdo ve, da je treba na pomlad obdelati njive.

Zjutraj je zapregla kravo in pognala. Tako se je začel njen žalostni mrtvaški sprevod. Bila je bleda in neprespana. Vedela je, da bi se sama sebe prestrašila, če bi se videla v zrcalu. Toda kdo bo gledal stari ženski v obraz. Samo jokati ne sme; nihče ne joka, kadar vozi gnoj.

Jutro je bilo sivo, nebo oblačno. Ko je pripeljala kakih pet sto metrov od hiše, je pričelo deževati, ne v naliivu, temveč drobno, pršeče. Vse Barje se je zavilo v mokro meglo.

Voz je počasi cijazil skozi dež in meglo. Pot je bila slaba, polna kotanj in mlakuž, krava pa zgarana kakor ona sama. Za obe je bilo breme pretežko, a kdo bi ga jima odvzel?

Ko je bila že daleč iz vasi, jo je srečal sosed. »Voziš gnoj?« jo je nagovoril.

»Gnoj,« mu je suho odgovorila, v grlu jo je tiščalo za jok, morala je napeti vse sile, da se ji ni telo streslo v ihtenju.

»Pa kar v dežju?« se je sosed nasmehnil.

Ozrla se je okrog sebe. Res, deževalo je, a doslej tega ni opazila. Kdo bi na taki poti, kot je bila njena, mislil na vreme? Zazdelo se ji je, da jo sosed nekam čudno pogleduje. Seveda, obleka ji je že vsa premočena. »Drugače bi se morala napraviti,« jo je prešinilo. »Ne zaradi sebe, zdaj je vseeno,

tudi če se me loti pljučnica, zaradi ljudi. Za dež in za gnoj se kmetje drugače oblečejo kakor sem se jaz.«

»Za gnoj se mudi,« je rekla. »Sredi aprila smo že, pa nimam še ničesar izoranega.«

»Res, zakasnila si,« ji je pritrdil sosed. »Zadnji dnevi so bili sončni, ti pa se nisi spomnila, da je treba orati. Nikjer te nismo videli. Le kdaj bo Mrežarica letos orala, smo se spraševali.«

»Bolehna sem bila,« je rekla.

»Starost, kaj hočeš,« ji je odvrnil.

Šla sta vsaksebi. Na vsej poti ni poslej srečala nikogar več. Le dež in megla sta ji bila spremljevalca. Dež pa ji je dobro del, hladil ji je oči, ki so jo še vedno pekle, zaradi neizjokane žalosti. Čim globlje v Barje se je izgubljala pot, slabša je bila. Kotanje so se že bile napolnile s temno, umazano vodo, zato nikoli ni mogla presoditi, kako je globoko. Vozila je še bolj počasi. Kadar je kolo zavilo globoko v mlako in se je voz nagnil, jo je stisnilo, kakor da je Ciril še živ in čuti sleherni tresljaj.

Končno je pripeljala do njive, ki jo je namenila Cirilu za zadnji počitek. To je bila njihova najboljša njiva, debelo uro oddaljena od vasi. Megla se je še bolj zgoščila. Niti sto korakov daleč se ni videlo. Ko je pripeljala na drugi konec njive, bi jo

s kolovoza težko kdo opazil. Sicer pa kdo naj bi jo opazil? V tem dežju so bili vsi ljudje doma. Prejšnji dnevi so bili lepi, zato jim je dež prav prišel, da si nekoliko odpočijejo zgarane ude.

Z motiko je skopala plitvo jamo. »Saj bo kmalu svoboda, naši gredo že proti Trstu,« se je tolažila. »Potem ga prekopljemo.«

Svoboda. S Cirilom sta vsak dan govorila o svobodi. Do zadnjega je upal, da jo bo dočakal, potem ga prepeljejo v bolnišnico, tam bo kmalu ozdravil. Zadnji dan pa je obupal. »Mati, ne bom je dočakal,« se mu je zamolklo izvilo iz prsi.

»Koga?« se je prestrašila. »Svobode.« Tisti trenutek ji je bilo huje, kakor nekaj ur pozneje, ko je njegova mrtva roka obležala na odeji.

Dež. Hvala bogu, da je dež. Kako bi napravila pogreb, če bi ne bilo dežja. Hitro je zmetala gnoj z voza. Odeja, v kateri je bilo zavito truplo, je bila umazana. Odvila jo je, ker ni marala, da bi Ciril počival v taki odeji. Naj se ga dotika samo prst, ta dobra domača prst, vsa prepojena s človeškim znojem.

Dvignila je truplo. Čeprav so bile njene moči šibke, se ji je zdelo lahko, kakor truplo majhnega otroka. Ubogi fant. Trpljenje zadnjih dni ga je zdelalo in naporu ter stradež dolgih štirih let.

Nesla ga je, kakor da ima dete v naročju. Zdelo se ji je, da se vrača v preteklost. Vroč sončen dan, pot ji curkoma lije po obrazu. Cirilček pa leži v razoru, v senci obraščenih fižolovih prekel. Nenadoma se ji zazdi, da je zajokal. Pohiti k njemu. Ko jo zagleda, še bolj skremži obraz, usta pa odpira kakor mlad tiček, ki prosi hrane. Kakor hitro pa ga vzame v naročje, utihne, z obraza mu splahne rdečica, z ročicami živahno brodi po njenih laseh.

Stran s spomini. Zdaj ni čas za spomine. Tudi v takem vremenu se lahko kdo pri-tihotapi na mah. Nihče ne sme vedeti, kaj bo vsadila v to njivo, v najboljšo njihovo njivo. Zdaj še ne.

Narahlo je položila truplo v jamo, tako, kakor je včasih položila Cirilčka v razor, boječ se, da ga ne bi zbudila. In kakor je včasih ljubeče zrla v speče dete, tako je sedaj gledala mrtvo truplo, samo da je bil njen pogled poln bolečine. Ubogi fant. Ust-

nice so mu stisnjene, obraz ves spremenjen. Strašno ga je moralo boleti, a niti enkrat ni potožil. Vedela je, da se je premagoval zaradi nje.

Dež je rosil, močil truplo, a ni se mogla odločiti, da ga zagrebe. Naj mu dež izpere obličje, da ne bo več trpljenje tako močno vtisnjeno v njem. Ta dobri, spomladanski dež! Prebudil bo novo rast, novo življenje.

Megla in dež. Prst se je sprijemala v kepe. Prijela je motiko in z njo zagrebla jamo. Na vrhu je nametala gnoja. Pod tako gomilo ne bo nihče slutil groba.

Ko je vse to opravila, ji je bilo, kakor da se je tudi njej življenje izteklo. Tesnoba, strah, ki sta ji do tega trenutka polnila prsi, sta splahnela. Ostala je le še bolečina, vendar ne tista ostra bolečina, ki jo je čutila doslej, temveč neka nova, globoka bolečina, ki se je najbrž nikoli več ne bo znebila.

Počasi je šla k vozu. Krava je mulila travo, vendar ne tako požrešno, kakor to počno krave, ko pridejo do prve pomladanske paše. Najbrž je žrla počasi zaradi dežja, v takem je tudi žival rada na toplem. Mrežarici se je žival zasmilila. Mehko jo je pogladila z roko po mokri koži. Hip nato pa jo je zvila bolečina, naslonila se je kravi na hrbet, telo pa se je stresalo v tihem, krčevitem ihtenju.

Napisi na spomenikih **NOB**

*Zahvala Vam, ki ste prelili kri,
po stezi Vaših bolečin smo šli v svobodo,
da zdaj sami si kujemo usodo,
po sužnjih dnevih ostal je le spomin.*

*Ko naši upi so pognali klas,
predramil sužnja v nas je glas srca
in duše naše je zajel vihar,
da vrgli s sebe breme smo gorja
in tujec več ne bo vam gospodar.*

*Ni mar nam smrti bilo ne trpljenja,
o, rajši grob kot robski mrak noči.
Stremeli smo za zarjo lepšega življenja,
v soncu pravice žejni in luči.*

(IDRIJA)

Kako je padel skojevec Raček ...

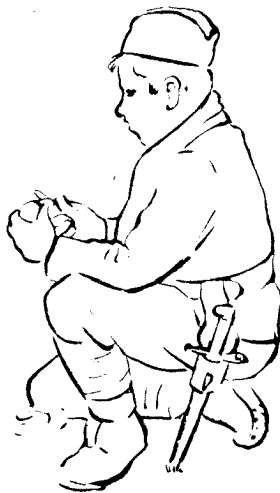
TAKRAT je Savinjska četa taborila na Dobrovljah, pogorju v Zgornji Savinjski dolini, dobra dva kilometra zahodno od cerkve na Čreti. Kraj taborišča je bil skrbno izbran v zavetju visokih iglavcev. Ob večerih je pri tabornem ognju pogosto odmevala partizanska pesem in ni bilo bojazni, da bi jo slišalo izdajalsko uho.

Dne 17. septembra 1941 je vodstvo čete določilo pet tovarišev za akcijo, za miniranje železniške proge. Določeni so bili: komandir čete Jože Letonja-Golob, njegov brat Lado Letonja-Mirko, Nadi Raček, Škvarča-Modras in Peter Šprajc-Slavc. Pozno popoldne omenjenega dne se je petorica borcev spuščala po dobroveljskih kolovozih proti Letušu, kamor so prispeli v gostem mraku. Potem ko so nekoliko oprezali, so se spustili na cesto in jo mahnili skozi Letuš in dalje prek savinjskega mostu. Ura se je nagibala že na polnoč, ko so prispeli v Paške vrhe nad Šmartnim ob Paki. Tu so se sestali z Letonjevo sestro Ateno, ki jim je preskrbela hrano in to za takratne razmere pravo »poslasticco«: bel kruh, salamo, med, surovo maslo. Borci so se po dolgi poti pošteno okrepčali, nato pa se spravili k počitku v bližnji šupo. Tu so ostali tudi ves naslednji dan, ker se zaradi obljudene okolice niso smeli kazati. Ko se je zmrznilo, so se mimo Letonjeve domačije prek gričev odpravili proti Pinku, soteski med železniškima postajama Šmartno ob Paki in Šoštanjem.

Na mestu so. Golob daje zadnja navodila. Borbe, razen v nujnem primeru, ne mislijo sprejeti. Na obe strani, kjer minirajo, odideta dva tovariša v zasedo, ostali trije pa se napotijo na progo. Poiščejo si še primerne zaklone proti eksploziji in se lotijo dela. Pod tračnicami in železniškimi pragovi izgrebejo jame in vane opravljajo tiho in previdno. Slišati je le udarjanje kamna ob kamen, ki se kdaj pa kdaj zakotali po nasipu. V pičli

četrt ure je vse opravljeno. Golob odide v zaklon in si skrit pod plaščem prižge cigareto. Vrne se na nasip in ponudi ogenj še ostalima tovarišema. Na dogovorjeni znak pritisnejo vsi trije ogorke cigaret na zažigalne vrvice in ko zašumi vneti smodnik, odhite v zaklone in čakajo s pridržanim dihom na eksplozijo.

Blisk! Grom! Kamenje in odtrgane tračnice žvižgaje lete po zraku. Po ušesih zvoní od oglušujočih detonacij. Končano. Promet je prekinjen za

Ive Šubic: Pionir Rajko iz Tomšičeve brigade (1942)

nekaj dni. Ogledajo si učinek razstreliva. Dobro je opravljeno. Na nasipu so globoke jame, tračnice raztrgane in zvite na petdeset metrov daleč. Na trikratni kratek žvižg se tovariša vrneta iz zased. Petorica se vrača prek Paških vrhov ter se ustavi v malem gozdiču blizu železniške postaje v Šmartnem ob Paki. Tu se nameravajo ustaviti do naslednjega dne popoldan in se nekoliko odpočiti.

Dne 19. septembra zjutraj okrog osme ure se oglasi pri njih tamkajšnji domačin Hramec, ki je povezan z Ateno, in jim prinese zajtrk. Kmalu odide. Po dogovoru bi morala priti tudi Atena, da bi jih se-

znanila s položajem na terenu in dala Golobu še druga obvestila. Ves dopoldan žde borci v malem gozdiču, čistijo orožje in se pogovarjajo o uspehi akciji ter nadaljnjih načrtih tega pohoda. Ura kaže že okrog treh popoldan. Tedaj se ponovno prikaže Hramec, sedaj s košem na rami in grabljami v rokah. Pravi, da se s tem krije, da ne bi bilo komu sumljivo, po kaj je šel v gozd. Prinesel je močnik in nekaj suhega sadja. Med jedjo zabava borce z raznimi »vici« in maha s grabljami, kot da ima puško. Vsi se mu smejejo in niti na misel ne pride nikomur, da bi ta mož lahko kaj zlega naklepal.

Hramec pa je vedel, zakaj si prizadeva zadržati borce. Že dopoldan je bil namreč obvestil Nemce, da se blizu njegovega doma skrivajo partizani. Ko pa je popoldan prinesel kosilo, se je le preprčal, če je vse tako, kot je bilo zjutraj. Nemški orožniki v Šmartnem so imeli dovolj časa, da so dobili okrepitev iz Celja in so tačas že obkoljevali gozdiček ter čakali na izdajalca, da se vrne in jim da zadnja obvestila. Da se partizani med tem časom, ko bo Hramec na poti do Nemcev, ne bi kam oddaljili, jim je še naročil, naj malce počakajo, ker bo prišla k njim bržda tudi Atena. Res, še nekaj časa po Hramčevem odhodu so čakali. Ker pa Atene le ni bilo, so odšli po gozdu in prek vinogradov proti gori Oljki. Se med pogovorom pa so zaslišali spodaj v gozdu šum, kot da bi šuštel list. Postali so pozorni: »Nevarnost? Morda prihaja Atena?« Golob se zdrzne, zakaj v istem hipu opazi med zelenjem črne in zelene uniforme. »Nemci!« zakliče in partizani hitro pograbiijo svoje stvari in se zaletijo po gozdu navkreber. Padejo prvi streli. Ker ni jasno, kakšen je položaj na grebenu gozdnatega griča, kamor hočejo sprva priti, se petorica usmeri na desno proti robu gozda, upajoč, da bo tako Nemcem zamešala sled. Prvi zdrvi prek gozdnega roba Nadi Raček. Toča krogel ga ustavi. Nemci so postavili ob robu zasedo. Raček omahne.

Borci ne morejo do njega, ker so ga šarči s krogلامي ločili od ostale skupine. Nato se štirje partizani kot na povelje obrnejo in stečejo na levo v upanju, da bo tu prehod prost. Puške imajo med begom obrnjene nazaj in kar beže streljajo, da bi vsaj nekoliko zadržali preganjalce. Ko planejo iz gozda, jih tu dočaka isti sprejem kot na desni. Šarec strupeno sika, zemlja prska pod nogami, zrak je nasičen z vonjem po smodniku. Partizane in Nemce loči le kakih trideset metrov. Nizko sklonjeni si borci iščejo kritja v prosu na bližnji njivi. Šarči neutrudno udarjajo. Golob, Mirko in Modras se umaknejo v gozd in hite h grebenu, ki na srečo ni zaseden, ga pretečejo in se izmuznejo Nemcem med gostim drevjem. Slavc ne utegne več nazaj, predaleč je že na njivi. Ranjen v desno nogo se plazi za gornjim robom njive, skrit za prosom. Že je na robu, a druge možnosti ni, kot da steče prek čistine

do bližnjega sadovnjaka in v kritju dreves do bližnjega gozdiča. Ko se požene na čistino, streljanje, ki je medtem že pojenjalo, znova oživi. Zrna ga trmasto zasledujejo. Srečno doseže sadovnjak in kmalu nato tudi gozd. Rešen je. Že na varnem, v gozdu si obveže rano in nadaljuje pot proti Dobrovljam. Še dolgo se čuje žvižganje piščalk. Nemci sklicujejo zasede, dajejo znake patroljam.

Kljub dobri pripravi in pomoči izdajalca Nemcem načrt ni v celoti uspel. Vendar je četa občutila udarec: izgubila je namreč enega najboljših skojevcev, hrabrega borca Nadija.

Večer 20. septembra 1941. Četa v taborišču na Čreti je poravnana. Komandir Golob poroča o uspelem miniranju proge in o izgubi partizana Nadija. Po zboru borci posedejo okrog ognja in v hladen jesenski večer zavalovi tiha pesem: »Kot žrtve ste padli...«

Peter Šprajc

Bila je naprednega prepričanja, zato je občutila maščevalnost klerikalizma. Nekemu vnetemu klerikalcu je kmečka posojilnica dala kredit, s katerim je na dražbi kupil polovico njene hiše, ki jo je po dogovoru zarubila kmečka posojilnica na račun starega dolga. Zdržala je tudi ta udarec, vendar je čutila, da se je v njeno hišo naselil gad, ki ji bo povzročil še obilo gorja.

Ko so tujci okupirali našo deželo, je z otroki vred začela delati za partizane. Otroci so ji prinašali osvobodilno literaturo, ona pa je pletla in šivala za partizane. Bila je polno zaposlena in srečna, kajti krog njene družine se je zdaj razširil. Skrbela je ne samo za svoje otroke, ampak tudi za partizane, ki so prinašali lepše in srečnejše dni. Maja 1942 je odšel k partizanom en sin, nato drugi, tretji pa je ilegalno delal v Ljubljani. Za nobenim ni žalovala, ker je vedela, da je borba potrebna. Doma je ostala hčerka, ki ji je mati večkrat rekla: »Bojim se, da te ne bodo zaprli fašisti. Pojdi še ti med svoje in če boš umrla, je bolje, da umreš med njimi!«

Tako je ostala sama. Že drugič dan po hčerinem odhodu v gozdove so jo zaprli. Zasliše-

Ponosni smo nate, mati!

PETINDVAJSET let ji je bilo, ko je s štirimi otroki postala vdova. Mlada in neizkušena je uzrla pred seboj pot, ki ni bila uglajena, niti lahka. Ob večerih, ko so utihnili čebeljajoči otroški glasovi, je premišljala, kako bo vzgojila te neobgljenčke v zdrave in poštene ljudi. Na hiši je ostal dolg še od moževe bolezni, zato bodo morali otroci iskati zaslužka izven doma.

V tej borbi za obstanek družine je postajala iz dneva v dan bolj samozavestna in odločna. Za dolg pri kmečki posojilnici in hranilnici so ji zaračunavali 15 % obresti, ki jih je težko zmogla, kaj šele da bi odplačevala dolg. Dan na dan so prihajali v hišo izterjevalci in so rubili in odnašali...

Počasi so tekla leta. Fantje so drug za drugim odhajali v šolo in obrt, pri sebi je obdržala le hčerko. Skrbí so se povečale, otroci so potrebovali čedalje več...

Dva nasilnika...

Nekaj partizanskih otrok, ki so jih 1944. leta evakuirali iz ogroženih področij v Jugoslaviji na Srednji vzhod (v Egipt), pri pouku

Dva makedonska partizana

Zasavski bataljon »Lojzeta Hohkrauta« v Novem mestu, 10. setembra 1943

vali so jo in mučili. Toda ni klonila. Nato se je začelo romanje od krajevnega zapora do šempeterske kasarne v Ljubljani, od tam na Rab in v Gonars. Njena hiša je ostala prazna, le v delu te hiše se je šopiril italijanski prirepenik.

Tudi zaporj je niso strli. Skrbela je za otroke, ki so bili skupaj z materami v taborišču, in bila je med organizatorji upora proti papeževemu odposlancu, ki je prišel v internacijo, v spremstvu italijanskih vojakov »tolažiti« vernike. Papežev nuncij se ni nadejal sprejema, ki so mu ga pripravili razjarjeni »verniki«. Ko se je pojavil v taborišču, so zagnali tak krik, da se je prestrašen umaknil in odšel, ne da bi navzoče »počastil s svojim blagoslovom«.

Nekaj dni po kapitulaciji Italije je zvedela, da so ji Nemci ubili sina, ki je prvi odšel k partizanom. Stisnila je zobe in pred drugimi ni hotela pokazati svoje bolečine. Le na tihem ga je objokovala. Teden dni potem, ko je zvedela, da je padel sin, so vdrlj v njeno hišo Nemci in belogardisti. Zvezali so jo in odpeljali, hišo pa pred njenimi očmi zažgali. Rešiti ni mogla ničesar. Želela je, da bi pogorela vsa hiša. Toda prišli so vojaki in so pogasili klerikalčevo lastnino. Še tisti dan je bila med mnogimi drugimi določena za ustrelitev, toda med korakanjem se ji je posrečilo izginiti iz vrste. Dobri ljudje so ji ponudili varno zatočišče. Dva meseca zatem je dobila sporočilo, da ji je padel najmlajši sin. Še bolj je stisnila zobe in še z večjo vnemo hodila na zveze s partizani, dokler je Nemci niso odpeljali v taborišče, od koder se je vrnila šele po osvoboditvi v domovino.

Za vso skrb, ki si jo izkazovala trpečim ljudem, za požrtvovalnost in trpljenje, smo ti dolžni zahvalo vsi, ki uživamo svobodno življenje v prerojeni domovini. Ponosni smo nate in na vse takšne matere in napredne žene, ki so s svojim zgledom prispevale k aktivnejši udeležbi ženske v ustvarjanju nove družbe.

Draga Rome

Nekaj misli ob napisih na spomenikih padlim borcem

V NAŠIH krajih je mnogo spomenikov, ki jih je postavilo ljudstvo padlim partizanom in žrtvam fašističnega nasilja. Kadar se ustaviš ob katerem izmed njih, ti misli pohite v preteklost, pred očmi ti vstanejo podobe iz narodno-osvobodilnega boja, svetli liki junakov, ki so se nesebično žrtvovali za svobodo domovine. Ko pa ob teh likih očniš izrazno moč spomenika, se ti tu in tam zazdi, da spomenik — čeprav je lep, čeprav je iz marmora ali bronu — le medlo ponazoruje veliko idejo, za katero je izkrevavelo toliko sinov in hčera našega naroda. Pa tudi napis oziroma posvetilo na spomeniku se ti marsikje ne zdi najboljši!

Večina teh napisov je sestavljena v verzih. Ta oblika že sama po sebi priča, kako globoka je zahvala našega ljudstva borcem za svobodo. V pesmi so ljudje že od nekdaj izražali svoja najlepša, najbolj globoka čustva. Zato ni čudno, da hoče ljudstvo tudi spomin na svoje junake ovekovetičiti s pesmijo, saj mu pesem pomeni posodo, v katero bi rado shranilo tisto, kar mu je najdražje in najsvetlejšje.

Napisati dobro pesem pa ni lahko, zlasti pa ne pesem iz velikih dni naše ljudske revolucije. Še teže pa je sestaviti nekaj kratkih verzov, ki naj bi bili — vklesani v kamen — jasno zrcalo tistega velikega dogajanja, v katerem je naš narod zrasel iz naroda hlapcev v narod junakov, tiste herojske poti, ki so jo prehodile enote narodnoosvobodilne vojske, tiste globoke hvaležnosti, ki jo čuti ljudstvo do vseh znanih in neznanih borcev, katerih kri je bila seme svobode in nove, socialistične domovine.

Da me ne bi kdo razumel napačno, ko pravim, da je tak napis težko sestaviti, ne mislim, da bi morali samo pri-

znani pesniki sestavljati napise. Tudi preprostem človeku se lahko rodijo besede, ki so vredne, da jih vklešemo v spomenik. Pravim lahko, zakaj takih besed ne more napisati kdorkoli, pa čeprav nosi njihovo bistvo v srcu. Dobra pesem je kakor biser, ki ga ne najdeš na vsakem koraku. Mnogokje so našli tak biser: v preprostih besedah, kratek in jedrnat je vklesan v kamen. Za primer naj navedem napis na rojstni hiši narodnega heroja Vinka Simončiča-Gašperja:

*»Zapisan s svojo srčno si krvjo
v slovensko zgodovino, sin te
hiše.*

*Nemara ta napis kdaj čas iz-
bršje,
kar ti zapisal si, ostalo bo.»*

To je preprost, pa vendar lep napis, ki v kratkih besedah mnogo pove, povezujoč lik junaka, partizana s preteklostjo in prihodnostjo, z našo zgodovino narodnoosvo-

bodilnega boja in s sadovi tega boja. Verzi so vsakomur razumljivi, izbrušeni in miselno lepo povezani.

Primerjajmo s prej navedenim napisom napis na spomeniku v Moravčah:

*»Od severa privrela
kruta so krдела,
da naša je beseda
od groze onemela.
Domove so požgali,
družine so odgnali,
pa bi se vdali?
Nikoli in nikdar.»*

Kdor je ta napis sestavil, je imel nedvomno dobro voljo, da prikaže v nekaj besedah krutost nacistične okupacije, ki je Moravški dolini prinesla toliko gorja. Posledica nemških zločinov (izseljevanje, požig mnogih vasi itd.) je bil upor, oborožena borba, v kateri je ljudstvo vztrajalo do konca. Teh dejstev pa se avtorju napisa ni posrečilo tako zajeti in miselno povezati, da bi predstavljal napis dovolj jasno in dognano celoto. Zlasti bode v oko praznina v zadnjem delu napisa, v zadnji vrstici pa pleonazem (pesniški okras, ki pomeni preobilje, kopicenje soznačnic za izraz kake misli). V navedeni praznini manjka tisto, kar je bilo v najusodnejših dneh naše zgodovine poglavitno: upor. To naj

Mladincem, skojevcem in mladinskim aktivistom iz NOB

Slovenska mladina je mnogo prispevala v narodnoosvobodilnem boju in ta njen prispevek prihaja danes že v zgodovino polpretekle dobe slovenskega naroda. Kljub temu pa še danes nimamo publikacije, ki bi prikazala delež in vlogo mladine v tem boju. Morali pa bi imeti tako publikacijo, tako zaradi popolnejše zgodovine NOB, še bolj pa zaradi vzgojnega dela med mladino, ki naj bi čim temeljiteje spoznavala pot medvojne mlade generacije in se ob tem vzgajala. Zato je plenum CK LMS na svojem zasedanju 19. januarja 1957 sklenil, da bo izdal zbornik »Mladina Slovenije v NOB«. Zbornik bo posvečen 40. obletnici ustanovitve SKOJ, ki bo 1959. leta. Ta zbornik naj bi z dokumenti in slikami, predvsem pa s čim večjim številom spominov prikazal razvoj, vlogo in širino mladinskega gibanja, junaštvo, požrtvovalnost, nesebičnost in trpljenje mladih ljudi, ki so se polni idealizma borili za osvoboditev jugoslovanskih narodov.

Tako obširno delo pa zahteva sodelovanje vseh nekdanjih mladincev, ki bi zbirali arhivsko gradivo, pisali spominske članke ali pa delali kot sodelavci pri uredništvu »Zbornika«.

Po okrajnih središčih bodo ustanovljeni pokrajinski aktivni, v katerih bodo tamkajšnji nekdanji mladinski aktivisti. Ti bodo zbirali gradivo o razvoju in delu organizacije po pokrajinah. Pozivamo vse tiste, ki so pripravljeni sodelovati pri urejanju »Zbornika«, naj se obračajo na uredništvo Mladinskega zbornika pri CK LMS in na Okrajne komiteje LMS.

Le s sodelovanjem vseh mladih ljudi, ki so bili med vojno borci, kurirji, skojevci, organizatorji trosilnih akcij po okupiranih mestih, vodilni mladinski aktivisti itd., bomo lahko Zvezi slovenske mladine, Zvezi komunistične mladine in vsej slovenski mladini z »Zbornikom« postavili dostojen spomenik.

Centralni komite LMS

bi sicer povedala predzadnja vrstica, ki pa pomeni le podkrepitev tistega, kar pred njo ni zapisano. Verzi se sicer lepo skladajo, vendar pa dobi človek zlasti v prvem delu vtis, da je bilo avtorju več do natančne rime, kakor do vsebine, ki naj bi jo izražal napis. Zato izzvani ves napis kot nezbrusen torzo (nedokončano delo, okrnjen kip), katerega zadnjemu delu bi natančen slovničar ali stilist očital tudi to, da je osebek v njem nejasen («... družine so odgnali, pa bi se vdali?» — Kdo?).

Boljši je in več pomeni kratak napis na spomeniku v Brezovici, čeprav ni sestavljen v verzih:

*»Darovali ste življenje,
da mi živimo v svobodi.«*

Zelo preprosti — morda celo nekoliko preveč — so stihii na spomeniku v Dobrni pri Celju. Naj navedem srednjo izmed treh kitic:

*»Iz vaše krvi je roža pognala,
najlepša, ki se ji pravi svoboda.
Nad vašimi bo grobovi sijala
v bodočnost naša, od roda do
roda.«*

Toda kljub preprostosti je ta napis vsebinsko in miselno lepo podan ter izraža globoko povezanost ljudstva s tradicijo narodnoosvobodilnega boja.

Med napisi, ki so jih sestavili pesniki in pisatelji, se mi zdi najlepši napis na spomeniku žrtvam koncentracijskega taborišča pod Ljubljem, kjer je trpelo in umrlo mnogo francoskih internirancev. Napis je sestavil v verzih francoski pisatelj Maurice Lahneider. V slovenskem prevodu se takole glasi:

*»Bili smo meso in kri, duh
in življenje. Ljubezen do domovine
in svobode nas je spremenila
v kamenje sredi tega kamenja.
A vendar smo bolj živi
kot mnogo živih ljudi!
Tisti, ki so nas ubili, niso mogli
ubiti svobode in duha, ki sta
živela v nas...«*

To so misli, ki res zaslužijo, da so z zlatimi črkami vklesane v kamen! Zapisane so tako, da ti njihova vsebina seže globoko v srce, da obsto-
jiš pred njimi in se zamisliš.

*

Tega sestavka naj bi odbori Zveze borcev ne razumeli kot

nepotrebno kritiko. Prepričan sem, da so povsod imeli dobro voljo: čim dostojneje ovekovečiti tisto, kar jim je najdražje in najsvetlejšo. Zelel bi opozoriti le na to, da bi se morali zavedati — preden ukažejo vklesati napis na spomenik — da so potrebne skrb-

ne priprave ne samo za spomenik sam oziroma za njegovo obliko, ampak tudi za napis na njem. Pri tem naj bi sodelovali vsi člani osnovne organizacije ZB, ki bi nato iz več predlogov lahko izluščili tisto, kar je najboljše in kraju najustreznejše. *France Šušteršič*

Izrečeno in zapisano...

O spomeniku, oziroma spominskem kamnu pred škofijo na Ciril-Metodovi ulici v Ljubljani, je bilo že pred leti pisano. Najprej je namreč neki nepridiprav na roki odbil kazalec, potem pa je spomenik neka ženska premazala s črno barvo. No, o tem je tedaj spregovorilo tudi sodišče... Ko so nato črno barvo odstranili, je bilo rečeno, da bodo popravili ves spomenik, oziroma vsaj

prst na roki. Od tega je sicer že več kot leto dni, a še ničesar se ni spremenilo. Roka na spomeniku je še vedno brez prsta, železne bodice vsak dan bolj rjave, rja pa uničuje spomenik. Eno drži: spomenik, kakršen je danes, ne more predstavljati tistega, za kar je bil postavljen, in ni nikomur v ponos. Črn madež, ki nastaja zaradi rje na spomeniku, pa »nastaja« tudi pri tistih, ki so odgovorni za njegovo zaščito in ki so ga sprejeli v varstvo!

Š. V.

*

O stanju v nekdanji ilegalni tiskarni »Podmornica« na Brdu pri Ljubljani smo pisali že lani. Naj tokrat povemo, da se stanje ni nič kaj izboljšalo! Podzemni prostori »Podmornice« so namreč še vedno polni vode. Stroj in črkovnik so sicer potegnili iz vode in prenesli v zgornje prostore, vendar je oboje neurejeno, prašno in rjav. V prostoru pa je tudi drugače vse neurejeno in nametano s predmeti, ki nikakor ne sodijo semkaj. Skratka: v tem prostoru, ki je pravzaprav zaščiten in kjer bi morale biti urejene tako, da bi ljudje danes lahko videli, kako so tu pred tolilikimi leti delali ilegalni tiskarji, je vse v neredu in umazano. No, o vsem tem so razpravljali tudi na občnem zboru ZB terena Vič-Brdo. Samo dve možnosti sta, da se uredi ta zgodovinski prostor: ali tako urediti prostore v »Podmornici«, da bo lahko razstaviti predmete, ali pa naj osrednji muzej NO v Ljubljani odpelje stroje in ostalo gradivo in ga shrani v muzejskih skladiščih.

V.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Potrebna je še večja vnema zgodovinskih komisij

V koprskem okraju je deset komisij za zgodovinsko dejavnost pri občinskih odborih ZB in še okrajna zgodovinska komisija. Občinske zgodovinske komisije so v Piranu, Izoli, Kopru, Hrpeljah, Ilirski Bistrici, Pivki, Postojni, Sežani in v Divači. V teh komisijah je skupno 60 tovarišev — bivših borcev — ki so lani v jeseni sprejeli nalogo, da bodo v zimskih mesecih organizirali po vseh vaseh zbiranje dokumentov, predmetov, fotografij, časopisov, brošur in ostale literature iz časov NOB ter jih tako rešili pred propadanjem in uničevanjem. Razen zbiranja važnih dokumentov in predmetov organizirajo te komisije pisanje vaških kronik, pisanje spominov borcev in aktivistov ter življenjepise padlih borcev. Komisije zbirajo tudi vse predmete, propagandno in drugo dokumentarno gradivo, ki so ga na terenu pustili okupatorji vseh vrst in barv.

Nekatere komisije so se z vso vmeno vrgle na delo in so do sedaj dosegle že lepe uspehe. Druge pa se, zdi, niso razumele pravega zgodovinsko važnega dela in pomena zbiranja vsega, kar spominja na borbo za osvoboditev. Med najbolj delavnimi sta komisiji v Ilirski Bistrici in v Kopru. V občini Il. Bistrica vodi komisijo Rude Kalc. Ta komisija ima na terenu 20 članov, ki so v kratkem času uspeli zbrati precej dokumentov, v koprski komisiji pa dela le en član. Čah. Prav bi bilo, če bi tudi ostali štirje člani komisije podprli prizadevanje tega člana!

Pripomniti moramo, da v bivšem koprskem okraju, ki je obsegel današnje tri občine: Piran, Izolo in Koper, še ni nihče sistematično in načrtno zbiral dokumentov in predmetov iz časov NOB. To pa iz vzroka, ker še ni bilo urejeno vprašanje meje. V bivših okra-

jih Sežana in Postojna pa so s tem delom začeli že leta 1952 in ga potem prekinili leta 1954.

Pri obiskih na terenu vsega okraja, je okrajna zgodovinska komisija ugotovila, da hranijo bivši partizani in aktivisti še vedno marsikaj zgodovinsko važnega iz časov NOB. Nalepela pa je tudi na primere, da so posamezni borci in aktivisti sežgali dokumente, ki so jih skrbno hranili več let po osvoboditvi, češ saj danes nimajo nobenega pomena več...

ZGODOVINSKA ODGOVORNOST KOMISIJ...

Slabše gre delo zgodovinskih komisij v Pivki, Postojni, Izoli in v Piranu. Predsedniki teh komisij se niso udeležili niti prve okrajne konference predsednikov zgodovinskih komi-

sij, ki je bila lani 20. novembra v Kopru, kjer so sprejeli važne sklepe. Grajati je treba nedelavnost predsednika občinske zgodovinske komisije v Sežani, Virgilija Tavčarja, ki ni sklical niti enega sestanka članov komisije, čeprav je le-ta bila postavljena že lani 14. maja. Ostali člani komisije bi radi delali, če bi predsednik pokazal več razumevanja. Slišali smo, da je preobremenjen z drugim delom. Če je tako, ga je treba delno razbremeniti drugih funkcij, ali pa na njegovo mesto imenovati tovariša, ki se bo z vso resnostjo in odgovornostjo zavzel za delo...

3457 borcev in bork bivšega okraja Sežana, ki so sodelovali v osvobodilni borbi, to zahteva. Od teh je dalo svoja življenja 647 partizanov in par-

V ospredju nova, zadaj pod skalovjem stara, med vojno požgana Gabrovica. Nad vasjo — glej puščico — so gabrovški partijci v 7 metrov globokem skalnatem bunkerju »Jamca« namestili dva mlinska kamna in več kot eno leto mleli koruzo za partizane

tizank. Vsi ti iz grobov opominjajo, naj zgodovina spregovori o njihovih žrtvah. Tej zahtevi se pridružuje še 534 ustreljenih talcev, pobitih, sežganih ter v internacijah umrlih ljudi. 2120 pa je na Krasu ljudi, ki so trpeli po raznih taboriščih. Tudi ti imajo pravico, da bo njihovo trpljenje zapisano v knjigi zgodovine NOB. In še 1777 ruševin požganih hiš in gospodarskih poslopij hoče na tehtnico pravične zgodovine. Ali naj vse to gre v pozabo? Čigava bo odgovornost, če zgodovinska knjiga NOB za Kras ne bi o tem ogromnih žrtvah tako spregovorila, kot so to zaslužili trdni in zavedni Kraševci?

PARTIJSKA ZASTAVA IZ LETA 1919

Okrajna zgodovinska komisija je v dobrih šestih mesecih delovanja zbirala dokumente in predmete po vsem okraju. Hkrati je po vseh devetih občinah z več dni trajajočimi obiski po vaseh oživljala zanimanje za zbiranje dokumentov in predmetov. Med predmeti, ki jih je okrajna zgodovinska komisija zbrala, ali pa zasledila na terenu, je posebno važna partijska zastava, ki je bila narejena leta 1919 pri Sv. Luciji pri Portorožu. Zastava ima še viden natisnjen grb: v polkrožnem vencu srp in kladivo z napisom: »Proletari di tutti i paesi — unitevi«. Niže pod grbom je še drug napis: »Chi non lavora — non mangia«. Na skrajnem robu pa je žig z napisom: »Circolo di cultura socialista«. To zastavo hrani tovariš Dominik Pucer v Kampolinu, ki jo je ob nekem ne nadnem vdoru škvadristov rešil z begom skozi okno in je pri tem tvegval lastno glavo.

Muzejskih predmetov je komisija zbrala vsega 25. Med temi je aluminijasta kozica, v kateri je v taborišču pri Gornji Branici kuhala četita prvih šestih primorskih partizanov že v septembru 1941. Kot znano, je to četico vodil Ervin Dougan-Janez. Komisiji je uspelo dobiti tudi nekaj matric, ki so jih uporabljali v tehniki »Javornik« v Gornji

Branici, dalje nemški kompas, žig okrožnega komiteja KPS za Južno Primorsko, del motorja v februarju 1945 sestreljenega zavezniškega letala itd. Na terenu pa je evidentiranih še več zanimivih predmetov, tako v Ospu muzica, ki so jo uporabljali v tehniki »Snežnik«, v Gabrovici vinski sod, v katerega so zbirali prostovoljne prispevke vina za partizane, v Kastelcu azbestna posoda, v kateri je imel Vilko Kočever-Urban v času NOB zakopane dokumente in literaturo itd. Komisija je tudi dobila okrog 200 izvirnih negativov iz borb in življenja Istrskega odreda, ki je operiral na ozemlju Brkinov in Slovenske Istre, dalje 42 fotografij iz NOB, 33 brošur, 30 izvodov raznih časopisov in nad 460 raznih dokumentov, potrdil, okrožnic, dopisov, seznamov itd.

Razen tega je komisija dobila nepopoln arhiv komisije za ugotavljanje okupatorjevih zločinov okraja Dolina-Milje. Iz Sežane pa je spravila arhiv

80-letni Gabrovčan koplje med ruševinami požganega doma...

bivše okrajne Zveze borcev, ki je vseboval med drugim tudi zavoj dokumentov iz časov NOB ter že napisane vaške kronike bivših občin: Materija, Kozina, Podgorje, Divača, Črni kal, Gračišče, Vremski Britof, Štanjel, Dutovlje in Komen. Kronike pa so večinoma nepopolne in ne

zajemajo vseh vasi bivšega okraja Sežana.

V arhivu okrajnega muzeja v Kopru pa hrani prof. Bratina 1077 raznih partizanskih dokumentov, 50 lepakov, 60 glasil, 115 brošur in 36 fotografij. Vse to je bilo zbrano v prvih letih po osvoboditvi.

ZGODOVINA UPORA NA PRIMORSKEM ZAČENJA LETA 1918

Občinske kot tudi okrajna zgodovinska komisija se ne omejujejo samo na zbiranje dokumentov in predmetov iz časov NOB, marveč zbirajo vse dokumente in predmete, ki so v zvezi z okupacijo od leta 1918 dalje. Takrat se začena zgodovina upora primorskega ljudstva proti okupatorju. Starejšim ljudem v Slovenski Istri je še v spominu dogodek iz leta 1919, ko je skupina zavednih ljudi na vaški praznik v Gabrovici hotela organizirati pohod ljudi v Dekane, kjer naj bi z odločnim nastopom zahtevali umik okupacijskega vojaštva s tega ozemlja. Drugi primer — tokrat že oborožene upora — je bil ob znanih volitvah v rimski parlament leta 1921 v Mačkovljah in Marezigah. Takrat je padlo več fašistov. Junija leta 1924 so fašisti zažgali v Dekanih pisarno komunistov in uničili ves arhiv. Istega leta so fašisti izgnali iz Dekanov učitelja osnovne šole Puclja. Leta 1928 pa so fašisti aretirali 70 oseb po vaseh v okolici Kopra.

Nedavno se je pri okrajni zgodovinski komisiji v Kopru zglasil tovariš iz Marezig. Sporočil je željo nekaterih tovarišev, ki so se leta 1921 udeležili napada na fašiste, da bi prišel nekdo iz Kopra, ki bi pomagal napisati spomine. Ljudje bi tudi radi, da bi se za ta zgodovinski dogodek pozanimalo kako filmsko podjetje in ga posnelo na trak, dokler še živijo priče takratnega dogodka.

Da zaključimo: teren je bogat spominov, dokumentov in predmetov. Treba bo, da se bodo zgodovinske komisije s še večjo vnemo lotile dela. Dosedanji uspehi pa naj bodo vzpodbuda za nadaljnje delo.

P. A.

544 novih članov v občini Metlika

Letos so se krajevni odbori Zveze borcev v občini Metlika predhodno na sejah dobro pripravili na uspešno izvedbo občnih zborov krajevnih organizacij. Tako so med drugim sestavili spiske vseh tistih, ki še niso bili sprejeti v Zvezo borcev, pa imajo pogoje za to. Temeljito so pripravili tudi poročila o delovanju krajevnih organizacij.

Vseh občnih zborov se je udeležil tudi po en član občinskega odbora ZB. Udeležba na zborih je bila številna, najštevilnejša pa v krajevnih organizacijah Suhor, Radovica, Metlika, Slamna vas, Lokvica in Gradac, kjer se je občnih zborov udeležilo nad dve tretjini članstva. Na razpravah so člani načenjali med drugim tele probleme: organizacijska vprašanja ZB, vprašanje štipendiranja otrok padlih borcev, o njihovi ideološki vzgoji, šolanju itd. Razpravljali pa so tudi o aktualnih gospodarskih problemih na vasi, o dograditvi vodovoda, popravilu cest itd. Govorili so tudi o davkih in taksah ter o obnovi, ki še ni povsod zaključena.

V Rosalnicah so na novo vključili v Zvezo borcev 148 članov. Izvolili so tudi krajevni odbor ZB, ki bo vodil delo organizacije. V občini Metlika je 11 krajevnih odborov ZB s 1594 člani. Opaziti pa je kljub temu, da so povsod že bili občni zbori ZB za leto 1957, da se posamezniki še zmerom prijavljajo za sprejem v članstvo. Vse te kandidate bodo vodstva organizacij pretresala posebej.

Občinski odbor ZB Metlika se je lani sedemkrat sestel, in sicer na pet razširjenih sejah, ki so se jih udeležili tudi predsedniki in tajniki krajevnih organizacij. Ob občinski konferenci leta 1956 je ZB štela 1050 članov. Preko leta, zlasti pa ob letošnjih občnih zborih krajevnih organizacij, pa se je članstvo povečalo za 544 članov.

V občini Metlika je bilo doslej odkritih 14 spominskih plošč in spomenikov NOB: spo-

menik in spominske plošče padlim borcem občine Metlika v Metliki, spomenik in spominska plošča padlim borcem v Gradacu, spomenik in spominska plošča padlim borcem v Giršičih, spomenik in spominska plošča padlim borcem na Gabrovcu, spominska plošča padlim borcem na Suhorju, spomenik in spominska plošča padlim borcem na pokopališču v Metliki, spominska plošča na Telovadnem domu v

Metliki, kjer je bila leta 1944 prva konferenca novinarjev, spominski plošči na poštni zgradbi v Suhorju, kjer je bila leta 1943 prva okrožna mladinska konferenca in plošča v spomin na prvo zborovanje slovenskih pravnikov leta 1944, ki so sodelovali v NOB, dalje spominska plošča pri hiši Vranešič v Metliki, kjer je bila leta 1943 ustanovljena 15. brigada, spominska plošča na osnovni šoli v Metliki, kjer je v letih 1944/1945 delovala ofircska šola, spominska plošča na zidanici Alojza Slanca v Vinomeru, kjer je bilo že leta

Partizanska kolona v Beli krajini, 1944. leta

Ustaši in Nemci so 22. marca 1945. leta požgali vas Adlešiči

1941 zatočišče prvih organizatorjev OF, spominska plošča na državni stavbi v Vinomeru, kjer je že od leta 1941 delovala ciklostilna tehnika (plošča je postavljena na napačnem mestu, ker je bilo ugotovljeno, da je tehnika delovala od leta 1941 v zidnici Jožeta Žugljaja na Vinomeru, in bo treba napako popraviti, prav tako pa odstraniti iz teksta nekaj pomanjkljivosti). Kot zadnji je še spomenik s posvetilom XIV. diviziji na Suhorju, od koder je ta divizija krenila na zgodovinsko pot po Štajerskem.

Izmed navedenih spomenikov oziroma plošč so bile leta 1956 odkrite spominske plošče na spomeniku na Grabrovcu, na pokopališču v Metliki

in obe spomeniški plošči na Vinomeru.

Zanimivi so tudi podatki z zgodovinskega področja Zveze borcev: zgodovinska komisija pri občinskem odboru ZB je v preteklem letu marno zbiral zgodovinsko dokumentacijo NOB. Tako je dogotovila oziroma zbrala podatke za 277 življenjepisov padlih borcev in za 94 življenjepisov žrtev fašističnega nasilja. V teku je delo za področje bivše občine Gradac. Popolnoma spisani pa so življenjepisi padlih borcev in žrtev fašizma za vasi Giršiče, Krivoglavice ter Gornje in Dolnje Dobravice.

Zadovoljivo napreduje tudi pisanje krajevnikih kronik. Doslej so bile delno napisane kronike za naslednje kraje:

Radovico, Drašiče, Suhor, Božakovo, Sela, Jugorje, Grabrovec, Metliko in Podzemelj.

Še podatki o padlih borcih in otrocih padlih borcev:

V NOB je v območja občine Metlika padlo 508 borcev in žrtev fašizma, od tega 369 borcev in 139 žrtev. V internaciji in po taboriščih je bilo 275 oseb; vrnilo se jih je domov 193, 59 jih je umrlo v taboriščih, 21 pa je pogrešanih.

V občini Metlika je 144 otrok padlih borcev in žrtev fašizma. Od teh obiskuje osnovno šolo 46, nižjo gimnazijo 19, višjo 10, učencev v gospodarstvu je 20, dopolnilno šolo obiskuje 5, a univerzo 2 otroka. Doma, na posestvih, je 43 otrok, od tega 15 nepreskrbljenih.

Regina Fir

KRATKE NOVICE

● **MOSTAR** — Organizacija Zveze borcev iz Bune pri Mostaru je v sodelovanju z Zvezo borcev iz Mostara sklenila postaviti spomenik padlim borcem. To bo svojevrstni spomenik: na čast padlim borcem bodo namreč pogozdili velik zemljiški kompleks. Ta spominski gozd, prvi na področju mostarskega okraja, bo prepleten tudi s travniki in zelenimi alejami, v njem pa bodo postavili tudi kamnite klopi.

● **GORNJA CRNUČA** — Pred kratkim so strokovnjaki Higijenskega inštituta LR Srbije dokončali trasiranje vodovoda v dolžini 3300 m za vas Gornja Crnuča, katere prebivalci so desetletja hodili po vodo daleč do studencev. Ko bo vodovod zgrajen, bodo zraven Zadržnega doma v tej vasi postavili spominski vodnjak, ki bo posvečen padlim borcem v prvi in minuti svetovni vojni. Vaščani so številno sodelovali že pri trasiranju vodovoda, prostovoljno pa bodo delali tudi pri polaganju cevi.

● **PARIZ** — Tu je nedavno zasedal Mednarodni komite za nevtralnost medicinske službe v vojnem času, ki mu je predsedoval minister za vprašanja bivših borcev Tangy-Prugent. Razen znanih svetovnih medicinskih in pravnih strokovnjakov so se tega zasedanja udeležili tudi predstavniki mednarodnega Rdečega križa. Delegati so na za-

sedanju poudarjali potrebo po priznanju nevtralnosti za zdravnike in pravnike v vojni, v skladu z ženevsko konvencijo.

● **WASHINGTON** — Alfred Gruenther, bivši komandant zavezniških sil v Evropi, je januarja letos sprejel dolžnost predsednika ameriškega Rdečega križa. Ob tej priložnosti je predsednik Eisenhower izročil generalu Gruentherju visoko ameriško odlikovanje, medaljo za zasluge s palmami.

● **LJUBLJANA** — Upravni odbor Prešernovega sklada je na podlagi Zakona o Prešernovem skladu med drugim razpisal tudi nagradno temo »Zgodovina narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji«. Rok za predložitev del je do 31. oktobra 1957. Za predložena dela po navedeni temi odbor lahko podeli eno ali več nagrad v skupni višini 500.000 din.

● **BEOGRAD** — Po programu, ki so ga izdelali v CK LM, se bo 25. maj, rojstni dan maršala Tita, imenoval »Dan mladosti«. Po že sprejetem programu bodo letos od 19. do 25. maja po vsej državi kulturni festivali, zabavne prireditve, razstave likovnih in ročnih del mladih ljudi, vidnih mladinskih pisateljev in filmske predstave za mladino. Na sporedu so tudi partizanski

pohodi po poteh proletarskih brigad. Mimo drugega so na sporedu tudi športna tekmovanja, zlet letalskih in drugih organizacij Ljudske tehnike. Namesto štafetnih palic iz vseh šestih republik. Beograda, Trsta, Koroške, JLA in obmejnih enot bodo za rojstni dan podarili predsedniku Titu samo eno šafetno palico. V to enotno šafeto mladosti se bodo vključile vse republike in šafeta armade.

● **MOSTAR** — V Mostaru so nedavno končali seminar za skrbnike otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, ki ga je obiskovalo 35 skrbnikov in predstavnikov ljudskih odborov za področje mostarskega, trebinjskega in livanjskega okraja. Seminar je pripravil Sekretariat za ljudsko zdravstvo in socialno skrbstvo okrajnega ljudskega odbora Mostar, in sicer zato, ker mnogi skrbniki niso poučeni o pravicah in dolžnostih skrbnikov. Take seminarje so priredili tudi v drugih okrajih na področju Bosne in Hercegovine in so se izkazali zelo koristni.

● **BERLIN** — Sredi meseca januarja je tukaj zasedal buchenwaldski komite, na katerem so delegati sklenili, da bo 1958. leta odkritje velikega spomenika v Buchenwal-

du. Ta spomenik delajo že od 1954. leta dalje. Na dan odkritja bo tudi veličastno zborovanje v Buchenwaldu. Za to slovesnost so določili mesec april. Na tem zasedanju so tudi sklenili, da bodo ob tej priliki izdali tudi dokumentarno gradivo o nacističnih zločinih v tem koncentracijskem taborišču.

● **LUKSEMBURG** — V spomin na stavko, ki so jo 1942. leta začeli luksemburški delavci proti nemški okupaciji, so Luksemburžani odkrili spomenik v mestu Wiltz.

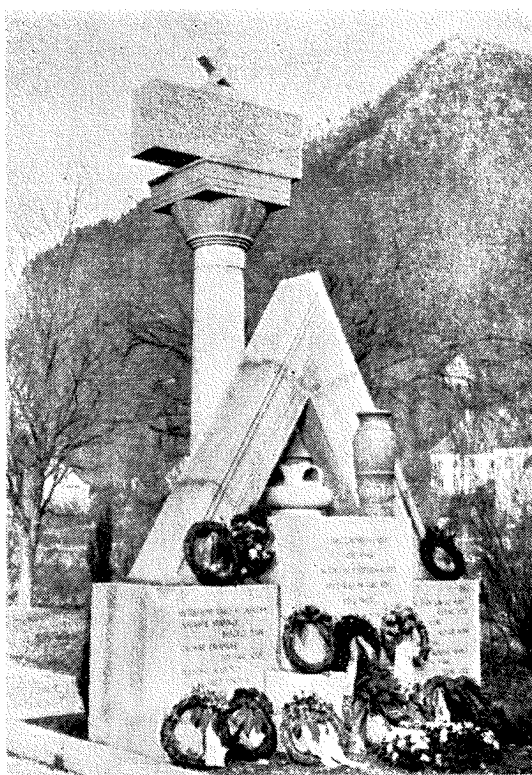
● **OSWIENCIM** — Odkar je v bivšem nemškem koncentracijskem taborišču ustanovljen muzej, je le-tega obiskalo nad 12 milijonov ljudi, med njimi mnogo preživelih internirancev.

● **KIEL** — Končno je državni tožilec v Kielu podal tožbo proti nekdanjemu zločinskemu zdravniku v Oswiencimu, dr. Claubergu. Le-ta se je v tem taborišču ukvarjal z zdravniškimi pozkusi, seveda na internirancih, ki pa so imeli za cilj izpopolnitev postopka za biološko uničenje ljudi, ki jih je Hitler zaslužnil (o delovanju in zločinih tega zdravnika smo pisali v lanskim 10. številki). Na procesu proti dr. Claubergu, ki bo v letošnjem letu, bo nastopilo kot prič 108 ljudi: Poljaki, iz ČSR, Izraela, Kanade in ZDA.

● **BEOGRAD** — Odbor za postavitev spomenika v Jajincih pri Beogradu, v katerih so med okupacijo postrelili nad 80.000 rodoljubov, je razpisal natečaj za izdelavo spomenika. Udeleženci splošnega jugoslovanskega natečaja bodo morali glede na položaj in velikost terena, določenega za spomenik, izdelati idejni načrt. Rok za predložitve idejnih načrtov je 1. november 1957. Odbor za ocenjevanje idejnih načrtov sestavlja 19 strokovnjakov, javnih in političnih delavcev, vodi pa jih Koča Popović, sekretar za zunanje zadeve. Za najboljšie idejne načrte so določene nagrade v skupnem znesku 8 milijonov dinarjev.

● **TRBOVLJE** — Poročali smo že, da je Okrajni odbor Zveze borcev okraja Trbovlje lani razpisal nagradno tekmovanje med organizacijami ZB glede posameznih dejavnosti, kot so skrb za otroke padlih borcev, spomeniška dejavnost itd. Konec januarja letos pa se je sestala posebna komisija OO ZB Trbovlje, ki je ocenila delo posameznih organizacij Zveze borcev in takole razdelila nagrade: Senovemu kot najboljši občinski organizaciji zastavo OO ZB, občinskemu odboru Videm-Krško kot drugemu najboljšemu — radijski sprejemnik, občinskemu odboru ZB Trbovlje pa 20 knjig. Komisija pa je vrh tega podelila še četrto nagrado občinskemu odboru Zagorje, ki je prejel 15 knjig. Najboljše tri krajevne organizacije. Hrastnik, Dobova in Zidani most pa so prejele radijski sprejemnik, kompletno knjižnico in denarno nagrado. Vrh tega je komisija nagradila še četrto organizacijo, Sevnico, z denarno nagrado. Mnoge druge krajevne organizacije pa so bile pisмено pohvaljene.

● **OSWIECIM** — Zastopniki petnajstih držav, ki so se udeležili zasedanja internirancev iz nacističnega taborišča Oswiecim na Poljskem, so sklenili, da bodo vladam držav, katerih ljudje so bili internirani v tem taborišču, predlagali, naj bi finančno in organizacijsko podprli Poljsko pri vzdrževanju in urejanju taborišča in okolice. Posameznim državam bi dodelili taboriščne bloke, v katerih bi pripravile svoje razstave. Ob podpori vseh držav pa bi oswiecimski komite pripravil tudi potujočo razstavo o nacističnih zločinih v tabori-

Spomenik NOB v Laškem (projektant prof. Jože Plečnik)

šču. UNESCO pa bodo predlagali, naj bi taborišče proglasil za zgodovinski objekt, ki bi bil pod mednarodnim nadzorstvom. V Brezinki pa bodo postavili mavzolej.

● **PARIZ** — Združenje vojaških vojnih invalidov Turčije je pred kratkim poslalo skupini pariških invalidov iz Pariza pošiljko orientalskega tobaka. Pošiljko invalidom izročil predstavnik Svetovne federacije bivših borcev ob prisotnosti predstavnika turške ambasade v Parizu. V imenu Svetovne federacije se je bivšim borcem Turčije za dar zahvalil sam predsednik FMAC, Albert Morell.

● **RANGUN** — Strokovnjak Svetovne federacije bivših borcev za kmetijsko prekvalifikacijo bivših borcev, Eligio Travancar, je končal proučevanje programa kmetijske prekvalifikacije, ki ga je pripravilo burmansko obrambno ministrstvo. Ta program, ki je namenjen ne samo za bivše borce, temveč tudi za vse vojne

obveznike, so začeli proučevati na zahtevo majorja Tun Sveja, atašeja medicinske službe pri burmanskem obrambnem ministrstvu, ki se je kot opazovalec Legije bivših borcev Burme udeležil zasedanja 6. generalne skupščine SFBB v Bruslju.

● **RIM** — Italija je sedmi član FMAC, ki je ratificirala sporazum o zamenjavi vojaških vojnih invalidov. Nedavno je v Evropskem svetu predstavnik italijanske vlade izročil ratificirane instrumente sporazuma za izmenjavo vojaških vojnih invalidov zaradi zdravljenja. Sporazum je začel veljati februarja letos.

● **NIKŠIČ** — Nedavno je v krogu svoje številne družine in potomcev praznoval svojo stoletnico bivši borec NOV Krsto Knežević. Krsto Knežević se je malodane vse življenje boril za svobodo. videl je, kako so se mejnjavali gospodarji in kralji, med NOB pa je bil najstarejši pripadnik nikšičkega partizanskega ba-

taljona, katerega komandant je bil legendarni črnogorski junak Sava Kovačević. Krsto Knežević je kljub visoki starosti še zmerom živahen in bister, še minulo leto je žel ječmen. Ima okrog 50 potomcev, med temi 19 pravnukov.

● **BJELOVAR** — Nedavno so v Bjelovaru slovesno odprli prostore novega kluba invalidov. Ze pred tem so invalidi izročili svojem namenu del tega kluba in so ob tisti priložnosti priredili tekmovanje športnih ekip invalidov in ekipe Doma JLA. Hkrati so se srečali šahisti-invalidi in njihovi tekme iz Velikega Grdjevca ter kegljaški kluba »Borec« in kegljaška ekipa bjelovarskih invalidov.

● **ČRNOMELJ** — Ob občinskem prazniku v Črnomlju so razvili zastavo Zveze borcev NOV. Le-to je prevzel v varstvo France Košir-Pavle.

● **LJUBLJANA** — Na letošnjem obnem zboru organizacije ZB Vič - Brdo - Vrhnici je bilo ugotovljeno, da je organizacija dosegla dokajšen napredek. Najbolj se je organizacija zavzemala za mladino padlih borcev. Nedvomno pa se ZB še vedno ni dovolj zavzela za vključitev vseh bivših borcev v organizacijo. Zlasti pa to velja tudi za tiste, ki se priselijo na teren, pa se bodisi sami ali zaradi nepazljivosti organizacije ne povežejo v ZB. Se nekaj na račun udeležbe: od okrog 273 članov jih je obnemu zboru prisostvovalo le 54. Kritizirali pa so tudi zgodovinsko sekcijo, ki je v preteklem letu slabše delala, bolje povedano: naredila ni nič. Se vedno pa se ta organizacija skupaj z ostalimi množičnimi »bori« za primerne društvene prostore. Zakaj še vedno imajo sestanke kar v gostilniških prostorih.

● **KOPER** — Uprava okrajnega muzeja v Kopru je nedavno zaprosila Državni sekretariat za narodno obrambo, naj bi JLA odstopila za bodoči muzej ljudske revolucije v Kopru enega izmed zgodovinskih pomembnih tankov, s katerimi je maja 1945 osvobodila IV. armada generala Drapšina severozahodni del Slovenije. JLA je tej prošnji ustregla in upravi muzeja v Kopru sporočila, naj prevzame izbrani 15-tonski tank tipa »Stuart«, ki ga je v času NOB uporabljal I. tankovska brigada.

IDRIJA, mestece na Primorskem. Kraj, ki živo in polno utripa. Rudniške sirene naznanjajo konec prejšnjega in začetek novega šihita. Tam zgoraj nad mestom je slišati razigran smeh. Fantje in dekleta iz Dijaškega doma se oddihujejo po dopoldanskem učenju. Ne bo dolgo, ko bo prišla žena rudarja po svojega otroka v Dečji dom. Ves dopoldan je klekljala in potem bo šla z otrokom domov, da pogrne mizo za jed. Iz gimnazije se je vsula gruča dijakov, ki so se v dvoje in troje po trgu napotili domov. Tam zgoraj nad mestom, kjer kakor vrabci v gnezdu žde rudarske hišice, stopa po poti rudar. Svetilko ima v roki in nenehoma pogleduje na konec poti. Res je, kakor zmerom ga tam pričakujeta dve dekleti: Mimika in Sonja. Kadar od vesolja zavrisneta, ko zagledata očka, mamica ve: čas je, da pogrnem mizo.

To je ena stran življenja v Idriji. Drugo stran tega življenja izpolnjuje utrip v uradih, na občini, na sodniži, v rudniški pisarni, v gimnaziji. In tjakaj smo se napotili, da bi zvedeli, kakšen delež je prispevala Zveza borcev, da bi bilo to življenje za vse lepo in polno, da, tudi za tiste otroke, katerih starši so padli v NOB. Naš načrt, preden smo se napotili v Idrijo, je bil

Idrija, mestece na Primorskem

pravzaprav še obširnejši. Hoteli smo namreč zvedeti, kako presojaajo posamezni člani ZB, ki so tudi člani drugih organizacij, prizadevanje organizacije ZB v njeni dejavnosti, aktivnosti. Skratka: kakšen ugled uživa Zveza borcev v

mestu, kjer so bili med vojno ljudje popolnoma predani NOB in so tudi po vojni zastavili vse sile za napredek mesta in za ustvaritev lepšega življenja na tem področju. Naš namen nam zato kar vsiljuje naslov za sestavek —

Preizkušnja zaupanja ...

Suhi podatki le malokrat odražajo življenje. Toda brez njih si sodoben človek ne more pomagati. Nam, ki smo hoteli govoriti z ljudmi, niso bili cilj, ampak le napotilo. Ti podatki povedo, da je v območju idrijske občine 1434 članov ZB, kar pomeni, da je v organizacijo vključenih 98,2 % prebivalcev, ki so sodelovali v NOB.

Spomeniška dejavnost: lani poleti je idrijska organizacija ZB z uspešno spominsko slovesnostjo počastila spomin 300 padlih borcev z ureditvijo grobišča na Vojščici; odprta je bila rekonstruirana tiskarna »Slovenija«, ki je stalno vzdrževana; urejeno je bilo pokopališče padlih v Idriji; postavljeni so bili spomeniki v Idriji, Spodnji Idriji, v Cegovnici in Podgori ter spominske plošče narodnemu heroju v Strugu, v bivšem Vojkovem taborišču na Brinovem griču, pri Zagodu, v Zali, v Krnicah oziroma Masorah, na Jelenku, Javorniku, v Kočevši, Kanomlji, Plužnjah, na Prejnuti ter po vseh obratih v idrijskem rudniku. Neurejena pa so še pokopališča in grobišča na Vrsniku, Črnem vrhu, Otaležu, Šebreljah in Godoviču, kakor tudi nekatera obeležja, med njimi bolnišnica »Pavla«. Da bi ohranili spomin na ta objekt, bo Zveza borcev nujno morala na mestu, kjer je bolnišnica stala, postaviti

vsaj spominski kamen. Prav tako ostaja odprto vprašanje tiskarne »Slovenija«, ki je zelo slabo obiskana zaradi oddaljenosti oziroma pomanjkljivih prometnih zvez. Obstaja predlog, da bi rekonstruirano tiskarno s stroji vred namestili v Mestnem muzeju v Idriji, kraj, kjer je stala tiskarna, pa primerno obeležili.

Skrb za otroke padlih borcev: na področju idrijske občine je 180 otrok padlih borcev oziroma žrtev fašizma do 20. leta starosti. Gmotna skrb za te otroke je zadovoljliva, medtem ko je zelo pomanjkljiva moralna skrb zanje. Zanje bi se morale pobrigati vse organizacije, torej družba kot ce-

Spomenik padlim borcem v Idriji

lota. O pomanjkljivi moralni skrbi pričajo med drugim tudi dokaj nezadovoljivi uspehi 75 izmed 180 otrok padlih borcev, ki obiskujejo šole. Otrokom, ki teže dojemajo snov, je Zveza borcev omogočila inštrukcije. Zanimivo je, da so inštruktorji tudi otroci padlih borcev, katerih prejemki se s tem zvišajo. Izmed 75 otrok, kolikor jih študira, malone vsi prejemajo štipendije. Povprečni dohodek podpiranih (vključno otroški dodatki, invalidnine itd.) znaša 5035 din. Za normalno oskrbo pa bi morali prejeti: učenci v gospodarstvu mesečno 5500 din, dijaki višjih srednjih šol 6000 din, študenti univerz 7000 din.

Zbiranje zgodovinskega materiala: v Idriji se je že precej udobila navada, da nekdanji borci

posredujejo otrokom v šolah dogodke iz NOB, ki so jih sami doživeli. In ne brez uspeha! Manj uspešno pa je zbiranje zgodovinskega materiala, za katero sta pokazali nekaj več zanimanja le organizaciji ZB v Idriji in Črnem vrhu.

Skrb za borce in izkazovanje pomoči: odbor je lani prejel 12 prošenj za denarno podporo. Odborenih je bilo sedem prošenj in so borci prejeli 30.940 din podpor, in to za izredno težke primere. Odbor je tudi posredoval nekaterim borcem stanovanja in jim pomagal urediti druge življenjske zadeve, na primer, da so se zaposlili, strokovno usposobili, da so jim rešili pokojninske zadeve, invalidnine in podobno. Prošenj za priznanje delovne dobe iz časa NOB je bilo

leta 1956 vloženih 38; doslej je bilo ugodno rešenih 26 vlog, nerešenih je ostalo le 12, in to po krivdi prošilcev, ki so predložili nezadostno dokumentirane listine.

*

In zdaj — pojdemo k ljudem, da izvemo od njih za mnenje o organizaciji Zveze borcev v Idriji!

*

TOVARIŠA BOŽIČA smo našli na občini. Je namreč predsednik Občinskega ljudskega odbora. Prijazno nas je sprejel in nam k temu še svetoval, kje dobimo ljudi, ki smo se nanje hoteli obrniti. Izkoristili smo ta obisk tudi za kratek razgovor o razvoju idrijskega mesta in o drugih problemih ter o Zvezi borcev, kakor jo presoja tovariš predsednik.

Mnenje o Zvezi borcev je tovariš Božič takole izrazil: »Brez pretiravanja lahko rečem (in mislim, da je to hkrati mnenje vseh Idrijčanov), da je Zveza borcev nedvomno najbolj dejavna organizacija v občini. Zveza borcev je mnogo prispevala ne samo k urejanju lastnih organizacijskih problemov, ampak je prestopila svoj organizacijski okvir s skrbjo za urejevanje in lepši izgled mesta (spomenik NOB) in s stalno skrbjo za otroke padlih, ki pa čedalje bolj postaja skrb vse družbe. Njeni problemi so naši skupni problemi, zlasti kar se vzgoje

Lado Božič: »Zveza borcev je nedvomno najbolj dejavna organizacija v občini.«

otrok tiče. Nedvomno je tudi še nekaj stvari, ki jih bo morala Zveza borcev urejevati s tesnejšo povezavo z ostalimi organizacijami in družbenimi organi, denimo z Zvezo prijateljev mladine. Menim pa, da je bil stari odbor Zveze borcev, ki je bil pravkar na občinski konferenci zamenjan, zelo uspešen in da je zaslužil razrešnico.«

*

Ker je predsednik Božič med drugim omenil tudi vzgojna vprašanja, smo nato izbrali direktorico gimnazije, da bi nam iz svojega zornega kota osvetlila nekatere moralno-vzgojne probleme, ki so značilni ne samo za Idrijo in tamkajšnjo Zvezo borcev, marveč tudi za druge kraje in organizacije. Zanimalo nas je namreč, kakšno je njeno mnenje o vzgoji otrok padlih borcev, zlasti o moralni plati te vzgoje, ki povsod najbolj šepa.

TOVARIŠICA BOŽIČ, direktorica gimnazije, je takole zastavila svojo izjavo: »Glede moralne skrbi za otroke padlih borcev naj omenim, da smo v Idriji že razmišljali o nekakšnih varuhih, vendar ne v smislu skrbnikov. V mislih imam vključevanje teh otrok v družine za časa počitnic. Le posamezni družinski ljudje namreč lahko nadomestijo otrokom toplino in skrb, ki bi jim jo sicer izkazovali starši. Občasni stiki posameznih članov odborov ali organizacij z otroki padlih borcev na pogostitvah so sicer priporočljivi, toda vzgojno nikdar niso tako uspešni kot individualna, trajna skrb za otrokov razvoj. Dejstvo je, da je organizacija ZB med vsemi v občini najboljša. Povsod v javnem življenju, na odgovornih mestih in drugod, najdeš bivše borce, ki aktivno delujejo za napredek kraja in vse naše družbe. Glede razvoja otrok padlih borcev naj omenim, da ni pojavov, da bi opuščali šolanje, preden ga končajo. Tako starši kot otroci se trudijo, da bi otrok končal vsaj nižjo srednjo šolo. Glede na rudnik in druge možnosti zaposlitve pa dajejo prednost zlasti strokovnim srednjim šolam. Dve hčeri padlih borcev študirata v

Tovaršica Božičeva: »Vzgojo je treba pričeti pri starših.«

Ljubljani univerzo in lepo napredujeta. Ena študira arhitekturo, a druga jezike. V višjih razredih gimnazije je 10 do 12 otrok padlih borcev, ki bodo bržkone nadaljevali študij na univerzi. Zelo uspešna je v Idriji tudi šola za starše, ki jo obiskuje tudi nekaj roditeljev otrok padlih borcev. To je nova oblika vzgoje, ki je bolj priporočljiva kot marsikatera druga. Vsakdanja praksa namreč kaže, da je pogosto, zaradi nevednosti in nerazgledanosti treba začeti vzgojo pri starših, če hočemo, da bodo tudi otroci dobro vzgojeni. To šolo, ki nudi predavanja staršem o vzgoji otrok, estetiki in glasbeni vzgoji, na zadovoljstvo vseh vodi upokojena učiteljica Poldka Kosova.«

Danilo Sever: »Več povezave med organizacijami.«

Tretji na vrsti je bil SODNIK SEVER, član odbora Zveze prijateljev mladine. Njegovo mnenje o Zvezi borcev je bilo:

»Želeti bi bilo, da bi Zveza borcev tesneje sodelovala z drugimi množičnimi organizacijami, denimo s Socialistično zvezo. Prav tako bi bilo zaželeno, da bi odbor temeljiteje analiziral posamezne kritične primere, zlasti kadar gre za otroke padlih borcev, in svoja opažanja vskladil z mnenji članov ali odbornikov ostalih organizacij. Po mojem mnenju je Zveza borcev največ storila v pogledu priznavanja službenih let, a manj na spomeniškem področju. Gre predvsem za ureditev nekaterih spomeniških objektov, kot n. pr. bolnišnice »Pavle« in ureditev grobišč na Otaležu in Vojskem. Tudi skrb za otroke padlih je pomanjkljiva, vsaj v moralnem smislu, saj nas nikakor ne zadovoljujejo njihovi uspehi v šoli. Razen organizacije Zveze borcev je v občini najbolj dejavna Socialistična zveza, kar sta potrdila tudi minula občna zbornica obeh organizacij. Občinska konferenca idrijske Zveze borcev je bila namreč številno obiskana, medtem ko je za konferenco Socialistične zveze značilno izredno razgibana razprava.«

*

Z ozirom na to, da so mnogi člani Zveze borcev zaposleni tudi v idrijskem rudniku, smo se namenili tudi tjakaj, kjer kopljejo najboljše živo srebro na svetu. Pravkar sta se menjala dva šihla in imeli smo srečo, da smo nagovorili predsednika delavskega sveta, TOVARISA KENDO, preden je šel na delo. Vprašali smo ga o najbolj kočljivih stvareh, o kvalifikacijah bivših borcev, ki so zaposleni v rudniku, in o tem, kaj so borci sami storili za izboljšanje svojih delovnih pogojev. Odgovor je bil naslednji:

»V organih delavskega upravljanja je malone večina bivših borcev. Zato ni čudno, da se je zlasti naš delavski svet zavzel tudi za vprašanje kvalifikacije bivših borcev. Do preteklega leta je ostalo brez kvalifikacije le 6 ali 7 tovarišev, ki so sicer obiskovali naše tro-

Lojze Kenda: »Vsi rudarji — bivši borci so si pridobili kvalifikacije!«

mesečne tečaje za pridobitev kvalifikacije, a so tik pred izpiti odstopili. Lani je potem tudi teh 6 tovarišev opravilo potrebne izpite za kvalifikacijo, s čimer so se jim zvišali prejemki. Izmed 42 ljudi, kolikor jih šteje naš delavski svet, menda le dva ali trije niso člani Zveze borcev. Po tem lahko tudi sami presodite, da borci aktivno sodelujemo ne le kot člani svoje organizacije, temveč tudi kot člani organov delavskega upravljanja. Naš delavski svet že samostojno odloča o finančnih in tehničnih problemih rudnika, kar je sevé pripisati individualnemu izobraževanju slehernega posameznika in pa večletni praksi, ki je iz nas napravila upravljalce lastnega podjetja. Potemtakem lahko rečem, da je sodelovanje bivših borcev v upravljanju našega rudnika več kot zadovoljivo in da tudi ni problemov, ki še ne bi bili rešeni, ali ki bi bili nerešljivi!«

•

TOVARIŠ STANE LUŽNIK, predsednik Občinskega odbora Zveze borcev:

»Naša organizacija je zanimiv in tehtnim programom uspeła vzbuditi pri članstvu zanimanje za delo. Z na-

Stane Lužnik: »Zbiranje zgodovinskega gradiva šepa.«

šim delom smo lahko zadovoljni. Pohvaliti se ne moremo edinole z zbiranjem zgodovinskega gradiva. Imeli smo nekega profesorja, ki je marno zbiral in urejeval gradivo za idrijsko kroniko. Vendar je z njegovim odhodom z gimnazije ta dejavnost presahnila. Kar se vzgoje otrok padlih borcev tiče, smo uspeli le v materialnem pogledu. Na naši letni konferenci smo obravnavali zlasti vzgojno-moralna vprašanja, ko je nekdo med drugim omenil tudi družino

z bolno materjo, katere otroci so prepuščeni cesti. Temeljito smo pretresli vprašanje vzgojiteljskega kadra, ki ne zadovoljuje, prav tako pa smo sklenili, da bomo poskrbeli za tesnejšo povezavo med občinami, kajti v idrijskem Dijaškem domu je tudi precej otrok iz drugih občin. Pozanimali se bomo, kdo te otroke vzgaja, ali zanje skrbi, kadar gredo domov, in podobno.«

•

Naš zadnji razgovor je bil pravzaprav poskus, zakaj poiskali smo dva otroka padlih borcev in jima zastavili podobna vprašanja kot ostalim, ki nastopajo v našem sestavku. To je bil poskus zato, ker otroci pogosto le malo vedo o svoji organizaciji, ki jih stipendira, in zato tudi odgovori ne bi bili v skladu z našim načrtom. Oba otroka padlih borcev, **MARIJAN REDELONGI** in **LUDVIKA SKOK**, bivata v idrijskem Dijaškem domu. Prvi je doma s Podbele pri Kobaridu, a druga iz Dolenje Trebuše.

Oba smo med drugim vprašali, kako se zanju zanima njun odbor Zveze borcev oziroma če so člani Zveze borcev

Bodoči mornar Marijan in bodoča tehničarka Ludvika pri učenju

že kdaj obiskali njiju in njuni družini.

Marijan Redelongi, petošolec: »Nas še nihče nikoli ni obiskal.« Nato je povedal, kako je bilo na čajanki letos za Novo leto v Idriji: »Zelo ipeo. Bilo nas je skupaj veliko otrok padlih borcev in tovariši so nam pripovedovali o svojih doživljajih iz NOB.« In potem še o svojih življenjskih načrtih: »Mika me morje, zato bom mornar. Ko bom končal gimnazijo, bi rad šel na Višjo pomorsko šolo.«

Ludviko Skokovo, ki ima enega brata in dve sestrici (za vse štiri otroke skrbi stric, ki gospodari na njihovem posstvu), smo mimo drugega vprašali, kje je izgubila starše. »Starše sem izgubila v Nem-

čiji. Oba sta ostala v Mauthausnu, kjer so ju ubili Nemci. Če bo šlo vse po sreči — zdaj izdelujem gimnazijo že vseskozi s prav dobrim — bom nadaljevala študij na srednji tehnični šoli. Ta študij me veseli in ga bom končala.«

Nato smo ji zastavili še naslednje vprašanje: »Ali se ti zdi, da je skrb Zveze borcev za tvoj razvoj zadostna? Ali štipendija zadovoljuje?«

»Štipendija ni dovolj visoka. Prejemam 3000 din štipendije in otroški dodatek, vendar je to premalo, še posebno zato, ker vse tri sestrice študiramo in mora stric iz svojega žepa dati precej denarja. Seveda pa sem Zvezi borcev kljub temu hvaležna, da mi je omogočila študij na gimnaziji.«

Rudarji prihajajo s šihta

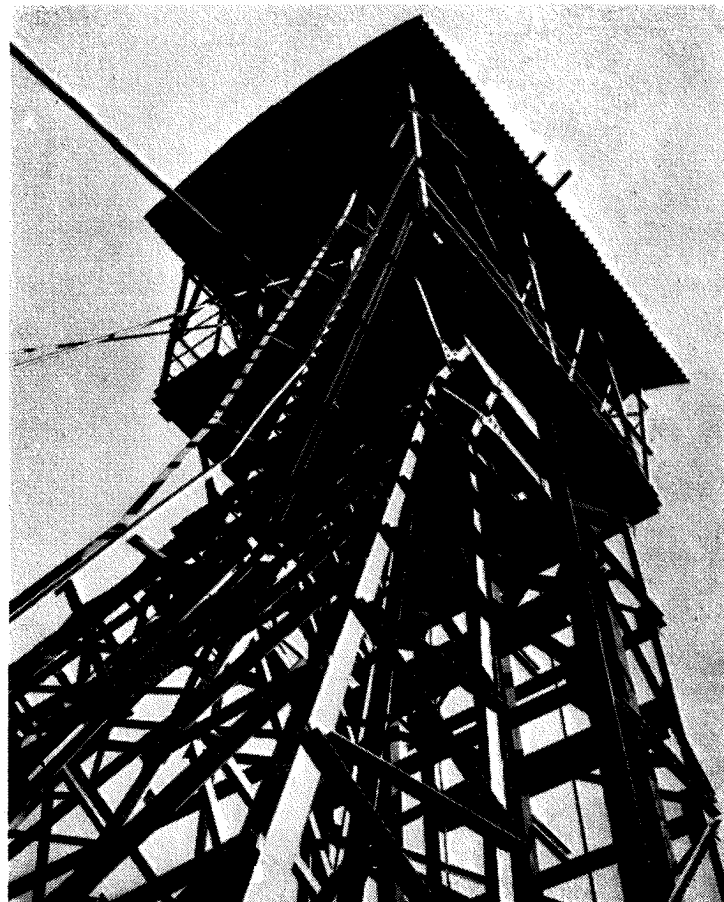
Oba, Redelongi in Skokova, sta lepo razvita in sta bila lani z otroki padlih v koloniji Zveze borcev v Avstriji.

*

Pol popoldanskega šihta v rudniku je minilo, ko smo se poslovili od Marijana in Ludvike in od Idrije, ki se je kopala v svetlobi zgodnjepomladnega sonca. Zgoraj v bregovih so se pospravljale zadnje krpe snega in rudar, ki se je vrnil z dopoldanskega šihta, je na svojem vrtičku izkopal kdo ve katero brazdo za setev. Njegov sosed je spustil prvikrat na pašo svoje čebele. Za dva skromna panja jih je bilo, toda zanj pomenijo zaklad. Pridne žuželke so pospravljale svoj dom. Pred vhod v panje so znašale nesnago, ki se je nabrala čez zimo, in svoje tovarišice, ki so omagale v boju za obstanek.

Spodaj v Idriji pa je življenje še zmerom polno utripalo, in v rudniku tudi.

Nande Žužek

Dvižni stolp idrijskega jaška »Borba«

